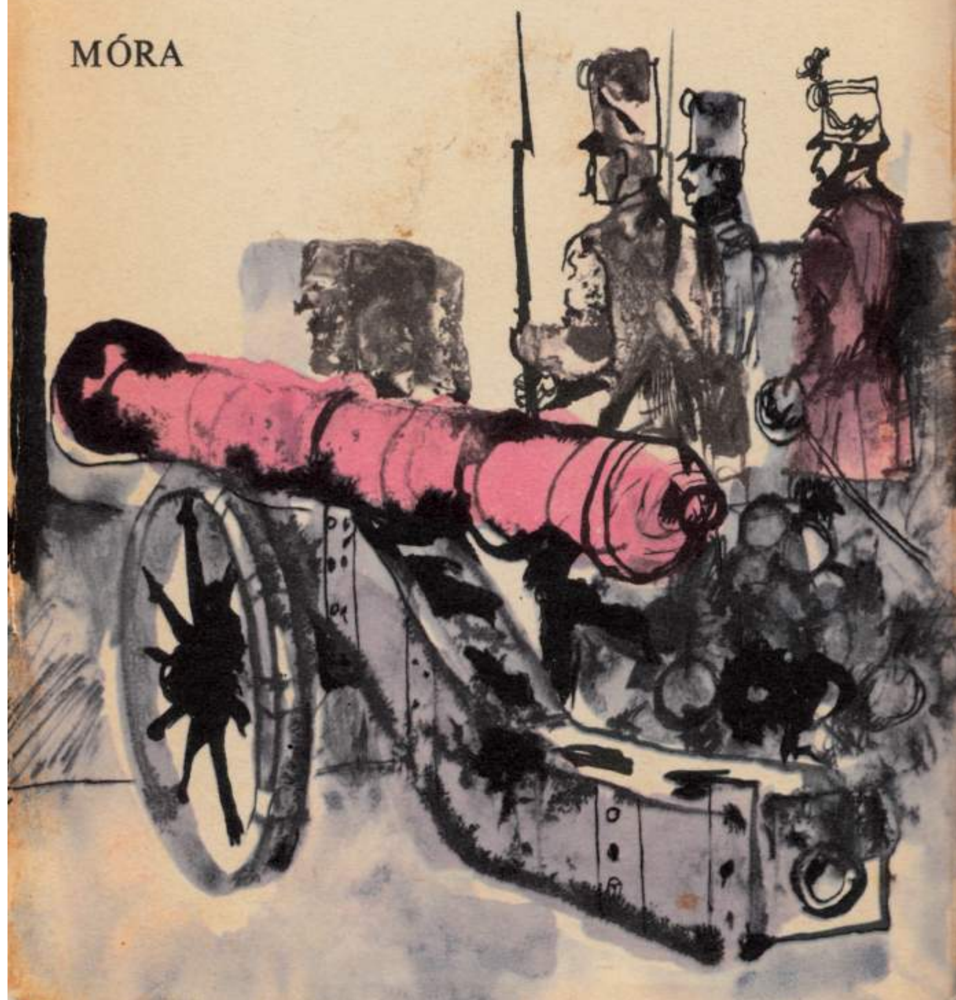
TAKÁCS TIBOR

KLAPKA KATONÁI

MÓRA

1849 őszén járunk. A magyar szabadság ügye elveszett már. Görgey letette a fegyvert Világosnál, az utolsó előtti erődítmény, Pétervárad is kapitulált. Egyedül Komárom várát őrzi még mindenre elszánt, hősi harcra, akár halálra is kész honvédsereg… Klapka György a fővezérük, az a fiatal, de már vénséges vén bölcseknél is bölcsebb tábornok, aki mindaddig helytáll, amíg csak a hazaszeretet, a katonabecsület és a józan emberi ész engedi. Ellenfele pedig, Haynau, a bresciai hiéna attól sem retten vissza, hogy orgyilkosokkal törjön Klapka életére. Hiszen Ausztriának politikailag végtelenül kellemetlen, hogy még mindig áll a magyar szabadság utolsó fellegvára. A tábornokot tehát kémek és gyilkosok kerülgetik, testük eleven pajzsával védik azonban hívei, a szabadságharc nem is mindig magyar származású hősei. Róluk szól ez a regény…

Takács Tibor

KLAPKA KATONÁI

Történelmi regény

Móra Ferenc Könyvkiadó
Budapest, 1972

KONDOR LAJOS RAJZAIVAL

1.

Komárom fölött alkonyodott.
Mintha a Duna felől szálló szúnyograjokkal érkeztek volna az esti felhők, cirmosra váltott az ég, a nappali derűs kékbe enyhe barna keveredett. Pest felől indultak csatába az alkonyi felhők, körbefogván a várost, az erődítményrendszert, ezt a bevehetetlen, hatalmas erősséget. A kora augusztusi este kellemetességét csak a szúnyogok tették riasztóvá, de inkább vállalták a komáromi polgárok a szúnyogrohamok visszaverését, mintsem hogy a fullasztó nap után is az átforrósodott lakásokban maradjanak. S különben is a szúnyogokat már megszokhatták, a város neve is szúnyogost jelent a szlávok nyelvén, jelezvén, hogy ez a legjellemzőbb itt a Duna partján.

Az esti tétlenség megszokott volt a körbezárt városban. Csak ritkán lehetett loholó embert látni a polgárok között, ezért is keltett feltűnést az a fedetlen fejű férfi, aki sietősen kerülgette az utcán sétálókat. Még ha katona lett volna, akkor igen; a katonák mindig lótnak-futnak, sietnek, rohannak, parancsot teljesítenek, de a civilek, ó, a komáromi polgárok csak sétálgatnak ilyenkor alkonyidőben, élvezik a Dunáról támadó friss szelet, amely a füzesek felől száll, vízszagot hozván hátán a füzesek felől, onnan, ahová reggelente mindig jó korán elindul a sáncásásra kirendeltek nem túl vidám menete. A sáncásók az utca közepén ballagtak haza, a talicskáikat kint hagyták a földhányásoknál, őrök védelmében, de ásó, lapát és kapa vállravetve. Úgy festett ez a folyton gyérülő menet, mintha vert sereg vonulna át Komáromon. Az augusztusi hőség alaposan meggyötörte a sáncásókat, a polgárok rettegve

gondoltak arra, vajon mikor kerül rájuk a sor, s meg tudják-e váltani pénzzel a nehéz munkát. Ilyenkor Krisztina nap táján legvadabb a hőség, s különben is, nincs kedve a polgárságnak sáncásással törnie magát.

A siető férfi minduntalan trécselőkbe ütközött, akik a változó hadieseményeket tárgyalták. A Megye utcába érve hirtelen megnőtt a tolongok hada. Klapka nevét hallotta innen is, onnan is. A Szigler-ház előtti csoportosulásban már alig tudott utat törni magának. Bár sietett, hirtelen megállt, zsebéből papírpénzt kotort elő, s befurakodott az újságért várakozók sokaságába. Hét óra körül jelenik meg az újság, a Komáromi Lapok; ez a megszokott idő, ilyenkor mindenki új híreket szeretne tudni, és bizony, ha valaki nem ügyeskedik, könnyen újság nélkül marad.

A Szigler-könyvkereskedés előtt hát perceket vesztett a siető férfi, aki idejét ellenőrizve még zsebórájának fedelét is felpattintotta. Amikor végre kezében volt az újság, ez a kicsinyke, négyrét hajtott vékony lapocska, már nem volt ideje beleolvasni, mert a közeli Barátok templomának nagymutatója vészesen közeledett a hét felé.

A „Csirke kert” felől zeneszó szállt, surbankó kölkök futottak a porban, szekerészek pattintgatták ostoraikat, szénát szállítottak a belső vár udvarába.

Az utcára nyíló nagyablakos kávéházak nyitott táblái mögött fogságba esett osztrák tisztek üldögéltek, kávéjukat kavargatván, kínosan öltözve, ügyelve a ruha tisztaságára és fensőbbségük megőrzésére. Hangoskodó megjegyzések helyett jelenlétükkel tüntettek. A reájuk vigyázó néhány katona, Komárom legirigyeltebb hadfia volt; az osztrák tisztek bőségesen dugdosták őket bankókkal, finom tejeskávét kaptak kivonulás után és bevonulás előtt, egykét kupica pálinkát is felhajthattak titokban, s ami a legnagyobb örömet okozta: lapos, zsebbe való üvegekben vitték haza a laktanyába, társaik vigasztalására a jófajta körtepálinkát.

A házak kapualjaiba csonka katonák húzódtak, még nem szokták meg a koldulást, bénaságukat félve mutatták,

csonkjaikat szégyenlősen fedték föl, szavuk alig volt. De jelenlétüket hamar megszokták a komáromiak, túlságosan is hamar. A város járóképes sebesültjei orvosi engedelemmel szinte egész napjukat a városban töltötték, mert a kórházakban, a szükséggyógyhelyeken amúgyis kevés volt az ágy, így aztán örültek a felcserek és doktorok, hogy legalább nappal kevesebb a kórházi létszám. Ugyan erős parancs tiltotta a koldulást, de ezt a tilalmat se a betegek, se a polgárok nem vették komolyan. A krajcárok is egyre ritkábban hullottak már a földre tett katonasapkákba, a kitartott tenyerekbe, mint a lelkesedés idején, az első sebesültek láttán, a felbuzdulás porában.

A színkörben Szabóné jutalomjátéka adatott ezen a napon is, akárcsak a múlt szombaton, s erre kézzel írt plakátok hívták fel a nagyérdemű és tisztelt közönség figyelmét. De a várkapuhoz igyekvő, gyors léptű férfi erre sem ügyelt. Már maga mögött hagyta az árnyas, vár előtti széles ligetet. A dunai erősségben székelő főparancsnokság hét órára hívatta, azonnali rendeléssel.

2.

A Barátok templomának harangja lassan kongatta a hetet. A vár ablakai sarkig tárva, a harangszó beóvatoskodott Klapka tábornok szobájába. Amikor az utolsó harangütés is elúszott a füzesek felé, nyílt az ajtó, és Thaly Zsigmond alezredes jelentett:

– Tábornok úr, Temesvári András főhadnagy rendelés szerint megérkezett.

Klapka felállt, és az ablakhoz ment.

– Szeretem a pontosságot – mondta.

– Megbízhat a választottamban, tábornok úr.

Mindenképpen alkalmas ember. Ha valaki, ő véghezviszi a küldetést.

A tábornok kézmozdulattal bocsátotta el az alezredest, majd figyelő, kutató szemmel nézte a belépő, fedetlen fejű férfit. A civil öltözet eltakarta a katonát, a mozdulatok sem katonásak, látszott, hogy nem régen visel csak mundért.

– Hívatott, tábornok úr!

– Örülök a pontosságának, Temesvári András főhadnagy úr! És ne haragudjék a civil öltözetért, de Komárom várán kívül nem tanácsos ma a magyar katonai öltözet. Ért engem, ugye?

Temesvári András most állt először Klapka előtt. Az ő divíziója Új-Szőnyben állomásozik Kosztolányi Móric parancsnoksága alatt. Messziről már látta egyszer-kétszer a tábornokot, de ez a mai hívás meglepetésszerűen érte. Éppen vele kíván beszélni a tábornok négyszemközt? És a polgári ruhát előíró rendelkezést sem értette eleinte. Persze a dolgok összefüggnek. Már kezdi érteni, hogy miért maradt ki a harmadnapja megindított nagy támadásból, s miért beszélgetett vele az elmúlt napokban kétszer is Thaly Zsigmond alezredes.

Igyekezett kihúzni magát, de minden mozdulata elárulta, hogy alig negyedéve vette föl a mundért; nem hivatása a katonáskodás, csak a gyógyításhoz ért, doktor most is, Kosztolányi Móric seregében. Szembenéz Klapkával. A szakállas arc fiatal mezején korai árkok húzódnak. A tábornok még nincs harmincesztendős. Majdnem egykorúak. És mégis, Klapka György, a Komáromot védő seregek főparancsnoka: tábornok, míg Temesvári András főhadnagy csupán, s ezt a rangot is csak azért kapta, mert az orvosi beosztás a hadnagyi rangnál kezdődik.

A tábornok szótlanul nézte.

– Régóta ismeri Thaly alezredes urat?

– Gyermekkoromtól kezdve. De közben hosszú időre elszakadtunk egymástól, és csak a táborban találkozhattunk újra össze.

Klapka bólint. Mintha helyeselne. Visszaül asztalához. Helyet mutat a főhadnagynak.

– Kérem, foglaljon helyet – enyhül meg a hangja. – Még

elfárad az álldogálásban. Bitte… – mondja, s észre sem veszi, hogy néha egy-egy német szót kever a magyar beszédjébe. Ezt még otthonról hozta magával, a temesvári szülői házból, ahol testvéri soknyelvűség uralkodott.

Az öles falak között nem érezni a kinti, alkonyi forróságot. A hőség kint maradt a falakon túl, mintha ártó ellenség lenne! Klapka zubbonya kigombolva. Asztalán bor.

– Azt mondanom sem kell, hogy Thaly Zsigmond alezredes úr ajánlására került hozzám.

– Sejtettem – feleli Temesvári András.

– De azt ugyebár, nem tudja, hogy mi a szándékom önnel? – emelkedik a magasba Klapka hangja.

– Állok rendelkezésére, tábornok úr!

– Helyes, főhadnagy úr… Danke… Ön még ma este elhagyja a komáromi várat.

– Igenis, tábornok úr!

– Hagyja a címemet és a rangomat. Szívességet tesz a harcoló csapatoknak, feladatot teljesít az ország érdekében. Futárszolgálattal bízom meg. Azonnal Kossuthhoz indul, percnyi késedelem nélkül. A komáromi győzelmi hírekre nagy szüksége van az országnak és a kormánynak.

Felugrott asztalától. Szeme nevetős, csillog, mintha bor hevítené. Pedig csak a hírek alkoholától részegült meg. Egyébként arcára írva a fáradtság. A szakáll és bajusz keretezte arc négyszögében a táskás, fáradt, vörös karikás szemek egyszeriben felgyulladtak. Klapka naponta csak két-három órát alszik. A többit tervezgetéssel tölti el. Viszont megesik, hogy napközben egy-két órácskára elszundít, tábornoki íróasztalánál ülve. Karosszékében szunyókál ilyenkor, félig ébren.

Az ablak négyszögében hűs esti levegő tollászkodik. Klapka széttárja kezét. Esti nyújtózás ez, csontot ropogtató, amikor a száj ásításra tárul, a csontok aludni szeretnének, a szem kosarába fordulna. De a tábornok egy-két nyújtózással elveri magától a fáradtságot. A katonai merevség kiszáll tartásából: egyszeriben csupa erő és rugalmasság.

– Győzelem, barátom, győzelem! A komáromi győzelmet kell tudatni Kossuthtal – lelkesedik. – És minél hamarabb! Hamarosan futár indul Görgeyhez is. Ha megtudják örömhíreimet… – tépelődik, s tenyere, mintha madarat fogna, összezárul, majd az előbbi lelkességgel folytatja: – Még semmi sincs veszve! Tudja ön, főhadnagy úr, hogy mit jelent a győzelem híre az országnak? Újjászületést, lelkesedést, bátorítást és újabb győzelmeket. A komáromi győzelem leszen szabadságharcunk tovább vivője! Most minden órának jelentősége lehet. S ha elgondolom, hogy néhány napja milyen rettenetes hírek keringtek a hazában! És itt, Komáromban is. És ne feledje, bitte, sohase feledje, a kicsinyhitűség ölni tud. De sikerült a komáromiak kirohanása. Győzelem, barátom, micsoda győzelem! Pozsonynál az ellenség, odáig vertük őket. Ha ezt megtudja Kossuth, új életet önt a nemzetbe! Ezért kell rohannia a jó hírrel, hogy még nem veszett el semmi. Még mindent meg lehet fordítani!

Hirtelen leejti a kezét.

Klapka karosszékébe dobja magát.

– Jawohl, bizony, barátom, látja, ilyen az ember, még ha tábornok is. Csak annak jó, aki még tud örülni, és én már régen nem tudtam. De most ujjongok. Pedig azt hiszem, csak száraz szavakat, katonás felsorolást kellene mondanom vagy még azt sem, hiszen e levélben mindent megírtam Kossuth kormányzónak. De ha egyszerűen nem tudom elrejteni érzéseimet. Madár bennem az öröm, és repülni kíván. Megöljem, visszatartsam? Félek, hogy akkor megfulladok. Ért engem, barátom, egyetért velem?

Temesvári András le nem veszi szemét Klapkáról. Az orvos szemével nézi és látja. Legszívesebben megfogná a pulzusát, nyugtatókat írna elő, ágyba rendelné egy-két napra, kipihenni a mély, ólomnehéz fáradtságot, de el is hessegeti gondolatát, mert azonnal felismeri, az egyetlen cselekvő ember most e hazában: Klapka György. Komáromba meglehetősen későn érkeznek a hírek, de csupa fulladásos hír kering most errefelé: Bem hátrál Erdélyben,

Görgey sem tud csatát nyerni, a kormány menekülésre készen, az összeomlás riadalma a levegőben.

És ekkor Komárom népe csodát művelt. Klapka György olyan tervet módolt ki, amely egy csapásra megváltoztatta a hadi helyzetet. Pedig előzőleg Kosztolányi Móric ezredes is úgy nyilatkozott: elveszett a szabadságharc ügye. Reménytelenség fészkelt a szívekbe, a katonák sem igen hittek a holnapban. S amikor az augusztus harmadikai támadás győzelemmel fejeződött be: egyszeriben fellélegzett mindenki. A katona titokban persze mindig győzelmet vár, de vannak önáltató katonai sikerek is. Hanem ez a győzelem nem az! Meghalt ezer ellenséges katona, ugyanannyi esett fogságba, és velük negyvennyolc tiszt, ezt a számot el sem lehet felejteni. A tavalyi esztendőre emlékeztet, a dicsőséges, a szívet dobogtató negyvennyolcra.

Temesvári András a tábornokkal örül.

– Hírt vinni mindig jó, örömmel érkezni ünnep – mondja lelkesülten.

Klapka hozzáteszi:

– El ne felejtkezzen elmondani, hogy a déli hídfőnél tizenkét ágyút zsákmányoltunk. És temérdek az élelmiszer. Kétezer ökröt, birkát hajtottunk a sáncok mögé. Mázsaszám hagytak lőport a menekülők. És a legfontosabb: Haynau összeköttetése megszakadt Ausztriával.

– Annyi terhet rak rám, tábornok úr, hogy összeroppanok ennyi örömhír alatt!

– Bitte… mit mond, barátom? Az örömhír olyan, mint a pehely, száll az ember előtt a levegőben. Hanem figyeljen csak, azért mondok el mindent, ha esetleg a ruhájába varrt levél elveszne, vagy meg kellene semmisíteni, akkor is mindent el tudjon mondani élőszóval. Jaj, valamit majdnem elfelejtettem! A legfontosabb, barátom, a legfontosabb: mondja meg Kossuth kormányzónak, hogy négy hét alatt tizenötezer… nem, bitte, nein, már kicsinyhitű vagyok magam is, legalább huszonöt-harmincezer embert állíthatok fegyverbe! Igen, ezt mondja meg majd a kormányzónak. S azt, hogy minderről a jobb part lelkesült népe kezeskedik. És én fegyvert adok a kézbe, ruhát a férfiakra. S elegendő lesz, azt hiszem, ha csak a 18 és 36 év közöttiekre tartok igényt.

Már nem is a hírvivőnek beszél, hanem magamagának; a holnapot tervezi, a jövőt vázolja. Sereget teremt. A fel-dunai sereg lesz holnapután legerősebb a hazában. Az osztrák és orosz hadak félnek az ősztől: a sáros utaktól, a tengelytörő kátyúktól, a nyugtalanító ellenségtől, a le-lecsapó huszároktól. S ez nem kitalálás, önámítás, hiszen vagy tíz napja fogták el az orosz postát Tatánál, Berg vezérőrnagy levelét, amelyben ugyanezt jelentette az ifjú császárnak. S azt, hogy a kolera veszedelmes ellenség, mert nem lehet csatát nyerni ellene… Egyébként ez a postafogás adta a kitörés ötletét is. A délen küzdő seregen valami módon segíteni kell, határozott akkor Klapka. És most szabad Tata, Győr s az egész Csallóköz.

– Csak időben érjen a főhadnagy úr! Tudja feladatát, ismeri az út veszélyeit. Kossuthot keresi, s Aradon vagy Szegeden biztosan meg is találja. Pénzről, iratokról, igazakról és hamisakról Thaly Zsigmond alezredes úr gondoskodik. És persze ne felejtse, barátom, hogy várom visszatértét. Ön délnek megy, én nyugatra indulok. Győrbe tartok, újoncozás lészen, dolgoznak a lőpormalmok, a fegyverműhelyek. Amerre megy, hintse el a remény magvát. Thaly Zsigmond azt mondta nekem, csak önben

bízik. Azt is mondta, kezeskedik, hogy utoléri a kormányzót. Örülnék, ha nem kellene csalódnom. Mindössze ezt adhatom búcsúzásul. Talán nem sok, de aki ilyen híreket viszen, az boldogul így is. Bitte, bitte, barátom, legyen óvatos. Nagyon óvatos.

Klapka megölelte, egy pillanatig összefonódott a két férfi, azután a kézszorítás vallott a vállalkozás férfiasságáról.

Temesvári András ezzel búcsúzott:

– Köszönöm a bizalmát.

Thaly Zsigmond pedig ezzel fogadta odakint:

– Én kísérlek el az állásokig. Tudd te is a jelzéseket, jelnév: Márton, jelszó: Margitta, tábori hang: hopp-hopp. A levelet a ruhádba varrjuk. Fertályóra múlva indulhatsz is. Addig kortyolj velem egy kis borocskát.

Jött Prágai alezredes, Klapka főhadsegédje, s ők ketten lementek a széles lépcsőn. Az udvaron elült már a szúnyogok inváziója, az ég csillagait akkor szegezték a feketülő boltra az égi mesteremberek.

– A legjobb lovat választottam – biztatta társát Thaly Zsigmond. – Úgy örvendek, komám, hogy jó hírekkel kelhetsz útra. Már-már árulástól tartottam, megadástól féltem. Mert én, s erre megesküszöm most a magasságos égre, minden erőmmel azon leszek, hogy kiirtsam az emberekből a félelmet és a kapituláció gondolatát. Cselekedj helyettem is. Elkísérlek az állásainkig. Irigyellek ezért a szép feladatért.

A vártüzérség akkor adta le az esti takarodót jelző ágyúlövést a vár szélső ormáról, amikor két sötétbe öltözött lovas vágtatott ki a belső vár kapuján.

3.

A szegedi gabonapiac augusztusi porában kevés szekér ácsorog, leginkább talicskás emberekkel teli a piac, lézengő

tanyasiakkal; néhány uradalmi hajdú, városi tisztviselő járkel a sorok között, de még kevés a gabona, ez a nyár nem ilyen aratásra való. Különben is, még csak két napja hagyta el Kossuth a várost, megveretve már a sereg; milyen is lehetne az első piac levegője, mint fojtott, fülledt, gyanakvó, akár a vihar előtt az ég. Az emberek még nem sejtik, hogy mire válik az idő; lészen-e változás a reménykedés útjára, vagy minden marad már annyiban, miképpen tegnapelőtt kihirdettetett az új városparancsnok által.

Persze friss gabona jó lenne, s a búzának ára lesz az idei őszön, ára van már mostanság is, s nem is kicsiny, csak éppen a búza kevés egyelőre. Majd ha elmennek a seregek, s nyugalomban lehet aratni, mert bizony eddig hol a munkáskéz volt kevés, hol pedig az uraság nem akarta levágni a búzát. Biztosabb, ha lábon áll, akkor nem lehet elrekvirálni.

A Kárász utca – Szeged főutcája – ablakain álmos szeműek a zsalugáterek, senki sem szeret ilyenkor az ablakban mutatkozni; még valaki azt olvasná ki az ablakból kihajló, szomorú tekintetekből: a menekülő magyarokat sajnálja. Márpedig nem jó ilyet senkiről feltételezni, mert könnyen megy ma az ítélethozatal, s hamar megtelnek a fogdák. S a városháza pincéjébe nem akar senki sem önként kerülni, márpedig szinte mindenkit beárulhatnak azért, hogy lelkesedett a kormányzóért. A szegedi nép takarja is most a szívét, sohasem szokása máskülönben, érzelmeinek nem tud parancsolni, s nem is akar. A jóérzésűek egy része a tanyavilágba húzódott vissza, a városban maradottak meg otthon tiblábolnak, s a búzapiaci „Három Holló”-ban csak a terménykereskedők ülnek, üzletre várván.

Egyébként nem is a fülledt, meleg teremben hangoskodnak, cigányzene mellett, hanem a fogadó lugasában. Mert a fogadó termeit ki szereti ilyenkor, jobb a hűsben, a zöldben, árnyas lombok alatt. A cigányok meg nagyon igyekeznek, megverte őket eléggé a bánat. Még az alsóvárosi barátok búcsúját sem tartották meg ötödnapja, nem jött a körmenet, mint más években, amikor messzi

földi kíváncsiak seregeinek el a Fekete Madonna látására. Nem nyitottak ki a duttyánok sem az alsóvárosi utcákon, csak csendes tedeum szállt fel urat dicsérni a búcsúsok éneke helyett.

Hanem a piacolók torka szomjas nem maradhat. Börcsökné szerzett elsőnek engedélyt a császári megbízottaktól a fogadó kapujának kinyitására, a legjobb cigánybandát fogadván fel a vendégek szórakoztatására. Szorgoskodnak is istenesen, mert végre német bankót akarnak keresni a cigányok a kalmároktól meg a Szegedre özönlött katonatisztektől.

Horgosi bort mér a fogadósné. Elhízott, disznó-szemű, nagy tokájú ember a csaposa, talán megfogadja végérvényesen is, ha valóság lesz a hióbhír, hogy odaveszett a férjeura a tavaszi hadjáratban. Mert bizony azóta nincs itthon férfiember a háznál, nem is érti Börcsökné, sohasem értette, miért ez a nagy hazafias buzgalom, fogadósnak, kocsmárosnak otthon a helye, nem a seregben. Most aztán bajlódhat és vesződhet egyedül a sok gonddal, nyakán marad a rengeteg Kossuth-bankó, csak megtalálná a módját a mihamarabbi beváltásra. Mert ha nem szabadul meg tőle, soha ki nem heveri a kárát.

Amikor Temesvári András megtelepedett a „Három Holló” súrolt asztalánál, éppen tust húztak a cigányok. Persze nem őt köszöntötte a vigalom, hanem a legtekintélyesebb kalmárt, aki bankót nyálazott a prímás homlokára. Úgy ült le, hogy szemmel tartsa a bejáratot. Lovát tegnap vesztette el, kilőtték alóla Kistelek határában, alkalmi szekéren döcögött be a városba, nagyobb baj nélkül. Fáradt és éhes, előbb is a gyomor követelésének enged, vidáman falatozza a disznósültet káposzta körítéssel, nagy zöldpaprikát fal a húshoz, de alaposan besózza elébb, mert úgy érzi, minden sót kioldott testéből ez az augusztusi hőség. Élvezi az akácok nyugalmát, a kert hűsét, hogy végre pihenhet a láb, csak a szíve szorul, hogy nem tudja teljesíteni a vállalt feladatát.

Mert Szegedre bizony késve érkezett.

Igyekszik nyugodtan és természetesen viselkedni, úgy gondolja: a kalmárok között bántódás sem érheti, a fogadóban szállása is akad, csak az aradi út aggasztja. Mert azt már elhatározta ideérkezése minutájában, hogy elmegy Kossuth után. Úgy beszélik a városban, hogy Aradra utazott a kormány, oda menekítették vágyaikat, terveiket, reményeiket. Neki pedig meg kell találnia Kossuthot.

A fogadósné piros kötényében sürög-forog a vendégek között. A felszolgálókra ügyel, hogy minden rendben menjen, sok szép mosolyt veszít el a vendégek között, hiszen az hozza vissza a férfiembert. Nem sajnálja a jó szót senkitől, az utasember, a betérő vendég, a szegedi borivó mind kaphat tőle mosolyt és kedvességet. Amikor látja, hogy elfogyott a káposztás sült Temesvári asztalánál, oda szívélyeskedik.

– Hozhatok-é mást a tisztölt úrnak? – édesednek meg szavai a szegedi nyelv zamatától.

– Elég volt, jó volt – jön a válasz.

– Még egy fél liter borocskát, ha mög nem sértöm az urat – mondja Börcsökné asszony, s várja a rendelést.

– Nem bánom – enged Temesvári –, még egy fél litert.

Amikor előtte piroslik a horgosi bor, maga mellé invitálja a fogadósnét.

– Kocsit, lovat kellene szereznie, jó pénzért, német bankóért. Tudna-e rajtam segíteni? Tovább kellene utaznom holnap reggel, de jó kocsival ám! Sebes a lábam, ugye segít rajtam?

– Hogy én?! – paprikázódik föl Börcsökné. – Süljön ki a szemöm, ha tudok az úrnak kocsit szörözni. Nagy péz az most, csuda nagy péz. Most kíván ilyet, amikó elvitték az összes lovakat a Kossuth-kutyák – hangoskodik, de suttogva hozzá is teszi: – a többit mög a némötök. De hunnan a fenébül vonnék én lovat? Nem mondaná mög az úr? Nem rabló vagyok én, hanem a „Három Holló” böcsületös tulajdonosa a búzapiacnál.

Temesvárinak jó a szeme, látja, a tiltakozás a közelben borozgatóknak szól, mert máris halkan száll felé a kérdés:

– Aztán merre mönne kegyelmed?

Tétova szünet, épp csak egy leheletnyi.

– Amerre Kossuth ment.

– Aradra?

– Egyenest utána.

– Temösvárra?

– Azt a szegediek jobban tudják, hogy merre ment, mint a most érkezett.

A fogadósné eddig csak fél fenékkel ült a kerti lócán, most rátelepszik teljes terjedelmével.

– Úgy beszélik – suttog teli szájjal –, hogy kifut Kossuth apánk az országból. Igaz lönne?

– Talán, de én azt honnan tudhatnám? Én most étkeztem a városba.

– Akkó arrul beszélj ön, hogy van-e pénze kegyelmödnek – firtatja az asszony tovább az üzletet.

– Mennyit kíván? – kérdez vissza Temesvári András.

Valahonnan Börcsöknét kiáltják, így aztán félbeszakad az alkudozás. A cigányok arrafelé illegnek, ahonnan a pénzt sejdítik, messziről megérzik, hol lapul a zsebben német bankó. Merthogy ők már egyszer s mindenkorra eldöntötték, ide Kossuth Lajos vissza nem tér, új világ kezdődött Szeged életében.

A fák között kilátni a búzapiac gyérülő szekereire. Temesvári Andrásnak fáj a szíve a szekerekért, de ezek csak a közeli falvakból érkeztek, egy se vinné át Aradra. Márpedig neki oda kell mennie, mert úgy hírlik, Kossuth és a kormány Aradra futott.

Börcsökné édes szavakkal sompolyodik melléje.

– Emlögesse mög Börcsöknét, azt akarom. Kaphat tűlem egy rossz lovat, de örökáron! Aztán ha valahol hallaná az én derék emböröm, Börcsök Bálint hírét vagy nevét, kiáltson ám rá az úr, hogy szödje a lábát hazafelé, mert rég kihűlt már az ágy énmellettem. De azt hiszöm én, hogy odaveszött az én jó, szerelmetös uram a háborúban, hogy az isten rogyassza az eget a némötökre! Mög ezökre a szarháziakra itt, ni, hogy tele van vélük a „Három Holló”! Örvendöznek

ám, hogy vége vagyon a Kossuth-világnak. Hát az úr honnan vergődött Szöged városába?

A fogadósné annyira őszinte, hogy Temesvári András megbízik benne. Meg ha már itt van a búzapiac, hadd hintse el ő is a reménység magvait.

– Komárom várából.

Az asszony naivan kérdezi:

– Ott még reményködnek?

A válasz csak ennyi:

– Áll Komárom vára!

Most a konyhából kiáltják Börcsökné nevét, az asszony nyújtja a tenyerét, vörös a paprikától, húsos, kemény, kapzsi és türelmetlen.

– No, csak csúsztassa ide a pénzt a kezömbe az úr. Az se baj, ha számlálatlan némöt bankó. Lösz az úrnak nyugodalmas szobája is éjszakára. Nyugodhat béközséggel…

Amikor elmegy, Temesvári főhadnagy mohón nyúl a boros pohárért. Hát a nehezén túl lenne, de vajon minden rendben lesz majd kora reggel is? Arad talán csak egynapi út, ha a gebe is úgy akarja, estére a szomszéd városban lehet. De vajon mi van a kormánnyal? A bizonytalan hírek, az összevissza jelentések nem sok jóval kecsegtetik.

Ha nem lenne ilyen fáradt, kisétálna a Tisza-partra a várfalak mentén, megnézné a folyót, miként ülnek ki homlokára a csillagok. De a négynapos úti fáradtság ott zsibog lábában, alig várja, hogy lekerüljön róla a csizma.

Feláll. Indul a fogadóba.

Óvatosan néz szét, nem lát-e sanda tekintetet. A kalmárok a cigányokra figyelnek, sír kezükben a hegedű. Fönt, a fogadó emeletén az ablaknál eltétovázik Temesvári András. Szereti a beáramló friss levegőt, de itt arra figyelmezteti óvatossága, hogy becsukja az ablakot, és behajtsa a zsalugátert.

Percek múltán már hangosan horkol.

4.

Nyugtalan volt az álma. Néha felébredt a felszüremlő zenére, egyszer a *Bihari kesergője* rítt odakint, jelezvén, hogy dolgozik már a fogadó vendégeiben a horgosi bor, meg hogy van kurázsi a cigányokban is. Másszor arra riadt, hogy elalussza az indulás óráját, márpedig neki mennie kell, ha időben Aradra akar érni. A fogadósné dunnás ágya is tüzelt, félrerúgta a tollas takarót. Homályosan emlékszik arra, hogy részegek vitatkoztak a folyosón, női sikolyok is elhatottak a tudatáig, s egyszer csak a vár felől reszkettette meg a levegőt egy ágyú durranása.

Ez a riadalmakkal teli nyugovás végül is épp akkor zuhantotta legmélyebb bugyrába, amikor megverték odakint ajtaját, mert magára zárta az utasember szokása szerint, s éppen azt álmodta, hogy újra lődöznek a vári tüzérek, mindenesetre nem ébredt fel az ajtó rugdosására. Mert az első, barátságos kopogtatást már kemény zörgetés váltotta fel, majd csizmapatkók zuhantak az erős tölgyfa ajtónak, de Temesvári András akkor merült legmélyebbre az álom zavaros Tiszájába.

Odakint sötéten úszott az éjszaka.

Amikor végre engedett a megfeszülő vállak erejének az ajtó zárja, s lámpás vágott rést a sötétben, a komáromi futár másik oldalára fordult a mélyen alvók öntudatlan kábaságával.

Sejtelme sem volt, hányan állják körül az ágyát, amikor végre fölébredt a vállrángatásra. Jó néhány pillanat belehullt az éjszakába, míg felfogta, hogy hol van, hogyan került ide, s tulajdonképpen kik háborgatják éjszakai nyugalmát. A tüzes, tollas dunnát egyszeriben magára húzta, mintha védelmet adna a sötétben állók ellen, akik egyre hangosabban s riasztóbban kérdezgetik:

– Kicsoda az úr?

A magyar kérdés megnyugtatta, de csak addig, amíg észre nem vette, hogy a sötétben állók németül

beszélgetnek. Tehát tolmácsot hoztak magukkal, mérte fel a helyzetet, s máris tudta, miképpen viselkedik majd a vallatók előtt.

A lámpa rése visszafelé alig vetett fényt. De azért annyit látott, hogy egy kefehajú, ötvenes férfi szólongatja válaszra. Egyre azt fülelte, hogy hall-e női hangot, mert magában nem akarta elhinni, hogy a fogadósné árulta volna be a fogdmegeknél.

– Kicsoda az úr? – jön az újabb kérdés.

Még túlságosan közel az álom vize, ha száját nyitja: akaratlanul is beleiszik. A homlokát dörzsöli, szeméből törli ki az álom fekete tollát, de a kérdező egyre türelmetlenebb.

– Feleljen, hová akart szökni?

– Kossuth-kutya vagy? – lép elő a háttérből egy másik ismeretlen.

– Az iratait! – szól hátulról a német hang parancsolóan, határozottan. – Az iratait kérem!

Temesvári András kiszállna az ágyból, de visszalökik. Végigterül a párnán, legszívesebben így maradna s megfordulna egy újabb álom erejéig, de figyelmeztetik a sürgetők, ez nem álom, hanem valóság.

– Az iratait! – sürgeti a tolmácsot a német hang.

– Ott van a kabátom belső zsebében – szólal meg először Temesvári András. – Ha szabad kérdeznem, mi baja van velem az uraknak?

– Honnan jött? – csattan a kérdés.

– Komáromból.

– Beismeri?

– Sohasem tagadtam.

Hogyan menekülhetne, ez dolgozik a lassan ébredőben, miképpen menekülhetne a kutyaszorítóból. És ekkor lassan dereng fel benne, hogy Szeged előtt biztosnak látszó helyre rejtette magyar papírjait, s csak az osztrák útipasszust hagyta elöl.

– Hová tart? – pattog a kérdés.

– Aradra – feleli megnyugodva.

– Mondtam az uraknak – suttogja hátul egy ismeretlen

férfi, s Temesvári András megkönnyebbülten sóhajt fel, nem a fogadósné árulta el. Nem mintha e pillanatban lenne valami előnye ebből, de sajnálná, ha elhagyta volna emberismerete.

– Kossuth után? – kérdezik újra.

– Azt mondtam, Aradra. Azt önöknek kell jobban tudni, hogy Kossuth merre ment.

– Kossuth másfelé futott!

– Én akkor is Aradra tartok.

– Ohó, tisztelt úr, csak szeretne oda menni! – kiáltja örömmel az első kérdező, akinek már az arca is kiviláglik a sötétből. Kefehaj, szúrós szem, öltözete elárulja a hivatali embert, és a hanghordozása is hivatalnoki. Szavaiból más vidéki akcentus érződik, mindenesetre azonnal észrevenni, hogy nem szegedi, más városból helyezték ide, vagy talán most érkezett a megszálló osztrák csapatokkal.

– Csakugyan szeretnék – ártatlankodik Temesvári András.

– De csak szeretne, mert ön nekünk túlságosan is gyanús! És embereim kihallgatták! A becsületes ember most semerre sem utazik, csak ül a vackában, és behúzza a fejét, örvend annak, hogy él. Vegye tudomásul, hogy csak a lázadók, a rebellisek, a menekülők futkosnak összevissza az országban.

– És akinek határozott célja van? – mondja megnyugodva. – Mint például én?

– Micsoda? – torkolja le a kefehajú, s németül adja tovább feleletét.

– Hagyja csak, felesleges, magam is kitünően beszélek németül, nincs szükségem tolmácsolásra. Kérem, mi ellenem a vád? Megfelelek rá, biztosíthatom róla az urat!

– Az iratait kérem – mondja a hátul álló, s előrelép a lámpa egyre terjedelmesebb fénykörébe. Osztrák tiszti ruhát visel, kicsit elhízott, harmincas férfi lehet, arcából szinte semmit sem látni, társai nagy respektussal állják körül.

– Tiltakozom az éjszakai nyugalmam megzavarásáért –

támad Temesvári András. – Nem tudom, hogy az illetékesek előtt miképpen tisztázzák ezt az éjszakai háborgatást. Mégiscsak rettenetes, hogy válogatás nélkül törnek az utasemberre. Meg kellene válogatni a besúgókat, ajánlom, hogy csak olyanokat alkalmazzanak, aki feltétlenül megbízható. Kérem önt, tiszt úr, sajnos nem adhatom meg a kellő tiszteletet, nem látom a rangját, hogy azonnal torolja meg sérelmemet. Látom, hogy útipasszusom a kezében. Láthatja, nem engedhetjük meg magunknak ezt a rettenetes félreértést.

– De uram! – kiált rá a kefehajú. – Megtiltom az ilyen beszédet! Hogy merészeli? Mit képzel az úr, kivel beszél? És tartózkodjék a sértegetéstől. Az új rend…

Erőteljes kézmozdulat hallgattatja el.

– Pardon, uram – alázatoskodik a tiszt –, engedelmével, de nem tudtam, hogy ön gróf Hoyos ezredes úr megbízásából utazik. De miért nem ezzel kezdte? Láthatja, e zavaros időben mindenki gyanús, aki nekivág az országutaknak. És kérem, ha becsületes szándék vezérli, miért kell ilyen módszerekkel kocsit, lovat szerezni? A szegedi főparancsnokság örömmel áll rendelkezésére – mézesedik tovább, de hirtelen megreccsen a hangja –, ha igazat mond ez az igazoló irat. Mert manapság sok a hamisítvány. De ha az ezredes úr bizalmi embere, akkor… pardon a zavarásért, elnézést és grácia… ugye, nem tesz jelentést a zavarásról? De kérem, addig is meg ne haragudjék, magamhoz veszem útipasszusát, ajánlólevelét, hogy ellenőriztessem. Remélem, bocsánatkérő szavaim még reggel is érvényesek maradnak, ellenkező esetben ugyanis… ért engem, ugye, Herr Temesvári?

– Köszönöm a bizalmát, uram, de szeretném arra kérni, hogy állíttasson a szobám ajtaja elé őrt, aki megvédi álmomat és pihenésemet. Nem szeretnék még egyszer felébredni. Másrészt, ha már volt olyan kegyes és felajánlotta a parancsnokság segítségét, természetesen örömmel elfogadom. Én gróf Hoyos ezredes úr személyes megbízásából, titkos küldetésben utazom Haynau

táborszernagy úrhoz. Gondolom, ez elég ahhoz, hogy megértse tartózkodásomat. Nos, ha helyesnek látja, legyen a fogadó előtt reggel nyolckor a kirendelt fogat megfelelő kísérettel, s kérem, hogy addigra állapítsák meg, Aradon vagy Temesvárott találom-e a főgenerálist.

Hangja biztos, parancsoló. A fogdmegek hátrébb húzódnak, a kefehajú minden szó hallatán mélyebbre hajol. A tiszt még mindig kezében tartja a megváltást hozó útiokmányt, s maga is kifelé hátrál.

– Jawohl – feleli katonásan, s összevágja bokáját.

A kefehajú is bocsánatért esedez.

– Csak a kötelességemet teljesítettem – alázatoskodik. – Ön gyanúsan viselkedett, hogyan is mertem volna különben… Elnézését kérem…

A szoba sötétbe borul, a fény már a folyosón libeg. Az ajtó előtt őrtálló katona lépked.

Temesvári András az ablakhoz lép.

Kinyitja a zsalugátert.

Valahonnan, a szegedi éjszakából békakuruttyolás hallatszik. A közelben tücskök ciripelnek. A tér csendes. A búzapiacon sehol egy lélek. A cigányok is rég hazamentek, a fogadó előtt most szállnak kocsiba az elfogatására érkezettek.

A kétfogatú megtelik, ostor pattan, s a kerekek nyomában könnyű por száll a magasba. Telehold ül a városháza tornyán. Temesvári főhadnagy becsukja a zsalugátert, és még hallja egy kis ideig a békák és tücskök éjszakai muzsikáját.

Amikor az őrtálló katona parancs szerint félóránként bekukucskál az ajtó résein, csodálkozva állapítja meg, nem akar szökni a „Három Holló” különös vendége, hiszen mély horkantásokkal alussza az igazak álmát.

5.

Az út gyorskocsival Temesvár és Arad között nem több, mint három óra. Persze hajszolt lovakkal, ügyes hajtóval és fáradhatatlan utassal. Ez alkalommal egyikben sem volt hiány. A legpihentebb katonalovakat fogták este tíz után az erősen megvasalt, minden úti viszontagságon győzedelmeskedő postakocsiba Temesvárott, a hajtó régi embere az osztrák seregek vezérének, s az utas: Haynau táborszernagy.

Tulajdonképpen hirtelen elhatározás ültette kocsiba Haynaut. Maradhatott volna, sőt maradnia kellett volna, hiszen Temesvár polgársága, a meghódolt város színe-java olyan pompás bankettet rendezett a volt temesvári hadtestparancsnoknak a vár termeiben, amilyenre nem volt példa az utolsó évtizedben. Megmutatta a polgárság: miképpen fogadja a győztest, a városból elűzött altábornagyot, mert Haynau táborszernagy másfél évvel ezelőtt csúfosan űzetett el Temesvár városából.

A gyorskocsi bársonya tapad a ruhához, az augusztusi éjszaka hőségben fulladozik, a lovak kemény trappban vágtatnak, és Temesvár várfalai már rég elmaradoztak az ünnepelt mögött. Először úgy tervezte Haynau, amikor engedélyezte a város vezetőinek a palotában megtartandó ünnepi fogadást, hogy végre kipiheni a kemény menetet, a Pesttől tartó megállás nélküli üldözést Dembinszky serege nyomában. De a szőregi és temesvári csaták győzelme után mégiscsak egy szusszanásnyi időt engedélyezett önmagának. Temesvárról, megcsúfoltatásának színhelyéről nem futhatott el anélkül, hogy ne fogadja a város hódolását, ne lássa mindenki hajbókolását, amint kézcsókra járultak eléje, a győző elé hajdani ellenfelei.

Temesvárról kellemetlen emlékei voltak. Pedig milyen reményekkel érkezett e déli metropolisba 1847-ben, zsebében a hadtestparancsnoki kinevezéssel! Úgy gondolta, békés, nyugodt évek gyűrűznek majd el feje fölött, ha távol is a fővárostól, ha messze is a császárváros pompájától és szépségétől; mégiscsak elérte célját: felemelkedett katonai karrierje csúcsára, ahonnan csak a nyugalom következhet.

Meg is fáradt már, mire befogadta ez a nyugtalan, hirtelen növekvő város, belefáradt a katonáskodás gyötrelmeibe, a vidéki garnizonok csöndjébe és riadalmába, a hajnalokig tartó kártyapartikba, az ivásba és evésbe, de legfőképpen az intrikákba, amely megkeserítette körülötte a levegőt. Sokszor a szemére vetették hirtelen természetét, fellobbanó haragját, epés megjegyzéseit, de hiába is akarta volna magát fékezni, gyűlölte az arisztokráciát, megvetette a polgárságot. Haynau magányos maradt, akárhol is élt, és Temesvár sem jelentett számára megkönnyebbülést.

Tudta, hogy összesúgnak a háta mögött, akkor is hallotta a megjegyzéseket, amikor szótlanok voltak az emberek. Társaságban nem bírta elviselni a felvillanó tekintetek tüzét, azt hitte: kinevetik és lenézik származása miatt. Pedig hogy szerette volna semmissé tenni születése csúfságát, hogy titkolta volna, takargatta volna apja vétkét, azt, hogy elkövette azt a meggondolatlanságot, hogy hessen-kasseli nagyhercegként szerelmi viszonyt kezdett Ritter Róza énekesnővel. A sors gúnyolódásának érezte, hogy ő, aki beleszülethetett volna a nagyhercegi szalonba, a választói székbe, ő csak Ritter Róza énekesnő gyermeke maradt, mert a nagyherceg törvénytelen szerelmét nem lehetett hitelesíteni gyermekeivel szemben. És Haynaut nem vigasztalta meg anyja bárónővé történő felemelése, nem, hiszen mit számít a nemesi rang, ha a vér másról beszél, ha összesúgnak mögötte minduntalan, és a hátára ragasztják a titulust: a zsidó nő fia.

Talán ezért is lett katona, mert el akarta hessegetni magától a gyöngéd érzelmeket: keménységre, szigorúságra és kérlelhetetlenségre nevelte önmagát. Hamar meg kellett tanulnia, hogy a világ különböző osztályokból áll. S hiába fogadta be az egyik, ha a másikhoz kötelékek fűzték, olyan kötelékek, amelyeket sohasem lehetett valójában elszakítani. Pedig mennyire szerette volna kitörölni múltjából anyja emlékét! Ha szépet akart álmodni, igazi hercegkisasszonyt álmodott önmagának édesanyja helyett, úgy, amint azt valóban választania kellett volna Vilmos

választónak, hercegi édesatyjának.

Összeférhetetlenséggel vádolták meg a temesváriak, áskálódtak ellene tiszttársai, beosztottjai, alantasai, ellene hergelték az arisztokratákat, elhíresztelték a városban, hogy gyűlöli a Mózes-hitűeket, kigúnyolták tisztaságimádatáért, mert nem tűrte a mocskot, a szennyet, a gyalázatot. És amikor bevádolták a császárnál, leköszönt a hadtestparancsnoki beosztásról, meggyűlölvén a temesváriakat, a világot, az embereket, és visszavonult Grazba, önkéntes nyugalomba.

Ó, ezt a háborút, a magyarok hadakozását neki találták ki egyenesen. Megvetette a forrongó Európát, önként jelentkezett ismét a császárt szolgálni, azt sem bánva, akárhová is kerül. Azt hitte, Temesvárt soha többé nem látja újra. A magyarok földjére sem vágyott, örült, hogy a parancs Veronába szólította. Kiemelkedni, példát statuálni, győzni, a hatalmat szolgálni – ez volt életelve. Mit bánta, hogy mit szól a világ, ez a fortyogó, finnyáskodó Európa a bresciai megtorláshoz. Leverte a lázadókat parancs szerint.

Az útiszekér nagyot rázkódott, és kereke törötten hullt darabokra. A kocsis káromkodott, Haynau lelépett a porba. A kísérő lovasok között mesteremberek is voltak, értettek a kerékcseréhez. A várakozás, ez a kényszerű úti pihenő Temesvár és Arad között jó alkalom a töprengésre.

Csillagos égbolt.

Néhány felhő között fuldokló csillagok.

Ugyanígy fuldokoltak a csillagok Velencénél a tenger vizében is. Mert rábízták Velence ostromát, s mielőtt még megmutathatta volna, miképpen kell megtörni a felkelők erejét, Magyarországra rendelték. Május vége volt. A tenger vizétől a magyar föld homoktengeréig nem tartott sokáig az út. Táborszernagy lett. Főparancsnok. Kérlelhetetlenséget kért tőle az ifjú császár. Békét akart. A cár katonái is ezért kellettek. De ez rossz sakkhúzás volt a császár tanácsadói részéről. Fölösleges cselekedet. Ez a harc osztrák belügy, semmi más, fölösleges idegen katonaságot hívni, amikor a császári csapatok is meg tudják fojtani a rebelliót.

Távoli kutyaugatás.

Kényszerű pihenő Temesvár és Arad között.

Ó, a temesvári dámákat nem felejtheti. Hogy illegették magukat, szinte felkínálkoztak néhány órája, s ő undorodott tőlük. Akkor már inkább a Klapka család keménysége. Ez tetszett neki. Lám, Klapkáék tartották magukat. Nem jöttek megalázkodásra. Igaz, nem is szerepeltek a meghívottak listáján. De hát hányan jöttek mégis olyanok, akiket senki sem hívott. Felajánlottak pénzt, ékszert, asszonyt és süldő leányt. Ki mit tudott adni. És főleg: nélkülözni. A konc, a frissen vetett konc sokat ér, s tudták ezt jól a temesváriak.

Hanem a bál igézően szép volt.

A nagy tükörterem minden ablakában gyertyák égtek, és tükrök sokszorozták a gyertyák fényét a nagyteremben is. Hogy honnan szereztek ennyi finom ennivalót az ünnepség résztvevői ebben az ínséges világban, még csak nem is sejtette. A menü finom volt, a beszédek már kevésbé. Pedig méltatták érdemeit, a hadtestparancsnoki évei egyszeriben tündököltek és visszafényesedtek. Hazudna, ha azt mondaná most magának, itt az enyhén dombos vidék sivár magányában, hogy nem esett jól az ünneplés. De már régen megtanulta, hogy mennyit kell leszámítani a lelkesedésből, mennyi irandó a szokványbeszédek számlájára, mennyi hízelgésre, s mi marad meg tisztán és érthetően.

Haynau azon töpreng, hogy milyen régen is volt ennyi ideje önmagára. Ez a kényszerű keréktörés megállította a rohanásban. De miért is nem maradt Temesvárott? Most már úgyis mindegy, az Aradról érkezett hír véglegesnek bizonyul: Görgey, a magyar seregek főparancsnoka az oroszok előtt akarja letenni a fegyvert. Egyedül az oroszok előtt. Mit tehet már ő, az elhatározott dolgokat nem lehet visszafordítani. De a bosszú, a tehetetlen düh nem hagyta nyugodni. Ha megtudják a teremben, hogy neki semmi sem sikerül teljesen, soha semmi sem teljesedik be az életében, akkor az ünnepi lakomán is összesúgnak a háta mögött, mint temesvári hadtestparancsnok korában, két

esztendővel ezelőtt.

Félelmetes az éjszaka.

Mint az ő élete: tele van felvillanásokkal és nagy-nagy fájdalmas sötéttel. Felvillanás volt a szőregi és temesvári győzelem: Dembinszky serege szétverve, menekül Bem, Görgey a megadás előtt. Amit vállalt, teljesítette. Damjanich is megadta magát, szétverve a rebellió, katonailag megsemmisítve; a többi már könnyű: törvénykezés, ítélkezés, rendcsinálás – csupa szokványfeladat.

Vajon hogyan fogadja intézkedéseit a császár?

A katonák jelentik: útra készen a hintó.

Lábát nyújtja, csizmája poros lett, gyors kezek törlik fényesre a csizma lakkját. Bedobja magát a kocsi mélyére. Riedl őrnagy, állandó segédtisztje indulást vezényel.

A bársony újra melegít.

A lovak patája nyomán por száll, a kocsi nyikorogva indul. Temesvárott még áll a bál. A fényes tükörteremben sokan nem is sejtik, hogy Haynau táborszernagy otthagyta az ünneplő sokaságot.

És Arad sem sejti, hogy Haynau mérföldekre a város előtt van.

6.

Az aradi városháza patinás termeiben mindenütt katonák. Most veszik át az óaradi várat Damjanich seregétől; még nem lehet odaköltözni, ezért itt a város közepén kell felütni a főhadiszállást.

Riedl őrnagy kitekint az ablakon: esőfelhőt vár valahonnan, de ez most reménytelen óhajtás. Augusztus győzedelmes és egyelőre legyőzhetetlen. Behúzta a függönyt, hogy minél kevesebb fény hatoljon a szobába, és óráját vizsgálja. Még egy negyedóra hiányzik Haynau

felkeléséhez. Szigorú parancsot kapott: két óra nyugalom, ezalatt senkit se eresszen be hozzá, őrködik gazdája fölött. Vele van, mióta Grazból elindultak, mióta Haynau visszatért a hadseregbe, akkor vette maga mellé, és ő hűséggel szolgálja. Igaz, Bresciában nem volt vele, s ennek szíve mélyén örül. Akkor Bécsben nyomta az ágyat, ott hallotta a botozás történetét, de meghallgatta a hírhozót, és gyorsan el is felejtette a bresciai nők megbotozásának vihart kavaró történetét.

Riedl kopaszodik, és szeretne gyors karriert csinálni. Haynau mellett erre minden lehetősége adva van. Egyelőre türelmes és pontos gazdájával szemben, minden szeszélyét azonnal teljesíti, ismeri szokásait, maga ügyel fel a táborszernagyi öltözet rendben tartására, állandó felügyeletet tart a szolgák fölött, mert elég egy homályos folt a csizmán, észre nem vett pecsét az öltözőruhán, és a különben kedélyes és szívélyes Haynau máris raportra rendel mindenkit maga körül. Reggel fürdőt készíttet, megfelelő hőfokkal, s nem érzi lealacsonyítónak ezt a tevékenységet sem. Valahogyan hasznosítania kell magát, s Haynau mellett nem lehet katonai babérokra törni. Egyelőre máris ő a pótolhatatlan Riedl, a legjobb őrnagy, a soha még ilyen lelkiismeretes segédtiszt, vagy főhadsegéd; mindegy, hogyan szól a titulus, az a lényeg, hogy itt ül a táborszernagy előszobájában, és felügyel az idő múlására.

Az ebéd utáni ejtőzés nemes szokását Grazban szedte fel Haynau, azelőtt megvetette volna az ilyenféle kényelmet. De most tulajdonképpen az éjszakai nyugalom pótlására szolgál ez a háromig tartó pihenés; gyors álommal pótolja az éjszaka elmulasztottakat, s ebben mester a táborszernagy.

A nagy állóóra dallamosan üti a hármat.

Óvatosan nyitja az ajtót.

Haynau a nagy díszteremben felállított könnyű tábori ágyon pihen. Pofaszakállas arcáról nyugalmat olvas le Riedl. De azért nem tétovázik, megfogja az alvó vállát, és csöndesen ringatja.

– Herr General – mondja hízelgő hangon. – Herr

General, elérkezett az idő. Három órát ütött az előbb…

Haynau igazi katona. Fegyelmezi magát, pedig legszívesebben kikergetné Riedlt, mert nem hagyja aludni ebben a forróságban. De azonnal éber, s emlékezik, hogy ő maga adta kemény utasításban, hogy ha az óra hármat üt, ébressze fel. Lesz ideje pihenni éjszaka, most cselekedni kell.

Kifut a mosdóba, hideg vizet önt arcára, s onnan kiabál Riedlhez:

– Készíttessen egy erős kávét, de törökösen ám!

Amíg a kávét kortyolgatja, cukor nélkül, megrágva a foga közé került kávészemdarabkákat, ezt mondja:

– Hadd hallom, Riedl őrnagy, mi újság?

– Táborszernagy úr, a még Temesvárott meghirdetett vállalkozásra két ember is jelentkezett.

– Nocsak, Riedl.

– Igenis, uram. Magam sem hittem volna, hogy egyszerre ketten is…

Az őrnagy buzgólkodva mondja:

– Jobb is, ha ketten vannak. Két ember ellenőrzi egymást. Az egyikük utánunk érkezett Temesvárról, a másik itt helyben Aradon jelentkezett. Régi, megbízható emberünk.

Haynau szereti, ha elképzelései gyorsan megvalósulnak. Nem is fukarkodik a dicsérettel, s Riedl mosolyogva veszi tudomásul a kegyet.

– A ruhakefét, Riedl.

– Igenis, excellenciás uram – buzgólkodik az őrnagy, s ijedten veszi észre, hogy ezen a héten még nem cserélte ki Haynau arany gallérját. Erre ügyel pedig legjobban a táborszernagy, öltözete kínosan gondos, nem tűr meg egyetlen foltot a ruháján, egyetlen gyűrődést a nadrágján. Ha valaki eléje áll, s nem megfelelő az öltözete, nem fogadja. Beosztottjai ruházatát jó néhányszor ellenőrzi, Riedl van persze leginkább szem előtt.

Haynaun nem látni a hatvanhárom esztendőt. Haja és furcsán lelógó bajusza hófehér, de szája fölött a szivarfüsttől

enyhén barna. Orrának enyhe görbületét anyjától örökölte, a szép hangú énekesnőtől. Ez egyetlen anyai öröksége, s ezt kedveli legkevésbé önmagán. Nem is szereti, ha oldalról látják. Csak szemtől szembe fogadja barátait, ismerőseit. Beszéd közben gyakran hivatkozik a császárra, szívesen emlegeti hadjáratának sikereit, csak éppen a teátrumot nem szereti, lévén édesanyja is énekesnő a színészek világából.

Riedl ismeri parancsnokát, tudja, kevés ideje van mellékes dolgokra. De mintha a kitervelt akció iránt nagy-nagy örömet érezne a táborszernagy, egyáltalán nem sietteti, mint máskor, élvezi a kávézás perceit, ilyenkor talál remek ötleteket a később kivitelezendő dolgaihoz.

– Szeretném látni őket, itt vannak, őrnagy úr?

– Már két órája várakoznak excellenciás uramra. Hívathatom őket?

– Isten ments, Riedl, mire való ez a túlzott buzgóság? Előbb csak innen, a kémlelőn keresztül. No, vezettesse csak be őket.

Áll a kémlelőnél, és várakozik.

Riedl őrnagy bevonul a szomszéd terembe a két emberrel. A fiatalabb hetyke, jó kiállású, az idősebb hajlott hátú, meggörnyedt, sunyi tekintetű. Öltözete messziről elárulja az idegent.

Nem hallja, miről beszél az őrnagy a két elővezetett embernek, de arca így is pirosodik, könnyű szédület legyinti meg, s alig várja, hogy mellette legyen az őrnagy.

– Mi az, Riedl, hogy merészeli…? – emeli hangját, s az őrnagy már tudja, mi fáj parancsnokának.

– Ketten jelentkeztek, önként… – szabadkozik a felelősségtől – az a fő, hogy véghezvigyék vállalásukat – emlékezteti parancsnokát az önként vállalt feladat nagyságára és nehézségére.

– Hogy hívják az idősebbet? – csattan Haynau.

– Már megbocsásson excellenciád – alázatoskodik az őrnagy –, ő a legmegbízhatóbb emberünk.

– A nevét kérdeztem!

– Fejérhegyesi – feleli Riedl őrnagy, s megismételi a magyar nevet: – Fejérhegyesi.

– Németül mondja!

– Weissenberger – suttogja Riedl.

– We-is-sen-ber-ger? – szótagolja Haynau. – Úgy, tehát Weissenberger? És maga elém mert állni ezzel a Mózes-hitűvel?

Riedl, a mindentudó Riedl azt sem tudja, hogyan tegye jóvá baklövését. Azt hitte, talán nem veszi észre a táborszernagy, nem néz ilyen kicsinységre, amikor a vállalkozás sikere forog kockán. Tudja, nagyon is jól tudja, hogy anyja emlékét szeretné kitörölni emlékezetéből a tábornok, de igazán nem gondolta, hogy ennyire kényes, ha titkos emissárius felfogadásáról van szó. Hiszen köztudott, hogy környezetében nem tűri meg az átkeresztelkedettet sem.

– Nagyméltóságú uram, engedelmet kérek, igazán nem gondoltam, hogy... – csak ennyit mond, mert több értelmes szó nem jön a szájára.

– Riedl, ezt nem lett volna szabad – fedi meg beosztottját Haynau –, úgy vélem, súlyos baklövést követett el.

– Tudom – leheli sápadtan az őrnagy, és az augusztusi forróságban izzadságcseppek indulnak meg halántékán, spanyol divatú hajviselete mellett. Az arca lángol, tűzben ég az egész ember, s széttárja kezét védekezésül. – Nem tehettem mást, táborszernagy úr! Ön mondta, hogy csakis olyanok jöhetnek számításba, akik önként jelentkeznek. S ez a Fejérhegyesi amerikás ember. A tengerentúlról érkezett vissza egy esztendeje. Pénzt akar keresni, sok pénzt. Talán hallott róla excellenciád is, ő járt Kossuth nyomában.

– Hát nem sok eredménnyel – hűti le az őrnagyot Haynau. – Ha Klapkánál is csak ennyi eredményt ér el...

Riedl közbevág:

– Én beszéltem vele személyesen. Igyekszik jóvátenni eddigi hibáit. Nagyon fogadkozik. Feltétlenül meg kell vele próbálkozni.

– S az a másik? Látja, az ilyen férfi tetszik nekem, mint ez a másik! Látom benne a hetykeséget, a merészséget, a vállalkozó kedvet. Olyan, mint a kard. Kemény, erős, rugalmas.

– Kiegészítik egymást – mondja Riedl.

– A neve?

– Talán emlékszik a famíliára, Herr Haynau. Günther Flórián a neve. Az apjaura Günther Leopold. Tekintélyes temesvári polgár. A mi emberünk. Német vér folyik ereiben… Tiszta német vér!

– Lecsukatom, Riedl – ordít Haynau –, ha még egyszer ilyet merészel! Hogyan képzeli?! Már eddig is sok engedményt tettem maga miatt, de még egy ilyen nyelvbotlás, és áristomba mehet. Sötétzárkába.

Az őrnagy meg se mer mukkanni.

Haynau nem ismer tréfát, ha anyja véreiről van szó. Legendaként kering körülötte, hogy amikor júliusban elfoglalta Budát és Pestet, első dolga volt megsarcolni a hitközségeket.

– Fáradt vagyok, Riedl. Megviseltek az utóbbi napok. Nézze el nyersességemet. De máskor legyen tapintatos. És nevelje hasonló tapintatra a beosztottjait is. Ért engem, ugye? Bocsássa be őket… vagy dehogyis, isten ments, dehogy szívok ilyenekkel egy levegőt. Elég lesz, ha csak kinyitja az ajtót. Csak maradjanak a helyükön…

Az őrnagy kinyitja az ajtó két szárnyát, és a meghajlók előtt ennyit mond:

– Haynau táborszernagy úr kíván önökhöz szólni!

És a tábornok az ajtó keretébe lép. Vigyáz, hogy át ne lépjen a másik terembe, nehogy egy szobában legyen e két nehéz próbára jelentkezett férfival. Néhány pillanatig gondolkozik: vajon mindent el kell-e mondani ezeknek? Vajon megértik, ha csak néhány mondatban avatja be őket terveibe? De ha már ennyi időt rájuk szán, nem végez félmunkát.

– Úgy hallottam – mondja emelt hangon –, hogy mindent tudnak megbízatásukról. Örülök, hogy önként vállalkoztak

e feladatra. A rebelliónak vége. Most mindenkit aszerint mérünk, hogy mit tesz az új rend érdekében. A magyarok serege elveszett. Holnap kapitulál Görgey is. Már csak Pétervárad, Munkács és Komárom vára áll velünk szemközt. Sajnos, Komárom felől aggasztó hírek érkeztek. Komárom új erőre kapott. Ott akár hónapokig eltarthat a vár vívása. Még talán egy fél évig is ki tudnak tartani. És nekünk béke kell. Európa békére szomjas. És Klapka tábornokkal nincs kedvünk alkudozni. Önökre vár a feladat, hogy eltegyék útból a tábornokot. Méreg, gyilok, tőr, gondolkozzanak a kivitelen. Számíthatok önökre? Magam megyek Komárom alá, ha itt végzek a rebellióval. Régóta megérett a magyar föld az aratásra. Adok önöknek két teljes hetet. Természetesen a megérkezéstől számítva. Pestig kocsit kapnak…

Riedl készségeskedve szól közbe:

– Mindent tudnak már, táborszernagy úr. A részletek kidolgozva…

– Ön, fiatal barátom, ön nekem nagyon szimpatikus. Találkoztunk mi már valamikor? Kérem, mutatkozzon be.

– Günther Flórián, excellenciás uram. Én természetesen ismerem önt temesvári hadtestparancsnok korából, de most állok ön előtt először.

– Jól van, szeretem az ilyen hetyke legényeket. Hány esztendős?

– Köszönöm a kérdését, huszonegy múltam.

– A pénzt Bécsben fizetjük.

– Nem pénzért teszem! – vág vissza Günther keményen.

– Nocsak, ez derék. Hanem miért?

– Becsületből.

Haynau közelebb inti Günther Flóriánt. Három lépés távolságból megállítja.

– Folytassa, kérem.

– Nekem személyes elszámolnivalóm van a Klapkákkal, excellenciás uram.

Günther Flórián középmagas termetű, csupasz arcú fiatalember. Azok közé tartozik, akik nem mérlegelik

cselekedetüket, hevesek, vakmerőek, talán meggondolatlanok is. Arca szabályos, túlságosan is lányos, haja enyhén szőke, a kor szokása szerint fésülve, szeme kicsit kidülledt kosarából, bizonyos betegség jelenlétére utal.

Haynau eléje lép. Vállára teszi a kezét.

– Hallgatom.

– Az én famíliámat meggyalázta a Klapka család Temesvárott. Azt hiszem, nem mondok újságot, ha elmesélem, hogy Klapka György temesvári születésű, édesapja polgármesterként tevékenykedett, s amikor az én nővérem, Fanni odahagyta a szülői házat, romlásba döntve szegény atyámat, s elment magyar teátristának, akkor a Klapka család keményen gúnyolódott rajtunk; Fanninak adtak igazat, úgy nyilatkoztak, hogy… De engedelmet, ezt már ki sem mondom. És az is tudott, hogy Fanni szép szeméért maga Klapka György lelkesedett leginkább, lehet, hogy… Ugye, megbocsát a tábornok úr, ha nem mondok többet. Legyen ez is elegendő. Vérrel akarom lemosni a család gyalázatát!

– Járjon, fiam, szerencsével.

Felemeli kezét, véget ért a kihallgatás.

– Riedl, kérem – fogadja a visszatérő őrnagyot –, vizezze be ezt a csipkekendőt; jaj, a szívem, a homlokom, rettenetes ez a hőség! És nyissa ki az ablakot, azonnal szellőztessen, Riedl, nem érez semmi furcsa szagot? Rettenetes elvegyülni a pórnéppel, nem gondolja, Riedl? Jaj, kérem, vigyázzon a csipkekendőre, nem látja, hogy velencei csipke, Bresciában kaptam az én szeretett hódolóimtól…

Az ablakhoz áll. A nyitott négyszögben beárad a kinti forróság. Magas, szomjazó, poros gesztenyefákra lát Haynau. Ennek örvend Riedl, mert ismeri gazdája apró örömeit. Szereti a gesztenyefát. Azt szokta mondani: igazi katonafa, ha lehull tüskés termése, úgy pattog a földön, mint a golyóbis. De még nem pattog, kell ehhez néhány hét is. Addigra az ifjú császár el is felejti a magyarok rebellióját, béke és csöndesség borul a birodalomra.

7.

Arad népe ezekben a napokban visszahúzódott a lakásokba. Az utcákon csak katonai alakulatok láthatók. A város átadása rendben történt, nem voltak atrocitások; az arcok és szemek elfeketült fátyol mögé rejteztek, még a Maros színe is megfeketedett, s a máskor oly vidám gyermekhad csak félve szállta meg ismét a folyóparti füzeseket.

A város főútján azért kinyitott egynéhány üzlet, a piacra is kitelepedtek az árusok, mert az élet nem állhat meg, a keserűséget, a szégyent, a könnyet elmossa a dolgok egymásra következő rendje. De mégis félelmet keltett az utcákra merészkedőkben a feltűzött szuronyú katonák sokasága, amint házról házra járva keresték a bujdosókat, a szökevényeket, a tegnap még magyar katonákat, a listákra írottakat, akik jó része Kossuth nyomdokába lépett, s menekült az országhatár felé.

Amikor begördült a Szegedről érkezett katonai szekér az osztrák katonák kíséretében, Temesvári András magabiztosan utasította kísérőit.

– Haynau táborszernagy úr rezidenciájához!

Természetesen vele jött a szegedi fogadóból ismert katonatiszt is, éjszakai nyugovásának megrontója, aki bár szíve mélyén félelmekkel utazott, mégis reménykedett; hátha hamis a gróf Hoyos nevével kiállított útipasszus, s akkor lecsaphat emberére.

Riedl őrnagy kelletlenül fogadta őket.

Temesvári András pedig akkor érezte magát kellemetlenül, amikor az őt kísérő katona és Riedl átment a szomszédos szobába, ahol nyilvánvalóan róla beszéltek.

Mindenesetre már visszavonulásról szó sem lehetett, az elkezdett játszmát végig kellett csinálni. Riedl őrnagy első pillanatban hallani sem akart Temesvári kéréséről.

– A táborszernagy úr senkit sem fogad! – jelentette ki határozottan. – Szép is lenne, ha minden kémgyanús ember a táborszernagy úr előtt moshatná magát tisztára. Kérem a

gróf Hoyos ezredes úr által kiállított útipasszusát – mondta fenyegetően.

– Csak magának a táborszernagy úrnak! – keményedett meg Temesvári András hangja. Fellépése olyan magabiztosságot árult el, hogy Riedl gyanús pillantást vetett a kísérő katonára.

– De a felelősséget önnek kell vállalnia – mondta Haynau segédtisztje.

– De hiszen láthatja, őrnagy úr, hogy szívesen vállalom.

– Csakhogy a táborszernagy úr szigorúan kikötötte, hogy ma már senkit sem fogad! Addig pedig, engedelmével, mert nekem gyanús a személye, szállására kísértetem.

– Vegyem úgy, hogy őriztetni fog?

– Ahogy önnek kellemesebb, uram – zárta le a vitát az őrnagy.

– Még egy pillanatra, őrnagy úr! – tolta kezét a meglepett katona orra alá. Ismeri ön ezt a gyűrűt?

– Nem ismerem!

– Nézze meg jobban.

– Nem érek rá ilyesmivel foglalkozni.

– Kár, mert ha jobban megnézte volna, őrnagy úr, láthatná, hogy a pecsétgyűrű Haynau táborszernagy úré volt. Még most sem jelent be nála?

Riedl begyében ott van Weissenberger esete, félelmekkel tele azóta, nem akarja baklövését újabbal tetézni. Tétovázik. Hiszen ha csakugyan gróf Hoyos küldötte áll előtte, akkor nem lehet vele packázni. De ha nem… Igen, de hogyan került hozzá a pecsétgyűrű. És biztos, hogy Haynaué?

– Kérem a gyűrűjét – határozott.

– Szívesen adom vizitkártya helyett – élcelődött Temesvári András.

– Kis türelmet, uram.

Riedl őrnagyra nem kellett sokáig várni. Hamarosan nyílt az ajtó, és a kézmozdulatból láthatták az őrnagyra várakozók, Haynau szívesen fogadja a pecsétgyűrűs látogatót.

– Hallottam a nevét, semmit sem mond nekem… – ezzel fogadja Haynau a belépőt.

– Az arcomra talán jobban emlékszik, excellenciás uram. Bár bevallom, a tavasz óta bajuszt és szakállt növesztettem, és így nem hiszem, hogy megismer. De a gyűrű, gondolom, mindenre emlékezteti.

Haynau örömmel ugrik fel székéből.

– A gyűrű nem, de ez a hang, igen, a hangjáról ismerem meg az én bresciai doktoromat. Dottore, hej, dottore, ugye, hogy jó a memóriám? Látja, a szemem csakugyan gyöngül, nem vagyok én már csatába való; ha vége ennek a rebelliónak, visszamegyek grazi nyugalmamba.

– Grazie, signore, a felismerésért – hajol meg Temesvári András.

– Grazie – nevet Haynau is –, köszönet e vidámságért. Itt Aradon minden olyan szomorú. Nem úgy, mint Bresciában. Ó, az idei április, milyen gyönyörű is volt az április olasz földön! Az orgonákra emlékszem legszívesebben. Emlékszik, a vár alatt micsoda orgonaerdő pompázott? Ott, ahol a bresciai felkelők megrohamozták a várat. De hagyjuk a csúnyaságot, van itt Aradon épp elég baj. Ha tudná, mennyi gondot okoznak a rebellis magyarok. De meséljen nekem, egy minutányi időt igazán szakítok kegyelmed számára. Ritka, ha az ember megmentőjével találkozhat.

Minden úgy történt, ahogyan Temesvári András elképzelte. Még az idei tavaszon történt, áprilisban, ahogyan jól emlékezett Haynau. Temesvári András, aki Bresciában élt már évek óta doktorként, a bolognai tanulóévek után, családi nevén mint Wagner András, alig-alig hallott valamit a Magyarországon történtekről. Európa forrongásából kimaradt az osztrák megszállás alatt élő Brescia, illetve csak az idei tavaszon ért el hozzájuk a forradalom szele, de úgy meglegyintette egyszeriben a bresciai fiatalokat, hogy a forrongásnak katonai erővel kellett véget vetni. Haynau, a Veronában állomásozó seregek parancsnoka verte le a lázadást, s botoztatta meg a tüntető asszonyokat. S a hirtelen felindulás megzavarta szívét, katonái összevissza futkostak a halálfélelemmel viaskodó tábornok megmentésére. Mivel egy katonaorvos sem volt a közelben, őt vitték fel a vári szállásra, s el nem engedték addig a tábornok mellől, amíg Haynau túl nem volt az életveszélyen.

– Hogy van a szíve, tábornok úr? – érdeklődik Temesvári

András.

– Fékezem, fiatal barátom, egyelőre nagyon fékezem, és vigyázok rá. Csak semmi gyöngeség! Kímélem magamat és a szívemet, ön ajánlotta ezt a gyógymódot. És köszönöm az orvosságait, ma is élek velük. Igazán, ott Bresciában szinte semmit sem tudtam adni önnek; érdekes, hogy a pecsétgyűrűre nem is emlékszem, lehet, hogy nem voltam teljesen tudatomnál; mindig azt hittem: elvesztettem!

– De ezzel nem akarja azt mondani, bocsánat a merészségért, hogy különben nem adta volna nekem?

– Szeretem a merész embereket. Csak a bátrakat szeretem! Az ilyen félelem nélkülieket, mint ön, Wagner András.

– Már Temesvári András vagyok, táborszernagy úr. Ugyanis hazajöttem a tavasszal Magyarországra.

– No, ez érdekes – ülteti vendégét a bőrkanapéra maga mellé, szivarjait halássza elő egy nagy dobozból, s vendége elé tartja. – Aki az életemet mentette meg, annak a legfinomabb szivarból jár.

Haynau ritkán engedi meg önmagának, hogy érzései irányítsák cselekedeteit. Nem akar jó ember lenni, szándékosan kemény és határozott: katona minden mozdulatában. Alaposan szemügyre veszi a szivargyújtó férfit, talán azért, hogy legközelebb azonnal felismerje. Nyílt homlok, hátrafésült haj, rövidre nyesett bajusz, olaszos nyírott szakáll, kicsit olajos bőr, amelyet az itáliai nap rovására is írhatnának.

– Hadd hallom élete folyását. Vagy ne, előbb én mondok el valamit, most jutott eszembe. Bizonyára nem felejti el Bresciát, bizony én sem felejthetem. Csak nemrégiben is, a múlt hónapban, amikor elfoglaltam a magyarok fővárosát, a pestiek előtt is felhoztam e város példáját. Valahogy így szólt, igen, már emlékszem, mert sokat töprengtem e megfogalmazás fölött. Igen, hadd hallja, dottore, ha kíváncsi reá. – És feláll, összehúzza homlokát, hogy jobban emlékezzen, és citálja a szavakat: – „Pestiek, szépen díszlő várostok semmivé dőlt halommá fog változni. Brescia

hűtlen lakosai, kik szintúgy, mint ti, felségsértő árulást követtek el, szolgáljanak tanulságul: ismerek-e kíméletet a lázadók iránt?”

Felnevetett, aztán a tűzszerszáma után nyúlt, mert szivarja kihamvadt. Végre valaki itt van nála, hosszú hónapok óta valaki, aki nem kér, aki csak emlékezteti. S milyen jó emlékezni, történetet mesélhet, felejtve mérgét, haragját, fáradtságát.

– S azok a bolond pestiek, tudja, kedves barátom, mit írtak az újságjukban? Sohasem fogom elfelejteni. Igen, képzelje csak el, barátom, azt írták: „Haynau hozta el nekünk az igazi békét.” Azt hitték, ezzel lekenyereznek. Meg ezt firkálták a zsurnaliszták: „Most már rajtunk múlik, hogy szíveinkben élvezzük annak gyümölcseit, most már talán arra is rákerül a sor.” Naponta ilyen cikkek kerültek az asztalomra. Hányni tudtam volna a méregtől, a gyűlölettől. De önről beszéljünk inkább, levetette német nevét, hazajött a forrongó országba, de remélem azért az igaz ügy oldalán áll? Honnan jött, barátom?

– Komárom várából – mondja határozottan Temesvári András.

– Szökött?

– Klapka tábornok küldötte vagyok!

A szavak, mintha pisztolylövések lennének.

– Tréfál velem? – szívja idegesen szivarját Haynau.

– Valóban Klapka tábornok küldötte vagyok! De mint látja, táborszernagy úr, az igaz ügy szolgálatában állok!

Haynau ideges, bajuszát rágja.

– Mivel tudja magát igazolni?

– Számítottam a kérdésére, excellenciás uram. Íme, ezt a titkos levelet kellett volna átadnom Kossuth Lajosnak. De engedje meg, táborszernagy úr, hogy én most önre bízzam!

Míg feltépi ruháját, s előhalássza a gyűrött, vászonba varrt levélkét, Haynau csak nézi, s nem szól semmit. Átveszi a levelet, de nem olvassa!

Temesvári András nem tudja mire vélni ezt a hallgatást. Feláll a kanapéról. Meghajtja magát.

– Bocsánat a merészségért, tábornok úr! Ha ezzel használtam az ügynek, amiért harcol, íme, kezébe teszem sorsomat. Rendelkezzék velem! Én most már megmondhatom, nem csak Kossuth nyomába indultam, hanem az ön keresésére. Gyűrűjét már visszaadtam, semmi sem véd. Pedig jó szolgálatot tett az úton. Talán nem titkolom, hogy megmentett nemegyszer. Lehet, hogy kivégeztek volna por és golyó által.

Haynau mély tekintettel vizsgálja a beszélőt.

Sokára szólal meg:

– Ezekért a ritka pillanatokért érdemes élni, fiatal barátom.

– Köszönet a kegyért, táborszernagy úr – hangzik a felelet.

A tábornok is szótlanul áll. Hamuja a ruhájára hull, de most nem zavarja ez a kicsinyke rendetlenség. Hideg pillantásába melegség tolakszik. Nem is leplezi zavarát és meghatottságát.

– Dottore, dottore, milyen meglepetést okozott ön nekem. És mi a további célja, terve, cselekedete?

– Nem tudom.

– Majd én megmondom.

– Örömmel hallgatom, táborszernagy úr.

– De előbb tudnom kell, vállalkozik-e a mi ügyünk megsegítésére?

Hőség üli meg a szobát. Az óaradi erősségből puskalövések szállnak a város felé.

Temesvári András gyorsan igenel:

– Természetesen, excellenciás uram.

– Ezt vártam öntől. Hallja hát a tervemet: mi két emberünket elküldtük Komáromba. Nagyon jól jönne, hogy ön vigyázna rájuk. Úgy, hogy ők ne is tudjanak erről semmit. Mint az őrangyal védi az embert, úgy védje ön is a mi védenceinket. Megteszi? Nem kérek többet.

– Vállalom, tábornok úr.

– Grazie, dottore, grazie. De még nem végeztem. Jöjjön, üljön vissza mellém a kanapéra, hadd avatom be terveimbe.

És lassan, megfontoltan beszélni kezd.

8.

Még ennyi ember nem vándorolt az országban, mint ezen az augusztus végén. A katonai igazoltatások ellenére megteltek az országutak, a vámoknál és réveknél néha napokra összetorlódtak az utasok; alkalmi fogadók nyíltak a jövő-menők elszállásolására, út menti csárdák gazdagodtak meg szinte napok alatt, s a katonai járőrök úgy halásztak az utasok között, mint a tiszai halászok, ha sűrű a halj árás.

A vándorlás iránya persze ellenkező előjelű. A fővárosból vidékre, a vidékről Pestre és Budára, Erdélyből a magyar földre, az Alföldről a Felvidékre utaztak az emberek: gyermek a szülőhöz, szülő a gyermeke után, hírt hallani, vagy csomagot vinni, menlevelet szerezni, vagy utolsó isten hozzádot mondani, kinek mit ítéltek a sors angyalai.

Haynau engedelmével megindulhatott az Arad-Pest között közlekedő postajárat is, utasokat is szállítván, s nagy szenzációt jelentett, ha megérkezett a posta egy-egy állomásra. Ilyenkor a kíváncsiak tömege rohanta meg az érkezőket, jöttek hírhallásra a helybeliek is, de méginkább az úton levők, mert nékik kellett a jó hír legeslegjobban. Ki-ki azt tudakolta, amiről hallani szeretett volna: mi hír a katonákról, igazak-e a Kossuth futásáról szóló híresztelések, mi van az erdélyi hadsereggel. Remények és kétségek csaptak össze, egyetlen hír sem bizonyult megbízhatónak, valaki mindig másképpen tudta, vagy legalábbis másképpen akarta sejdíteni.

Még szerencse, hogy az időjárás kegyeibe vette az utazókat. Eső semerre, még felhő is csak ritkán vetődött az égi vizekre, az utak kátyúi elporosodtak, a fák zöldje meg beleolvadt a mindent beborító szürkeségbe.

Az iratokat kéznél tartották az emberek, persze csak a férfiak útipasszusára voltak kíváncsiak a vizsgáló katonák; bár sokan úgy gondolták, hogy aki bemerészkedik a vizitálók közé, ott jobban elbújhat, mintha titkos ösvényen, dűlőutakon igyekezne továbbjutni.

Pénz, arany, bankó, ékszer, élelmiszer – ez volt a valuta, no és persze a hátasló vagy alkalmas kocsi utazásra, hiszen a kocsival közlekedő gyorsan juthatott el céljához. Irigység követte az aradi postakocsi utasait is, sokan még rájuk is kiabálták svarcgelbségüket, hiszen másképpen hogyan is kaphattak volna helyet az először indított járaton.

A véletlen úgy hozta, hogy Aradról egy postakocsiban utazott el a két Komáromba tartó megbízott és Temesvári András főhadnagy. Útilevele most eredeti nevére, Wagner András névre szól, foglalkozásként orvosdoktor van megjelölve s utazási célként Pozsony városa. Persze, ez a véletlen nagyon is kicsinált volt, csakhogy erről a komáromi emissáriusok nem tudtak semmit. Günther Flórián nem ismerhette Wagner Andrást, mert amikor az orvosjelölt elkerült Temesvár városából, még gyerekcipőben futkározott a legifjabb Günther gyerek; s különben is, akármilyen kis város is Temesvár, mégiscsak nagy helység ahhoz, hogy ott mindenki ismerje egymást.

A nagy, tízszemélyes útibatárban a már ismerteken kívül utazott egy ifjú hölgy az édesanyjával, talpig gyászban mindketten, de senki sem kérdezte meg e gyász okát; nem jó ilyenkor érdeklődni, mert félő, hogy más válasz érkezik, mint amilyet a kérdező vár. Két bánsági kereskedő a katonai parancsnokság megbízásából utazott Pest városába, bizonyos szállítások megbeszélése céljából; a gyorskocsi utasa volt még egy katolikus pap, egy csehországi hivatalnok meg egy moldvai diák.

Békés egyetértésben, sokáig egyetlen szó nélkül zötykölődtek a kocsiban, amikor elérkezett az első nap éjszakája. Jó nagy földet bejártak, egészen a Tiszáig érkeztek, ahol komp szállította át az utasokat. A postafogadó szálláshelyek és lóváltó helyek egyelőre nem

létezvén, mindenütt a helybéli katonaság adott a kocsi elé friss lovakat; hiszen Haynau táborszernagy parancsa úgy szólott, hogy a postakocsinak időben kell megérkezni a fővárosba, veszedelem és késedelem nélkül.

Az éjszaka, minden várakozás ellenére, békésen telt el, a második nap sem történt semmi különös az úton. Az utasok ekkor már kezdtek felmelegedni egymással szemben, beszélgetés kezdődött, nem lehet órákon keresztül szó nélkül összezárva élni tíz embernek.

A moldvai diák volt közöttük a legbátrabb.

Kényes témára terelte a beszélgetést.

A rebellióra.

– Ott hibáztak a magyarok, hogy maguk akarták egyedül vinni a sok terhet. Megosztva pedig könnyebb lett volna.

A pap imakönyvébe dugta fejét.

A nők úgy tettek, mintha nem hallották volna a szavakat. Günther Flórián azonban kapott az alkalmon.

– Rebellis nép a magyar – mondta fenyegetően. – És most ráfizetett. Nem kellett néki a császári jóság, most majd megtapasztalja hát a rosszat. Korbács kell a magyarnak!

– Uraságod természetesen nem magyar ember, ugye? – kérdezett közbe Temesvári András.

– Ez miért fontos most?

– Mert tudni szeretném, hogy vannak-e a magyarok között olyanok ezekben a nehéz időkben, akik önmagukra köpnek?

A lefelé sunyító fejek csak még mélyebbre süllyedtek. Weissenbergeré azonban emelkedett.

– Én Amerikát is megjártam, bizony isten, kérem, nem akarom sinkófálni az itteni állapotokat, uraim és hölgyeim, de ez az ország még nem Európa. Nem bizony – nézett szét diadalmasan –, ez itt még Ázsia. Barbár nép, barbár szokások, barbár hősködés. Tudni kell megalkudni. Úgy ám, uraim és hölgyeim, ez a legfontosabb az ember életében. A szabad amerikaiak közösségében páratlan lehetőségek nyíltak és nyílnak mindenki számára. Ott nem kérdezik, ki fia vagy, milyen a vallásod, melyik ország volt szülőfölded,

ott csak azt kérdezik: mennyi a jövedelmed. És a pénznek van a legszebb csengése. Vagy tud ennél szebbet valaki közülünk, hölgyeim és uraim?

A diák visszakanyarodott témájához.

– Már megbocsássanak, de én messzi földre indultam Iaşi városából. Az én apám moldvai bojár, gazdag ember, nagy úr a maga portáján, de szeretik a jobbágyai. Mert nekik is vet koncot. És ezt csak kevesen tudnak. Mifelénk is eljött a híre a magyarok harcának, de legtöbben csak legyintettek: látták, hogy fejjel futnak a magyarok a falnak. Megfontoltság kellett volna ide, taktika, bölcsesség, mint mikor az ember kocsin ül, és a gyeplőt fogja; húzd meg, ereszd meg alapon.

Günther Flórián azonban nem hagyta ennyiben a dolgot.

– Felőlem hagyhatják is a politikát, uraim, de azt nem tűröm, hogy becsületembe gázoljanak. Ez az úr itt olyat tételez fel rólam, hogy…

– No de megbocsásson, amice, úgy látom, túlságosan fiatal még a nagy tettekhez, barátom. Ne heveskedjék. Ajánlom kegyes jóindulatába a magyarokat. Mert más legyőzni egy népet, és más megvetni tetteiért. A merészségért bátorság a jutalom – oktatta az ifjú Günther urat Temesvári András. Szavaiban nyugalom lakozott, cseppet sem volt türelmetlen, mintha tanítani akarta volna ifjú útitársát.

– Ön természetesen magyar? – kérdezett vissza Flórián.

– Természetesen az nem ilyen egyszerű. Hallott ön Petőfiről? Sajnálhatja, uram, szívemből mondom, sajnálhatja. Mert az a Petőfi egy szlovák anya és egy szerb férfi gyermeke. S ki merné tagadni e honban, hogy nincs nála forróbb szívű és lelkesültebb magyar? A magyarság nem örökségbeli tulajdonsága magyarság megszerezhető állapot. A lélek állapota, a szívben élő tudat, hozzátartozás egy nép, egy nemzet színe-virágához. Van olyan magyar, higgye el, uram és valamennyien higgyék el útitársaim közül, akit magyar anya szült, és magyar apa nemzett, s most mégsem merném magyarnak nevezni. El is lehet

veszíteni a nemzet becsülését, és meg is lehet szerezni. Engem például Wagner Andrásnak kereszteltek, de magyarságom megvallani ma sem félek!

A gyorskocsi nagyokat huppant.

Az Alföld pora beszállt a réseken, vékony szürke bársonyként telepedett az utasok ruhájára.

A kocsis nagyokat pattintgatott ostorával.

Günther Flórián leereszkedő hangsúllyal jegyezte meg:

– Én eltitkolnám a magyarságomat, és nem kérkednék vele ilyen nehéz időben.

– Én pedig megvallom! – provokálta az aradi küldötteket Temesvári.

– Uraim és hölgyeim – édesedett meg Weissenberger úr hangja –, teljesen fölösleges ez a szószaporítás. Mi itt valamennyien a legfelsőbb kegyből nyert jóság jutalmaként utazhatunk az országban. Teljesen fölösleges, isten bizony, teljesen fölösleges ostoba és nyegle vitákat provokálni.

A vita félbeszakadt, mert ellenőrző állomás következett. Günther Flórián a hölgyeket is megelőzve elsőnek ugrott le a kocsiból. Az elöljáró tisztet kereste szeme, s amint rátalált, magához rendelte.

– Kérem és követelem, hogy vizsgálják meg e gyanúsan viselkedő úr útiokmányait. Jó érzésem van róla, hogy ellenséges érzülettel viseltetik az osztrák haderő ellen.

– Mi minden utas útiokmányát megvizsgáljuk – jelentette ki a tiszt.

Amikor sokáig szemlélte Temesvári András útiokmányát, keményen tisztelegve adta vissza.

– Köszönöm, uram, és jó utat kívánok.

Günther Flóriánnak pedig odasúgta:

– Megőrült az úr, olyan embert jelentget, akinek Haynau személyesen írta alá útipasszusát! Majd bolond leszek áristomba kerülni kegyelmed miatt.

Ettől kezdve Pest városáig szótlan csend utazott tizenegyedikként a gyorskocsi ülésére telepedve.

9.

Már a rákosi domboknál jártak, amikor újra megtört a csend. Szállodák neveit mondogatták a Pesten járatosak, fogadókat ajánlottak; óvtak az Angol Királynőtől, amelyet lebombáztak Hentzi ágyúi, de ahol állítólag már újra megnyílt a fogadó és a kávéforrás, s úgy mondták, hogy ott lehet a legjobb zsömlét és kiflit kapni a kávé mellé.

Pesten nem látszott meg a háborús idő. Az utcák telve sétálókkal, mindenfelé ezer és ezer ember nyüzsgött, mintha senki sem dolgozna, s csak a híreket lesné. Amikor megérkezett az aradi gyorskocsi, százak álltak a téren; egyesek tapsoltak, nyíltan hangoztatván, hogy lám, a konszolidáció jelei mutatkoznak meg a közlekedés megindításában; mások arról beszéltek, hogy talán a Dunán is megindul a hajózás, ha Komáromot is beveszik a császáriak; de a kocsira várakozók legtöbbje riadt tekintetű asszony, félve kérdező öreg volt, akik jó hírt hallani jöttek ki Pest legnagyobb terére.

– Igaz a hír, hogy kifutott Kossuth az országból?

– Van még remény?

– Csakugyan letette Görgey a fegyvert?

– Beváltják-e a Kossuth-bankókat?

Ki mit féltett, azután érdeklődött.

Temesvári András egy nyurga fiúcskára bízta könnyű, Aradon szerzett elemózsiás táskáját, és kisétált a Duna-partra. A Lánchíd a méltóságos folyam fölött kecsesen feszült nehéz terhével. Bár már egyszer ideiglenesen megindult rajta a közlekedés, a katonai parancsnokság megtiltotta a veszélyesnek nyilvánított forgalmat. A repülőhíd csónakjaira fektetett gyalogpallókon siettek át egyik partról a másikra igyekvők, a Gellérthegy tetején, a megsérült csillagda mellett ágyúk néztek farkasszemet a bizony még mindig hiányos pesti palotasor ablakaival.

Az Angol Királynővel szemközt félig üresen állott a hajókikötő. Lejjebb halászbárkák simultak a parthoz.

Mozgalmas, élénk, színes volt a folyópart képe: Temesvári András szívesen gyönyörködött el a régen várt látványban.

A váron osztrák lobogó lengett, s ő jobban őrizte emlékezetében azt a tavaszi képet, amikor nem is olyan régen, hazatérvén az olasz földről magyar zászlót látott a váron.

Az Angol Királynőben nyittatott szobát.

A bombázások következtében ugyan megsérült a szálloda, égett is a felső traktus, de szorgos mesteremberek máris nekiláttak a javításnak. S a fogadó első emeletén rendbe hozott szobák egyike jutott Temesvárinak. Ablakai a Dunára néztek.

Már alkonyodott, amikor a fárasztó nap után célhoz ért. Csak egy napot szándékozott Pesten tölteni, holnap, így tervezte, útnak indul Komárom felé.

A nyitott ablak beeresztette az est illatát. Szerette a vizet, tulajdonképpen a szeretett folyópart hiányzott Bresciában is. Gyerekkorában a Bégára járt ki fürödni, nagy csónakozásokra emlékszik, s nagy élménye volt, amikor édesapja először vitte el a Dunához. Vagy egyhetes utazás volt ez, rokoni látogatásra igyekeztek a titeli famíliához, és ő úgy emlékezett vissza később erre az egy hétre, mint addigi legszebb napjaira. Naphosszat a vízen volt, a Tiszán és a Dunán, mert öreg halászok vitték le a két folyó találkozásához.

Egyre azt kérdezte, amikor már összetalálkozott a két folyó: „Ez melyik víz még, Pista bátyám?” Belemerítette kezét a folyóba, érezte a Tisza melegségét, a Duna hűvösségét, s le kellett vele addig hajózni, amíg össze nem olvadt végérvényesen a két folyó vize.

Emlékezett a vadkacsákra, amelyekre édesapja lődözött, nem sok sikerrel, a délre húzó vadludakra, a brekegéstől hangos nádasokra, s a Tiszán úszó lomha zöldesbarna avarból és fűzfarönkökből álló szigetekre.

A vár mögött bukott le a nap, a budai hegyek koszorúja élesen rajzolódott ki az égbolton. Holnap már úton lesz. Hogyan ér el Komáromba, mit mond Klapkának, hogyan

tekint Thaly Zsigmond szemébe? Veszélyes játékba kezdett, de nem volt más útja. Megértik-e megbízói? Nem tartják-e jellemtelennek, gazembernek, esetleg árulónak?

Ez az estéje szabad volt.

Emberek közé vágyott. Szeretett volna minél több megbízható hírt hallani a forradalom vezetőiről, Kossuthék meneküléséről, a városparancsnoki rendeletekről, az elfogatásokról és a kivégzésekről.

Nem tudott szobájában maradni.

Az Angol Királynő fogadó kávéházában alig talált helyet magának. Vacsorázni szeretett volna, gondosan tanulmányozta az étlapot, sokáig integetett a pincérnek, aki nehezen, de végre előtte állott.

– Mivel szolgálhatok uraságodnak? – nyújtotta át a cirkalmas betűkkel írt étlapot.

– Szeretem, ha a legjobbat kapom mindenből. Hadd hallom ajánlatát!

A pincér kicsi, kövér emberke piros képpel, akár hentes is lehetett volna ezzel az ábrázattal. Örömmel sorolta:

– Van ötféle levesünk, de csak a bablevest ajánlhatom uraságodnak, disznócsülökkel, mivel ez friss, és én is ezt ebédeltem. Príma minőség. Ha vízi ember és szereti a halat, úgy frissen fogott kecsegénket ajánlom, roston sülve, hozzá hideg krumplit majonézmártással. Második fogásnak szabad ajánlanom a tárkonyos berbécspecsenyét, mivel a disznót és a borjút mind elhajtották Pest közeléből, pedig én is ezt szeretem a legjobban. Legjobb süteményünk a…

Temesvári megállította a pincér jókedvű szóáradatát.

– Amit hoz, azt eszem – mondta, majd hozzátette: – de örülnék, ha badacsonyi bort tenne az asztalomra.

– Máris hozom – fordult meg, s tűnt el a vendégek sokaságában, de mire visszatért egy gondolatnyi idő múltával, a tálcán nem leves vagy sült, hanem névjegy feküdt.

– Uraságodnak küldik – hajolt meg, s kacsázott el szélsebesen.

– De hiszen ismerősöm sincs Pesten – csodálkozott

Temesvári. A névjegyen ez állott: Báró Felix Büttner tábornok, majd alatta kusza német sorok: „Kérem, uram, azonnal keressen fel a saját érdekében. A szálló előtti határt én küldtem önért.”

Nem értett semmit.

Soha nem hallotta ezt a nevet.

Rejtélyt szimatolt, de gondolkozásra nem volt idő. Úgy érezte, ismeretlen férfiak figyelik minden lépését, amióta Pestre érkezett. Mit akarhatnak tőle? Hová szól rendelése? Mást nem tehet, engedelmeskedik.

Felállt, és akkor hagyta el a kávéházat, amikor megjelent a pincér az illatozó bablevessel. Karja a levegőbe szaladt, megcsóválta a fejét, s legyintett.

Mintha keresztet vetett volna vendége után…

10.

A csukott batáron sötét ruhás férfi ült. Nevét kérdezte:

– Wagner András?

A bólintásra belülről kinyitották a batár ajtaját. Bent két férfi várta. Megcserdült az ostor, és a lovak sebes vágtába kezdtek a kihalt esti utcákon. Temesvári András szeretett volna érdeklődni, de látta útitársai arcán, hogy ez reménytelen vállalkozás.

Az utca fölött bakacsint szögeztek az égre világító csillagokkal. Talán fertályóráig tartott az út. Szeretett volna szivarra gyújtani, de nem akarta ezzel is elárulni idegességét.

Egyszer azért mégis megszólalt:

– Ha szabad kérdeznem, hová visznek?

Kísérői hallgattak.

Pestet nem nagyon ismerte Temesvári András. Szülővárosából korán elkerült, talán csak egyszer, időzött hosszasabban a fővárosban, s azóta emlékeire más városok

utcáinak térképe rajzolódott. Hiába lesett ki a csak homályosan kivilágított utcákra, nem tudta, merre mennek. Az volt az érzése, hogy szándékosan viszik ismeretlen utakon.

Egyemeletes épület előtt állott meg a batár.

Német vezényszavak hangzottak.

Kísérői nem jöttek vele. Ennyi volt a tisztük, ezt teljesítették.

Széles, kivilágított lépcsőn vitték felfelé. A lépcső fordulójánál katonák. Feszesen álltak, mintha viaszból lettek volna. Az arany cirádás, gazdagon díszített épület emlékeztette a bresciai arisztokraták palotáira.

Lépteit szőnyeg fogta föl.

Elmaradtak mellőle a katonák.

Kinyílott a szárnyas ajtó, és vagy húsz gyertya fényében lépett be egy kisebb szobába. Az íróasztalnál szakállas, ősz hajú férfi. Előtte iratcsomó. Nem nézett fel, hagyta, hogy vendége szólaljon meg:

– Ön hozatott ide, uram?

A férfi felemelte tekintetét. Aranykeretes szemüvegét levette orráról, hunyorgott, s alaposan megnézte az előtte állót.

– Én kérettem, Herr… Andreas Wagner…

Temesvári főhadnagy nem tudta mire vélni ezt a szinte bocsánatkérő hangot.

– Kérem, foglaljon helyet. Örülök, hogy embereim hamar megtalálták. Úgy látom, nem volt nehéz dolguk. Látom, ön sok mindent nem ért, dottore. Pedig nem is hiszi, milyen egyszerű. Már tegnap megérkezett Haynau értesítése. Aradról egy nap alatt ér fel a gyorshír Pest városába. Nem hiszi? A gyorsaság a mi boszorkányosságunk, bizony, dottore. A legjobb lovasok vágtatnak Arad és Pest, Buda és Bécs között. Tartani kell a kapcsolatot. Az ifjú császár mindent tudni akar, de azonnal. Naponta várja a jó híreket. És mi szolgálunk is olyan hírekkel… Elfáradt, dottore? Várjon csak… jelentették,hogy még nem vacsorázott. Én is vacsora előtt állok. Mit szólna hozzá, ha együtt

vacsoráznánk? Ez ugyan önnek nyilván nem ízlik majd igazán, mert doktoraim eltiltottak a jó falatoktól, de hát azért kérem, fogadja el vacsoraasztalomat. Itt a szomszédos teremben, igen, itt teríttettem két személyre, ha nem haragszik meg érte.

Temesvári András zavarban volt. Régóta először volt zavarban. Mert azt azonnal tudta, miképpen viselkedjen Szegeden, amikor felzavarták álmából: a helyzethez hasonult, és kivágta magát. De itt most nem tudta, hogy mit akar tőle ez a joviális, szemüveges, pofaszakállas, megereszkedett tokájú arany galléros katona, akiről a névjegy után sejtette: gróf Felix Büttner, Pest városparancsnok helyettese.

Kedélyesen fogta föl helyzetét, megpróbált felemelkedni, érezte, tudta, hogy az első mondatoknál dől el: miképpen fordul sorsa.

– Engem Bresciában az egyház magas rangú papjai mind arra tanítottak, ha ők is asztalhoz ülnek, fel lehet függeszteni a böjtöt. Mi lenne, ha én mint doktor azt ajánlanám önnek, kegyelmes uram, hogy a mai estére függessze fel ön is diétáját. Orvosi felügyelet mellett vacsorázhat, s kezeskedem róla, nem bánja meg!

Heves igenlő fejmozdulat fogadta ajánlatát, a városparancsnok-helyettes felpattant, mintha ajándékot kapott volna, nem akarja elereszteni a váratlan örömet.

– Dottore, nem is tudja, hogy milyen okosat mondott. Hónapok óta szeretnék egyszer jóllakni, és nem vitt rá a lelkiismeret. Hónapok óta, tudja, dottore, hogy ez mit jelent? Nézzen rám! – állt föl. – Lötyög rajtam a ruha! Azt sem tudom, hogy maholnap mit veszek föl, mert a régi ruháimban nem találom a hasam. És az arcom, a tokám, az én szép sima, kerek tokám is csak lógó rondasági Dottore, micsoda öröm, hogy vacsoraasztalomnál láthatom vendégül…

– Köszönet a vacsorameghívásért – felelt Temesvári András –, de nem tudom, minek köszönhetem ezt a kegyet.

– Annak – jött a felelet –, hogy engem Haynau

excellenciás úr értesített az ön érkezéséről. Azt hittem, hogy jelentkezik nálam, ellátja magát a továbbutazáshoz szükséges okmányokkal, mindennel, amire szüksége lehet az úton, és a legnagyobb megdöbbenéssel hallom, hogy beköltözik az Angol Királynő fogadóba, mintha vidéki kalmár lenne, s nem is Haynau személyes megbízottja.

A lángok fellobogtak.

Az árnyékok a falon ide-oda imbolyogtak, valahonnan léghuzat tört a szobába.

– Néró – kiáltotta a városparancsnok-helyettes –, te vagy az, Néró?

Nagy, fekete sávokkal ékes farkaskutya sündörödött gazdája lábához.

– Jól van, Néró, te nem fázol, mint én, látom, meleged van, jól van, kis kutyám, jól van, maradj csak itt a lábamnál, szeretem a melegséged. Mert úgy van ez, dottore, hogy én itt majdnem megfagyok. Hideg a kezem, a lábam, pedig gyapjúharisnyát hordok állandóan. És embereim a hőségre panaszkodnak. Érti ön ezt, dottore, érti ön ezt?

Közben csöngetett, a betérő adjutánsnak kiadta a vacsorarendelés parancsát, csupa tilalmas falatot említvén, amelyekre régóta vágyakozott. Szemmel láthatóan jólesett az ételek felsorolása is; türelmetlen volt, közben nagyokat nyelt, olyan izgalom fogta el, mint szerelmest az első együtt töltött éjszaka előtt.

Amikor ismét magukra maradtak, a szomszéd terembe invitálta vendégét. Leültek a két személyre terített asztalhoz. A damasztabroszon grófi címerrel csillogó ezüst evőeszközök, metszett velencei kristálypoharak, ezüst gyertyatartók sorakoztak. A gyertyák fénye barátságosan világította meg a szobát.

– Dottore, nem is tudja, milyen jót tett velem, már előre izgatott vagyok. Tulajdonképpen azért szerettem volna beszélni önnel, mert személyesen Haynau táborszernagy úrtól értesültem az ön bresciai jó cselekedetéről. Azt mondta a generális, hogy a halálból hozta ön akkor vissza.

– Biztosan túlzott a generális úr – felelte szerényen a

helyzetét egyre jobban élvező Temesvári András.

– De nem, de csakugyan nem, és tudja, dottore, nekem is baj van a szívemmel. Néha olyan súlyos, nyomja a mellkasom, érzem, szavamra érzem a szívem. Pedig azt mondják, hogy a szív sohasem fáj. Ugye, hogy jól tudom?

– Értesülései elsőrangúak – nevetett a vendég.

– Mint mindenben. Látja, dottore, én ma délelőtt már tudtam, hogy önnel fogom elkölteni a vacsorámat. Ritkán beszélhet az ember ezekben a háborús időkben kedvére. Higgye el, nem szeretem Pestet. A háborút sem szeretem. No, ne nézzen rám olyan értetlenül, ha egyszer ilyen a természetem. Én csak a vadászatot kedvelem. De vadra, nem emberre ám! Vadra az igazi. A menekülő vadat szeretem. Ha szemközt áll a szarvas, rá se lövök. Nem ellenfél. De ha menekül! Akkor igen, akkor csodálatos érzés a vadászat. Sohasem vadászott még? Ej, de kár, ha vége lesz ennek a bolond világnak meghívom a birtokomra. Csehországban töltöm a vadászszezont, a Moldva folyó partján. Járt már arra?

– Sajnos, még nem volt alkalmam.

– Most majd bepótolhatja. Az ember mindent használjon ki az életében, ami elébe kerül. Nem is értem, felnőtt ember, és sohasem vadászott. Látja, ezt nagyon helytelenül csinálja. Azt mondják, hogy itt Magyarországon kitűnő, pompás a vadászterület. Önnek merre vannak birtokai? Remélem, nem tettek benne sok kárt a katonák?

És ez így ment két órán keresztül.

Gróf Felix von Büttner tábornok olyan élvezettel beszélte végig ezt az estét, mint még soha. Csodálatosan pompás volt a sült, ízlett a pecsenye, csúszott a bor, és újra átélhette sokszor elmesélt vadászélményeit. Szimpatikusnak találta Wagner Andrást, örvendezett, hogy Haynau orvosával vacsorázhat együtt, mert von Büttner, ha nem is szerette a katonáskodást, de azért igyekezett feljebbvalói jóindulatát kiérdemelni. Háromszor szedett, orvosi engedelemmel természetesen, a borjúsültből. Az est hangulata egészen elragadta.

Az orvostól ígéretet kapott, hogy ellátogat birtokára, akár hosszabb időre is. Máris többre becsülte Wagner Andrást a leghíresebb bécsi orvosprofesszoroknál, akik csak tiltani tudnak, de sohasem engedélyezni az élvezeteket. S amikor elfogyott a bor, másik palackkal bontatott, majd rátért kedvenc témájára: Itáliára. És ebben méltó társa volt az orvos, együtt dicsérték a tavak varázslatos vidékét, a városok meghittségét, az olasz konyha utolérhetetlenségét.

– S a nők, dottore, a nők – csettintett nyelvével von Büttner –, ha én most ott lehetnék katona, istenemre, visszafiatalodnék húsz évet! Ennyi már elég is lenne, ugye?

– De csak orvosi engedelemmel – intette a doktor, s ezen jót nevettek mind a ketten.

Amikor véget ért a vacsora, von Büttner generális így feddte meg Temesvári Andrást:

– Dottore, dottore, nem értem a mai fiatalokat. Ettől a szép estétől fosztott volna meg, ha magára hagyom, hogy ne találkozzam önnel. Köszönöm, hogy eljött. Majd referálok Haynaunak az első személyes találkozásnál. De addig is megírom neki, hogy milyen kellemes estét tölthettem az ön társaságában. Dottore, dottore, ezt a vacsorát sohasem fogom elfelejteni. Megszabadított a gyötrelmektől, visszaadta a hitemet. Tehát úgy gondolja, hogy ezentúl egyszer egy héten, minden veszély nélkül ilyen jól vacsorázhatom? Ezért az orvosi tanácsért külön megrázom a kezét. És sajnálom, hogy nem akarja elfogadni a városparancsnoki szállást. De legyen a kedve szerint. Én nem tartóztatom. Holnap korán indul? És csakugyan nincs semmire szüksége? Kár, barátom, igazán kár, dottore, szívesen elköltöttem volna önnel a holnap déli ebédemet is, még akkor is, ha szigorú kosztra fogott volna… Isten önnel, barátom, arrivederci…

11.

A fekete batár újra ott várta az emeletes palota előtt. Percek alatt az Angol Királynő szálló előtt voltak.

A kávéház már becsukott. Este tíz után nem tanácsos az utcán mászkálni, miként azt a rendelet is tiltja, mert a katonai őrjáratok egyrészt áristomba hurcolják az utcán találtakat, másrészt, ha eldörren a fegyver, senki sem vonható felelősségre!

A doktor igyekezett vissza a szobájába. A fogadós arcán jól látta a rémületet, amit a nem remélt viszontlátás okozott.

– A szerencse embere – csóválta a fejét –, uram, ez a batár még sohasem hozott vissza senkit! De nem ám! A Kellner meg úgy sajnálta kegyelmedet, azt mondta, ilyen kedves vendége régen volt már, aki rábízta magát az ő gusztusára. Nem kívánja, uram, mégis a bablevesét, szívesen felmelegítem magam, ha már kiengedték… Ne fusson így, uram – tartotta vissza a szobájába sietőt –, az istenért, álljon meg egy szóra! Van itt egy úr, aki velem imádkozott az ön életéért… Megígértette velem, hogy felköltöm, ha mégis… igen, uram, ha mégis visszatérne. S mivel visszajött, legyen hála a Szép Madonnának, megyek uram, és felköltöm a vendég urat… Megbocsát nekem, uram, de az illető azt mondta, nagy szívességet teszek vele ezzel. Két aranyat ígért, aranyat, uram, nem papírpénzt ám! Nem lesz háládatlan önnel szemben sem. A szobájuk egymással szemközt nyílik, megyek önnel, uram, az emeletre, legalább viszem a gyertyát…

Temesvári András hangosan felnevetett.

– Hozza csak, uram, nekem már úgyis mindegy. Ennyi kalamajka egyetlen estére. Hanem más biztosan nem keresett? Mert ha keresne valaki – nézett szét óvatosan –, akkor mondja csak nyugodtan azt, hogy éjfélig ügyeletet tartok a szobámban…

A fogadós dermedten nézett rá, nem értette a tréfát. Hanem a gyertyafényre szükség volt a lépcsőn, a szobájába érve azt is kellemetes meglepetésnek tartotta, hogy ágyát tiszta lepedő borítja, asztalán friss virágcsokor; hiába, az

Angol Királynő tartja magát a régi szokásokhoz.

A félénk kopogtatásra ajtót nyitott, és nem tudta elleplezni csalódottságát, amikor egy öreg, megfáradt, kövér férfit látott az ajtóban. Hunyorgott a gyertya fényétől, amelyet Temesvári András a vendége arcához tartott, nem azért, mintha fázott volna, hiszen odakintről, a nyitott ablakon át a forró augusztusi éjszaka hullámzott a szobába.

– Nem ismersz meg, fiam, ugye? – tegezte érdes hangon. – Jól fan, jól fan. – Érződött beszédén a svábos akcentus. – Azt se tudod, hogy ki áll feled szemközt? Hát én volnék a Günther Leopold, Temesvárról… És én megismertelek ám, amint ott ültél este a káféházban, facsorára fárfán… A Günther Poldi fagyok, ismersz, ugye? A nefemet legalább – sápítozta –, a nefemet.

A doktor németre fordította a szót.

– Így könnyebb lesz, ugye, Günther tata? – kérdezte.

– Könnyebb fiam, könnyebb… Bár nekem már semmi sem könnyű. Nahát, hogy az isten visszahozott téged… Azt hitte mindenki, hogy véged. Mert akiért elmegy a fekete batár, arra keresztet lehet vetni, tudod-e? De hát csak berontok hozzád, azt sem tudod, ki vagyok, pedig én ismerlek, megismertelek téged még ezzel a szőrmók arccal is… Ugye, hogy te vagy a Wagner gyerek, Temesvárról? Jó még a szemem – nevet az öreg, s feltolja kobakján a sapkát. – A szemem jó, nagyon jó. Persze, hogy a Wagner gyerek vagy, de melyik is… na…

– Az András – mondja a doktor.

– Ugye, hogy az András – lelkendezik Günther Leopold –, persze, hogy az András! Aki Olaszhonba ment doktornak, hová is, na… itt van a nyelvemen, s nem látom kimondani…

– Bresciába, Günther tata, Bresciába…

– Hát visszaengedtek, fiam?

– Vissza!

– Akkor te svarcgelb vagy!

Temesvári András erre nem válaszol.

Günther Leopoldot nagyon sokan ismerték Temesvárott,

de a bresciai doktor édesanyja leveleiből hallotta a család történetét. Mert nagy szenzációt jelentett Temesvárott néhány éve, amikor Günther Fanni odahagyta a szülői házat, s elment magyar teátristának. Szóbeszéd is járta, hogy holmi romantikus szerelmi kaland is elősegítette volna Fanni szökését, de hát ez csak olyan ellenőrizhetetlen mende-monda volt. Mint Wagner doktor édesanyja megírta, főleg az fájt az öreg Günther Leopoldnak, aki a legnagyobb kalmárok egyike volt a Bánságban, hogy a lánya magyar színésznőnek állott s nem német teátristának. Igaz, hogy egyképp beszélte mind a két nyelvet; okos, művelt leány volt Fanni, akit Bécsben neveltetett Günther Leopold az angolkisasszonyok zárdájában, szakítva a családi hagyományokkal, s így legalább Günther papa is feljárogathatott Bécs városába. De ez már régen volt, Fanni önállóságra lépett, elhagyta a szülői házat, amely először takargatni próbálta a szégyent, majd miután Fanni nem kívánt visszatérni a családi fészekbe, tudomást sem vett könnyelmű leányáról.

– Fanni ügyében járt Pesten, Günther tata? – kérdezte részvevően a doktor. – Csakhogy őt nem itt találja ám, hanem Komáromban, Pázmán Mihály direktor úr színtársulatánál.

Günther Leopold hosszasan nézi a fiatalembert. Magában felméri, megsaccolja, hogy őszinte lehet-e hozzá. Mert mit tudhatja manapság a kérő ember, hogy mire megy, ha előrukkol kívánságával. De ez a Bandi fiú segíthetne rajta, gondolja, azért is örvendezett annyira látásán, amikor az este észrevette a kávéházban.

– Segítenél rajtam, fiam? – óvatoskodik, s leül a frissen vetett ágy szélére.

– Ha rajtam múlik – jön a válasz.

– Azt mondd meg, szívedre: svarcgelb vagy-e?

A doktor is felméri a helyzetet. Vajon mit akarhat tőle Günther Leopold? Vigyáznia kell rá. Fia, legkisebb fia, a Flórián a lehető legrosszabb ajánlólevél az őszinteséghez; Günther Flórián Haynau megbízásából utazik Komárom

várába. Mielőtt válaszolna, visszakérdez:

– Mit tud legkisebb fiáról, Flóriánról, Günther tata?

– Az anyja szoknyája mellett hagytam másfél hónapja. A lelkére kötöttem, hogy el ne mozduljon onnan. Mert forrófejű gyerek, nem lehet annak parancsolni, csak az indulatai után rohan, ha engedi az ember. Én meg már másfél hónapja itt költöm a pénzt Pest városában, a fiamat, a másik fiamat keresgélve.

– És minek örülne jobban, ha azt mondanám, hogy svarcgelb vagyok vagy azt, hogy Kossuth-hivő?

– Ne kérdezz tőlem, fiam, ilyen nehezet, mert menten megszakad a szívem. A leányom Komáromban magyar teátrista, a Dénes meg… – elcsuklik a hangja.

– Mi van vele? – hangzik a részvét kérdése.

– Az Újépületben raboskodik.

– De hát mi történt, Günther tata?

Az öreg megigazítja fején hófehér hálósipkáját. Ha nem lenne ilyen tragikus a pillanat, kedélyes esti beszélgetőkre hasonlítanának, a lefekvés előtti órában.

– Előbb a lányom lett magyar színészné, gyalázatot hozván a becsületes Günther névre, aztán a nagyobb fiam hagyott el. A Dénes. Megbolondult, egészen biztosan megbolondult. Otthon kellett volna tartanom, le kellett volna fogni, ketrecbe zárni, mint a disznókat szoktam. Képzeld csak, a tavasszal beállt honvédnak. Kemenes Dénes néven. Aztán tudod-e, te, hogyan megy ma az ilyesmi, felvergődött a főhadnagyságig. Érted ezt, öcsém? Nem tisztelnek ezek a mai emberek se anyát, se apát, se hagyományt, semmit se. De meg is átkoztam, ne félj! S megfogta az átkom! Feljöttem Pestre vagy másfél hónapja, hogy jobb belátásra bírjam, de nem találtam sehol. Közben meg itt minden megváltozott, kifutottak Görgey katonái, ami helyes is; becsületes sváb ember vagyok én, tisztelem az osztrák sógorokat, meg aztán úgy vagyok én is, hogy rendnek muszáj lenni. Mi a fenét keresett az én fiam, sváb létére, a magyar hadseregben? De hát teljesen megbolondultak ám az idei tavaszon a temesváriak: vagy

ezren álltak be magyar katonának. Volt olyan is közöttük, aki tán vizet sem tudott magyarul kérni. De ők mind Kossuth katonái akartak lenni.

Az öreg hálósipkás keserűen nevetett.

Temesvári András megsajnálta.

– És most mi lesz a sorsa?

– Hagyd el, fiam, azt mondják, hogy aki odabent van, azt mind fölakasztják. Hogy az én gyerekeim milyen bolondok. Nekem már úgyis mindegy! Ha Fannira gondolok, sír a lelkem a magyarok miatt, mert hát azért Fanni mégis okos lányom volt nékem, csak megbolondította őt is ez a mai világ. Bizony isten, már azt beszéltük odahaza a feleségemmel, hogy talán a levegőben van a baj, tele van a lég sok-sok miazmával, és ez fertőzi a fiatalságot. Másképpen hogyan is lehetne? De ha a fiamra gondolok, az én szép Dénes fiamra, akkor nagyon szidom a kutya magyarjait. Még a végén majd miattuk jut az akasztófára…

Sír a temesvári kalmár. Már nem tartja vissza könnyeit. Utat ereszt a lepergő cseppeknek, hálóköntösét emeli, s abba törli nedves arcát.

– Neked jó, fiam, téged visszahozott ez a batár. Meg itt azt is rebesgették, hogy Aradról érkeztél. Onnan meg csak az jöhet, aki… Na, érts már szót velem… Biztasd meg egy kicsit a lelkem…

Temesvári András megsimogatja az öreget. A legszívesebben biztató szavakat mondana neki, de nem ígérhet semmit. Neki Komáromban a helye. Meg kell akadályozni a Klapka elleni merényletet. Ha időt veszít, esetleg későn érkezik. És éppen annak az érdekében cselekedjék, akinek öccse Klapka életére tör? Hiszen a legjobb lenne felébreszteni a síró öreget álomvilágából, hadd lássa, hogy legkisebb fia sincs otthon Temesvárott, az anyai szoknya mellett, hanem úton van Komárom várába… De szabad-e a védtelent bántani?

– Ugye, fiam, hogy segítesz rajtam? – hangzik újabb kérdés, és a szemek oly reménykedőek, hogy a doktor nem tud nemet mondani.

– Az Újépületben raboskodik? – kérdezi, pedig hallotta az előbb, de hát nem tud mit kérdezni.

– Ott, ott, a Neugebäudéban. Talán ezren is vannak ott! Hanem többen. De az én drága fiam, a Dénes… – Már újra sír. – Kihozod, ugye, a fiamat?

– De hát mit gondol rólam? – utasítja vissza az egyenes választ a doktor.

– Azt, hogy jó ember vagy, meg azt, hogy megáld érte az isten. Meglátod, fiam… Mert az isten nem a ruha színét nézi, annak nem kell tudni, hogy svarcgelb vagy-e vagy másféle, ő csak a cselekedetet tekinti… Hozd ki a fiamat az Újépületből, s nem leszek hálátlan…

– Feküdjön le, Günther tata. Mindjárt éjfél. És holnap is nap lesz! S ha így sír, még felveri a fogadó vendégeit. – Halkabbra fogja hangját: – Még meglehet, hogy itt hallgatóznak az ajtónk előtt. Feküdjék le kegyelmed, nyugodjon, pihenjen, mert úgy még reménykedni is jobb…

A hálósipkás öregúr hálatelt szívvel búcsúzik, szorongatja a Bandi fiú kezét, akire, lám, milyen örömmel talált rá Pest városában. Amikor elmegy, s csönd borul a szobára, s eloltja a gyertyát, csak áll az ablaknál Temesvári András, és csodálkozik. Az élet változásán, az események hirtelen felpörgő sokaságán, azon, hogy vajon mit hoz a holnap, merre fordul élete szekere, s miképpen is próbáljon segíteni Günther Leopoldon.

12.

A Neugebäude úgy magasodott Pest városában, mint valami hatalmas, óriásira nőtt és elpusztításra érett beteg, szürke daganat. Tulajdonképpen a városfalakon túl emelték, a történelmi városrésztől északra, túl a váci kapun, közel a Dunához, óriási térség közepén, a katonaság számára. II. József korában húzták fel falait, 1786-ban

adták át rendeltetésének, s a pesti nép azonnal Újépületnek nevezte el, s ettől kezdve Újépület maradt a neve, még akkor is, amikor már sok szebb és újabb palota emelkedett Pest városában.

Persze az Újépület sohasem versenyzett szépségben Pest egyetlen valamirevaló épületével sem. Építtetőit praktikus cél vezérelte: olyan hatalmas épületkolosszust kívántak felépíttetni, amely város a városban, s amely annyi katonát rejthet magában, hogy elegendő legyen akármilyen forradalom elfojtására és megsemmisítésére. A Neugebäude félelmetes falaival, négy utcára nyíló hatalmas, ijesztő méretű, idomtalan testével valóságos jelképe lett annak az elnyomó hatalomnak, amely Bécs városában székelt, de pesti helytartója tulajdonképpen sohasem Budán lakott, hanem fegyveres katonák képében az Újépületben.

Az épületeket lehet szeretni és gyűlölni, kedvesek lehetnek az emberi szemnek, és ugyanakkor minden megsemmisítésre váró rossz jelképévé is válhatnak. Megírták a krónikások, hogy a francia nép szemében olthatatlan gyűlölet szimbóluma lett a Párizs szívében épült Bastille, s a nagy francia forradalom örök időre emlékezetes dátuma lett Bastille megostromlásának és lerontásának napja. A bibliai igék szerint kő kövön nem maradt, a dühödt nép alapos munkát végzett.

Pest Bastille-ja a Neugebäude.

A Lánchídtól északra, pár száz lépésre a Duna partjától kevélykedett, a Lánchíd és a Margitsziget között, fele úton. Építése napjától kezdve nem szerették, a hatalom zsarnoki jelképét látták benne, a gyűlölt józsefi eszmék megtestesítőjének kijáró ellenszenvvel utálták az arra járók.

De mégsem rontott neki a pesti polgárság, a forradalmi diákifjúság, mintegy jelezvén a vértelen forradalom dicsőségét és nagyságát: nem rombolni, de építeni, újítani, alkotni akart.

Körülötte széles körben megtiltották házak építését. A nagy négyszög négy tompa sarkában háromemeletes

pavilonok húzódtak, s bent udvarok, gyakorlóterek, újabb udvarok tagolták az épületmonstrum belső szerkezetét. Talán nem is tudták a pestiek, hogy hány szobája, terme, udvara van, igaz, nem is voltak rá kíváncsiak. Falai között leginkább csehek, olaszok, lengyelek, horvátok katonáskodtak és csak kevés magyar, de igazán fölösleges lett volna honiakkal védelmeztetni a császári rend örökös nyugalmát.

Úgy dölyfösködött ez az épület Pest városában fantasztikus méreteivel, óriási falával, megszámlálhatatlan ablakszemeivel, mintha az örökkévalóság ütött volna benne tanyát. Pedig 1849 nyarától kezdve éppenhogy az elmúlás költözött falai közé. Az összeomló forradalom, a katonai vereségek egymásutánja szállította lakóit; immáron nem a katonaságot, hanem szomorú rabjait, akiket sorsuk arra ítélt, hogy ideig-óráig a Neugebäude lakói legyenek.

Ez volt a legnagyobb börtön az országban, talán egész Európában, de lehet, hogy a világon is. És hamarosan mégis kicsinek bizonyult. Egyre-másra érkeztek a megfáradt transzportok, megvasalt kezűlábú elfogottak sokaságával, magas rangú tisztekkel és egyszerű közkatonákkal, politikusokkal és írókkal; mindazokkal, akik ellenségei voltak az Ausztriai Ház dicsőségének, és akik szívből tapsoltak, amikor Debrecenben tépett tollakkal, sebes telttel hullott le a császári sas az ország fájáról.

Az Újépület nevéhez a rémület tapadt attól kezdve, hogy Pest és Buda július elején elesett, s megjelent a császár jelvényeivel Haynau táborszernagy úr. Elég volt néhány rendelet, és a kinyílt kapukon keresztül özönlöttek az elfogottak a Neugebäude sötét és komor celláiba.

S a környező teret egyre többen keresték fel reménykedő lélekkel, síró szemekkel, hogy hátha hírt kaphatnak a bezártak felől, hírt vagy levélkét egy-egy jólelkű őr által. A hozzátartozók áradata megállás nélkül keringett a hatalmas épület körül, mígnem a katonaság meg nem parancsolta, hogy milyen széles sávban tilos megközelíteni a hatalom börtönét.

A Neugebäude köré ellenőrizhetetlen legenda szövődött. Úgy beszélték a pestiek: Haynau megfogadta volt, hogy akit egyszer ide bevisznek, az saját lábán még egyszer el nem hagyhatja az épületet. És eddig ez bizonyosság volt. Innen csak kinyújtóztatott testtel, csukott szemekkel lehetett szabadulni a másvilágra nyíló kapun által.

Bezzeg most már bánták a pestiek, hogy nem szedték szét kövekként az Újépületet; még akkor is bánták, ha felmérték magukban: ezzel nem vethettek volna gátat Haynau ítéleteinek.

A Neugebäudében már ezrek raboskodtak, amikor Temesvári András kilépett az Angol Királynő fogadó kapuján, hogy elinduljon a városparancsnokság épülete felé.

13.

Nehéz éjszakája volt.

Amikor rátelepszik az emberi lélekre a felelősség, vívni kell vele. Mert az ember könnyű érvekre lel ilyenkor, nyugtatja a lelkiismeretét, s igyekszik kibújni a szorító válaszadás alól. Temesvári András azzal nyugtatta magát elalvás előtt, hogy még reggelig sok idő van, s a határozathozatalt reggelre halasztja. Az álom megnyugtatja, gondolatot, tanácsot, jó reményt adhat, hitet az eljövendőhöz, bizodalmat a dolgok megvalósulásához.

És amikor eljött az ébredés órája, már tudta, nem veheti magára a búcsú köpenyét anélkül, hogy meg ne kísérelje a lehetetlent. Még ha ez vissza is tartja az indulástól, ha késik is Komárom várából, nem utasíthatja vissza Günther Leopold könyörgését. És ő nem bírálhatja felül a Günther fiúk cselekedeteit: amit vétkezett az egyik, jóvátette a másik; Flórián jövendő vétkét jóvátette már Kemenes Dénes főhadnagy, és miért a jót büntesse, ha esetleg a kezében a kiszabadításának kulcsa.

De vajon valóban nála van-e ez a kulcs?

Lehet-e szabadító ott, ahol az elmúlt hónapokban még senkinek sem nyílt meg a börtöne? Hogyan hozza ki az Újépület cellájából Kemenes Dénest?

Az ő ereje túlságosan kevés ahhoz, hogy szembeszálljon a hataloméval. Romantikus szabadításra meg nem vállalkozhat, se emberei, se lehetősége hozzá; különben is, a valóság nem olyan, mint amilyennek a ponyvára vetett könyvek írói elképzelik. Ismeri ő a füzetes könyvecskéket, Párizsból jött ennek a divatja, találkozott velük Bresciában is: kelendőek, olcsóak, izgalmakkal fűszerezve, s a hős mindig, mindenütt győz.

Bár kölcsönözhetné most e hősök tudását és legyőzhetetlenségét. De Temesvári András nem rendelkezett semmi ilyen hatalommal.

Nyolc óra is alig múlott, amikor a városparancsnoki őrség ügyeletes tisztjénél jelentkezett, kihallgatást kérvén Felix von Büttner grófnál.

– Jól aludtam, dottore, csoda jól aludtam, maga varázslatos ember! – fogadta azonnal a korán kelő városparancsnok-helyettes, hozzátéve ugyan, hogy sürgős elintéznivalói vannak délelőttre, azért csak rövid időre fogadhatja. – Talán nem állt elő a kirendelt fogat? – érdeklődött a jókedvű öregúr, akit szemmel láthatóan felvidított az esti lakoma.

Néró, a fekete farkaskutya ez alkalommal is ott ült gazdája lábánál. Ugyanabban a teremben fogadta Felix von Büttner gróf, mint előző este, csak a nappali világítás egészen másként mutatta a palota belsejét. Az első felelős magyar kormány miniszterelnökének családi palotájában ütötte fel főhadiszállását a városparancsnokság, itt székelt Haynau, és ide tér majd vissza az aradi útról. A falakról ősök szakállas képe néz a beszélgetőkre, széles arany keretekben hallgatják a vidáman induló társalgást.

– Sajnos, el kell halasztanom az utazást – felelte Temesvári András. Átmenetileg – tette hozzá kisvártatva, s mintha valami könnyű zavart törölne le homlokáról, mintha

éppen az éjszaka jutott volna eszébe, amely múlhatatlan és halaszthatatlan, könnyedén beszélt róla. – Tudja, excellenciás uram, a tegnap esti pompázatos bor egészen megzavart, elfelejtettem, hogy mivel bízott meg Haynau táborszernagy úr…

– Hajaj, sokszor van így az ember, dottore – örvendezett újra korai vendégének a városparancsnok-helyettes. – De hátha valamiben segíthetek…

– Nem is merem remélni, hogy segítene, excellenciás uram.

– Elvégre Pest városparancsnok-helyettese vagyok! - húzta ki magát délcegen, de nyomban vidámságra fordította a szót, hasára mutatott eképpen: – Látja, teljesen oda a pocakom. De el is csapatom a doktoraimat, el én…

Temesvári András merészen kombinált. Talán a határozottság segítségére lesz. Hiszen ez a tudta nélküli Haynau-üzenet, aminek következtében Felix von Büttner grófnál vacsorázott, még segítségére lehet.

– Megfeledkeztem tegnap este valamiről – játszotta meg a feledékenyt.

– Ugyan… dottore, csak nem?

– Haynau parancsáról! – mondta határozottan.

– Haynau parancsáról? – álmélkodott a tábornok.

– Igen, excellenciás uram.

– Hát akkor azonnal teljesítjük is. Miről volna szó?

Temesvári doktor nem mert azonnal határozottan a tárgyra térni. Előbb körbejárta nagy óvatosan, kíváncsi volt rá, számíthat-e mindenben a tábornokra, akinél nagyobb úr alig van Pest városában.

– De előbb, excellenciás uram, hadd kérdezzem meg, milyen volt az éjszakai nyugodalma? Készíttessek-e a pesti patikusokkal valami gyorsan ható görcsoldó szert?

– Görcsről beszél nekem? Soha ilyen jól nem aludtam, mint az elmúlt éjszaka. Pompás álmom volt, azt álmodtam, hogy… ja igen, persze úgy gondolom, hogy azért nem árt egy kis erősítő vagy görcsoldó por, dottore…

– Készségesen feljegyzem a receptet, a Király patikában

jól elkészítik kegyelmes uramnak. Biztos a hatása. És a heti egyszeri vastag vacsora engedélyezve ezentúl is. Igen, míg el nem felejtem, tudom már, hogy mit akartam kérni. Egy kísérőt az útra, egy főhadnagyot, excellenciás uram.

A tábornok az elkövetkező hetek vacsoráira gondolt, és boldogan adta beleegyezését.

– Csak egyet? – kérdezte.

– Igen, tábornok úr.

– Látja, máris teljesítettem. De ha szükségesnek látja, egész katonai különítménnyel kísértetem el Komárom határáig.

– Feltűnő lenne, tábornok úr!

– Helyes, dottore, de milyen főhadnagyot kíván? A lovasságtól, a vadászoktól… a vértesektől talán… vagy…?

– Vagy… igenis, excellenciás uram, vagy…

– Hadd hallom hát!

Temesvári doktor behunyta a szemét. Most vagy soha. Ha úgy tudja kiejteni a száján a kérést, mintha egy korty vizet kérne, akkor sikert remélhet. Hiszen mögötte kell éreznie Haynau tegnapi levelét. Ha esetleg nem teljesíti kérését, még ráér fenyegetőzni, kiabálni, követelőzni…

– Ó, isten ments – hajolt meg a tábornok előtt –, nem gyöngítem a hadsereget. Én megelégszem egy fogoly főhadnaggyal is! Amiből, gondolom, most bőségesen el vannak látva a pesti börtönök. Így rendelkezett a Feldzugsmeister.

– Ön csak egy foglyot kér, dottore? – könnyebbült meg a tábornok. – Csupán egy fogolyra van szüksége? S ha megválaszolná e különös kérést, boldoggá tenne, s kielégítené kíváncsiságomat.

A doktor mély lélegzetet vett.

– Bizonyára önnél van, excellenciás uram, Haynau táborszernagy úr levele, amelyben a komáromi akcióról ír. Klapka tábornok útban van. Akadályozza a tárgyalásokat. El kell tenni láb alól. De hisz erről ön bizonyára többet tud, mint mi… Ugye, tábornok úr! Nos a megbízottak egyike, egy bizonyos Günther Flórián nevű ifjú ember, aki

bizonyosan végre is hajtja a vállalt feladatot. És milyen a sors iróniája, excellenciás uram. Ennek a derék ifjúnak bűnös bátyja van, egy bizonyos Kemenes Dénes nevű főhadnagy személyében. Szerencsére ez a főhadnagy a Neugebäude foglya, de a komáromi vállalkozás sikere, azon is múlik, hogy ezt a rebellis főhadnagyot mennyire tudjuk céljaink érdekében felhasználni. Hát róla lenne szó; gondolom, csekélység, amit kérek, könnyen teljesíthető, s ha a délelőtt folyamán megparancsolná szabadon bocsátását, akkor… nos, akkor én azonnal tovább is utaznék még ma Komárom várába.

Belepirult, mert egy szuszra mondta végig a kérését. Úgy építette föl mondatait, hogy minden természetes legyen, semmiségnek tűnjék az egész kérés, bagatell, aprócska, szóra sem érdemes ügy legyen a tábornok szemében.

Várta a választ.

– Hm… – krákogott a tábornok, és nem mondott többet.

– Talán valami akadály merült föl a kérés teljesítésében? Akkor ne fárassza magát, excellenciás uram, majd jelentem Haynau táborszernagy úrnak, hogy…

– Isten ments – riadt meg von Büttner –, csak azt ne! Ugyan Haynau parancsba adta, hogy senkit se eresszek ki kemény ítélet nélkül a Neugebäudéból, de ha ő kérte, akkor természetesen ennek semmi akadálya sem lehet. Hova is gondol, kedves dottore… azonnal, kérem, hívatom a segédtisztemet; diktálja csak a helyes adatokat, előkerestetem az ügyiratát, s engedélyezem a távozást. Ez a legkevesebb, amit az ön útjának sikeréért én is megtehetek. Dottore, dottore, örülök a mai viszontlátásnak… Szívből örülök… Hanem reggelizett-e már? Nem enne velem most is?

– Isten őrizzen, excellenciás uram. Kettős bűnt a római anyaszentegyház sem engedélyez! A gyomor bűnét le kell vezekelni! Reggelire csak főtt tojást engedélyezhetek, ebédre kevés főzeléket és semmi vacsorát. Hetente egyszer, emlékezik reá még, tábornok úr, hatvanon felül elég hetente egyszer vétkezni…

Gróf Felix von Büttner csöngetett adjutánsának, és azonnal szabadulólevelet diktált Kemenes Dénes főhadnagy számára. Aláírta, porzóval beszórta a tinta fénylő vonalait, és kezet rázott a doktorral.

– Aztán ne felejtse a meghívásomat, dottore, lehet, hogy már az őszön otthon leszek a birtokomon. És szívesen látom háziorvosomnak is, örvend a szívem, ha pártolhatom a tudományt, dottore... a viszontlátásra, és vigyázzon a foglyára, nehogy visszaszökjék.

Még akkor is hallatszott nevetése, amikor Temesvári András a széles lépcsőn ment lefelé, nem gyorsan és nem lassan, hogy a folyosón őrt álló katonák ne is sejtsék, milyen öröm dörömböl a mellében.

14.

Az Újépületben élet és halál ura a Kronprofoss, vagyis a főporkoláb, akinek a tudta nélkül nem hoznak be senkit, és természetesen ki sem eresztenek halandó embert, aki fogolyként köszön be.

A Kronprofoss cseh földi ember, természetesen német vérbe oltott cseh, aki hű kiszolgálója a birodalomnak, dédnagyapjától kezdve. Kackiás bajsza hegyes, ezzel is mutatván, hogy ellentétben az osztrák földről idekerültekkel, ő más náció fia. Tulajdonképpen nem szívesen vállalta ezt a hivatalt, mert jobb volt otthon Neuhausban, a hatalmas hercegúr szolgálatában, de ha Schwarzenberg herceg is szolgálatot vállalt, ő sem maradhatott ki a rebellis magyarok elleni küzdelemből: beteg lábára való tekintettel azonban kitelt a három esztendő két nap alatt, s attól kezdve csak börtönökben uralkodik a foglyok fölött.

Húzza a lábát, vadkan sebezte meg harmadéve, egy udvari vadászat alkalmából, amikor az öreg császár ott járt

Neuhausban. Állítólag fegyvertelenül védtelen pásztorlánykákat űzött a rengetegben, amikor megtámadta egy igazi vadkan, de a közelben cserkésző udvari emberek sikerrel terelték el a koronás uralkodó mellől a szemtelenkedő vaddisznót. Igaz, hogy ő azóta húzza a lábát, de különben most nem lehetne ilyen bizalmi helyen, hiszen akárki nem töltheti be a főporkolábi tisztet a magyarok fővárosában.

Vorpost vezette Temesvári Andrást a főporkoláb hivatala elé, mindjárt a főbejárat melletti teremhez, ott átadta egy másik illetékes katonának, s máris becsukódott az Újépület megvasalt kapuja a látogatók mögött.

Mert ketten voltak, Günther Leopold is vele jött a Neugebäudéba. Reggel szoruló szívvel várakozott az Angol Királynőben, s a jó hírt túláradó örömmel fogadta.

– Megfan a fiam, szapad lesz a fiam, köszönöm neked, Wagner András… – hálálkodott könnyes szemmel. – Lám, tudta az öreg Günther Poldi, hogy kihez kell fordulni eppen az irdatlan nagy városban. Tudtam én, hogy egy jó ember fan csak a világon, és az te fagy, édes fiam…

Nehezen lehetett véget vetni a hálálkodásnak, mert Günther Leopold nem az az ember, aki túláradó boldogságát ne öntené ki azon nyomban. Így aztán Temesvári doktor azzal vágta el a szózuhatagot, hogy ezt mondta:

– Poldi tata, az a biztos, amikor kívül vagyunk az Újépületen. S az még odébb lesz. Még sok minden történhet addig.

Ezzel viszont úgy megijesztette az amúgyis ijedős öregurat, hogy amióta beléptek az Újépületbe, s rájuk csukódott a vaskapu, meg se mert szólalni.

A Kronprofoss élet és halál ura, tőle függ a foglyoknak adandó kedvezések megadása, a hozzátartozók beengedése, a csomagok átvétele; ő engedélyezheti a tehetősebbek saját élelmezését, mert erre is van mód, legalább addig sem az állam pénzét herdálják, amíg elérkezik a végleges ítélet ideje.

Ha azt remélték, hogy megismerhetnek valamit e hatalmas börtönrendszerből, tévedtek. Mert a Kronprofoss hivatali szobája mellett egy kicsiny, rossz szagú szobácskába vezették őket, ahol türelmet parancsolván rájuk, magukra hagyták őket.

– Bízhatunk, fiam? – óvatoskodott suttogva Günther Leopold.

– Sohase veszítse el kegyelmed a reményt – jött a felelet.

– Fajon megtalálják-e ennyi fogoly között éppen az én fiamat?

– Bizakodjék kegyelmed.

– Mást se teszek, mióta feled összehozott a sors! De ne félj, fiam, hazafiszem innen én a Dénes fiamat, haza én. Összekötöm a sarkait, magam mellé térdepeltetem, mint kiskorában szoktam folt, még kukoricát is fetek a térde alá. Csak próbáljon még egyszer megszökni mellőlem. Majd adok neki. Haszontalan kölyke.

Nehezen múltak a fertályórák, nehezen kúszott előre az asztalra kitett zsebóra mutatója. Hallották a szú percegését az asztalban, messziről, a vastag falakon tompa vezényszavak szűrődtek át finoman és szinte észrevétlenül.

Günther Poldi néha felijedt.

– Hallod, fiam, lánccsörgés – mondogatta, de csak hallucinált; kisvártatva meg kiáltozást vélt hallani, de aztán rájuk hullt a csönd ólomnehéz levegője.

– Nem lesz semmi baj – nyugtatta az öreget a doktor. – Én tudom, orvos vagyok, olyan ez, mint a születés reménysége. Fájdalommal jár, nehezen jön el, s egyszer csak itt van. És utána csodálkozunk csak, hogy milyen könnyen ment minden.

– Még az a jó, hogy szépen tudsz figasztalni – mondta Poldi tata, majd hirtelen hangot váltott. – Hanem tudod-e, hogy ezen a gazemberen fogom le ezt a rengeteg költséget. Másfél hónapig itt lakni ebben a patikadrága városban, tudod, fiam, hogy mit jelent ez? Lefonom az atyai részéből, le én; hát mit gondol ez a Dénes gyerek, hogy szabad ilyen büntetlenül szórni a pénzt? Mert én, fiam, ehhez sohase

szoktam hozzá. De nem ám. Én nem is szoktatom hozzá a fiaimat. Hogyne, hogy azt higgyék, ők elherdálhatják mindazt, amit keserfes nehezen kapartam össze nekik. Ilyenek ezek a fiatalok, nem törődnek semmifel, csak azt nézik, hogyan ferhetnék el a jussot. Majd én adom a fiamnak, csak kerüljön ki innen már egyszer – sóhajtotta keservesen, s e pillanatban valóban nehéz lett volna eldönteni, hogy vajon a fiát vagy a Pesten elköltött pénzét sajnálta jobban Günther Leopold.

– Mit számit ilyenkor az arany, Poldi tata – józanította vissza az öreget az álmok világából Temesvári András.

– Hogy mit számít? – emelte föl a hangját. – De hát látszik, fiam, a gondolkodásodon, hogy te is amolyan kódis családból származol, már meg ne haragudj az igazság kimondásáért… Méghogy mit számít a pénz? Vedd csak tudomásul, hogy ez az egyetlen számít a világon! Bizony, fiam, a pénz, a birtok, a föld, a hízók ezerszám, ezután süvegelik meg az embert! Ne számítsd te a mostani filágot, hiszen most megbolondultak az emberek. De meg ám! Őrültek kerültek felül. Mire faló a hadakozás, a háború csak tönkreteszi az értékeket, Bandi fiam!

Ezzel el is ment az idő.

S mikor végre megjelent a Kronprofoss, arcáról nem lehetett semmit leolvasni. Gyakorlata volt az érzelmek eltitkolásában, valóságos művészetté fejlesztette ki ezt a tehetségét az elmúlt hetek alatt. Hiszen ha nincs az arcára írva se öröm, se szomorúsága akkor a hozzá könyörgők, a vele beszélők, a hírt remélők nem tudnak arca vonásaiból olvasni. De különben is, tulajdonképpen nem érzett a rabok iránt szánalmat a főporkoláb, neki csak ismeretlen neveket jelentettek a befogottak; meg volt győződve arról, hogy a császári ház elvetemült ellenségei raboskodnak a Neugebäude börtönében, akikre csak golyó vagy akasztófa várhat. Neki nem öröm néha innen kiengedni egy rabot sem, mint ahogy az sem szomorúság, ha akasztófát kell előkészíttetni a kivégzésekhez. Ez csak kötelesség, s az ember teszi a kötelességét; ezzel is telnek és múlnak a

napok, s tulajdonképpen az váltott volna ki belőle érzelmi kitörést, ha hírül veszi, hogy vége a megbízatásának, és mehet haza a cseh földi Neuhausba.

– Mi van a fiammal? – heveskedett német szóval Günther Leopold.

Tiltakozó kézmozdulat állította meg a további érzelemkitörést.

– A fogoly elővezetésére kiadtam a parancsot – hangzott a rövidre szabott válasz, majd hátat fordított a főporkoláb, és becsukta maga mögött az ajtót.

– Legyen hála a magasságban lakozó Úristennek – hálálkodott a kalmár.

– Türelem, Poldi tata, türelem, most már kezünkben a bizonyosság.

– De amikor ez a legnehezebb az egészben – csóválta fejét az öregúr.

És elérkezett a szabadulás pillanata is.

Két őr között megjelent Kemenes Dénes.

Sápadt arcára volt írva a börtönnapok keménysége. Külsőleg nem hasonlított semmiben az apjára. Nyúlánk, jó kiállású, sötétszőke hajú fiatalembert látott maga előtt Temesvári András, arca kerekebb lehetett még néhány hete, de a börtönben megsoványodott, ruhája is lötyögött rajta. Orra piszén nyomott volt, ez arcának vidámságot kölcsönzött, szemei is nevetősek voltak, tulajdonképpen csöpp szomorúság sem mutatkozott ábrázatán.

– Édesapám – mondta magyarul, kihangsúlyozván ezzel is, hogy érzelmei mit sem változtak az elmúlt hónapok alatt, mióta elhagyta volt a szülői házat.

De Günther Poldit egyszeriben elhagyta eddigi érzékenysége. Kemény volt, és szikrázott szeme a méregtől. Lehet, hogy e pillanatban megint a hiába elvesztegetett aranyakra gondolt, s mivel már kezében érezte megkerült fiát, éreztetni kívánta vele az apai szigort.

– Édesapám? Majd adok én neked magyar szót, te gazfickó – ontotta a táj nyelv minden zamatát elképedt fiára. – Viszlek haza Temesvárra! Köszönd meg ennek a

derék jó barátnak, hogy kiszabadít a Neugebäude börtönéből.

– Hogy én… hogy én… szabad lennék? – ocsúdott fel Kemenes Dénes, s rangtól és zsinórtól fosztott magyar főhadnagyi ruháján végigfutott a tekintete. – Mire való ez a tréfa? Innen csak a hátsó ajtón van kimenetel, kinyújtóztatva…

– Köszönd meg, fiam – érzékenyedett el végre Günther Leopold, s már nem bírta magában tartani az öröm könnyeit. – Köszönd meg a magasságban lakozó Mindenhatónak, hogy hátat fordíthatsz e rettenetes börtönnek!

A Kronprofoss is megjelent az ajtó keretében, a szabadulási papirost lobogtatván, s a még hinni nem akaró főhadnagy kezébe nyomta.

– Mondjon hálát a császárnak – kiabálta haraggal –, s ne emelje kezét még egyszer a megbocsájtó hatalomra!

Kint, a Neugebäude előtt fogadott bérkocsi várt rájuk. Günther Leopold arra gondolván, hogy azért is mennyi pénzt fizethet, újra fiát szidalmazta.

– Te aláváló, kötözniváló bolond, hogy miért is szült anyád a világra! Hát szabad volt ennyi bajt okozni a te jó anyuskádnak, a Mutter, jaj, a Mutter úgy vár odahaza, hogy majd megszakad a szíve…

Ostorpattogásra indultak a lovak.

Kemenes Dénes még egyszer kitekintett a kocsi ablakán. A társaira gondolt, a bent maradt százakra és ezrekre, és nem is hallotta apja szidalmazó szavait.

15.

Temesvári András és Kemenes Dénes közt a kocsiban egyetlen szó sem esett, csak méregették egymást, senki sem szólalt meg, hiszen nem lehetett tudni, hogy a bérkocsis

nem áll-e a titkosrendőrség szolgálatában.

– Az Angol Királynőhöz – mondta Günther Leopold.

– A hajóhídhoz – változtatta meg a kiadott parancsot Temesvári András. Azután az utasítása mégis megváltozott, mert előbb megálltak egy ruhaüzlet előtt, ahol német bankóért tisztességes polgári öltözőruhát vásárolt fiának Günther Leopold, mert mégiscsak furcsa lett volna a díszeitől fosztott magyar tiszti ruhában sétálni Pest városában.

A hajóhídnál megváltak a bérkocsitól, s átsétáltak a budai oldalra. Az időjárásról beszéltek, semmiségeket mondtak egymásnak. Az ifjabb Günther arcára volt írva a meglepetés, magyarázatot várt, és nyilván e magyarázatért vitte át a budai partra az apát és fiát Temesvári András.

Az augusztusi nap magasan állt már a fejük fölött, amikor elmaradt alóluk a rengő hajóhíd pallós utcasora. A budai polgárok falakra kifüggesztett hirdetmény előtt tolongtak, mert egyrészt a városparancsnokság ezeken tudatja a kivégzéseket, másrészt minduntalan új és új parancs szükséges a kormányzáshoz.

Egy polgár tüntetőleg fekete kalapban merészkedett ki a folyó partjához, magányosan állt, csak nézte a tolongó, egymást lökdöső embereket, ősz haja és fehér szakálla magas korról árulkodott. Sétapálcáját kezében tartva göröngyöket, apróbb köveket rugdosott a vízbe, láthatóan jól elszórakozott ezzel a furcsa időtöltéssel. Temesváriék arra figyeltek föl, mielőtt a Gellérthegy oldalába felvezető gyalogúthoz értek volna, hogy két hirtelen előkerült zsandár pofozza, üti a kalapos urat.

– Kossuth-kutya! – hallatszott idáig a német kiáltozás. – Kossuth-kutya! – És a Kossuth-kalapra emlékeztető fekete kalap máris a földön volt, s hiába nyúlt utána az ősz hajú, mert rúgás vetette a kalapot a Duna vizére.

A legtöbben félrefordították a fejüket, tudomást sem vettek a történtekről, vagy legalábbis így akarván meg nem történtté tenni a dolgot.

– Hát már ezért is ütik a magyart? – horgadt föl a

szenvedély Kemenes Dénesben.

Nem feleltek felháborodására.

Csak akkor szólalt meg Temesvári András, amikor kissé följebb értek a Gellérthegy oldalában, s körös-körül kicsinyke tisztás fogadta őket.

– Amit mondani akarok – kezdte el szavait –, az nem tartozik senki másra, csakis hármunkra. A beszéd kihallgatható, tehát idejöttünk, hogy ne legyen tanúnk.

– Mi sohasem felejtjük el, fiam, a jó cselekedetet! – lelkesedett Günther Poldi. – Majd én gondoskodom róla, hogy tudomást szerezzen Temesvár lelkesült polgársága, hogy ki is az a Wagner András!

– Kegyelmed, Poldi tata, ha hazaér Temesvárra, egy árva szót sem szól a történtekről. Ha kérdezik, mi volt Pest városában, megmondja, kieresztették a fiát, mert büntelennek találták. De jó lenne, ha nem is vinné haza ezt a fiatalembert, hanem eldugná valami jóféle rejtett tanyára, disznóakol mellé, ahol nem firtatja senki, ki fia-borja, mit cselekedett az elmúlt időben. Mert Kemenes Dénes ugyan szabad, de bármikor elfogható. Törvényes ítélet nincs ellene, tehát büntethető. Jobb félreállni, meglapulni, amíg elmegyen fölöttünk a zivatar ideje. A fű is feláll vihar után, csak a fa törik derékba.

– Bölcs beszéd – vonult vissza a lelkendezéstől Günther Leopold.

Kemenes Dénes előtt nem volt világos a szavak értelme.

– Miért engedtek ki engem a börtönből? – kérdezte.

Apja oktatta:

– Mert én tegnap este ennek a földinek, Wagner úrnak, aki isten tudja, miért, Temesvári Andrásnak is nevezi magát, elsírtam-ríttam bajomat. Nagy ember, Aradról érkezett, Haynau…

– Poldi tata! – szigorodott meg Temesvári doktor hangja.

– Hát nem mondhatom?

– Majd én mondom – vette át a szót. – De tulajdonképpen nincs is mit mondanom. Édesapja hozzám fordult segítségért, és én igyekeztem segítségükre lenni! Ön

szabad, nem elég ez?

Elfordította a fejét, és a várost szemlélte. Nem akart bonyolult magyarázatba kezdeni; teljesen fölösleges lett volna elmondani az igazságot, mert akkor ugyan megszerezheti Kemenes Dénes pártosságát, de ellenségévé teheti Günther Leopoldot. A várost vette hát szemügyre, a budai várdomb épülettömbjét, a hegyaljai roskatag házacskákat, a pesti oldal itt-ott még foghíjas, de már majdnem teljesen kiépült két-háromemeletes palotasorát. Nyugodt volt a város. A zaj nem hallatszott idáig. Békés fellegek úsztak a magasban. Idilli kép tárult a szemlélő elé. A Dunán már a képbe tolakodott a Lánchíd vörösre festett merész íve, túl a Margitsziget zöldje tükröződött a folyóban. Innen jól lehetett látni a városból elvivő utakat, az országutak poros, kanyargó vonalát, s a régi városfalak itt-ott még álló, lőréses maradványait. A Neugebäude hatalmas épülettömbje bevehetetlen várként magasodott, de a hatvani kaputól jobbra ugyancsak kiemelkedett a kisebb házak sűrűjéből a Nemzeti Múzeum oszlopcsarnokos homlokzata.

– Haynau kegyelméből nem kérek a szabadságból!

– Bolond beszéd, először is nem Haynau kegyelmezett meg, hanem én hoztalak ki téged a börtönből. Legyen egyelőre ennyi is elég. Másodszor pedig bolond ember, aki nem akar a szabadságával élni, amikor egyetlen feladata lehet ma minden polgárnak: enyhíteni a sebeket. És azokat a sebeket legelőbb, amelyek a lelkeken estek. Érthető beszéd ez? Harmadszor, fiatal barátom, jegyezd meg – tegezte bizalmaskodva –, hogy vannak az életben olyan cselekedetek, amelyek igazi értelmüket csak később nyerik el teljesen. Többet egyelőre nem mondhatok.

Günther Leopold az atya boldogságával áradozott:

– Méghogy nem kérsz a szabadságból! Hát fan neked szapatság, amikor itt állok a sarkadban, és ha mozdulni akarsz, verem a hátad bikacsökkel, te gazfickó! Hát miből kérsz? Csókolj kezet ennek a derék úriembernek, aki valami isteni csoda folytán kinyittatta a börtönöd zárját.

– Hagyja csak, Günther uram, hagyja. Nekem amúgy sincs sok időm. Azonnal útra kelek. Kérem, ne is kísérjenek vissza a szállóhoz, ne lássanak minket együtt. És ajánlom, szívből ajánlom, hogy kegyelmetek is minél hamarabb csomagoljanak össze, és hagyják el Pestet. Az útipasszust megkaphatják a szabadulólevélre. Otthon, Temesvárott nagyobb biztonságban vannak. És ne feledjék jó tanácsaimat. Rólam pedig hallgassanak. Egy szót se odahaza Temesvárott. De ha jót akarnak cselekedni, akkor csak annyit mondjanak az én drága jó anyámnak, hogy üdvözlöm és csókolom. S azt is, hogy jól vagyok. Ennyi bőségesen elég. Ugye, megteszi nekem, Poldi tata? S ha esetleg szükséget lát az én édes jó anyám, akkor megkérem kegyelmedet, juttasson néki valami csekélységet, mondjuk adja át neki ezt a néhány bankót.

A kalmár mérgesen tiltakozott:

– Meg akarsz sérteni, Bandi fiam? Vigyázz, te, mert elfenekellek! Micsoda beszéd ez? Pénzt kínálsz nekem, amikor annyi az adósságom feled szemben, hogy soha az életemben nem tudom letörleszteni?

Búcsúzkodás közben Temesvári megkérdezte:

– Aztán ha valahol összeakadnék Poldi tata leányával, mit üzenne neki?

– Kegyelmed Komáromba készül? – kapott a szón az ifjabb Günther.

– Hogy hová készülünk, az lényegtelen – jött a felelet –, az a fontos, hogy hová jutunk el. Ha mindenesetre Komáromban lennék, és találkoznám a nővérével, mit üzenne neki? – magázta újra.

Kemenes Dénes összeszorította száját.

Arcán fojtott indulatok futkostak.

Az apjára nézett előbb, majd Temesvári Andrásra vetette szemét.

– Kérem, azt mondja meg neki, hogy ne álljon szóba soha egyetlen árulóval sem!

16.

Günther Flórián piacozó földművesnek álcázva jutott be Komáromba társával együtt. A Vorpostoknál százak jöttek be így naponta a városba, a megerősített komáromi erődrendszerbe, élelmiszert hozva a környező falvakból. Zöldséges és gyümölcsös szekerek kocognak be a városba, alma- és dinnyehegyeket öntenek a piactérre, ahol bőség van és gazdagság. Senki idegen nem gondolhatja,hogy körbezárt városba jutott; hiszen a piac él, tele van eladókkal, vásárlókkal egyaránt, a városi lakosság nem lát szükséget semmiben.

Verejtékeztető augusztus van, a Duna felől semmi hűvösség sem árad. A kényes, városi nemesasszonyok napernyőt bontanak ki a fejük fölött. A civilbe öltözött városi polgárok ilyenkor a kávéházban hűsölnek osztrák tisztek társaságában, mivelhogy Klapka tábornok az emberiesség elveit követvén, napi zsoldot és szabad járás-kelést engedélyezett a foglyoknak a városban, természetesen csoportokban, őrök felügyelete mellett. A komáromi lelkes hazafiak többsége ezt rosszallóan vette tudomásul, az újság is írt róla, hogy bizony az elfogott magyar tisztekkel másképpen bánnak, hírek szerint, a császáriak.

A piac sarkán téblábol a társától elszakadt Günther Flórián is, míg meg nem akad szeme egy falragaszon. Talán kéthetes is lehet, igen, a dátumot olvassa elsőnek, augusztus 6. van feltüntetve a plakáton, amely nagy betűkkel adja mindenki tudtára:

SZÓZAT

Komárom rendíthetetlen várából a feldunai hív magyar néphez!

Áldott legyen e nap, testvéreink és osztályosaink, a szabadság- és testvériségben.

Áldott, mert győzelmet s üdvet hirdetünk nektek.

Győzelmet, melyet a komáromi sereg e folyó hó 3-án vívott ellenállhatatlanul. Csapást és veszteséget, melynek hírére a sárga-feketék nyomorú kebelében megálland a lélegzet.

Ott panaszolják a szétvert zsoldosoknak maradványai lesütött fővel már Pozsony vagy Bécs falai alatt rémült urainak futásukat s veszteségüket.

Mondhatják: veszítettünk.

Eddig olvassa el, de nem tud továbbmenni a falragasztól, mert érdekesnek találja. Tele van kíváncsisággal, igyekszik kerülni a feltűnést, s éppen azt nem veszi észre, hogy egyes-egyedül olvassa az immáron közel kéthetes plakátot.

Falja a betűket.

30, s pedig többnyire 24 fontos ágyúkat, többeket futás közben a Dunába is taszítván be.

5 000 lőfegyvereket.

30 teli lőszerkocsikat, s azonkívül rakétakészleteket.

Legalább 50 megrakott társzekereket.

2 624 vágóökröket.

804 hízó sertéseket.

35 mindennemű élelmicikkekkel s felszerelési szerekkel terhelt hajókat.

Elhullottak s foglyokká lettek körülünk ezrenként.

Így jajdulnak fel a nyomorú németek – és mi örvendünk.

Igenis, atyánkfiai, veszítettek mindent, mi velök volt – mert ki győzne a tömérdek zsákmány közül mindent előszámlálni?

Csak a becsületet nem veszíték – de miért nem?

Mert ki puszta zsoldért a népek leigázása végett botor és elég merész küzdeni, annak becsülete nem lehet.

A becsület a mi részünkön van, mert népjog- és egyenlőségért vívunk.

És ezért áldja meg az igazságos Isten fegyvereinket!

Idáig olvassa Günther Flórián a plakátot, és már tovább is állna, amikor katonák közelednek az úton, méghozzá fegyveresek. Nem tudja, hogyan viselkedjék, igyekezzék-e minél hamarabb messzebb tűnni, vagy pedig olvassa tovább jó magyarként, buzgólkodván a falról virító szózatot.

Gyalogos honvédek közelednek az úton, lábszárhoz simuló kék nadrágban, elöl a combrészen piros zsinóros vitézkötéssel. Hasonlóan díszített a kávébarna atillájuk is. A mellen, az alsókaron és a hátrészen látható a vitézkötés. A fekete csákón fehér pléhcímer villog, fölötte pedig nemzetiszínű csákórózsa virít. Az öltözetet keresztbe vetett fekete szíjak teszik teljessé, ezek a szuronyhüvelyt és a tölténytáskát tartják. A vállon szuronyos puska meredezett, ahogy közeledtek feléje, elég barátságtalan vitézeknek tűntek.

Hanem a gallérokról és a csákókról azonnal látta Flórián, hogy újoncok sorakoznak rendezetlen menetben, mert csak egy altiszt igyekezett rendbeszedni a regrutákat.

Kis ideig leste csak a vonulókat, s amikor elhaladtak mellette, tovább olvasta a plakátot.

> Légyen Isten után köszönet érte vitéz seregünknek.
>
> De azért, atyámfiai, puszta köszönettel be ne érjük!
>
> A kígyónak, a fejét öszvezúzzák is, teste napestig mozog.
>
> Szabadságharcunk dicsőségteljes napja a fáradalom utáni pihenésre szánt alkony áthoz még nem közelít – s kígyó kínjaiban farkát ide s tova csavarintja még.
>
> Ha valaha, most kell gyámolítani seregünket – szaporítani a nép számos elszánt karjaival.
>
> Még egy erőkifejtés – nemzetünk! – és biztosítva leend apáink földje a zsarnokok bitorlásától.

E vérbosszúért és elégtételért kiált föl hozzátok sírhalmai alól.

Csatlakozzék a sereghez minden háztól egy férfi, hol többen vannak egy hajlék alatt – kinek kora a 30 évet felül nem múlja.

Gyakorlott s már harcedzett honvédeink oldalán mindenki közületek vitéz lehet.

Ezt tartja aug. 5-én kiadott rendeletünk is, melyre az ország kormányzó elnöke által fel vagyunk hatalmazva.

De hisszük, nektek rendelet sem kell; mert magyarok vagytok, és nem engedhetitek, hogy ezen édes szülőföld a német vért és pénzt szívó tanyája legyen.

Éljen a szabad haza, s annak hajthatatlan kormánya!

Kelt Komáromban, Augusztus 6-án, 1849.

Komáromi s felső-seregbeli t. h. kormánybiztos
Újházy László m. k.

Klapka György m. k.
tábornok

Günther Flórián elgondolkozva áll odébb a plakát alól. Ha valahol, hát legbiztosabb helye a honvédségnél lehet. Igazoló papírokat kaphatna, szállása lenne, különösképpen, ha itt Komáromban maradhatna, s bizonyosan kapna rá engedélyt, hogy megkereshesse nővérét is. Akkor pedig többet akár vissza se menjen a sereghez, majd gondoskodik róla szeretett és régen látott nővére, a drága Fanni.

Hogyan cselekedjék?

Mindenesetre legelőbb is éhét veri el. A csurgó dinnyelére darazsak szállnak. Valahányan csak a városban röpködnek, itt keringenek a piac dinnyehegyei fölött, összefut Flórián szájában a nyál. Vesz magának egy friss cipót, néhány szem szilvát, darabka sajtot s egy nagy, vörös bélű dinnyét.

Fa hűvösébe vonul vissza, és csendes, tempós mozdulatokkal eszik. Nem sieti el az evés óráját, ezzel is múlik az idő. Délelőtt hiába kereste nővérét a lakásán, nem találta. Milyen más lesz, ha beöltözik honvédnak. Bizalomgerjesztő külsejével egy lesz a soksok komáromi katona közül. És ha nővére segítene rajta, akkor hamarosan keríthetne orvosi igazolványt, amely igazolná, hogy beteg, s mint ilyen, alkalmatlan a gyakorlatozásra, s ő közben mindentől fedezve hozzáláthatna terve kivitelezéséhez.

A dinnye édes leve végigcsorgott kezén.

A sajt íze összekeveredett szájában a dinnye édességével. Nagy ívben repült el tőle a dinnyehéj. Egy lúd rontott rá, örömmel csicserézte a dinnye belsejét.

Flórián felállt.

Határozott.

S az első közeli polgártól megkérdezte, hogy hol lehet beállni a fel-dunai hadsereg közkatonái közé.

17.

Thaly Zsigmond nem csinált sohasem titkot abból, hogy az ő szemében egyet jelent Kossuth Lajos és a forradalom. Ez a szakállas, 35 esztendős férfi a lobbanó és hirtelen lelkesedők közül való, pedig polgári foglalkozása éppen a legellentétesebb vérmérsékletre intette: külföldet bejárt, tapasztalt, sokat látott mérnökember volt, aki a forradalom kezdetén már hittel és lelkesedéssel örvendezett az ország életében végbemenő változásoknak. Anyjától örökölte ezt a lelkendezést, édesanyjától, aki művelt és sokat olvasott asszony volt, előfizetője Kossuth újságjának, s onnan szívta magába a fiatal Thaly Zsigmond a forradalmi elveket.

Kossuthtal való barátsága már közel egy évtizedes: Pozsonyban találkoztak össze, s kötöttek barátságot. Thaly Zsigmond ismeretlenül, ajánlók nélkül kereste fel a Duna

menti városba érkezett Kossuthot, felajánlván szolgálatait, tehetségét, hitét és erejét. Éppen csak túl volt iskoláin, kezében a frissen szerzett diploma, amelyre a bécsi egyetem ütötte bélyegét.

– Mit kíván tenni? – kérdezte tőle Kossuth.

– Ez az, hogy nem tudom – vallotta be férfiasan. – Csak azt tudom, hogy bennem az alkotás vágya és akarása él.

– Férfias cselekedet belátni, hogy nem ismerjük a célt – mondotta barátságosan Kossuth.

– Mindenesetre szeretném megismerni – ajánlkozott Thaly Zsigmond –, és úgy érzem, hogy ilyen férfi mellett, mint ön…

– Hagyja ezt, barátom. Én az embereket cselekedeteik alapján szeretem megítélni. Előttünk áll az élet. És a rengeteg tennivaló. Megkapta a diplomáját, hát alkosson! Mutassa meg, hogy nem hiába töltött el éveket a tanulópadban. Csak az méltó az életre, aki férfias tettekre is képes. És a legszebb tett férfiember számára, amelynél szebbet el sem tudok képzelni: a munka! Dolgozzon hát! Lásson munkához! Ön általános mérnök, sok mindenhez ért. Vannak az országban hasonló becsvágytól fűtött emberek. Rajta, legyen merész, bátor, kezdeményező! Nézzen körül e honban, és azt látja, a dolgos férfikézre ezer és ezer feladat vár. Elszomorítottam? Mást várt tőlem? Nem tehetek róla. Nekem is nagyon nehéz. Ezer az ellenségem, de ugyanannyi a segítőm is. Ha segítségemre kíván lenni, segíteni akar az ügynek, amelyet képviselek, a reformkori nemzedéknek, legyen elsősorban is jó magyar. Nagyon jó magyar. És másodszor: rendes ember. Tevékenykedő férfi. És ha szükségem lesz önre, üzenek.

Az első találkozást újak követték, örvendezők és elszomorodottak, bizakodók és lesújtóak. Amikor Kossuth a budai várban raboskodott, Thaly Zsigmond kétszer is kieszközölte a látogatást. Az egyik látogatást sohasem felejti.

– Tulajdonképpen hálás vagyok a sorsnak – mondotta őszintén Kossuth Lajos –, hogy tétlenségre vagyok

kárhoztatva. Csakugyan így van, higgye el nekem, barátom. Szívesen megmagyarázom szavaimat, ha nem érti. A mi életünk örökös rohanásból áll. Napról napra új és új feladatokat tűzünk magunk elé. De közben nem érünk rá foglalkozni önmagunkkal, a lélek és a test mívelésével. Pedig ez, barátom, elengedhetetlen. Én ezt a kényszerű nyugalmat most arra használom fel, hogy végre teljesítsem régi vágyamat: angolul tanulok. Van itt egy fogolytársam, messze földet beutazott ember, ellensége a hatalomnak, mert gyújt a szava, féktelen és lázadó egyéniség. Néha alkalmam van vele a kiejtést gyakorolni. Mire innen kilépek, több leszek, mint voltam. Önnek is ajánlom, barátom, az önművelést. Ne hanyagolja el.

S amikor a forradalom győzött, Thaly Zsigmond Kossuth biztatására katonának állott. A Komárom vármegyei önkéntes zászlóaljban kezdte katonai pályafutását, s amikor a móri ütközetben sebbe esett, már százados. Sebe nem volt veszélyes, de azért hetekig nyomta az ágyat. 1849. január 5-én jelentkezett komáromi szolgálati helyén, s ettől a naptól kezdve a táborkarnál teljesített szolgálatot. Hamarosan őrnagy, s a Kossuthtól kapott személyes és bizalmas hangú levelei nagy feltűnést keltenek tiszttársai között. Mert Kossuth nem felejtkezett el róla. A kormányzó országos gondok között is megtalálta az alkalmat, hogy felkeresse levelekkel, tanácsokat adott, és értesüléseket szerzett tőle.

És Thaly Zsigmond nem is titkolta, hogy cselekedeteiben igyekszik magát Kossuth köréhez kapcsolni. Ez a kitüntető barátság a könnyen hevülő, lelkes fiatal tisztek között rangot biztosított Thaly Zsigmondnak. Szívesen kértek s még szívesebben fogadtak el tőle tanácsot azok, akik a lázadó lelkek merész tennivágyásában mindig kevesellték a főparancsnokság cselekedetét. Persze akárki is állt volna Komárom élén, még ha maga Görgey is, akkor is elhangzik a bírálat, mert a legkönnyebb cselekedet pálcát törni mások tettei fölött. De Thaly Zsigmond bíráló-megjegyző leveleire válasz is érkezett. Kossuth Lajos kormányzói

aggodalommal biztatta Thaly Zsigmondot, hogy igyekezzék személyesen is rávenni Klapkát a bátor és merész cselekedetekre.

S amikor a betörő cári csapatok súlyos helyzetbe hozták az Erdélyben védekező Bem tábornokot, amikor Haynaut nevezte ki az ifjú császár a magyarországi hadak táborszernagyának, Thaly Zsigmond elhatározásra szánta el magát. Kihallgatást kért Klapka tábornoktól.

Ez a jelenet szívszorítóan merész volt.

Thaly Zsigmond már erődítési igazgató, éppen mérnöki képzettségére való tekintettel, de cseppet sem titkolta, hogy nem ért egyet beosztásával.

Klapka barátságosan fogadta.

– Bitte – mondta, s kezet rázott vele –, kérem, hallgatom az előterjesztést. De aztán ne jelentse rólam utólag Kossuthnak, hogy nem hallgattam meg. Ön túlságosan is merész, alezredes úr. Tagja a haditanácsnak, ismerem érett hangját, megkülönböztetett bátor, gyémántkemény véleményét, de úgy hallom, hogy a hátam mögött is… Ja, ja… Ha egyszer ezt hallom, nem mondhatok mást. Hát most azért kérettem, hogy hadd hallom, milyen tervei vannak, mit ajánl nekem szemtől szembe.

– Támadást, tábornok úr!

– Támadást mond, alezredes úr? Most, amikor az ország az összeomlás előtt áll? Most támadjak? Innen, Komárom várából? Miért nem ajánlja azt, hogy vegyem be Bécs városát, fogjam el a császárt, tartóztassam le a főhercegeket… ezt is ajánlhatná, vagy nem? Aber…

Ekkor Thaly Zsigmond felállt, s ezt mondta:

– Kérem, tábornok úr! Ha komolyan veszi elképzeléseimet, holnapra benyújtom önnek írásban is. Egyébként valóban nem titkolom, hogy a kormányzó úr módfelett kíváncsi Komárom erejére! És arra is, hogy miképpen vezeti a sereget ön, tábornok úr!

Klapka fiatalabb Thalynál. Több mint öt év volt közöttük. De a tábornok arcát a gond megkomolyította. Nyírott szakálla enyhén vörhenyes már. Thaly Kossuth iránti

tiszteletből természetesen divatos Kossuth-szakállt növesztett. Úgy álltak szemközt, mintha nem is egy seregben szolgáltak volna.

– Ez úgy hangzott, akár mondhatom, mint rebesgetik is, hogy Kossuth spiclit tart a seregemben az ön személyében.

– Kossuth csupán kíváncsi a komáromi harcok kimenetelére, tábornok úr. A spicliskedés nem az én kenyerem. Kossuth hívei vagyunk mindannyian. A kormányzó úr személye egyet jelent a forradalommal, vagy nem így gondolja, tábornok úr?

Klapka másnap megkapta Thaly Zsigmond tervezetét a komáromi kitörésre, amely a haditanács előtt a különféle módosítások után sikert aratott. És a valóság igazolta az elképzelést. Ez a nagyszerű győzelem, amely Pozsony alá vetette vissza a németeket, új helyzetet teremtett, s Klapka azért küldte Temesvári Andrást futárként Kossuth után, mert Thaly ajánlotta, s nem akarta, hogy esetleg ebből is véleménykülönbség keletkezzen.

Fanniról sohasem beszéltek.

Pedig köztudott, hogy Klapka György gyöngéd érzelemmel viseltetett Temesvárott Günther Fanni iránt. A temesvári szóbeszédnek ugyan nem volt valóságos alapja, de az érzelmek kibontakozásához nem sok hiányzott. És Fanni valóban Klapka kedvéért igyekezett eljutni a Pázmán Mihály direktorsága alatt működő komáromi teátrumba. De amikor idekerült, Klapka visszahúzódott, viszont megjelent a színen, persze nemcsak a „Csirke kert”-i színház nézőterén, hanem a mindennapokban is Thaly Zsigmond. És bár erről keveset beszéltek, Klapka nem vette szívesen a színésznő hirtelen pálfordulását. Thaly Zsigmond legalább tábornoki elánnal vetette magát Fanni meghódítására, és az első hetek ostroma után teljes sikert aratott.

A szerelem virágba bomlott, s ez átmenetileg fékezte Thaly Zsigmond hadi energiáját. De éberségét nem altatta el. Úgy érezte, s ezt nem is titkolta senki előtt: ő Komárom lelkiismerete. Hadvezérnek képzelte magát, cselekvő, tenni akaró, sereg nélküli vezérnek, pedig csak az erődítések

ügyét bízta rá a haditanács.

18.

A fel-dunai hadsereg haditanácsa az utóbbi hetekben már szinte naponta ülésezett. Ezt Klapka akarta így. A komolyra vált idők rendkívüli helyzetet teremtettek Komáromban, s nem akart magára vállalni a tábornok semmi olyan döntést, amely ellenkezett volna a többség véleményével. Ráadásul a vár és a környék védelme nem volt hasonlítható a harcoló seregek vezetéséhez, hiszen itt elfoglalt pozíciók megtartásáról, felszabadított városok megvédelmezéséről, hatalmas sereg élelmezéséről, kordában tartásáról, az újoncok kiképzéséről kellett felelősen cselekedni olyan helyzetben, amikor – s ezt szinte mindenki tudta Komáromban – elbukott a magyar szabadságharc ügye.

Klapka Györgyről köztudott volt, hogy bár még csak a harmincadik esztendeje előtt toporgott, máris több megfontoltság bujkált benne, mint akármelyik öreg tábornokban. Fiatalsága bölcsességgel párosult, óvatossága a megfontoltsággal találkozott, s éppen ezért igyekezett megosztani társaival, elsősorban Assermann Ferenccel, aki helyettese volt, és Prágai alezredessel, aki segédtiszti, vagy nevezzük inkább így: a főhadsegédi tisztet töltötte be mellette. Ezenkívül természetesen a haditanácsban szavazati joguk volt a különböző csapategységek parancsnokainak, akik, ha csak tehették, naponta belovagoltak Komáromba, hogy a haditanács szinte soha véget nem érő ülésein értesüljenek a legújabb fejleményekről, szavazzanak a jövőt illetően.

Amikor összeültek az augusztus 18-i haditanácsra, még porzott a város, de dél körül már sötét fellegek érkeztek Komárom fölé Pozsony irányából. Villámlott, dörgött,

amikor közvetlenül ebéd után megkezdték tanácskozásukat.

– Legalább elveri a port a hirtelen jött vihar – súgta Klapkának Assermann Ferenc.

– Bitte… ja, igen, persze hogy elveri a port – ébredezett gondjai közül a tábornok. Már napok óta sötét felhők veszik körül, rosszat érez, nyugtalan, nem találja a helyét. Két napja érkezett vissza Klapka György Komárom várába; meghiúsult a tervezett ausztriai betörés, pedig szeretett volna belecsípni az osztrákok földjébe, hadd érezzék a császárvárosban, hogy milyen erős a magyarok serege. Graz felé igyekezett, ott gondolván leggyöngébbnek az osztrákokat. Tíz zászlóalj elég erős ahhoz, hogy móresre tanítsa a hetvenkedőket. De rossz hírek érkeztek a támadó sereghez, kedvezőtlen értesülések rontották a tábornok kedvét. Hírét vette, hogy a Dunántúlon portyázó Nugent tábornok valamennyi emberével erőltetett menetben közeledik Komárom felé. Ha előbb éri el a várost, ha beveszi magát az erőd falai közé, akkor mindennek vége. Hagyta hát grazi tervét Klapka, s erőltetett menetben futott be mind a tíz zászlóalj a megerősített komáromi erődítményrendszer falai közé.

Komárom egyébként már majdnem fél éve van gyűrűbe fogva, s ez a gyűrű hol tágult, hol szűkült aszerint, hogy milyen erős volt Klapka, vagy milyen gyönge a várat ostrom alatt tartó Colloredo herceg. Az augusztus 3-i, Pozsonyig tartó futás után azonnal eszmélt a bécsi haditanács: gyorsfutárok vitték a hírt az első tartalék hadseregnek, amely Nobili tábornok vezérletével azonnal megindult, visszabillentve a mérleg nyelvét. A bányavárosok felől, ha körülményesen is, de megindult Grabbe orosz tábornok serege. Klapka így hát a legjobb időben érkezett vissza, hogy újra kezdje szervezni a vár védelmét, azzal a hat-nyolcezer újonccal bővülve, akik első lelkesedésben álltak a honvédek közé.

Mikor felállt Klapka, odakint gyors zápor verte a kerteket, a poros várost, függönyt szőve a Duna fölé,

lehűtvén az öreg várfalakat, amelyek kályhaként ontották magukból a forróságot. Ember, állat örömmel vette tudomásul ezt a hirtelen jött záport. A lovak feltartott fejjel élvezték a langyos esőt, a fák mintha megújultak volna az első esőcseppektől, levetették porköpenyüket, és fürdőztek, leveleikkel tapsolva a messziről jött viharnak.

– Uraim – kezdte beszédét –, bitte… – krákogott egy sort, hangját keresvén – jelentem a haditanácsnak, hogy csapataim élén, veszteség nélkül visszatértem Komáromba. Többet teljesítettünk a vállalásnál, és ezért katonáimat illeti a tisztelet. Sajnos, a hadi helyzet nem tette lehetővé a szépen kimódolt terveim teljes végrehajtását. Az osztrák és az orosz erők túlságosan nagy száma meghiúsította mindazt végrehajtanom, amely cél volt előttem.

– Győzelem ez! – kiáltozták innen is, onnan is. – Ha így győznének a többi seregek is!

Klapka feltartott kézzel jelezte, hogy még van mondanivalója.

– De tudomásul kellett vennem, uraim, a realitást, és most ismét Komárom erődjéből nézünk farkasszemet a vár körül felsorakozó osztrák csapatokkal. Nobili tábornok, Nugent táborszernagy máris elfoglalták végleges pozícióikat, és a hírek szerint megindult ellenünk Grabbe orosz tábornok is Beszterce és Körmöc alól.

– A fél világ jöhet ellenünk! – heveskedett felugorván Thaly Zsigmond. – Én mondom, az erődítési parancsnok, hogy a mi várunk bevehetetlen!

Assermann Ferenc pipájával kocogtatta az asztalt.

– Ha megérkezik az oroszok serege, minden katonánkra két ellenség jut.

Klapka csendben jegyezte meg:

– És az ágyúk, uraim, az ágyúk? A realitás legyen a mi legfőbb segítőnk meg a józanság, uraim. Már eddig több mint 100 ágyú csöve vagyon reánk szögezve. És úgy hírlik, hogy az oroszok is hoznak magukkal vagy félszáz tűzokádó fegyvert.

Thaly Zsigmond nem bírt temperamentumával. Arca

tűzben égett, szeme felhős, mintha nem akarná tudomásul venni a társak szavában fellelhető józanságot.

– Én pedig azt mondom, uraim – kiáltott erősen – hogy ne hagyjuk magunk közé csúszni az engedékenység kígyóit. Komárom az ország csillaga. Kossuth szavait idézem, uraim, nem tudom, vagyon-e tudomásuk róla, hogy az országkormányzó úr mondotta volt: az ország eleshet, de Komárom nem! Én azt mondom, hogy félre a kicsinyhitűséggel, csak az szólaljon fel ezentúl a haditanács ülésein, aki az ellenállás tüzét fújja minden szavával.

Becskereki alezredes óvást emelt, ő képviselte a haditanácsban az öregeket. Erősen túl a hatvanon, nyugalomból vonult be Kossuth szavára a katonák közé, s minden szava a tapasztalt, idős katonát jellemezte.

– Én pedig azt mondom, uraim, hogy a bibliai vének szava mindig bölcs előremutatás volt az előidőkben is. Miért lenne hát kitiltva üléseinkről a megfontoltság, a bölcsesség, az előrelátás? Vajon ha a csapatok vezetésében is megnyilvánult volna, amit most szóvá teszek, akkor nem lenne-e kényesebb a mai hadi helyzet? Hiszem, hogy érdemes lenne elgondolkozni szavaimon. De ha az ifjú forrófejűség leszen továbbra is a hangadó közöttünk, akkor nincs értelme többé összehívni a tanácsot. Remélem, értenek engem, uraim?

Ekkor Bakács hadnagy, az őrt álló tisztek parancsnoka hevesen föltépte az ajtót. Mellőzve a szolgálat által előírt tiszteletadást, Klapkához futott.

– Tábornok úr! – lihegte. – Ezt az újságot hozták ide a városból. Egy most érkezett menekült honvédtiszt hozta magával Pozsony városából.

Az asztalra vetett újság fejlécén ez állott:

PRESSBURGER ZEITUNG

– Mit ír a lap? – kiáltott Thaly Zsigmond, és akaratlanul is felállott, s példáját követték a többiek is. Már valamennyien álltak, nyakukat nyújtogatták Klapka felé, aki szintén megilletődve vette kezébe az újságot.

– Olvassa, tábornok úr! – kiáltották innen is, onnan is.

Valami kimondhatatlan csodát vártak a pozsonyi német újságtól, amely egyszeriben megszabadítja őket az ostrom további gyötrelmeitől. De Klapka Bakács hadnagy szeméből nem jót olvasott ki. Félelmek közepette vette kezébe az újságot. Az első oldal címe ezt kiabálta: *„Görgey letette a fegyvert!”*

Nem tudta tovább olvasni.

A haditanács tagjai összevissza kiáltoztak. Közülük is kihallatszott Thaly Zsigmond hangja:

– Árulás!

Klapka ezt suttogta:

– Lehetetlenség! Biztosan koholmány!

Mások is ezt kiáltották:

– Koholmány!

– Okvetlenül koholmány – mondta félredobva az újságot Klapka György. – Nem hihetünk az ellenség cselvetéseinek. Görgey nem tehetett ilyet. Ezt csak azért találták ki ellenségeink, hogy megfélemlítsenek bennünket, azt hívén, hogy így mi is az árulás útjára lépünk.

Thaly Zsigmond, mintha igazolva látná magát, hevesen kiáltotta:

– Tiszt urak! Kinek vagyon igaza? Most a szemükkel láthatják, hogy mire képes az ellenség. Görgeyt is mocskolja, a magyar katonát bántja. Áruló, aki az ellenséggel szövetségre lép!

Azért a nagy hevesség ellenére is egyre-másra nyúlnak kezek az újság után. Megbízható forrásokra hivatkozva közli a pozsonyi lap a világosi fegyverletételt.

Klapka csöndet kért.

– Amíg a hivatalos közlemény meg nem érkezik a bánsági és al-dunai eseményekről, addig úgy tekintjük e híreket, mint olyan koholmányokat, amelyek az egység megbontására törekszenek, és amelyek az árulás útjára akarnak csábítani bennünket.

Odakint zuhog a zápor.

A várudvar kövén hirtelen patakok erednek, a kis

tavacskák tükrén apró kráterek jelennek meg: hólyagzik a víz. Az ég reménytelenül sötét. Mintha soha nem akarnának kifogyni az ég csatornái. A levegő gyorsan lehűlt, a várfalak tisztára mosottan meredeztek. A haditanács tagjai jólesően tárták mellüket az ablakon betörő friss levegőnek. Már megszakadt az ülés, apró csoportokban tárgyalták a várható eseményeket. Ki-ki vérmérséklete szerint kommentálta a hírt, de abban valamennyien megegyeztek, hogy ez lehetetlenség. Görgey nem vethette prédául a harcképes sereget, ilyen kitalálásra csak a németek képesek.

Klapka azzal zárta be az ülést:

– Amíg megbízható hírt nem kapunk, addig nem kezdünk semmiféle tárgyalásba.

Thaly a tanácsülés után magához intette néhány megbízható emberét.

Csak ennyit mondott:

– Este hatkor a Katalin-erődben.

19.

Katalin-erődnek nevezték a komáromi erődrendszer belső várának jobb oldali, Dunára néző sarokbástyáját. A vastag falak védelmében sokszor meghúzódott már Thaly Zsigmond. Az erődítési igazgató néhány kazamatát még az ostrom kezdete előtt kitakaríttatott, élelmiszert és bort halmozott fel, s megfelelő védművekkel is ellátta ezt a bástyát. Megbízható, hozzá húzó embereivel sokszor beszélt itt a jövőről. Faggatták az eljövendőt, kutatták, merre halad további sorsuk. A Katalin-erőd nyugalmat jelentett számukra, s tetszett a Thaly körül gyülekező elszánt Kossuth-hívőknek, hogy nekik külön titkuk lehet Komáromban. Talán a szívük mélyén jobb magyaroknak tartották magukat társaiknál. De a ritka találkozások nem

öltötték magukra a rendszeresség állandóságát. Megelégedtek azzal, hogy itt nyugodtan megbeszélhették híreiket, s ugyanakkor egymást gyújtogatták a szabadságharc szívderítő híreivel. Amikor fájó szelek kezdtek fujdogálni, gyógyírt is itt kerestek sebeikre. Természetesen Komáromban nem lehetett rendszeres találkozókat tartani mások tudta nélkül, de ok mindig volt az összejövetelre: egy-egy névnap, születésnap. Ilyenkor hangos dalolások óvó sátra alatt készülődhettek.

Thaly Zsigmond nyíltan büszkélkedett társai előtt kompániájával. Derék, bátor harcosoknak nevezte azt a harminc-negyven jó barátot, akik állandó tagjai voltak összejöveteleiknek. Tulajdonképpen Thaly Zsigmond nyíltan sohase beszélt társai előtt szíve mélyén meghúzódó terveiről. Hiszen benne is csak az utolsó napokban forrt ki elképzelése: másfelé vezetni a Komáromba szorult katonaságot, mint amerre Klapka György akarná.

A Kossuth-szakállas Thaly Zsigmond már ment volna útjára, társai után a Katalin-erődbe, amikor Klapka tábornok Assermann Ferenc társaságában elhagyta a haditanács üléstermét.

– Bitte - szólt utána Klapka –, megbocsát, alezredes úr, de kérem egy pillanatra…

– Parancsára – állt meg Thaly Zsigmond bosszúsan, mert sietős volt útja.

– Elkísérhetem? – ajánlkozott Klapka tábornok társul.

Thaly Zsigmond színe megváltozott, mert a Katalin-erődbe nem kívánta bevezetni tábornokát.

– Sietek – felelte gyorsan –, névnapot ülünk, az Istvánokat köszöntjük – tette hozzá magyarázóan –, de ha velünk akar ünnepelni a tábornok úr, természetesen szívesen látjuk… A Katalin-erődben húzódunk meg, hogy ne zavarjuk nótázásunkkal a többieket… Tudja, tábornok úr, sokan kitiltanák manapság a nótaszót Komárom várából. Velünk tart, tábornok úr?

– Nem, dehogy… – legyintett Klapka – csak az erődítési kartonokat szerettem volna átnézni, hanem erre lesz idő

holnap reggel is… Nem sürgős. Tudja, meg akarom erősíttetni állásainkat.

– Hát nem tárgyalásokra készül, tábornok úr?

– Velünk akarnak tárgyalni, alezredes úr, és mi, ha felajánlják, nem tehetünk mást, mint hogy elfogadjuk az ajánlkozásukat.

Végül is Thaly Zsigmond egyedül érkezett meg a Katalin-erődbe. Társait nagy vitatkozás közepette találta.

Sokan egyenest nekiszegezték a kérdést:

– Görgey elárult volna minket?

Thaly Zsigmond úgy állott társai között, mintha maga Kossuth Lajos tért volna meg körükbe. Az országkormányzó bizalma amúgyis tekintélyt varázsolt köré, s ezt az alezredes örömmel használta fel ez alkalommal is.

Valaki széket tolt alája. Thaly ráállt, s két fejjel magaslott ki társai közül.

– Halljuk Thaly Zsigát!

– Éljen Thaly alezredes úr!

– Vivát!

Thaly felemelte kezét.

Csend lett az ódon, kőboltozatos teremben. A hirtelen döbbenetben minden szem az alezredesre szegeződött. Tőle vártak biztatást, iránymutatást: tőle akarták megtudni, mit hoz a holnap.

Thaly hangja csengett:

– Barátaim, hogy Görgey árulása valóságos vagy csupán álhír, hamarosan megtudjuk. De nekünk, a Komáromba zárt katonatiszteknek nem is ez a fontos. Hiszen sorsunk a mi kezünkben van! És ezt nem szabad sohasem elfelejtenünk. Nekünk azért kell cselekednünk, hogy itt, Komárom erősségében ne legyen soha senki se áruló! Ez ami feladatunk!

Nem mondta ki Klapka tábornok nevét, de valamennyien tudták, hogy reá gondol.

– Ki kell tépni magunk közül az árulás, a megalkuvás szellemét. Aki azt vallja, hogy tárgyalásokba lehet bocsátkozni ellenfeleinkkel, az nem éri föl valósan

helyzetünket. Hatalmas erő áll a mi oldalunkon.

– De körbe vagyunk zárva! – hangzott egy ellenvélemény.

– Éppen ebben a mi erőnk!– replikázott Thaly alezredes. – Védműveink vannak, hatalmas élelmiszerkészleteink, s ha akarjuk, ki tudunk tartani a jövő tavaszig, amíg Európában nem történik valami. Mert nem bukhat el a szabadság ügye véglegesen a világon… Olyan, mint a vulkán, amelynek ki kell törnie. Hol itt, hol ott buggyan föl a forradalom lávája! És ha a kormányzó ki is menekült az országból, bizonyosan nem hagy magunkra minket. Ismerem nézeteit, néki legelső a magyar szabadságharc! És a külföldre menekültekből bizonyosan légió áll össze, s ha lesz erő, amely hozzánk csatlakozhat, akkor máris nincs veszve a forradalom. Ügyünknek diadalmaskodni kell.

A hang forró volt, és a boltíves terem erősen visszhangozta. A Katalin-erőd bejáratánál őrök állottak, megbízható katonák, akik a felzúgó vivátból hallották, hogy társaik erősen lelkesednek.

Thaly Zsigmond alezredes egyszer már látta Kossuth Lajost szónokolni. Nem felejti el, hogy a kormányzó milyen nyugodtan, megfontoltan, már-már bölcsen, de mégis izzóan és szenvedéllyel beszélt. Kossuth példája állt előtte, őt szerette volna utánozni, hogy a beszédjén lelkesedők hozzá hasonlíthassák.

– A mi hivatásunk megakadályozni, hogy az árulás kígyója felülhesse köztünk a fejét. Amíg erőm van, ez ellen küzdök. De ki tud ennél szebb célt felmutatni közülünk, társaim? Ti, becsületes forradalmárok, elszánt katonák, egy akarattal vagytok velem! És mi valamennyien rajta leszünk, hogy a mi akaratunk diadalmaskodjék!

– Vivát! – kiáltozták a katonák.

– Éljen Thaly Zsigmond!

– Éljen a harc!

– Köszönöm a lelkesedést – emelte fel kezét az alezredes, jelezvén, hogy még van mondanivalója. Szemét körbehordozta a jelenlevőkön, arca tűzbe szökött, tekintete mindenkit magához vonzott.

– Barátaim! – zúgott a hangja. – Azt javasolom, hogy alakítsuk meg szent lelkesültséggel a Komárom Szabadságáért Harcolók Szövetségét! Szent cél hevítse egyesületünket, a legszentebb cél legyen előttünk, amely ma magyarok és katonák előtt állhat. Ha erősek leszünk, a mi szavunk győz. Ha összefogjuk erőinket, ha egy cél vezet a jövőben, megmentjük Komáromot.

– Vivát! – kiáltották a katonák.

A tisztek hozzá futottak, átölelték, csókolták, és nem volt boldogabb e pillanatban Komárom várában Thaly Zsigmond alezredesnél, aki Kossuth legigazibb követőjének hitte és vallotta magát. Úgy érezte, ha itt lett volna e percekben a kormányzó, ő sem tudott volna szebben és eredményesebben beszélni társaihoz.

És a Komárom Szabadságáért Harcolók Szövetsége ezen az estén lelkes István-napi poháremeléssel ünnepelte meg céljainak közeli megvalósítását.

20.

Günther Fanni gyermekkorában egyképpen megtanulta a Temesvárott használatos nyelveket: a svábok beszéde az anyanyelv édességével tapadt ínyéhez, a szerbet kocsisuktól, a magyart gyermektársaitól, a románt pedig Anikucától, belső szobalányuktól sajátította el, de úgy, hogy öccsei előtt mindig az ő példáját emlegette Poldi tata. Mert Günther Leopold jó kereskedőhöz méltóan tanult, okos, művelt gyermekeket akart maga körül látni. Ugyan mindkét fiát kereskedőnek szánta, de leányának már legalább elszegényedett nemesi férjet kívánt, akinek címerét kellőképpen megfényesíti majd a Günther-vagyon. Ezért került el Fanni bécsi iskolába, hogy megtanulja a francia nyelvet, a jó modort, a kézimunkázás tudományát és a tiszta német beszédet. De sajnos, arra sohasem gondolt

Poldi tata, hogy Fanni színházat is láthat Bécsben. És a bécsi teáterek, a zenés előadások, a mulatságos olasz komédiák világa annyira megbabonázta a gyermekleányt, hogy szent elhatározást tett, amely szerint sohasem kíván más lenni, mint híres színésznő, pódiumon sikert arató kisasszony, akármilyen áron is.

És amikor odahaza, Temesvár városában kikerülvén a zord apácák keze alól, a családba csípett a pletyka mérge; Fanni egyetlenegyre gondolt csupán: elmenekülni innen! Szabadabb levegőre vágyott. Előbb a temesvári német színháznál próbálkozott, de atyja keze megállította útját: a direktor tehetségtelennek minősítette; nem tudván, hogy ezzel nem fordíthatja el Fannit választott hivatásától, hanem csak még jobban megerősíti benne a színház utáni olthatatlan vágyat. És nem volt elég erős a családi kötelék sem, hogy otthon tartsa fogságba vetve, mert elrepült, messze kerülvén a kereskedői otthon kemény szigorától, Kolozsvár teátrumába. S onnan két esztendeje Magyarországra jött át; előbb Székesfehérvárott szerepelt, majd Pázmán Mihály direktor úr hívására a komáromi színház társulatához került.

S ha tetszett is néki Klapka György évekkel ezelőtt, Thaly Zsigmond hamar elfeledtette őt vele. Tulajdonképpen az alezredessel Székesfehérvárott találkozott, ott kezdődött az ismeretség, s amikor Thaly Zsigmond sebét kúrálni érkezett Komárom várába, Fanni nemcsak kötéssel, gyolccsal, ennivalóval, hanem csókjaival is gyógyítgatta az alezredest.

A komáromi teátrum a „Csirke kert”-ben játszott, általában lelkes közönség előtt; leginkább a hadi időknek megfelelő hazafias színjátékok szerepeltek műsorán. A társulat nem bővelkedett férfi és női színészekben, mert a férfiak közül sokat elvitt magával a forradalom, a nők pedig biztonságosabb vidékek színházaihoz szegődtek, néhányan pedig akképp határoztak, hogy megvárják a hadak elvonulását.

Fanniban lobogó színésznőt nyert Pázmán Mihály

direktor úr, s ha nem is a legnagyobb tehetséggel, de mindig megfelelő lelkességgel alakította szerepeit. Ráadásul gazdag ruhatárat is vásárolt magának a szülői házból szerzett segélypénzekből, s ez ebben az időben nagy dolognak számított.

Bérleti szobácskája a „Csirke kert”-hez vezető úton volt, hogy ne kelljen sokat gyalogolnia esti előadás után, s hogy közel legyen a próbák idején, mert különösen az ostrom kezdete óta, egyik előadás a másikat érte. Ebben a színház nagy segítségére volt egy bizonyos Futó János nevezetű honvéd-színész, aki irodalmi babérokra tört, s akinek jobb híján Pázmán Mihály direktor úr adott teret az érvényesüléshez. És Fanni hol kisebb, hol nagyobb szerepekben alakított.

Amikor nem játszott, és fölös ideje maradt, háziasszonykodott. Szerencsére ehhez a komáromi piac gazdagsága is hozzájárult, Thaly Zsigmond személyében meg kitűnő kosztost kapott. És az alezredes éppen olyan ételekre vágyott, amelyek Fanni specialitásai voltak, aki otthonról hozta őket a szülői házból. Olyan szörmákat senki sem tudott főzni Komáromban, mint ő, a tarhonyát meg egyedül csak ő ismerte a komáromiak közül, s ismertette meg azokkal, akik hírét hallották tőle, s abban a szerencsében részesülhettek, hogy egyszer-egyszer asztalánál ebédelhettek.

Akkor is a konyhában szorgoskodott, amikor rázörgették az ablakot. Mert Fanni otthonról, az apai házból magával hozta a zárt ajtó szokását. Háborús időkben jobb, ha fél az ember, minthogy ráijesszen valaki is.

– Te vagy az, Zsiga? – kiáltott ki a konyhából. – Nyitva az ablak, told el a reteszt, s bújj be hamar, lelkem.

De a lépések nem voltak ismerősek, a kéz is túl sokat babrált előbb a retesszel, s amikor Fanni végre félretolhatta a lábost, hogy beeressze vendégét, meglepetten kiáltott föl. Vele szemben egy ismeretlen magyar honvéd szalutált.

– Hogy festek? – állt eléje Flórián, s Fanni nem ismerte föl az öccsét. Erősen tiltakozott, amikor a katona minden

szó nélkül megragadta, s felemelte a levegőbe; már majdnem jajgatott és kiáltozott volna segítségül, amikor végre testvére jelét adta kilétének:

– Én volnék, Flórián öcséd, mit kiabálsz, meg sem ismersz?

– Flórián! – kapta karjába Fanni, s csókolta testvéri örömmel. – Drága Flórián lelkem, hogy kerülsz te ide, Komáromba, önkéntesi ruhában? Milyen szél sodort ide? És apa, vele mi van, szegénykét úgy sajnálom, ha most megtudja, hogy te is… hogy te is… a mi ügyünk mellé állottál…

– Apa semmit sem tud, apa másfél hónapja Pesten koslat, állítólag Dénes bátyám ügyében. Gondolhatod, milyen örömmel.

Fanni nem érti ezt az ellenséges hangot. Mert Flórián dühös, mérges, haragszik, s nem is titkolja el keseredettségét. Haragját csak az enyhíti, hogy a konyhából jóízű illatok fogják körül.

– Fannikám, nahát, te, istenemre, tarhonyát főzöl, de rég is ettem!

– Ha akarod, lelkem, meg is teríthetek, vagy inkább megvárod, hogy együtt együnk?

– Együtt? Kivel akarsz te együtt ebédelni?

Fanni is dühös. Ugyan régen nem látta öccsét, hiszen kamaszként hagyta otthon Temesvár városában évekkel ezelőtt; örül is neki a maga módján, különösen azért, mert magyar honvédruhában látja, de mióta belépett, csak leckézteti. És ez egyáltalában nincs ínyére.

– Figyelj ide, Flórián. Rám törsz, én szívből örvendezek néked, várom, hogy valami választ adj megjelenésedre, s ehelyett gorombáskodsz. Hogyhogy kivel akarok együtt enni? Csak nem hiszed, hogy téged vártalak? Honnan sejthettem volna, hogy betoppansz ide? De végre áruld el, mi járatban vagy, lelkem, Komárom városában?

Flórián is felpattant. Tele van nyugtalansággal. Nehezen tudott kiszökni a laktanyából, nem akarta elengedni a szolgálatvezető őrmester. Végül mégiscsak kieszközölte,

hogy elengedjék nővére felkutatására, éppen a legjobb időpontban, a gyakorlatok megkezdése előtt.

– Segítened kell rajtam.

– Tiszt szeretnél lenni?

– Akar a fenel Ez a ruha is csak kényszerből van rajtam. De semmi kedvem a magyarázgatáshoz. Tudod, nővérem, hogy honnan jövök? Temesvárról és Aradról. Temesvár alatt verte szét Haynau Dembinszky seregét. Arad is meghódolt. Damjanich letette a fegyvert. Görgey az oroszok előtt kapitulált. Már csak Komárom vára áll egyes-egyedül. És én…

Nem merte végigmondani. Félt Fannitól. Évek óta nem látta. Nem bízhat meg benne. Hátha kevés a testvéri kötelék az őszinteség feltárásához. Elhallgatott.

– Kit vársz? – kérdezte ismét.

– Thaly Zsigmond alezredes urat, aki itt Komárom várában az erődítési igazgató.

– Nem hallottam róla!

– Akkor most megismerheted.

– A szeretőd?

– Mi közöd hozzá?

– Csak szeretném tudni. Merthogy akkor nekem biztosan a segítségemre lesz. És te is segítesz rajtam, ugye? Rá kell beszélned, hogy szerezzen nekem valami olyan papirost, amely mentesít engem a kiképzés alól. Legjobb lenne, ha maga mellé venne. Bizonyosan van rá módja, mit gondolsz, nővérkém? És még őrülhet is, hogy a szeretője öccsét gyámolítja.

Fanni elszomorodott. Fejét lehajtja, fekete haja leomlik, mert kendője hátracsúszott.

– Nem akarod inkább otthagyni a katonaságot? Mert abban Thaly Zsigmond több segítségedre lehetne. Amíg itt véget nem ér a háború, eljöhetnél hozzánk a színházhoz. Pázmán Mihály úr szívesen látna a társulatnál, úgy gondolom, lelkem Flórián.

Közel lép öccséhez, és megsimogatja.

– Látod, nem nagy dologra biztatlak, de én csak ebben

tudok néked segíteni. Hidd el, jó dolgod lenne a társulatnál. Az lesz a feladatod, hogy egyszer alabárdost alakítasz, másszor lakáj leszel, ismét más alkalommal egy előkelő úr, csupa érdekes szerep, kevés szöveggel. Na, ugye meggondolod magad? Ó, ha tudnád, Flórián, mit jelent nekem a színészet! Hogyha hazajutsz Temesvárra, majd mondd el atyámnak: örülni láttál, hogy magyar színésznő lehettem. Mert hidd el…

A testvér egy pillanatra ellágyult. Nővéréhez lépett és megsimogatta.

– Azt hiszem, nővérkém, már teríthetsz is három személyre. Valaki megállt az ablak előtt.

– Zsiga lesz az! Lelkem Flórián, nagyon kérlek, ne rontsd el a kedvemet. Légy udvarias. És értsd meg a helyzetemet, és legyél nagyon kedves…

Fanni az ajtóhoz futott.

Túlzott örömmel borult az alezredes nyakába. S már mondta is:

– Nézd csak ki vagyon nálam, Zsiga lelkem. Az én szeretett legkisebbik öcsém, Temesvárról. Két napja érkezett a városba, de csak most talált rám…

– Temesvárról jöttél, öcskös, és máris honvédnak álltál? – veregette meg vállát az alezredes. – No, ez derék dolog. Szeretem az öcsédet, Fanni, máris megkedveltem. És mi vagyon odahaza, Temesvárott?

Flórián felméri a helyzetet. Ez nem alkalmas pillanat az igazság felderítésére. Néki háttérben kell maradnia.

– Temesvárott és Aradon Haynau az úr. Görgey letette a fegyvert az oroszok előtt!

– Nem igaz – ugrott fel Thaly Zsigmond. – Ez rágalom!

– De bizony hogy a legtisztább valóság ez, uram, már csak Komárom vára tartja magát az országban…

– De mi aztán mindhalálig! – kiáltja az alezredes. – Erre mi esküt tettünk – heveskedik, de azután észrevette, hogy olyan dolgokról szólna, melyek titkosak, s nem beszélt többé.

Fanni terített.

A krumplis tarhonya illata bejárta a szobát. A háborús időben Fanni rászokott az egyszerűbb ételek készítésére. Thaly Zsigmond bort tett az asztalra.

– Igyunk a győzelemre! – mondta, miután mindhárom pohárba töltött.

– A találkozásunkra – nézett Fanni öccsére.

– A békére – emelte poharát Flórián –, hogy múljék el végre a háború!

– Na, öcskös, ne emlegesd az én jelenlétemben a békét – itta ki poharát az alezredes. – Katona vagy magad is, derék honvéd leszel, ne félj, megszagoltatjuk mi a puskaport az osztrák sógorokkal!

Fanni közbeszólt:

– De én éppen ezt nem akarom, Zsiga lelkem. Mert én féltem Flóriánt. Mindig is könnyelmű volt. Kérem kegyelmedet, vegye maga mellé. Osztassa be valami kényelmes helyre. Vagy szabadságoltassa egyelőre. Éppen tegnap említette Pázmán Mihály direktorom, hogy szívesen alkalmazna a társulatnál ifjakat, merthogy éppen ebben a szerepkörben van hiánya. Maradjon honvéd, s hadd szerepeljen velem. Tudja kegyelmed, hogy mennyire szeretném, ha Flórián is a mi ügyünk mellé állna. Hogy lenne másvalaki is a családban, aki szívvel és lélekkel rajongana a színészetért. Ugye megteszi, lelkem? Köszönöm, hogy igent bólintott rá. Köszönöm, lelkem Zsigám, köszönöm.

– Kvártélyod van-e, öcskös?

– Sajnos, uram…

– Mert tudod, vagyon nekem egy kedves jó barátom, egy Temesvári András nevezetű doktor, aki most éppen nem tartózkodik Komáromban. Addig, amíg meg nem tér, ellakhatnál a lakásában. Nos? Áll az alku, öcskös? Aztán megcsináljuk a dolgot, hogy legyen állandó szabadmeneti jegyed is, s felmentetlek a kiképzés alól is. S ha a teátrumhoz vagyon kedved, azt se bánom. Én Fanni öccsét úgy fogadom, mintha a sógorom lenne… mert, ugye, Fanni lelkem, hogyha egyszer változik a világ sora, akkor mi…

Átölelte szerelmesét.

És Günther Flórián tudta, hogy jobban nem alakulhatott volna sorsa, mint amerre változott a véletlen következtében.

21.

Az Arany Sas belső szobájában kevesen voltak az augusztusi hőségben, a vendégek többsége odakint hűsölt az árnyas fák alatt. A politika fejleményeit beszélték meg, a naponta érkező hírek közül igyekeztek kibogozni az igazságot, de ez senkinek se sikerült. Ahány beszélgető csoport, annyiféle vélemény, ahány betérő, annyi új hír, s ki-ki olyat hordott tarsolyában, amilyet éppen hallani szeretett volna.

Az osztrák katonatisztek természetesen ilyenkor is nagy kompániában gyülekeztek össze, s az az egy-két vigyázásukra kirendelt katona pedig habzsolta a frissen csapolt sört, mert a komáromi sörfőzde alaposan felkészült az ostromra, még akár fél évig főzhetné a komlót, és még mindig lenne a felhalmozott készletből.

De a belső teremben meghúzódó férfiak előtt nem sör habzott, hanem arany színű, csurranó pincehűvös bor gyöngyözött.

– Higgye el, barátocskám, hogy én ezt a jó borocskát becsülöm a legtöbbre itt Komáromban, bizony isten, odakint Amerikában nem tudják az emberek, hogy milyen a jó bor. Hajaj, nekem a somlai a legfinomabb, barátocskám – áradt a szó Fejérhegyesiből, miközben szakértő szemmel tartotta az ablakon beáradó augusztusi fény felé poharát. – Ha nem szomjaztam volna annyit Amerikában, talán haza sem jöttem volna. Tölthetek kegyelmednek is, barátocskám?

Flórián büszkén ült a teremben honvéd egyenruhájában. Szabadmeneti jegy a zsebében, amelyet Thaly Zsigmond

állíttatott ki számára, ez megóvja a katonai őrjáratok zaklatásától, s ugyanakkor a lehető legnagyobb védelmet élvezi. Fölényesen beszélt hát Fejérhegyesivel, akivel Aradon összekötötte sorsát, s akit már négy napja nem látott, amikoris különböző utakon belopóztak Komárom városába.

– Én elhiszem, hogy jó ez a borocska, de nem nagyon élek vele. A bor elhomályosítja a tekintetet, reszketővé teszi a kezet, s eltompítja az elmét – mondta olyan tudálékossággal, mintha fennkölt lelkű vének társaságában igyekezne bölcsnek látszani. – Én legszívesebben csak egy pohárkával iszom, ennyi nekem elegendő, s különben is – halkította le hangját – engem az sokkalta jobban érdekel, hogy mennyivel jutott kegyelmed közelébb célunkhoz. Mert én, s ezt higgye el, nem dicsekvésből mondom, de nővérem jóvoltából már Pázmán Mihály direktor urat szolgálom a „Csirke kert”-i teátrumban, s holnapután lészen az első bemutatkozásom, egy bizonyos Futó János honvéd úr darabjában, a *Két honvéd*ban.

– Kegyelmed, barátocskám, színésznek állt? – csóválta fejét az amerikás. – No hiszen, ha tudná ezt Haynau!

– Pszt, ki ne ejtse a nevét! – nézett szét ijedten Flórián, de szerencsére csak ketten ültek a teremben, s az odakint mulatozók zaja amúgyis lehetetlenné tette a hallgatózást.

– Komédiás lett hát, barátocskám, szép jövendő – emelte magasra ujját Fejérhegyesi. – Ezzel aztán bizonnyal célhoz is érünk!

– Nem érti kegyelmed, hogy első teendő a bizalomkeltés! A bujkálással semmire sem megyünk. Ha úgy tennék, mint kegyelmed, s naphosszat csak itt ülnék az Arany Sasban, ettől a tábornok sorsa nem kerülne közelebb végzetéhez.

Zavarában a boros pohárhoz nyúlt, s fenékig itta.

Az amerikás magyar gyorsan teletöltötte a poharakat.

– Nono, nem szeretem ám, barátocskám, a kioktatást, ezt éppenhogy nem szeretem! Vegye tudomásul, hogy én is csak azt teszem, mint a komáromi nép. Tizenöt-húsz percenttel vásárolják a német bankót, én meg tízével adom. Ha tudná

azt, barátocskám, hogy máris hány meghitt ismerősöm vagyon. Bizony, így is lehet ismeretségre szert tenni. Máris köztudott, hogy nálam lehet legolcsóbban venni a bankót. És különben is, nem lehet mindenkinek a nővére komédiásné.

Elhallgattak, mert bejött a pincér.

Fejérhegyesi újabb üveg bort rendelt.

– Megárthat kegyelmednek – intette Flórián.

– Kétliteres ember vagyok én, barátocskám, ne féltsen kegyelmed engem. S legfeljebb hazatámogat majd. Nem azzal dicsekedett az elébb, hogy kegyelmednek szabadmeneti jegye van, nem kell félnünk hát az őrségtől. Meg aztán nem szeretem, ha bolondnak néznek, barátocskám. Nekem ne hetvenkedjék, hogy teátrista lett, mert én nem esem hasra az ilyen dolgoktól – bosszankodott Flórián hírein az amerikás.

– Csak nem vette komolyan kegyelmed ezt a színészkedést. Sohasem leszek én igazi színész, tudja ezt a nővérem is. Egyelőre örvendezik, hogy híreket hoztam otthonról, lakást is kerített…

– No, ha, barátocskám, kegyelmed színész lett, azért azt is jól fel tudjuk használni terveinkhez – fontolgatta Fejérhegyesi. – Az leszen az első feladata, hogy szerezzen álruhát, vendéghajat, festéket, ragasztót, szóval az elkendőzéshez szükséges mindenféle dolgokat. Aztán mikor már jobban ismerjük mindketten a helyzetet, határozhatunk a dolog véghezviteléről…

– S addig kegyelmed meggazdagszik a bécsi bankókból? – szúrt egyet társán Flórián.

– S ha meggazdagszom, mi köze hozzá, barátocskám?! Ki-ki úgy él, ahogyan tud. Kegyelmed is kockáztathatja a pénzét. Ha kijutunk innen Bécsbe, Haynau ígérete szerint beváltják a mi Kossuth-bankóinkat. Hát éljen az alkalommal az úr is!

– Nem vagyok kereskedő! – dobta vissza a szót Flórián.

– Pedig a pénz mozgatja a világot, barátocskám. Én jól tudom, mert láttam kint Amerikában.

– Lehet, hogy a tengerentúlon a pénz, mifelénk pedig a becsület. Bizony, Fejérhegyesi uram, felénk a becsület a legelső. És a Klapka család megszégyenítette egyszer a famíliámat! Én akkor még kamasz gyermek voltam, de megfogadtam, hogy egyszer visszafizetek. Mert pirult az arcom, hogy nem volt egyetlen férfi a családban, aki a nővérem védelmére kelhetett volna. Apám kalmárember, mit tudhat egy kereskedő a becsületéért tenni? Ő is csak a pénzét féltette, nem a család jó hírét.

Halkabbra fogták a szót.

Néhány piacozó kalmár becsörtetett a belső terembe pénzosztozkodásra. Degeszre tömött tárcáikban Kossuth-bankók. Fejérhegyesi felállt Flórián mellől.

– Megengedi, barátocskám? – búcsúzott el. – De nekem is üzlet kínálkozik.

– Járjon szerencsével az úr – vetette utána Flórián.

Néhány újság hevert a szomszédos asztalnál, azok közül keresett valami érdekes hírt, amely leköthetné a figyelmét, de csakhamar unottan dobta őket félre.

Hanem Fejérhegyesi máris visszaérkezett az asztalhoz.

Arcára volt írva, hogy valami felkavarta.

– Mi történt, uram, nem akartak megválni a derék kalmárok a Kossuth-bankóktól?

– Ne gúnyolódjék, barátocskám! Úgy mondják ezek a derék emberek, hogy bizonyosan megindulnak a tárgyalások. Az osztrák hadikövetről már eddig is suttogtak a városban, de most úgy mondják, hogy az orosz seregek követe is Klapkánál tárgyal. Grabbe tábornok, az orosz seregek főparancsnoka talán engedékenyebb, mint Haynau megbízottai.

– És az jó nekünk, ha fegyverszüneti alkudozások kezdődnek? – töprengett hangosan Flórián.

– Akár jó, akár nem jó, a tárgyalások bizonyára megindulnak.

– Mit csinálunk?

– Nincs sok idő a cselekvésre. Vagy éppen ellenkezőleg. Ha nem hajlik Klapka tábornok a gyors megadásra, akkor

jön el a mi feladatunk valóra váltása. Hogy a körbezárt magyarokat igyekezzünk rávenni a minél előbbi megadásra. Nem szabad sokáig várnunk. Most azonban azt ajánlom kegyelmednek, hogy várjunk egy-két napot. Ez a legbiztosabb számunkra is. Azután meglátjuk, hogy merre fordul a sors kereke, s kell-e irányításához a mi kezünk is.

Fejérhegyesi szájához emelte az üveget, és abból ivott. Mintha féktelen szomjúság töltötte volna el, mintha ez a sokáig tartó kortyolgatás erőt adna, addig le nem vette szájáról az üveget, amíg volt benne egy csöpp somlai bor. Azután megtörölte száját, s ezt mondta:

– Nos, barátocskám, melyikünk marad továbbra is itt? Mert váljunk el, az az ajánlatom. Kegyelmednek jót tesz egy kis séta, különösen örülnék annak, ha igyekezne felderíteni a dicsekvően emlegetett szabadmeneti jegy birtokában a várat és az erősséget. Csak azt kell mondania, hogy pártfogóját, azt a bizonyos alezredest keresi. A többi már könnyen megy. Járjon szerencsével. Én meg addig teletömöm magam, mert bizony isten, barátocskám, farkasétvágyam van, mióta Komáromba érkeztem. A fene se tudja, hogy van ez, nem győzök jóllakni a sok-sok jóféle ennivalóval. Hiszen igaz is, szenvedtem Amerikában épp eleget; nézzen rám, látja, ott adtam le fölös fontjaimat is. Lötyög rajtam a ruha. Na, azért ne sajnáljon tovább, barátocskám, kísérje szerencse útjain. És két nap múlva ugyanitt, ugyanebben az időben. Ja igen, majdnem elfelejtettem. Mondja csak még egyszer, mikor is leszen, barátocskám, a kegyelmed fellépése? Igen, a *Két honvéd*ban, jól van, el nem felejtem, ettől kezdve én is a komáromi magyar színház lelkes pártoló tagjai sorába tartozónak vallom magamat. Hát ég önnel, kedves Flórián, isten vele és még egyszer: good bye…

22.

Az augusztusi éjszakák romantikusan szépek a „Csirke kert”-ben. A fák zöld szövete fölött az ég csillagveretes érckupolája ezüstlik, s a hold méltóságteljesen evez néhány felhő kíséretében az ég magasában. A Dunáról kellemesen hűs esti szél kavarog. Elültek a szúnyogok is, s az erődítmény felől csak az őrt álló katonák egyhangú léptei hallatszanak.

A komáromi színház faépületét csak nemrégen emelték, befogadóképessége meghaladja a háromszáz személyt, de mostanában alig-alig telik meg egyszer is. A bizonytalan időben elpártolt a teátrumtól a komáromi polgárság, a nemesség meg egyáltalában nem látogatja. A nézők nagy többsége lelkes fiatalokból, önkéntes katonákból és szabadnapos tisztekből áll.

Thaly Zsigmond ezen az estén késve érkezett. Már véget ért az előadás, amikor hintója a színház közelébe ért. Fanni akkor búcsúzott társaitól. Amikor meglátta a hintót, örömmel futott szerelmeséhez.

– Már azt hittem, egyedül mehetek haza – durcáskodott –, de azért titokban reménykedtem ám, hogy mégis leszen érkezése rám is.

Thaly Zsigmond bosszús, rosszkedvű volt.

– No, hajtsa ide a fejét, lelkem, hadd simogassam meg. Ki bántotta kegyelmedet, hiszen jól látom, az arcára vagyon írva, hogy bántották – kedveskedett Fanni.

– Eddig vitatkoztunk a haditanácsban – felelte az alezredes.

– Mindig csak a vitatkozás, mást nem tudnak mívelni? Miféle férfiak kegyelmetek? Miféle katonák? Én azt hittem, katonák között nem lehet vita, amit a magasabb rangú mond, azt kell cselekednie a többinek is.

– Ohó – nevetett Thaly a nő naivságán –, ha így lenne, nagyon egyszerű lenne! A haditanácsra szükség vagyon. Senki sem határozhat teljesen egyedül. Sokan vagyunk, sokféle hadsereg vagyon a tábornok keze alatt, és ezek csak együttesen, összehangolt vélemény alapján támadhatnak vagy védekezhetnek. De most nem is erről megyen a szó.

Éppenhogy nem…

– S azért búslakodik kegyelmed?

– Éppenhogy azért.

– Hát tegyen róla kegyelmed, lelkem Zsigám, hogy ne búslakodjék…

– Mit tud maga arról, Fannikám, hogy mi bántja a mi lelkünket?

– Hát ha nem beszél róla, honnan tudnám?

Elindultak a város felé vezető úton. Fák kísérték őket, a holdvilág ezüst porral szórta be előttük az utat. Thaly átölelte Fanni derekát. Ha valaki nézi őket, andalgó szerelmeseknek látja. Máskor valóban csupán szerelmesek, de most gonddal, bajjal, megosztásra váró terhekkel ballagnak a fák lombsátra alatt.

– Amitől féltem, bekövetkezett.

– S mitől félt kegyelmed?

– A tárgyalásoktól.

– És… – nézett rá Fanni, s nem tudta kivárni, hogy mit válaszol Thaly Zsigmond, mert felnyújtotta karját, s hevesen megcsókolta a férfit. – Most ne beszéljen másról, most csak öleljen át, lelkem – mondta két csók között, de az alezredes kibontakozott az öleléséből.

– Fanni, rettenetes világ következhet el! Klapka tábornok a tárgyalások megkezdésével az árulás útjára lépett!

– Klapka áruló?

– Nem, még nem az, de a legjobb úton halad afelé, hogy áruló legyen. Kossuth sohasem tűrte az árulást. És én sem tűrhetem.

Fanni haragosan szólt szerelmeséhez:

– Ha világosabban is elmondaná nekem a történteket, mert én ebből egy szót sem értek.

A férfi megállt.

Fanni is megállott.

Az alezredes a vár felé intett.

– Megszületett a fegyverszünet.

– Miféle fegyverszünet?

– Klapka fegyverszünetet kötött. Tegnapelőtt még úgy nyilatkozott, hogy semmi nem kényszerítheti arra, hogy szóba álljon az ellenséggel. Amikor 19-én az első hadikövet megjött az osztrák csapatoktól, a haditanács aszerint határozott: nincs tárgyalás!

– Ha jól számolom, ez volt tegnap.

– Úgy van. És ma, 20-án megérkezett a Grabbe orosz tábornok által küldött hadikövet is. És úgy látszik, hogy a mi vezéreinknek kedvesebbek az oroszok, mint a németek. Most már magam is kezdem hinni, hogy igaz a Görgeyről érkezett hír. Hallotta kegyelmed is, hogy Görgey megadta magát? Az oroszok előtt tette le a fegyvert. Mindenesetre erről hamarosan bizonyságot szerzünk, mert a fegyverszünet értelmében jogunk van küldötteket küldeni az országba, elsősorban Aradra és Nagyváradra, akik azután ellenőrizhetik a kósza híreket. A fegyverszünet 14 napra köttetett…

– És most hol volt a haditanács? – kérdezte Fanni.

– Klapkával szemközt, de mégis mellette. Nekem a torkom szorította a tehetetlenség érzése. Hatszor kértem szót egymás után. Hatszor kiáltottam a haditanács szemébe: tartózkodjanak az árulástól. Kossuth nevében beszéltem, a kormányzó parancsa szerint cselekedtem, s ahelyett, hogy segítettek volna, a szemembe vágták, hogy Kossuth szava érvénytelen, mert kifutott az országból.

Újra megindultak a város felé.

Mintha egyetlen hosszú mondatot akart volna végigbogozni az alezredes, amely a „Csirke kert”-i teátrumnál kezdődött, és Fanni házánál fejeződött be, olyan szaggatottan beszélt. A megállások és a megindulások is a mondat ritmusát példázták, kisebb szüneteket tartván, kérdőjelekkel és felkiáltójelekkel tarkítván az elbeszélést.

Kossuth neve említésekor felnézett az égre, mintha a kormányzó csillagát keresné, a kormányzóét, aki már török földről szemléli az égi változásokat. Nehéz örökséget vett vállaira Thaly Zsigmond, évtizedes barátság nehezítette állásfoglalásának megváltoztatását; nehezen akarta

elhinni, hogy megváltozott a világ, s másfelé megy, mint amerre ő szerette volna itt Komáromban kormányozni.

– Kossuth kormányzó nem hagyhat bennünket magunkra – mondta inkább magának, mint Fanninak. – És ismerem Kossuthot. Emlékszem utolsó levelére is. Ezt írta, Fanni, ezt írta: „Édes barátom, ne feledd, hogy te az én politikámat követed, akármilyen felhők tornyosulnak a fejed fölött. Bízom benned, s ez a bizalom veled marad a nehéz időkben is…” Hallotta, ugye, Fanni, én nem lehetek Kossuth ügyének árulója…

– Hát a fegyverszünet árulás lenne? – kérdezte a nő.

– A fegyverszünetet kapituláció követi és ez a rettenetes. Tudja kegyelmed, hogy árulás az olyan megadás, amikor még kezünkben a fegyver. Ez nem más, mint nemzeti öngyilkosság. Amikor úgy hajtja fejét vérpadra az elítélt, hogy kezében a fegyvere. Jól van, egyelőre van két hetünk, majd megtudjuk, hogy miképpen alakultak a dolgok szerte a hazában. Két-két küldött megy Nagyváradra és Aradra hírhozás végett, s amikor letelik a kéthetes fegyverszünet, akkor határoz újból a haditanács, hogy mi legyen Komárom további sorsa.

Mikor idáig ért a beszédben, újra megállt.

A hold felhőben bujkált.

Fanni átölelte.

– Lelkem Zsigám – lehelte –, úgy segítenék kegyelmeden.

– De hiszen rajtam kegyelmed nem segíthet.

– Óvni szeretném, vigyázni kegyelmed lépteire, szavaira és hevességére…

– Nem értem, mit akar mondani, Fanni.

– Én úgy ismerem kegyelmedet, annyira tudom a gondolatait, ismerem beszéde kacskaringott, és félek, hogy mások nem tudják, hogy minden szavát, minden cselekedetét a segíteniakarás diktálja. Még félreérthetik Thaly Zsigmond országos hevességét. Az emberek sokfélék ám, ahány, annyiféle. Ezt azóta tudom, mióta ismerkedem a színpadi alakokkal. Hiszen csak úgy tudom eljátszani őket, ha minden alkalommal mást és mást alakítok. Ha én

kegyelmed mellett lehetnék, bizony mindig kiigazítanám szavait, megmagyaráznám, hogyan gondolta el őket, s miképpen értsék azt az emberek. Mert a szó félreérthető. Ahány szó, annyi félreértés. Ezt is a teátrumban tanultam ám. Látja, lelkem Zsigám, mennyi mindent tanulok én itt Pázmán Mihály úr keze alatt. S ha megóvhatnám kegyelmedet. Annyira féltem, hogy…

– Csak nem sír, Fanni?

– Hogyisne… – szipogta – mit gondol rólam, hogy én… persze hogy nem sírok. De hát csak félthetem, vagy nem? Szerethetem? Ez a jog az enyém, ezt senki el nem veheti tőlem. Mert én úgy szeretem kegyelmedet, a szakállát, a szemét, a száját, az orrát, a gondolatait, azokat a merész, lelkes gondolatait, amelyek engem repülni tanítanak. És olyan jó szállni, lelkem Zsigám. Talán a legszebb az egész világon. A szerelmet is ezért szeretem, mert nagy röpülései vannak és mély, nagy zuhanásai.

Thaly Zsigmond átölelte Fannit.

Csókjukat zörej szakította félbe. Valaki a közelben leskelődött, s bizonyára beszédjükre volt kíváncsi. A férfi már ugrott is, otthagyta elképedt szerelmesét, s futott a menekülő után, aki a fák között bujkálva igyekezett egérutat nyerni. Az alezredes pisztolya után kapott, de mire lőhetett volna, az ismeretlen már semerre sem volt.

– Ki lehetett? – bújt hozzá remegve Fanni.

– Thaly Zsigmond után sokan szaglásznak manapság. Nem tudhatom, kinek állt érdekében kihallgatni a beszédünket. Mindenesetre, Fanni, most már nem időzhetünk itt tovább. Hazakísérem. Látja, ha itt lenne a kocsim…

– Öleljen át, lelkem, az puhább és jobb, mint a ringó hintó – mondta a szerelmes nő. – Úgy szeretem az ilyen szép, tiszta augusztusi éjszakát. Legszívesebben lesétálnék kegyelmeddel a folyóhoz. Csak néznénk a Dunát, és keresnénk a csillagainkat. Vajon merre bujkálnak most?

– Inkább Kossuth Lajos merre bujkál? – sóhajtott a férfi. – Mert ő volt a csillag. Az egyetlen és igazi csillag. És én a barátja lehettem.

Szótlanul mentek egymás mellett. Apró földszintes házak bújnak szorosan egymáshoz. Az utca csöndes és kihalt. Nem kell pilács a lépteikhez, a hold újra kiakasztotta odafönt lámpását.

– Ne haragudjék rám, hogy elrontottam az estéjét. De el

kellett mondanom a történteket – mentegetőzik. – Ha bennem marad, még megfúlok ilyen szorítástól. Most már enged egy kicsinyt.

Fanni háza sötét.

Hosszasan búcsúzkodnak.

S aztán Thaly Zsigmond sietve megy a vár felé. Békamuzsika kúszik elé, átható, hosszas brekegés üdvözli az erőd falai alól.

23.

Temesvári András csak hosszú kerülővel érkezett vissza Komáromba. Hiába tervezte el, hogy a pesti útnakindulás utáni napon már újra ott áll majd a dunai erősségben, Klapka tábornok előtt, nem vált valóra elképzelése. Bekerült a lassan előnyomuló orosz sereg elővédjei közé, akik senkit sem engedtek át vonalaikon. Hiába mutatta útipasszusát, Haynau levelét, von Büttner nyílt parancsát, az oroszok tisztelegtek, és kényelembe helyezték, de ragaszkodtak a felsőbb parancsnokság utasításához, amely szerint nem tehetnek kivételt senkivel sem, és ez még Haynau küldöncére is vonatkozott. És ekkor Temesvári András azzal próbálkozott, hogy legalább engedjék át az osztrák seregek által elfoglalt állásokba, de ezt a kérését sem teljesítették. A bányavárosokból elindult Grabbe-sereg teljesen lezárt minden utat, s az egyes tisztek viselkedéséből úgy érezte ki a főhadnagy, hogy egyáltalában nem szimpatizálnak a cári seregek vezetői az osztrák útipasszust felmutatókkal. Mintha rajtuk, egyszerű utasokon akarták volna kitölteni mérgüket: tétlen veszteglésre utasították őket.

S a legbosszantóbb az volt, hogy tulajdonképpen csak két óra járásra volt már Komáromtól, amikor fentakadt az oroszok hálóján. A veszteglés majdnem egy hétig tartott s

amikor végre fenyegetőzve, kiabálva mégis kieszközölte, hogy *Ivanov* tábornok elé vezessék, olyan nagy időveszteségbe került, amely lehetetlenné tette értesüléseinek használatát Komárom védőinek.

Végre aztán kitisztult előtte az út, elengedték az oroszok, és ekkor következett el útjának legveszélyesebb vállalkozása: éjszaka vágott neki az orosz–osztrák ostromgyűrűnek. De Fortuna kötényében végre is szerencsésen átvergődött az ostromzáron, a magyar állásokban pedig már biztonságban volt. Biztonságban, de újra fogolyként, hiszen itt védlevelei közül már egy sem volt használható, s tulajdonképpen szerencséje is volt, amikor egynapi áristom után végre kiszabadult. Kosztolányi Móric ezredes kezeskedett érte, aki tudott útnak indulásáról és küldetéséről.

Thaly Zsigmond kocsit küldött érte, és lelkes ovációval fogadta.

– Nehezen vártalak vissza – ölelte, és csókolta buszma férficsókokkal, ügyetlenül, de nagy-nagy lelkesedéssel.

– A tábornok? – kérdezte Temesvári.

– Klapka György köszöni, jól van, holnapra kieszközlöm számodra a kihallgatást, ha annyira sietni akarsz – legyintett az alezredes.

– Még ma! – kiáltotta Temesvári.

– De sürgős!

– Jelentenem kell!

– Mindegy már!

– Mi történt?

– Megváltoztak az idők… azóta… – mondta elkeseredetten Thaly. – Minden megváltozott, hogy elmentél. – És röviden, szabatos mondatokban beszámolt a történtekről. Néhány szóval említést tett a Katalin-erődben gyülekező tisztekről, az elégedetlenkedők csoportjáról, anélkül, hogy elárulta volna: ő szervezi a lázongókat.

– De a tábornok… – kezdte Temesvári.

– Klapka György generális az alkudozás útjára kíván lépni.

Így történt, hogy amikor Temesvári András mégis csak kierőszakolta Thaly Zsigmond útján az azonnali kihallgatást, félelmektől eltelve lépett a tábornoki szobába.

Klapka íróasztala előtt várta, s arcára ült a leplezetlen kíváncsiság.

– Nos – fordult feléje –, hallottam érkezéséről. Bitte… kérem, foglaljon helyet. Ha megengedi, én állva maradok – mondta, és le-föl járkált a kongó, hosszúkás teremben.

Temesvári főhadnagy sem fogadta el a felkínált széket. Nem mert szóba kezdeni, megvárta, míg Klapka kérdezi.

– Késett, barátom…

– Nehéz utam volt, nem jöhettem gyorsan.

– Elérte a kormányzót?

– Sajnos, már Szegedre is késve érkeztem a tábornok úr levelével.

– Bitte… persze, tudok róla. És mi lett a levéllel?

– Tábornok úr, a levelet személyesen adtam át Haynau táborszernagy úrnak!

Mintha kartács vágott volna a szobába, olyan riadalmat okozott e higgadt, nyugodt bejelentés. A tábornok megtántorodott, gyorsan az ablakfélfának dőlt, legyezte arcát, mert forró levegő kóválygott körülötte.

– És Thaly Zsigmond önt tartotta a legmegbízhatóbb tisztemnek?

Temesvári András a visszaúton határozta el, hogy mindent őszintén elmond Klapkának. Fölösleges lenne valamit is elhallgatnia, hiszen ezzel esetleg árthat a harc ügyének.

– Tábornok úr – állt mereven, mintha cöveket nyelt volna –, e két dolognak nincs köze egymáshoz. De mielőtt ítéletet mondana fölöttem, kérem, hallgasson meg. Vallomással tartozom. Amit elmondok, arról senki sem kérdezett, és én sem beszéltem soha. Az életemről volt szó Szegeden. Igazolnom kellett magam. Ott ugyan még megtette a Komáromban kiállított hamis, gróf Hoyos-féle útipasszus, de ez Aradon már nem volt elegendő. Gondoltam, csakis akkor használok az ügyünknek, ha kettős játékba kezdek.

Engem az mentett meg, amiről talán ön sem tud, tábornok úr, hogy néhány éve szülővárosomból, Temesvárról Lombardiába kerültem.

Klapka érdeklődéssel fordult feléje.

– Tehát ön is temesvári?

– Igen, földik vagyunk, tábornok úr.

– Folytassa, bitte…

– Anyai testvérbátyám Bresciában él, és ő szerzett számomra tisztességes állást a bresciai ispotályban. Ez év tavaszáig tartózkodtam e bájos városkában, s amikor Haynau táborszernagy úr, akkor még ezredes, leverte a bresciai felkelőket, még bresciai lakos voltam. Azokban a rettenetes órákban Haynau fuldoklással súlyosbított szívrohamot kapott. A katonák engem vittek betegágyához. Sikerrel gyógyítottam. Viszonzásul megajándékozott egy gyűrűvel. Amikor lehetett, én is siettem haza. A kegyetlenség, a bresciai felháborító cselekedet állított az igaz ügy oldalára. Itthon önként jelentkeztem Kosztolányi Móric ezredes úr divíziójába, ő a család régi barátja, és kezeskedett értem. Most már megérti, ugye, miért álltam Aradon olyan bátran Haynau elé? Mert nem volt más választásom, és mert bíztam a pecsétgyűrű erejében. Persze bizakodtam a szerencsémben is. Abban, hogy az a szerencsétlen, s akkor már használhatatlan üzenet éppen azáltal válhat hasznunkra, ha én adom át Haynaunak.

– S ön átadta a levelemet?

– Igenis, tábornok úr! Arra gondoltam, hogyha megmotoznak, úgyis megtalálják, és gondoltam, már semmi haszna sem lehet. A komáromi győzelemről különben is volt tudomása a táborszernagy úrnak. Viszont Haynau megbízott bennem, és titkot bízott rám…

– Miféle titkot? – kérdezte ingerülten Klapka.

Temesvári András már természetesen főhadnagyi egyenruhában állt Klapka előtt. Érezte a perc drámaiságát. A hangja remegett, amint kimondta:

– Az ön megöletésének titkát, tábornok úr!

– Ejha… – húzta fel szemöldökét Klapka. – Haynau meg

akar öletni, és ön biztos ebben?

– Feltétlenül!

– Azt nem mondta meg véletlenül önnek a Feldzugsmeister, hogy miért?

Temesvári gúnyt érzett ki a tábornok szavaiból. Gúnyt és hitetlenkedést. De hát tamáskodása nagyon is érthető. Bizonyosság kell neki. Egy szóra nem hihet el akármit.

– Erről is beszélt. Sőt, ha érdekli a tábornok urat, szívesen elmondom, hogy miképpen jellemezte önt beszéd közben. Ezeket mondta: ön lassú a tervelésben és villámgyors a kivitelezésben, ön a magyar Wellington!

Klapka szívét mintha hájjal kenegette volna ez a vélemény. Mert egyik katona ad a másik véleményére, még akkor is ha az a másik az ellenség oldalán áll. És Klapka György nagyon is emlékezik, hogy a szabadságharc kezdetén Haynau még Graz városából felajánlkozott a magyar forradalom vezetőinek. De levelére nem válaszoltak, Haynaura nem volt szüksége Kossuth kormányának.

– Ejha… – csettintett nyelvével Klapka, és örvendezett gyermekmódra. – És még mit hallott?

– Azt is mondta a táborszernagy, hogy büszke és hideg!

Klapka körbe-körbe járta asztalát. Mintha ellenséget kergetne, azután hirtelen felkiáltott:

– Tehát lassú vagyok? De vllámlásaimat azért ismerik! Most például az augusztusi kirohanásnál megismerhették. Haynaunak az én megfontoltságom lassú. Hogy nem rohanok fejjel a falnak, ez fáj hát a Feldzugsmeister úrnak. Azt szeretné, hogy alkudozások nélkül vessem magam a karjaiba. Vessek oda mindent, amikor még van kiút!

Temesvári András meghajolt.

– Tábornok úr! Éppen ezért akarnak az ön életére törni. Hogy teljes légyen a kapituláció, és ne lehessenek feltételei. Haynau, tudtommal, teljes lefegyverzést: kíván az osztrák seregek előtt, ha már Világosnál nem ő aratta le a győzelmi babért. Én tudom, hogy mire spekulál a táborszernagy… hogy. ha ön meghalna, akkor például a helyettese,

Assermann Ferenc hajlandó lesz a feltétel nélküli megadásra. A háború sokáig eltarthat, ha Komárom nem adja meg magát.

– Richtig – felelte Klapka –, helyes, Temesvári főhadnagy úr! Csakhogy én már határoztam: nem kapitulálok. Maholnap lejár a 14 napos fegyverszünet. Sajnos, az Aradra és Váradra menesztett kiküldötteink szomorú hírrel tértek vissza tegnap este: a honvéd tisztek közül csupán Görgey kapott kegyelmet, a többiek az aradi várban sínylődnek.

– Így hát megbízik szavaimban, tábornok úr – villant fel a remény a főhadnagy szemében.

– Feltétlenül megbízok, sőt önt teszem felelőssé az ellenem kitervelt merénylet elhárítására. Szabad kezet kap, százados úr!

– Csak főhadnagy vagyok!

– Mondtam, hogy százados!

– Köszönöm a kegyet, tábornok úr!

– Semmit se köszönjön. Sőt elvárom, hogy a ma délután kezdődő haditanácsi ülésen megjelenjen. Ekkor számolnak be a váradi és az aradi küldöttek is megbízatásuk teljesítéséről. Most tizenegy óra van, ha nem nagyon fáradt…

– Boldog vagyok, tábornok úr, hogy részese lehetek a tanácskozásnak…

Thaly Zsigmond nem akarta elhinni a hírt.

Együtt ebédeltek.

Evés közben csak úgy futtában megjegyezte:

– Lakótársat szereztem neked, amíg haza nem érkezel. Remélem, nem haragszol érte… – s már át is váltott annak magyarázatába, hogy mi minden történt az elmúlt hetekben távollétében, Komárom körbezárt várában.

24.

Temesvári doktor soha egyetlen percig sem gondolta magáról, hogy jó katona. Megelégedett azzal, hogy értett a pisztoly kezeléséhez, de csatában részt nem vett, harcban puskaport nem szagolt, ellenben gyógyított tudása és tehetsége szerint. És a doktori szolgálat semmivel sem volt kisebb feladat ezekben az időkben a katonai célok végrehajtásánál. Nagyon is sokat ért egy jó orvos a körbezárt Komáromban, akik maguk is többet tanultak egy-egy hónap alatt, mintha orvosprofesszorok mellett inaskodtak volna valamelyik jól-rosszul felszerelt bécsi kórházban.

A haditanács számára valami nagyon elvont fogalmat jelentett eddig, ahol arany galléros katonatisztek vitatkoznak, terveket készítenek, összevesznek és kibékülnek, de ezek a képek onnan éltek benne, hogy Thaly Zsigmond egyszer már beszélt róluk. És most részese lesz a haditanács ülésének.

Sőt bizonyíték lesz az ő útja is Klapka György igaza mellett. A megjelenési parancs reá is vonatkozik, még akkor is, ha csak doktor. A tábornok meghívása amúgyis megtiszteltetést jelent, ámbár szívesebben ment volna haza szobájába; húzta és várta a dunna, a kemény, tollas párnák meg a kispárna, amelyet nem tudott feje alá gyűrni oly hosszú időn át.

Az ültetési rend az asztal végén jelölte ki helyét, de innen legalább szemügyre vehette a haditanácson megjelenteket. Klapkán kívül itt volt Assermann Ferenc várparancsnok, a tábornok helyettese, Kászonyi József ezredes, Janik János ezredes, gróf Zichy Ottó alezredes s még egy gróf, Esterházy Pál személyében, persze ő is ezredesi beosztásban. Személyesen egyet sem ismert a jelenlevők közül, Thaly Zsigától szerezte értesüléseit, aki a tanácskozás előtt, egy-egy szóval jellemezvén az embereket, szűkre szabottan, kevés beszéddel, félelmetesen egyszerű modorában így nyilatkozott:

– No, Mednyánszky alezredes is eljött aludni – mutatta be az alezredest, aki valóban arról volt híres, hogy jókat

szunyókált a beszédek alatt.

Szabó Zsigmond ezredesről ez volt a véleménye:

– Klapkát utánozza!

Temesvári András, éppen mert Thaly Zsigmond szemével nézte az első fertályórában a gyűlést, azt kereste csak, hogy mennyiben találóak barátja szavai, véleménye. De azután hamarosan észrevette, hogy Thaly Zsigmondról is lehet epés megjegyzéseket hallani. Neki minden savanyú volt, semmi sem volt jó; olyan javaslat el nem hangzott, amelynek örvendett volna. Hihette volna a doktor, hogy az alezredes azért tagja csak a haditanácsnak, hogy meglegyen a vélemény-ellenvélemény egysége.

Klapka nyitotta meg az ülést.

Néhány rövid szóval összegezte a helyzetet, ismertetvén a legújabb hadi eseményeket, majd átadta a szót Gasparich és Kemény századosoknak, akik az aradi, illetve a nagyváradi út tapasztalatairól számoltak be a haditanácsnak.

Ritkán lehet hallani annyi keserűséget.

Gasparich meglett férfi, túl a negyvenen. Hangja kicsit fátyolos, nem tudni, hogy a fájdalomtól, vagy mert kifáradtan érkezett vissza társával együtt.

Így beszélt:

– Tiszttársaim! Szívesen elengedtem volna e kényszerű utazást. Vége a hazának. Világosnál tört ránk a nemzeti sötétség!

A kép, amit festett, elszomorította a jelenlevőket. Talán jobb lett volna másoktól hallani a hírt, akiket meg lehet gyanúsítani, hogy szántszándékkal terjesztik a hamis értesüléseket, minthogy hű embertől hallani mindezeket. Tiltakozni szerettek volna a jelenlevők, és nem tiltakozhattak. Sírni szerettek volna, de férfiak voltak és katonák!

Rosszul indult a tanácskozás.

Temesvári András lesütött szemmel hallgatta a jelentéstevőket. Mintha gyászítéletet hallott volna, úgy hatoltak el hozzá is a hangok. Pedig neki már mindenről

tudomása volt, az ő számára már nem mondott újat Gasparich százados.

Sajnálta társait, a mindhalálig reménykedő Thaly Zsigmondot; tábornokát, a minden tényt, minden momentumot fejbiccentéssel fogadó Klapka Györgyöt s a többieket, a szótlanul hallgató társakat.

Kemény százados beszámolója még reménytelenebb volt. Mintha szavaiból kihunyt volna a tűz, csupán keserűség, mélyből jövő fájdalom sűrűsödött hangjában. A reménytelenség siralmait adta tudtul tiszttársainak.

Szó sem volt dicsőséges jövőről, fényes reménységről, lelkendező hitről, mint három-négy héttel ezelőtt, amikor Temesvári András útnak indult Komárom várából. Csak arról beszéltek: milyen holnap indul el feléjük e lelket tipró reménytelenségben.

Klapka kért szót.

– Uraim – mondta határozottan – bitte… – tette hozzá szokása szerint, hogy ezzel is időt nyerjen – itt a határozathozatal órája. Amikor az osztrák seregektől megérkezett az első hadikövet, szóba sem álltunk vele. De most már, uraim, tudomásul kell vennünk, hogy megváltozott körülöttünk az események menete, és más lett a hadi helyzet. Azt hittük, hogy mi irányítjuk a történelmet, de már csak pelyva vagyunk a szélben.

Thaly tűzben égve pattant fel.

– Nem igaz! – kiáltott fel.

Klapka ráemelte pillantását.

– Jawohl, sajnos, nagyon is igaz. Kemény és Gasparich százados a szemükkel látták, hogy mivé lett a magyar szabadság. Kossuth Lajos kifutott az országból. Egy szál magunk vagyunk Komárom elszánt védői.

Thaly nem bírta magát türtőztetni.

– Akkor védjük is meg Komáromot…!

A többség lepisszegte a közbekiáltót.

– Hallgassuk meg a tábornokot! – mondta társai nevében Esterházy gróf.

– Én sem akarok mást – folytatta Klapka –, mint a

becsületes megadást. Mi között választhatunk ugyanis, uraim? A győzelem reménye és lehetősége elszállt. Ugyan harmincezer ember még fegyverben áll, de velünk szemközt már eddig hatvanezer katona vont gyűrűt Komárom köré. De holnapután újabb hadak indulhatnak ellenünk. Százezer ember támadhatja a várat. És a mostani 160 ágyú helyett ezer is okádhatja ránk tüzét. Itt megfontoltság szükségeltetik, uraim, és bölcsesség.

Temesvárinak tetszik a beszéd. Úgy látszik, Klapka, a rossz szónok, most első nekifutásra sikeresen beszélt. Persze könnyű dolga van. Csupán a tényeket kell felsorakoztatnia, és nincs, aki meg ne hajolna előtte. Azazhogy… Thaly Zsigmond gondolata már a Katalin-erődben jár, társai között. És elhatározza, hogy ezt a gyalázatot meg nem engedi. Komárom átadását meg kell akadályozniuk.

– Mit akar a tábornok úr? – kiált fel újra.

– Tárgyalásokba kell bocsátkoznunk a vár átadásáról. Ez az egyetlen járható út előttünk. Akármerre lépünk, ingoványra tévedünk. És a mi vállunkon felelősség van. Nagy-nagy felelősség. Most már mi nem rakhatjuk mások vállára, se Kossuthéra, se Görgeyére, ez a mi keresztünk, nekünk kell vele felmenni a Golgotára.

– Szomorú kötelesség – jegyezte meg Assermann Ferenc várkapitány.

– Férfiúi kötelesség! – mondta Prágai alezredes.

Gasparich fuldokolva kiáltott föl:

– Aradon már működik a vésztörvényszék!

Thaly odavágta:

– És ki akar az urak közül bitóra kerülni?

Klapka felemelt keze nyugalmat kért.

– De uraim, a haditanács azért ült össze, hogy a közös megértésen munkáljon. Olyan békét kötünk, olyan kapitulációt írunk alá, amely megköti az ellenség kezét.

Talán maga sem hitte teljes igazát, de sorolta érveit. Tulajdonképpen Thaly Zsigmond érveit mondta, azokat hozta fel ő is: hogy erős, ütőképes sereggel rendelkeznek,

Komárom akár hónapokig védhetne magát, előnyös helyzetben vannak, mert közeledik az ősz, és úgy hírlik, hogy a császár békét óhajt a romlott hazában.

Többen közbekiáltottak, éljeneztek, pedig még messze volt elképzeléseinek teljes kifejtésétől. Klapka sokat gyötrődött az elmúlt hetekben. A lassan érő emberek közé tartozott, akik előbb magukban forralják a jövendőt, s csak akkor állnak társaik elé, amikor úgy érzik, hogy minden kérdésre választ tudnak adni.

Megfontoltság csendült ki szavaiból. A türelmetlenkedőknek a maga példáját mutatta fel, aki a legnehezebb helyzetben sem veszíti el komolyságát és bizodalmát. Klapka hitt a holnapban. Még most is hitt, amikor pedig sötét felhők torlódtak a nemzet feje fölött. A tábornok komolyan reménykedett az osztrák békülékenységben, vágy inkább még jobban hitt saját erejükben.

– Mit akar elérni a tábornok úr? – kérdezte élesen Thaly alezredes.

– Az erődítési igazgató úr is jól tudja – fékezte felindulását a kérdőre vonó hang miatt Klapka György –, hogy azt akarom elérni, amit mindannyian szeretnénk: amnesztiát a nemzet számára!

– Bitót kapunk! – harsogta egy százados a várparancsnokságtól. – Nem amnesztiát.

– Becsületes feltételeket kívánok a magyarságnak – magyarázta elképzelését újólag a tábornok. – Ennek fejében Komárom is kapitulálhat.

Thaly izgatottsága néhány más tisztre is átragadt. Az alezredesen kívül csak ketten voltak itt a Katalin-erődben összetartok közül. Itt nem a rangot nézték, hiszen a haditanácsban egyképpen szava és véleménye van a kisebb és nagyobb rangúaknak egyaránt.

– Öngyilkosságot ajánl a tábornok úr! – szúrták feléje a vádat.

– Csak a fegyverek alkudozhatnak! – hallotta az asztal végéről.

– Aztán meg ne bánjuk felajánlkozásunkat – szögezte le ellenvéleményét Thaly Zsigmond.

Klapka komoly arccal szúrósan nézett végig a jelenlevőkön.

– Bizalmat kérek önöktől, uraim, ugye, ennyit megkapok? Ennyivel tartoznak a tábornokuknak, bitte… – hajtotta meg fejét – köszönöm, hogy hallgatnak rám. Célom, hogy kiharcoljam nemzetemnek azt a megbecsülést, amit Görgey elfelejtett kivívni. És ne feledjék, uraim, hogy én csak becsületes feltételek mellett vagyok hajlandó tárgyalni Haynauval. Ja, ha most határozunk, akkor megbízottam, Temesvári András százados úr azonnal útra kel, az ajánlatunkkal. Határozzanak, uraim, ha ma nem döntenek, holnap újra ez előtt a dilemma előtt állunk.

Temesvári András élvezte, hogy minden szem reá irányul. És örült Klapka György bizalmának. Kihúzta magát ültében, legszívesebben felállott volna, meghajtotta volna magát, hogy lássák, ő az a százados, akiben Klapka ennyire megbízik.

Thaly Zsigmond feléje intett.

Mások is őt keresték tekintetükkel.

– Uraim – mondta határozottan Klapka tábornok –, határozzunk! A fegyverszünet lejár. Tudnunk kell, hogy mi lészen ezután: békeszerzés vagy hadakozás! A nemzet a békét óhajtja. Kilátástalan a helyzetünk, a mi feladatunk már régen nem a győzelem kivívása, hanem csupán a béke megszerzése a nemzetnek. Ha Kossuth tanácsot adhatna, higgyék el, uraim, ő sem ajánlana mást. Kérem, bitte… – intett a jelenlevőknek – határozzanak, uraim. Kapnak erre egy fertályóra gondolkodási időt.

A visszafojtott szenvedélyek egyszeriben robbantak: csoportok alakultak, vitatkoztak, hangoskodtak, most mondták el a legtöbben véleményüket, amelyet eddig nem tartottak ildomosnak közölni a társaikkal. Egyesek Klapka mellett, mások ellene nyilatkoztak. A hadi helyzet is vitát kavart. Gasparich és Kemény századost is sokan közrefogták, hogy részletesebb híreket hallhassanak

útjukról. Temesvári Andrásnak is kijutott a hirtelen támadt érdeklődésből; egyszeriben érdekes személy lett, sokan pertut ajánlottak föl, mások a reménység lehetőségéről faggatták.

Mit mondhatott volna társainak?

Csillapította a reménykedőket, és vigaszt nyújtott az elszomorodónak. Thaly Zsiga, aki belekarolt, s vitte magával az egyik, Dunára néző ablakhoz, élénken magyarázta álláspontját. De ekkor a doktor hirtelen megszédült. Klapka épp a közelében állt. Odajött hozzá.

– Fáradt, ugye, barátom? – tette vállára kezét atyai jószívűséggel. – Én nem is fárasztom tovább kegyelmedet ezen a hiábavaló vitatkozáson. Elengedem, kérem, menjen haza, barátom, aludja ki magát alaposan… bitte… ugye, nem haragszik rám a százados úr, hogy elküldöm?

És a hetek óta testében gyülekező s bujkáló fáradtság szemmel láthatóan arcára verte a sós verejtéket. Elbúcsúzott Thalytól, engedelmet kért a tábornoktól, s közben csak arra vigyázott, hogy a hirtelen jött fáradtságtól össze ne essen.

Klapka utána szólt:

– Üljön csak a hintómba, nekem most úgyis itt vagyon dolgom.

A hintó ülésén már aludt. A kocsis lakása előtt j ébresztette. Megérkezett, ahonnan több mint három hete útnak indult.

25.

Az álom nehezen mozduló madár. Mintha levágták volna szárnyát, nem akar felröppenni. Egy egész délután, egy éjszaka s még egy nappal ott ült Temesvári András ágya mellett. Hiába zörgött rá háziasszonya, a magányos Almási néni, hiába tett asztalára csuporban tejet, friss kenyeret,

mert amikor óvatosan bekandikált legközelebb napmúltával, éppoly érintetlen volt az ennivaló, mint mikor betette az asztalra.

Sokáig nem foghatta meg az álom tollas madarát Temesvári András, szorította hát annál lelkesebben: a madár meg csak tollászkodott, s nem akart tőle elrepülni. S amikor a következő nap késő délutánján mégiscsak elhessent a szobából, bizony csak sokára értette meg, hogy nem tudott kikászálódni az álom bugyrából, s belegabalyodva vesztegetett el egy napot az életéből.

Almási néni, szállásadója meg csak sopánkodott:

– Jaj, jaj, főhadnagy úr, azt sem tudtam, mit csináljak, aranyoskám. Gondoltam, futok a szomszédba, de hát a szomszéd sem tud gyógyírt az álomkórság ellen. Meg gondoltam én, aranyoskám, hogy az ilyen nagy utat megjárt férfiembernek az való, ha kialussza magát, de alaposan. Mert előbb csak azt gondoltam, hogy bizonyosan Új-Szőnyben vagyon kegyelmed, de hogy aztán a második héten sem jött haza, találkoztam kegyelmed barátjával, azzal a szép, derék Kossuth-szakállas alezredes úrral, s ő mondta, hogy valamerre úton vagyon kegyelmed, aranyoskám. Ha tudná, galambocskám, hogy mennyire örvendezett a szívem, amikor hazatért erőben, egészségben. Mert én az ilyen szép, deli embereket szeretem ám, mint kegyelmed, s ha elgondolom, menten összeszorul a szívem, hogy az én fiam is épp ilyen lehetne, ha el nem vitte volna tíz esztendeje az a csúnya kolerajárvány.

Temesvári doktor megsimogatta háziasszonyát.

– Itt vagyok, jól vagyok, mi kell több ennél, Almási néni, drága. Senki sem keresett, amíg aludtam?

– Senki, aranyoskám, senki. Az alezredes úr a múltkoriban idehozott ám egy nyalka legénykét a honvédektől; bizonyosan valami pereputtya lehet, mert nagyon dédelgette ám; aztán itt lakott három napig, de mostanában nem láttam. Majd jelentkezik, ha akar, nem a mi gondunk az övé; bizonyosan laktanyaáristomot kapott a szerencsétlen, mert könnyen megyen az manapság, ugye,

százados úr? Jól mondom, ugye? Meg aztán, ha jönne is, van nálam elegendő hely, legfeljebb majd kiköltözködöm a konyhába, aztán onnan őrködöm kegyelmetek nyugalmán. Bizony isten, azóta olyan más itthon, hogy van a háznál férfiember. Mert nagyon rossz ám az egyedüllét a magamfajtának. Se fiam, se férjem, gyötrelmes az életem, nekem elhiheti, aranyoskám.

Nehezen szabadult beszédes háziasszonyától. Az utcán végiggondolta tennivalóit. Fanni jutott eszébe, persze hogy kiment az eszéből, csapott homlokára. Megígérte volt Günther Leopoldnak meg a kiszabadított Kemenes főhadnagynak, hogy levelüket elhozza. Mert maguk akarták tudatni a jó hírt Fannival. Az indulás előtt még hagyott annyi időt számukra, hogy gyorsan és főleg röviden megírják üzenetüket.

De vajon Fanni otthon van-e ilyenkor?

Almási néni nehezen akarta elengedni, de amikor végre megszabadult tőle, az utcán megütötte az a fullasztó hőség, amely már napok óta Komáromra telepedett. Mintha forró kamrába lépett volna a szoba enyhe hűvöse után. De a másfél napos alvás jót tett: csontjaiban, izmaiban érezte a felfrissülést. Csodálkozott, hogy Klapka még nem üzent érte, bizonyosan nem volt szüksége a futárszolgálatra, zárta le magában a haditanács dolgait.

Fannihoz igyekezett.

Jóleső érzés volt újra Komárom utcáin járni. A macskaköves utcákat alacsony, földszintes házacskák kísérték, csak itt-ott emelkedett egy-egy emeletes, nagyobbra nőtt épület. No és a templomok, a klastromok, a hivatali házak meg a polgárok és a nemesek hivalkodó házai a Fő tér körül és a Fő utcában, amely a megyeházához vezetett. Az augusztusi estet kellemesen hűtötte a fellocsolt járda, mert a komáromiak adtak a tisztaságra, rendre, meg így sokkalta kellemesebb volt kiülni a házak elé, a kapukba s elbeszélgetni a világ folyásáról.

Amikor a kávéházak elé ért – kettő is kevélykedett,

vetélkedett egymással –, már messziről hallotta az újságárus kiabálását:

– Megjelent a Komáromi Lapok! Itt a Komáromi Lapok!

Az emberek már igencsak megszokták, hogy a körbezárt városban nehéz friss és érdekes híreket közlő újságot csinálni. A kezdeti érdeklődést langyos közöny váltotta föl, de most, mintha világszenzációt adna tudtul a lap, egymás kezéből kapdosták ki az emberek a kis, négyrét összehajtott újságot.

Hatszáz példányban jelent meg a lap, hatszáz példányt reszkírozott meg naponta Szigler Ferenc könyvkereskedő úr, s most úgy látszik, hogy ennek ötszöröse is kevés lenne. Mindenki olvasni akarta a szenzációt, amely az első oldalon rikított.

– Hé… öreg, nekem is adj egyet…

A kiszolgált, szemmel láthatóan rokkant férfi nagy hévvel adogatta el az újságot. Temesvári András is végre kézbe vehette az újságot, s az első oldalról ez ötlött a szemébe: *Tájékoztatás.*

A hír pedig így szólt:

„Nem kételkedhetünk többé. A nemzetnek Görgeyre bízott hadserege, az első, harmadik és hetedik hadtest m. j hó 13-án Világosnál, Arad előtt lefegyvereztetett.”

Klapka György tábornok, aki az újságot felhasználta a hiteles hadiközlemények közhírré tételére is, csak most, a bizonyosság kézhezvétele után engedélyezte a hír újságban való közlését. Bizony, több mint két hét kellett, mire a bizonyság ebben a kézzelfogható formában elérkezett Komárom várába.

A magyarul nem tudó német tisztek is vásároltatták a lapot, alkalmi tolmácsok fordították a számukra jó hírt, s valamennyien a háború mihamarabbi végében reménykedtek.

A doktor Fannihoz készült, de nem tudta, vajon otthon találja-e, vagy előadása lesz a „Csirke kert”-ben. De hát az

újság közölte a teátrumi híreket is, fellapozta a negyedik oldalt, s az egyebek között elolvashatta, hogy ma nincs előadás, s a színház legközelebbi bemutatója Futó János *Budavár visszavétele* lesz.

Fanni otthon volt.

Fekete haja leeresztve, éppen fésülködött.

– Hallottam hírét érkezésének – röppent eléje a színésznő –, Zsiga elmondta már, hogy itthon vagyon kegyelmed.

– Mikor volt itt Thaly barátom?

– Tegnap este, mert színház tegnap sem volt, így aztán gondjaival traktált. Rosszkedvű mostanában, de mégis felvidította kegyelmed érkezési híre. Aztán mondja csak, kegyelmed, csak rossz híreket hozott az országból Komáromba?

Temesvári doktor tréfálkozott.

– Az orvos gyógyítani is tud. Van nekem olyan medicinám, amely éppen magának való, Fanni.

Jól érezte magát a színésznőnél. A lakás egyszerű, paraszti szoba, tiszta, takaros, a falakon cserepek, tányérok, korsók s az asztalon réti virág. Szállásadónőjének férje a mezőt járja, onnan kerül asztalra mindennap a friss csokor. Búzavirág, margaréta, pipacs, amit a mező ad a lehajtónak. Egy kis csokor rózsa is virít, nem nehéz kitalálni, hogy Thaly alezredes ajándéka.

– Nekem való örömhírről beszél? – érzékenyedett el Fanni, s nem mert tovább kérdezni, csak tágra nyílt szemmel várta a jó hírt. De azután mégis erőt vett magán, s a doktor elé lehelte: – Csak nem Dénesről hozott… hírt…

– Találja ki – javasolta a doktor, de már nyújtotta is a Pestről hozott levelet.

– Apámuramtól – döbbent meg Fanni, mert megismerte apja írását.

Apja negyedik éve egyetlen sort sem írt néki. De szálkás betűire még jól emlékszik. Félve bontotta a levelet.

– Meg ne ijedjen a hírtől – intette Temesvári.

És Fanni arcáról olvassa le a levél híreit. A színésznő

arca elhalványult, most olvasta bizonnyal öccse bebörtönzését. Már pirul, bizonyosan apja pesti útjáról olvas most, és már ugrik is, mert a kiszabadulás története táncol a szeme előtt.

Fanni szorosan ölelte Temesvári Andrást. És meg is csókolta, persze hálacsók illette arcát, egyik a másik után, s közben köszönömöt suttogott; sírt és nevetett egyszerre, újra a levélbe tekintett, mert fél kezével szeméhez tartotta, és nem akart hinni a betűknek.

– Istenem, de jó vagy! – hálálkodott örömmel, és aztán mintha magának mondta volna: – A Neugebäudéból hozta ki kegyelmed? Varázsló a doktor úr, vagy… – És már nem is merte tovább kérdezni, mert a következő szó Haynaut kérdezné, és öccsére gondolt, a legkisebbre, Flóriánra, s egyszerre elbizonytalanodott a hangja, s nem tudta, hogy örüljön vagy szomorkodjon.

– Mitől szótlanodott el, Fanni? – kérdezte a doktor, s nem értette a lány visszahúzódását.

– Hogyan szabadította ki Kemenes Dénes főhadnagyot, az én kedves öcsémet? – riadozott Fanni. – Kérem kegyelmedet, feleljen, mert én nem is tudom… jaj, istenem… nem is tudom, hogy örüljek-e vagy…

– Igaz úton, Fanni – nyugtatta meg a doktor –, igaz úton, és most érje be ennyivel. – Milyen érdekes, öccse is ezen töprengett szabadulása után. Úgy látszik, elszoktak az emberek az örömtől, azonnal az okokat kutatják, mintha ez elvenne, vagy hozzáadna valamit is. – A lényeget lássa, Fanni: Dénes öccse szabad, apjaura boldog és elégedett. Rossz világ jár mostanában a bebörtönzöttekre. Nagyon rossz világ.

Eddig csak álltak a szoba közepén, de Fanni csakhamar bort kerített, a doktor is leült, pedig menni szeretett volna. Hiszen nehéz beszélnie a szabadításról, úgysem értik az emberek, hogyan tette, mint tette, csak bajt kavar vele, ha belezavarják a magyarázkodásba. De a színésznő nem engedte. Boldog volt, rettenetesen boldog, mert eddig szorította a félelem, hiszen rosszat tudott öccse sorsáról, és

most rámosolygott a legszebb bizonyosság.

S tulajdonképpen annak is örvendett, hogy apjauráról is hírt hallott. Kedves lányomnak nevezte Poldi tata levelében, s ha nem is volt szó benne megbocsátásról, mindenesetre haragról sem; csak megpedzett, féltő kérésről, hogyha elmúlik a háborús világ, jó lenne alkalmat keresni a találkozásra.

Temesvári András már ment volna, de még hírt akart hallani Günther Flóriánról is. Hiszen Klapka megbízatása a lelkét égette, hiszen nem lehet szem elől tévesztenie az aradi megbízottakat, s egyelőre nem találta egyiket sem.

– Megajándékozna e jó hírekért egy másikkal? – érdeklődött semmitmondóan, hogy ne adjon okot a gyanakvásra. – Úgy hallottam apjaurától, hogy öccse, Flórián úr, Komáromban tartózkodik. Ha nem is írásos üzenetet, de számára is hoztam valami hírt – hozakodott elő kérésével.

Fanni csak nevetett. Tele szájjal harsogta tele a szobát, megcsendültek a poharak az asztalon, vidámság gyöngyözött e kacagásban.

– De hiszen kegyelmed szobájában lakik, s tőlem kérdezi, mi vagyon vele? – nevetett még továbbra is. – Thaly Zsiga kegyelmed szállására kvártélyozta, és még nem találkoztak?

A doktor már mindent tudott.

– Tehát ő a honvéd?

– Persze hogy honvéd – nevetett Fanni.

– Sajnos, nem találkoztam vele – vallotta az igazat a doktor.

– Két napja én sem láttam – vigasztalta Fanni.

– Bízom benne, hogy előkerül!

– Örvendeni fog híreinek – mondta a nő.

Tiltakozni kellett volna, hogy erről egy szót se szóljon Flóriánnak, de belátta azonnal, hogy ez úgyis reménytelen. Talán még jobb is, hogy így hozta a sors, talán még hasznára lehet a dolgok alakulásában.

Nem akart tovább maradni.

Egy pohár bort azért szívesen felhajtott. Koccintott Fanni is, aki úgy érezte, hogy valami harapnivaló is kellene a borhoz, mert felajánlotta:

– Süthetnék kegyelmednek, mondjuk, rántottát! Na, csak semmi tiltakozás, Zsiga sem halt még bele. Hagymával vagy hagyma nélkül kéri, mert az én Zsigám nagyon kákabélű, ő aztán hagymával meg nem enné. Vagy inkább megelégszik egy kis fokhagymás szalonnával? Miből enne szívesebben?

– Az álomból – szaladt ki a száján –, pedig már két napja alszom, mintha kórság jött volna rám. De hát most is alig tudom nyitva tartani a szememet. Nem haragszik, ugye, ha se vacsorát nem kérek, se a borból nem iszom többet, hanem hazamegyek aludni.

– Menjen csak kegyelmed, nekem most úgyis vagyon társam e levélben – szorította magához a levelet Fanni. – Ha tudná kegyelmed, mennyire boldoggá tett. Alig várom, hogy Zsigának megmutathassam.

Merész lépésre szánta el magát a doktor.

– Fanni – mondta komolyan –, kérem, hogy ne beszéljen erről az ügyről senkinek se.

– Miről?

– Öccse szabadulásáról.

– Titok?

– Én kérem…

– Nehéz kérelem, hogyan is adhatnám szavamat, de jól van, majd megpróbálok lakatot tenni a számra, de ha az öröm feszegeti, nehéz ám csukva tartani. Tudja-e ezt kegyelmed?

Az utca sötétje jótékonyan hűvös.

A Dunáról szél söpör.

A doktor hazafelé tart. A házak között barna bundában az alkony. Itt-ott fény lámpásozza előtte az utat.

Az égi csillagok elhomályosulnak.

Vihar készülődik.

26.

Temesvári András nyugtalanul ment ezen az estén hazafelé. Tehát Flórián a hálótársa. E hír nyugtalansággal töltötte el. De ugyanakkor megkönnyebbülést is érzett. Hiszen így jobban szemmel tarthatja, hamarabb tudomást szerezhet a tervekről, a merényletre való készülésről. Mindenesetre otthon csak úgy tréfásan, mintha valami lényegtelent kérdezne, szóvá tette a dolgot Almási néninek.

– Már meg ne haragudjék, Almási néni, de tudni szeretném, hogy mi leszen az éjszakai nyugovással, ha haza talál térni a honvédtársam.

– Ó, lelkem – örvendezett a derék asszony –, mondtam már kegyelmednek, hogy ezzel aztán csöppet sem kell törődnie. Majd én virrasztok, s ha meg találna jönni, bérakom a másik szobába; de ma már úgysem jön, aranyoskám, ilyen későre még sohasem maradt el. Bizonyosan áristomot kapott, úgy lehet az, csakis, higgye el nekem. Pedig szeretem az ilyen gavallér úrfiakat, mert az ám, gavallér a lelkem, úgy vetett nekem német bankót, mintha Kossuth pénze lenne. Nagy kincs az ám mostanában, aranyoskám, mert itt mindenki ezt gyűjti a népek közül. Azt rebesgetik – vette suttogóra hangját –, hogy a Kossuth-bankóért semmit sem adnak majd a németek. Hát megtehetik ezt a gyalázatosságot, fiam? Ugye, hogy nem? Legalább kegyelmed vigasztaljon meg engem, aranyoskám.

De ezen az éjszakán nem zavarta meg Temesvári doktor nyugalmát Günther Flórián. Hanem másnap délelőtt épp útra készülődött, amikor otthonosan, kopogtatás nélkül a szobába lépett a honvédruhás fiatalember. Temesvári doktor nem hallotta a zörgetést, Almási néni a piacot járta. Mindketten egyformán meglepődtek, de a szemek villanásából egyszerre vették észre, hogy felismerték egymást.

– No, ezt az érdekes találkozást – mondta halkan

Flórián, s leült az asztalhoz. Csákóját feltolta homlokára, és merően nézte a doktort. – Meglepetés, ugye, milyen meglepetés?

– Téved, barátom, egyáltalában nem vagyok meglepve, legfeljebb azon, hogy miért nem jött már eddig. Hol volt, ha szabad kérdeznem? Csak nem áristom? Tegnap este a nővére úgy tudósított, hogy napok óta nem látta, s Almási néni is hasonlóan vélekedett kegyelmedről. S ez a ruha miféle? Csak nem színházi öltözet, Flórián úr?

– S ha az lenne?

– A komédiát hagyjuk máskorra – keményedett meg a doktor hangja.

– Fenyeget, uram?!

– Csak óvom.

– Csakhogy óvásra nem én szorulok, hanem kegyelmed. Bizony isten, hogy jól emlékszem még az Arad–Pest között közlekedő postakocsi utasára. Sőt, tisztelt uram, arra is emlékszem, hogy ön akkor, hogy is mondjam, hogy meg ne sértsem, rendre is utasított. Lelkes magyarként, természetesen, ami stimmelne is, ha számításba veszem, hogy most Komárom várában lökdössük előre a jövendő alakulását. Csakhogy…

Flórián felállt, és magabiztosan sétált. Mint aki valóban otthon van, és aki egyáltalában nem fél a másiktól. Arcára is kiült ez a kicsit pökhendi, túlzottan fölényes gőgösség, amely egyáltalán nem illett fiatalságához.

– Csakhogy? – kérdezett vissza a doktor.

– Elfelejti, uram, hogy megvizsgáltattam útipa pírjait? S a vizsgálatot vezető tiszttől tudom, hogy ön, Herr Wagner András, vagy minek is tiszteljem az urat, mert hogy itt Temesvári néven szerepel, ön kettős játékot folytat. Haynau legbizalmasabb parancsával utazott, s ez nekem majdnem a továbbutazásomba került. Mintha nem ugyanaz lett volna a kéz és a hang… ismeri ezt a bibliai történetet, ugye?

– S ha így lenne?

– S ha feljelenteném?

– Ön, aki Haynau parancsát akarja véghezvinni? – fedte

fel kártyáit Temesvári.

Mintha csalán csípte volna meg Günther Flóriánt, felszisszent. Rámeredt a férfira, és nem kapott levegőt. Szólni akart, de nem tudta hirtelen, mivel vágjon vissza.

– Melyik oldalon áll? – kérdezte végül megfontoltan.

– Az most teljesen mindegy.

– Éppen hogy nem! – kiáltott Flórián. – Tudni akarom, kit rejt a ruha!

– Nem gondolja, kedves barátom, hogy ez a kérdés engem illet elsősorban. Ön honvéd, s én százados vagyok. S itt Komáromban egyelőre még számít valamit a rang. Azután, ha arra gondolok, hogy egy megbízónk volt Aradon is, újból csak engem illet az elsőbbség joga. Mert, ugye, egyikünk mindent tud a másikról. Ha ön azt kérdezi tőlem, hogy melyik oldalon állok, akkor nem bizonyos a dolgában. De mivel én tettem fel ezt a kérdést, nyilvánvaló, hogy én tudom a dolgok előre elrendelését. Vagy talán rossz lenne a következtetésem, Flórián úr?

Magában nem helyesli Temesvári doktor ezt a játékot, de nem tudta elkerülni. A kényszer vitte rá, hogy megfontolt legyen, hogy ne szolgáltassa ki magamagát első szóra. Így ő van fölényben, esetleg el tudja érni, hogy Flórián elfogadja az ő irányítását. Akkor pedig mindenről idejében értesülést szerez, s Klapka tábornok meg van mentve. Csakhogy Günther Flórián oldalán volt a félelem nélküli cselekvés. Amire nem is gondolt Temesvári András, a honvédruhába öltözött Günther Flórián pisztolyt húzott elő zsebéből.

– Teljesen rossz, százados úr – húzta fel a pisztoly kakasát, s mintha csak játszadozna vele, hol a századosra irányította a fegyvert, hol pedig megforgatta játékosan. – S azért rossz a következtetése, mert mindebből kifelejtett engem. Én kaptam a megbízást Haynautól és nem ön. Mi nem tudunk semmiféle felsőbb parancsnokról, mi nem tartozunk senkinek se számadással.

– Hányan vannak? – szaladt ki hirtelen a doktor száján a meggondolatlan kérdés.

– Ó, tehát még ezt sem tudja kegyelmed? Akkor már én

is mindent tudok. Akkor ön van nagyobb bajban, tisztelt százados úr, isten bizony. Apámuram nem szereti, ha minduntalan az Istent hívom tanúbizonyságul, de ez a szavamjárása, isten bizony. Így van ám, Herr Temesvári. Viszont itt Komáromban, azt hiszem, kitűnő szolgálatot tehetnék, ha mondjuk Haynau kémkedéssel gyanúsítható századosát átadnám, vagy inkább feljelenteném a várparancsnokságon. Ugye, jó ötletem van, doktor? De eszem ágában sincs ilyen butaságot tenni. Ellenben, ellenben – gondolkozott egy lélegzetvételnyit – ajánlom, hogy kössünk szövetséget. Ha őszinte lesz hozzám, s feltárja küldetése minden titkát, jó, ha nem, úgy is jó. De a pisztolyt, ha megengedi, még nem teszem el.

– Fenyeget?

– Észrevette, uram?

Temesvári András látta, hogy Günther Flórián nem könnyű ellenfél. Ellent nem mondhat, egyetlen mód van az ébersége elaltatására, ha… És eszerint cselekedett.

– Jól van, Flórián, isten bizony – nevette el magát, hogy az ő szava járását használta –, isten bizony, hogy mi kemény ellenfelek vagyunk. Talán ezért is esett ránk a Feldzugsmeister úr választása. Ne nézzen kezdőnek. Tudom, hogy Weissenberger úrral együtt érkezett. Ketten vannak. Ismerem céljaikat. A tervekhez szerencsét kívánok. Engem más megbízatással küldött Haynau táborszernagy úr. Ki-ki a maga feladatát, ez a természetes. Mindenesetre örülök, hogy találkoztunk. Én nagyon örülök. Hírt adhatunk egymásnak, értesíthetjük egymást terveinkről, segíthetünk, ha szükség lesz rá. Látom, ön a legjobb helyen keresgél: katona lett. Hol is kereshetnék Klapka merénylőjét? Hát a katonák között bizonnyal nem. Megdicsérem érte, ha ennek örvend kegyelmed. De ugye, a mi titkunk a kettőnk titka? Nem tudom, érdemes-e beleavatni ebbe Fejérhegyesi urat, de ezt önre bízom.

Flórián megdicsőült arccal tette el a fegyvert.

Felugrott, s heves örömmel ölelte át Temesvári Andrást.

– Keblemre, pajtás, isten bizony, rég örültem ennyire

földinek, isten bizony. Hanem akkor most hányjuk-vessük meg dolgainkat. Én persze kiköltözöm innen. Jobb távol lenni egymástól. Elég, ha csak kétnaponként találkozunk. Legközelebb már feltétlenül megbeszéljük a merénylet tervét is. Helyesnek tartom, ha addig is nyitott szemmel járkál. Ön, százados, ismerőse Komáromnak, a helyismeret rengeteget számíthat. Nekünk az elmúlt napok bizony nem sok eredményt hoztak. És a komáromiak között nehéz fecsegőkre szert tenni. Aki meg fröcsköli magából a szitkot, azzal nem megyünk semmire. Bizonyos, hogy minket akar provokálni.

Kisvártatva még hozzátette:

– Fanni nővérem persze semmiről semmit sem tud. Mikor találkozunk legközelebb?

– Két nap múlva, mondjuk, én is csak két napja érkeztem Komáromba. S mit szól ahhoz a híremhez, hogy…?

– Kíváncsian hallgatom – várta a továbbiakat Flórián.

– Igen, mit szól ahhoz a híremhez, hogy édesapjával találkoztam Pest városában?

– Apámat látta? – döbben meg Flórián.

– Nemcsak láttam, beszéltem is vele.

– És?

– A bátyját is láttam.

– Nincs bátyám!

Flórián komolyan tartja a haragot. Mint ahogy Fannival is tartaná, ha nem lenne szüksége nővére segítségére.

– Ennyire haragtartó?

– Uram, ez nem harag! A bátyám áruló! Ó, félre ne értsen, nem akarok nagy szavakat használni, csak a mi közösségünket árulta el. A Günther családot. És az őseinket. Nincs bátyám.

Temesvári doktor úgy gondolta, hogy teljesen maga mellé állíthatja Flóriánt, ha őszintén feltárja pesti útját. Ezzel nem kockáztat semmit, bár felmerült benne az is, hogy nem lenne-e leghelyesebb azonnal letartóztatni Flóriánt, megkerestetni búvóhelyén Weissenbergert, s egyszer s mindenkorra véget vetni a merénylet lehetőségének. De

eszébe jutott Klapka tábornok utasítása, hogy derítse fel, tudjon meg mindent a merénylőkről. Úgy gondolta, mivel Flórián teljesen őszintének látszott, a tábornokot egyelőre veszély nem fenyegeti, s majd megtalálja a kellő időt a beavatkozásra.

– Nemcsak hogy van, de szabad is! Kiengedték a Neugebäudéból. Haynau parancsára. S én voltam, aki személyesen jártam közben, édesatyja kifejezett könyörgésére, gróf Felix von Büttner excellenciájánál, Pest városparancsnokánál.

– Most azt hiszi, megköszönöm, isten bizony, meg is kellene tennem, de arra gondolok, hogy Dénes oly nagyot vétett ellenünk, hogy nem tudja köszönő szó elhagyni a számat. Persze tudom, apámuram rimánkodott, és hálálkodott helyettem is; ismerem az öreget, megalkuvó természet, Fannit is hazavinné, ha tudná. Bizonyos vagyok benne, hogy hamarosan itt lesz, ha a komáromiak leteszik a fegyvert. Mert olyan az én apám, mint a kotlós, legszívesebben maga köré gyűjtené gyermekeit, mint gyerekkorunkban, mert elfelejtette, hogy időközben felnőttünk, s nemcsak önállóak lettünk, de saját véleményünk is van a világról. Hát ezért nem köszönöm meg a kiszabadítást. Remélem, hálálkodott érette Dénes bátyám.

A doktor megcsóválta fejét.

– Ennyire nem ismeri testvérbátyját? Tudja, mit mondott nekem? Áruló! Mert az ő szemében mindenki áruló, aki most a németek oldalán áll. Így aztán…

– Így aztán, ezek után valóban nem kételkedem… Ha ezt akarta hallani, megadom magam, isten bizony. Mennem kell, Temesvári százados úr… Tehát holnapután este találkozunk az Arany Sas belső termében…

– Látom, ismeri a helyzetet…

– S ezt miből látja?

– Mert én is tudom, hogy a belső teremnek két kijárata van…

Almási néni tele kosarakkal jött haza, amikor Flórián az

ajtókaput csukta.

– Elmegy, aranyoskám? Átadom én kegyelmednek a másik szobát, el ne hagyjon már engem kegyelmed, jól jött az a néhány bankó! Legalább hadd háláljam meg a gavallérságát. Nézze csak, micsoda dinnyéket hoztam, ni! Szereti, aranyoskám? Jó szívvel adom… Ejnye, hát ebbe meg mi ütött? Úgy fut, mintha kergetnék… Még ilyet… Még meggondolhatja magát – kiáltott utána –, visszavárom…

27.

Klapka György tábornok egyedül van gondjaival. Mostanában egyre inkább keresi a magányt; ha csak teheti, behúzódik szobájába, s kiadja a parancsot, senkit se bocsássanak be hozzá. A jövő égeti, szeretne túl lenni ezen a nehéz keresztúton, amely reá méretett, szeretné letenniválláról a keresztet, amely reá szakadt. De nem hátrálhat meg.

Azon a haditanácsülésen, amikor megérkeztek a váradi és aradi küldöttek, úgy gondolta, nem kell felolvasnia, nem kell közszemlére tennie azt a levelet, amelyet Görgeytől kapott. Mert akkor éppen csak átfutotta, mivel úgy érezte, a benne foglaltak nem tartoznak senki másra. Ezt a levelet személyes ügyének tekintette. Pedig de sokszor elővette már azóta.

Most is a levelet forgatja.

Újra olvassa:

„…én egyedül állottam, délről az osztrák, északról az oroszok főereje által fenyegetve. Volt ugyan még egy visszavonulási út számomra: Aradról Radnán át Erdélybe. De a hazámra való tekintettel, amelynek minden áron békét akartam szerezni, arra indított, hogy a fegyvereket tegyem le. Eddigelé oly bánásmódban részesülünk, amelyet

derék katonának derék katonától várni lehet. Fontold meg, mit tehetsz, és mit kelljen tenned!”

Ez az!

Mit tehet, és mit kell tennie?!

Ezen töpreng Klapka tábornok már napok óta. Teheti-e azt, amit Görgey tett, ráléphet-e arra az útra, amelyet Görgey mutatott néki? Hiszen harmincezer emberről kell gondoskodnia, ennyi embernek a jövendője nyomja a vállát.

Egy másik levél is fekszik előtte.

Ezt Haynautól hozta tegnapelőtt a futár.

Fenyegető levél.

Ez áll benne:

…az úgynevezett magyar sereg igazán nem létezik többé, s a még megtartott Komárom vára egészen magára van hagyatva. Felszólítom tehát, hogy a körülzáró sereg pk-nak, báró Csorich altábornagynak azonnal adja át a várat, ha nem akarja magát a legsúlyosabb felelősségnek kitenni, amelyet az átadás minden halogatása az ön fejére halmoz.

Óarad, főhadiszállás, 1849. aug. 27.

A cs. k. sereg pk-a:
Haynau táborszernagy

Akármelyik levelet is nézi, mindkettőből fenyegetést olvas ki. Görgeyé a maga példáját tolja előtérbe, már-már lovagiasságot emlegetve, Haynau pedig félelmet kíván kelteni a felelősség emlegetésével.

Klapka helyzete nehéz.

Senki sem irigyli.

Előtte fogalmazvány. Kusza sorok. Nem is titkolja senki előtt, hogy nem szép az írása, s azt sem tagadja, hogy németül jobban fogalmaz, mint magyarul. Igaz, tizenhárom éves korában ismerkedett csak a magyar szóval és betűvel, előbb a kecskeméti gimnáziumban s később a szegedi líceumban. A család morva földön maradt ága ezt rendkívül

rossz néven vette, nem értették a látogatóba néha haza-hazaérkező fiatal Klapka beszédét, hiszen Znaimban németül vagy csehül folyt a szó.

A fogalmazvány sok-sok teleírt papírlap végeredménye. Javaslatokat kért előbb Assermanntól s a haditanács valamennyi tagjától, s őrá maradt a legnehezebb: a javaslatok összegezése, a végső kivitel.

Írás közben ez a nyugodt férfi szemmel láthatóan ideges. Néhány szó után felugrik, az ablakhoz megy, kitekint, s újra odakényszeríti magát az íróasztalához. Nem íráshoz szokott, főleg az ilyen irásmű elkészítéséhez nincs kedve, amikor minden leírt szót mérlegelni kell, mikor egy-egy szó mögött életek húzódnak meg.

Míg az írással foglalatoskodik, akaratlanul is enged ide-oda ugráló gondolatainak. Temesvár, Szeged, Kecskemét, Znaim után hirtelen Lahore neve merül fel előtte. Lahore. Ezen csak mosolyogni tud. Pedig egy pillanatig milyen komolyan vette az ajánlatot. Meg is ingott, tétovázott, megszédítette a határtalan lehetőség. Ritkán adódik egy fiatalember életében ilyen csábítás. Hiszen csak 1842-ben jelölte Temes megye Vukovics Sebő javaslatára a magyar királyi testőrségbe, és két esztendő múltán, mintha Kelet csodás meseszőnyege jelent volna meg előtte, a csodák birodalmával együtt megérkezett a valótlannak is valótlan ajánlat: fogadja el a hívást, s menjen el Lahoréba tüzértábornoknak.

Pajtásai persze még akkor is ugratták vele, amikor elhatározta: marad, visszautasítván az életben soha többé meg nem ismétlődő ajánlatot, ezt a valószerűtlennek tűnő fantasztikus kalandot és élményt kínáló lehetőséget.

De Klapka György maradt. És alig egy esztendeje még csak százados a veszprémi honvédek között. Schlick ellen megnyeri a tokaji és a tarcali csatát, s hamarosan az első hadtest parancsnoka. És tábornok! Ugyan nem Lahoréban, nem a csodás Keleten, hanem itthon, Magyarországon. Ahol sokkalta nagyobb szükség volt rá, mint a szegény indusok elleni harcban. Itt is tisztelik a nevét, különösképpen mióta

április 26-án széttörte a Komárom körüli első ostromzárat; csodát emlegettek, pedig csak azt cselekedte, amit tennie kellett.

Lahore – mosolyodik el most is, miközben újra az asztalhoz ül. – Lahore szép álom, semmi más. Néha, éjszakánként, ha nem jön álom a szemére, akkor mindig elképzeli, milyen is lehetne most Lahoréban. Játszik a soha meg nem valósult gondolattal, a játszi tervvel, amellyel megkísértette az élet.

Farkasszemet néz a tervezettel.

Csak a pontot kell a végére tenni, oda kellene adni lemásolás végett, s akkor megtette, amit tennie kellett, a lelkiismerete szerint. Ezt nyugodtan vállalhatja a fiatal, forradalmi tisztekkel szemben is. Mert tudja, nagyon is jól tudja, hogy Thaly Zsigmond körül veszedelmes társaság zajong és kiáltozik. Thaly Zsigmond alezredes úrnak semmi sem jó. Minden javaslatot, minden tervezetet megvétózna, ha rajta állna. De talán erre nem lehet válasza.

Assermannt szólítja.

– Elkészültem – mondja –, nézd át, mit szólsz hozzá!

Szereti helyettesét.

Szereti és becsüli. Nemcsak azért, mert majdnem egykorúak, talán egy teljes év is van köztük Assermann javára, hanem mert ha ránéz, mindig Erdély levegőjét érzi vele bejönni a szobába. Német neve megvallja, hogy családja betelepedett, szebeni szász őseit sohasem tagadta, bár ő maga magyar földön, Sepsiszentgyörgyön született. A szabadságharc kitörésekor tudta, hol a helye, otthagyta az osztrák sereget, az őrmesteri rangot, és magyarságát kardjával vallotta.

Assermann Ferenc kezébe veszi a tervezetet.

– Tíz pont lett belőle?

– A márciusi fiatalok tizenkét pontban fogalmazták meg követeléseiket, mi, azt hiszem, megelégedhetünk tízzel is.

– Csak teljesítse Haynau.

– Inkább a császár! Ez – mondja Klapka – már nem Haynau akciója. A császártól függ, hogy milyen sokáig

akarja még húzni-halasztani a háborút. Ha akarja, ha van kedve a hadakozáshoz, akkor nem enged Haynau. De ha igen, akkor nyert ügyünk van.

Klapka feszülten nézi helyettesét. Assermann úgy olvas, hogy közben mozog a szája, formálja a szavakat, arca együtt él a szöveggel. Le lehet olvasni róla a tetszést vagy a csodálatot, mert – s ezt nem is tagadja – nagyon tetszik a végső fogalmazvány.

– Ez aztán válasz! – teszi le kezéből a papirost.

– Együtt a haditanács?

– Csak reád várnak!

Klapka felkapja a papirost. Fut az ajtóhoz, szerencsére nem kell sokat szaladnia, mert a szomszédos nagy teremben zsibong, zsinatol a haditanácsra érkezettek kicsiny serege. Amikor Klapka belép, kezében a papirost lobogtatva, egyesek elkiáltják:

– Megszületett!

– Valóban megszületett, uraim, erre mindannyian voksukat adhatják – mondja, széles kört írva le a levegőben, mert karja minduntalan futni akar tőle; az öröm lendülete űzi, hajtja sebes szenvedéllyel.

– Halljuk! – kiáltozzák.

– Uraim – int csöndet Klapka. – Uraim, íme válaszunk és feltételeink az osztrákok kezdeményezéseire.

És olvassa.

Természetesen magyarul. A tanácskozás nyelve magyar. Hangosan, örömmel kiáltja ki a szavakat, érzi, tudja, hogy nem akármilyen feltételekbe sűrítette össze a komáromiak követelését. Ha ennek alapján születik meg a kapituláció, hálaadó istentisztelettel kell megköszönni a hadak urának a segítségét.

Szava erős. Ezt olvassa:

– Feltételek, amelyek alatt Komárom vára a császári és királyi osztrák csapatoknak átadatik. Első pont: amnesztia a nemzet számára. Második pont: általános kegyelem nemzetiségi különbség nélkül az összes magyar sereg számára, amely már letette a fegyvert, és még leteendi,

valamint haladéktalan hazabocsátása a már fogságba jutott magyar katonáknak!

Egyesek csettintenek, mintha jó borba kóstoltak volna, ízlelik a szavakat, mérlegelik a császáriak elképedését, amikor majd olvassák, hogy milyen feltételeket is kíván seregének Klapka György tábornok.

A zsibongás elül, mert a feltételek mindenkit érdekelnek. Feszült figyelem kíséri Klapka szavait.

– Harmadik pont: a magyar kincstár által kibocsátott papírpénz értékesítése. Negyedik pont: a tartózkodási hely szabad megválaszthatása mindenkinek úgy bel-, mint külföldön; azok számára, akik külföldre akarnak vándorolni, a szükséges útlevelek kiállíttatása.

– Bravó – kiáltanak közbe azok, akik e pont bevétele mellett kardoskodtak, hiszen ez azt jelenti: szabad útlevél birtokában ki-ki oda távozik, ahová akar, s nem marad itt az országban a megtorlás kénye-kedvére.

A felemelt kar jelzi, hogy van még mondanivaló!

– Ötödik pont: Komárom őrségének szabad elvonulása. Az elvonulás katonai dísszel történik. Hatodik pont: a tiszteknek egyhavi, a legénységnek tíznapi zsold, bel- és külföldön egyaránt érvényes pénznemben.

Ilyen feltételeket még nem látott a világ!

Klapka szava egyre tüzesebb.

Hangja erős, bizakodó:

– Hetedik pont: a magántulajdont mindenki megtarthatja. Nyolcadik pont: ezen föltételek jóváhagyásának kézbesítése mától számítandó, nyolc nap alatt, tehát szeptember 8-ig. Kilencedik pont: Komárom városa és lakosai számára teljes feledés és semminemű politikai üldözés, továbbá a vár kormányzója által kibocsátott minden papírpénz beváltása. És végül a tizedik pont, uraim: kártalanítása mindazoknak, akik a komáromi várparancsnoksággal szerződést kötöttek. És végül itt a dátum is, a mai nap: 1849. szeptember 1-én, Komáromban, az én aláírásommal. És most szavazzanak!

Thaly Zsigmond ugrik fel elsőnek.

– Bolondság abban hinni, hogy elfogadja Haynau a feltételeinket.

Klapka nyugodt.

– Most csupán arról kell határoznunk, hogy mi jónak és megfelelőnek találjuk-e a saját javaslatainkat Azt hagyjuk meg Haynaunak, hogy ő döntse el, tetszik-e neki avagy sem. Helyeslik, uraim?

Thaly Zsigmond csakhamar belátja, a többség, sőt majdnem mindenki a feltételek elfogadása mellett van. Nem lehet neki sem több szava, bár morog és prüszköl, haragszik Klapkára, jobban szeretné, ha… De itt beszéljen terveiről? Előbb csak hadd jöjjön vissza Haynau üzenetével a válasz, hadd lássák a haditanács tisztjei, mire mennek, ha alkudni akarnak az osztrákokkal.

Mielőtt a társaság szétoszlana, Klapka így szól:

– Holnap, uraim, vasárnap van. Az egyetlen hadihajónk útra készen áll. Hadd lássuk, milyen a folyó, s lessük meg, hogyan fogadják jelenlétünket az osztrák Vorpostok a feltételek elküldése után. Aki jönni akar, várom. Reggel tízkor leszen az indulás.

A haditanács befejezte ülését.

Komárom sorsa Haynau kezében.

28.

Fecskék riadoznak az ég alatt, ijedt cikcakkjuk mintha össze akarná tűzni a szálló felhőket a földdel. Rémültek, hangosak, útra készülődnek. Mint ahogy útra készülődnek a vízparti fák hulló levélcsónakjai is. A Duna ringatta őket, ott úsztak el a komáromi kikötő előtt, ahol a *Klapka* hadigőzös horgonyoz már hetek óta. A magas kéményű, szép, karcsú testű hajó a nyárderékon kapta a nevét, akkor tette meg először az utat Komárom és Pest között, mindössze hat óra alatt, fedélzetén a névadó tábornokkal.

Vasárnap. Szeptember másodika.

A terv szerint gyülekeznek a haditanács tagjai. Klapka vezeti őket. Egyelőre a hajót mustrálják, mert az elmúlt napokban szorgos ácsok jelentek meg a hajó fedélzetén Assermann Ferenc várkapitány parancsára, és ágyúállásokat készítettek a hajó fedélzetén. Azután tarackokat és könnyebb mozsarakat hurcoltak a tatra és az oldalak mentére, ügyesen kiegyensúlyozva a terheket, nehogy felborítsa a hajót ez a túlságosan is nagy súly, amely szükségesnek mutatkozott az óvatoskodók szerint. És alkalmi mesterlövészek is megszállták a hajó fedélzetét, megfelelő fedezékek mögé bújva, hogy ha a szükség úgy hozza, viszonozni tudják a tüzet.

Mert a *Klapka* hadigőzös nagy útra indult. Maga Klapka tábornok vezeti a katonai küldöttséget, talán fel sem mérve kellően e vállalkozás veszélyeit. Mindenesetre a tisztek társasága nem árult el félelmet, s a megjelentek szemmel láthatóan örvendtek e szép őszi kirándulásnak.

Mert nagyon szép most az ősz, mióta szeptember borult a folyóra. Egyszeriben elverték a nyári kibírhatatlan forróságot a madarak szárnycsapásai, amint a levegőt kavarva délnek igyekeznek már napok óta. A gólyák kezdték a sort, a fecskék egyelőre még csak köröznek, sürgős-fontos üzenetekkel írják tele az eget, mintha maguk is hadi vállalkozásra szánnák el magukat; hírvivőként igyekeznek a két part között, a magyar és osztrák előőrsök állásai között.

A folyó csendes és kihalt.

A komáromi halászok csak a város körül merítik hálóikat a vízbe, nem akarnak oktalan golyók áldozatai lenni. A híres superek, a komáromi hajóépítők kezében meg éppen nyár kezdete óta nem forog a szekerce, hallgat a balta, s a folyóparton, a sólyatéren nem készülnek a kereskedők hajói, a messze földre elhajózó, lomha, vízen járó alkalmatosságok, amelyeknek oly nagy mestereik a komáromiak. Mintha a *Klapka* hadigőzös helyettük is szelné a vizet, füstöt bodorít kéményéből, és

méltóságteljesen kiúszik a biztos kikötőből.

Ellenséglátni mennek Komárom tisztjei.

És olyan szép ez a szeptemberi nap, hogy ennél jobb ötlete nem is lehetett volna Klapka tábornoknak. Lejárt a fegyverszünet, elmentek már a béketárgyalások feltételeivel a hírvivők, most ez a nap a békességé, a nyugalomé.

A hajó mögött fodros a víz.

Hullámokat vet a hajó, hamar kiszaladnak a partra, mert augusztus túlságosan is sokat ivott a folyó medréből. Alig hagyott vizet a Dunában. Most aztán a hajó előtt néha még csáklyázni is kell, nehogy feneket érjen a hadigőzös; de egyelőre semmi baj, délelőtt tíz óra múlott, az ég vizén sehol egy felhő, a két part kihalt, csak a hajókerék dohog szép egyenletességgel.

A vezérkar megelégedett.

A béke szigete ezekben a napokban Komárom vára, és ez elégedettséggel tölti el a katonákat, ők, akik mindig hadakozásra vágytak, most boldogan nyugtázták, hogy sikerült távol tartani az ostromágyúk golyóit, a megújuló rohamokat, a fegyverek kiáltozásait. Az ország néma és ijedező, Komárom hangos és nyugodt. A parti füzek lába sáros, még a tavaszi áradások festették be a fákat, amikor egymás után hetekig meg-megújuló magasságokban hömpölygött a Duna, elnyújtózkodva a folyómederben, nem olyan ijedten-félve, mint szeptember első napjaiban.

Klapka tábornok helyettesével, Assermann Ferenccel beszélgetett.

– Meddig merészkedünk le? – kérdezte aggódó hangon.

– Kíséreljünk meg lemenni Esztergomig? – kérdezett vissza Assermann.

– S ha ránk lőnek?

– Viszonozzuk!

A kérdés okos, a válasz megnyugtató. Anélkül nem tudnak elhajózni a Dunán, hogy ne ütközzenek osztrák előőrsökbe, akiknek feladata a folyó védelme, ellenőrzése. Ha pedig az előőrsök jelentik a főparancsnokságnak a hadihajó elvonulását, félő, hogy alkalmatos helyen esetleg

rátámad az ellenség.

A tisztek a fedélzeten élvezik a kellemesen záporozó sugarakat. A Duna félelmetesen kihalt. Az ember nélküli táj mindig riasztó. Most különösen az ijedten rebbenő vízimadaraival, halászó sirályaival, gémjeivel, a vízre ülő vízicsibékkel és a vadkacsákkal.

A vizet, a feltűnő kanyarok mögötti tájat a hajó orrában kémlik a távcsövekkel felszerelt tisztek. Mások a két part sűrűjét vigyázzák, hol látható ember, ellenséges katona; hol tűnik fel az osztrák előőrs, a Vorpost, ahogyan mondták ebben az időben, mert a magyar katonai nyelv még igencsak átvette az osztrák elnevezéseket. De hát szinte minden tiszt, minden hivatásos katona az osztrák seregben szolgált, onnan jelentkeztek, seregeitek a kibontott zászló alá örömmel, első szóra, sokszor messze földről is megtalálva a hazavezető utat. Klapka is csak százados volt a szabadságharc kitörésekor s máris tábornok, de a többiek szakálla se igen fehérlik. Egy-egy idősebb tiszt, megfontoltabb beszédű ember már ritkaság, és csodálni való a komáromiak között.

A félelem madárként rebben a levegőben.

Mintha a folyó is rejtené az óvatosságot, a félelem felröppenő madarát bújtatná a vízpart füzese. Beszéd alig hangzik, szó ritkán száll föl, inkább csak suttognak egymás között a beszélgetők. Lassan maradnak el a mérföldek, már rég eltűntek a komáromi tornyok; ha akarnák, még azt is hihetnék a komáromiak, hogy szökik a vezérkar.

De a haditanács valóban ellenségszemlére indult.

A fecskék hűséggel kísérik a hajót, itt röpködnek a víz fölött, le-lecsapnak, isznak egy csöppet, csivitelnek, rájuk nem vonatkozik a csöndesség parancsa. Akárcsak a hajóra sem, mert a hadigőzös dohog és erőlködik, szenet eszik a gyomra, elillan a gőz, hatalmas kerekei verik a vizet, kétoldalt hajtják a hullámokat. Bátorságos út ez a kémszemle, egyesek az óráikat nézik, a gyorsan múló időn csodálkoznak, a mind erőteljesebben sütő napot áldják, mert ami egy hónappal ezelőtt még átok volt, az áldásra fordult ma már; jó ez a szeptemberi nap, az sem baj, ha izzaszt. Itt, a hajófedélzeten amúgyis érezni a folyó fölött úszó, gyorsan mozduló friss levegőt.

S aztán egyszerre kiáltás hangzik elöl, a hajó orrában:

– Esztergom!

A hajó a párkányi part közelében manőverez, de még messze a várostól. Éppen csak feltűntek a tornyok, a várhegy, a tetején trónoló Bazilika, amelynek a kalapja látszik legelébb; ha még nincs is teljesen készen, de már pompázatos a látványa, magához vonzza a szemet, s mindenki előre mutat.

– Esztergom!

A hajómotort leállíttatja a tábornok. A városból röppentyű száll a magasba. Riadalmat keltett a hajó, mert tudják, osztrák gőzös nem lehet, Komáromnál ugyan át nem jöhet sértetlenül. Talán már fel is ismerték a magyarok vezérhajóját, a *Klapká*t, ezért is ez a robajos csóva, ez a riasztó pukkanás, ez a figyelmeztető röppentyű.

A párkányiak azonban nem riadoznak, egynéhány gyerek fut le a partra, bele is gázol a vízbe, kiáltoznak, integetnek, s a tisztek közül néhányan visszaintegetnek. Jó lenne persze kiszállni, érdeklődni, tudakozódni, de a tábornok nagyon is jól tudja, hogy nincs különösebb hadászati jelentősége ennek a hajókázásnak; nem más ez, mint őszi sétaút a Dunán, erőfelmérő sétahajózás, amely egyúttal önbizalmat is ad tisztjeinek.

Valóban, furcsa az a csönd, amellyel a két part kíséri

visszafelé a magyarok hajóját. Egy-két Vorpost itt is, ott is feltűnt, de lövést egyik sem eresztett utánuk, hagyták őket csendben elhajózni.

Klapka szereti a folyókat.

A Dunát meg különösen.

És ez az őszi, szeptemberi víz olyan megejtően szép: csillog a tükör, néha halak vetik fel magukat, ezüstlenek és fehérlenek, a partról néhány fa lassan ereszti levelét a folyóba, mintha üzenetet küldene. És az erdők is különösen szépek. Már megcsípte levelüket a szeptember, a zöld színbe belekapott az őszi rozsda, amely a vízparton mindig hamarabb kikezdi a fák egységes zöldjét. Sárga és barna foltok terjengenek itt is, ott is, egy-két ezüstnyár reszketően integet a halványzöld lombok közül; a füzek szomorúan lógatják vékony ujjaikat, mintha ki akarnák meríteni a vízből a messziről érkezett üzeneteket.

A hajó újra Komárom előtt jár.

A tábornok elgondolkozva ül összehajtható tábori székén. Haját fújja a szél. Gondolataiba merül. Mielőtt beérnének Komárom erődgyűrűjébe, a tábornok leállíttatja a hajót.

A hajókerék nem zakatol. A csönd furcsa és szokatlan. A hajó horgonyt vet.

– Uraim – gyűjti maga köré a tiszteket –, erre az útra azért volt szükség, hogy példát adjunk a komáromiaknak, ne féljenek, de reménykedjenek. Lám, a Duna zavartalanul járható, halászaink kimerészkedhetnek a folyóra, messze földön békés az ellenség. Jó, ha az ember megnyugtathatja barátait és azokat, akik bíznak benne. Erről az útról beszélni fognak a városban. De ha nem, akkor gondoskodni kell róla, hogy beszéljenek a hadigőzős útjáról az emberek. Ha kell, írja meg Friebeisz újdondász úr, a Komáromi Lapok hírt adhat az Esztergomig történő hajózásról. Az embereknek hitet kell adni. Nem tudjuk, meddig tart még az alkudozás, de én abból, hogy ellenünk támadás nem történt, azt vonom le, hogy az ellenség szándéka is békés. Mindenesetre ígérem, uraim, hogy az alkudozások során olyan békét kötünk, amely tiszteletet ad nemzetünknek.

Nem leszünk árulói a haza ügyének, erről kezeskedem, uraim. Jawohl, uraim, bizony… És most ajánlom, hogy itt, a hajón költsük el szerény ebédünket.

A tisztek éljent kiáltottak, és a hajó konyhájában már készen is állott a finom ebéd. Persze erősen délutánra járt már, de természetes, hogy eddig nem törődhettek a gyomor dolgaival. Most viszont annál sűrűbben nyúlnak a sült után, mert egyszerű az ebéd: marhasült van az asztalon fehér komáromi parasztkenyérrel. Viszont a bor elsőrangú, hiába, Klapka tábornok is szeret néha a pohár fenekére nézni…

29.

Haynau útja Aradról Komárom alá vezetett. Mégpedig gyorskocsival jött, sürgős volt az útja, mert rossz hírek érkeztek az ostromgyűrűbe fogott város ellenállásáról. A táborszernagy azt hitte, hogy Klapka György hamarosan meghódol, s ő jelentheti a császárnak, hogy Magyarország őfelsége lába előtt hever. Mert szent fogadalmat tett fővezéri kinevezése napján, hogy hamarosan saját maga jelenti a császárnak, az ifjú őfelségének a megbízatás valóra váltását, Magyarország térdre kényszerítését.

De ezzel máris elkésett, hiszen ő augusztus 18-ára, Ferenc József császár 19. születésnapjára ígérte meg a magyar rebellió felszámolását, és már jócskán eltelt az ígért idő. Igaz, Görgey letette a fegyvert, Kossuth elmenekült, de amíg Komárom vára áll, addig nem beszélhet teljes megadásról. Márpedig ő feltétlen kapitulációt ígért, s ha nincs Klapka, akkor elképzelései valóra váltak volna.

S közben a császári udvartól, a kamarillától és a haditanácstól egyre-másra kapta a leveleket utasításokkal, javaslatokkal, felszólításokkal. Valahány levél jött, mindegyikben ez állt az első helyen: még egyszer elő ne

forduljon, hogy a rebellis magyarok a cári seregek előtt tegyék le a fegyvert. Haynau legszívesebben nem fogadta volna el Grabbe orosz tábornok Besztercebánya alól érkezett seregét az ostromgyűrűhöz, de a józan ész mégis úgy diktálta, hogy nem szabad utat engedni még egyszer a komáromiak kirohanásának. Márpedig ha nem ilyen nagy erők fogják közre Komáromot, akkor nincs biztosíték arra, hogy Klapka katonái nem törik át újból az ostromgyűrűt, mint tették augusztus 3-án, s nem verik az őrzésre rendelt seregeket Pozsony vagy Bécs falai alá.

Haynau tehát magára hagyta Aradot, az elfogott tábornokokat, s Komárom alá sietett. Tudta, hogy az eddig Komáromba menesztett különböző felszólítások nem jártak sikerrel. Pedig többször megpróbált Klapka lelkére beszélni szigorúan fogalmazott leveleivel. Liebler vezérőrnagy-dandárnok a Görgey-sereg fegyverletétele után például ezt írta Klapkának:

„…Emlékeztetem önt, hogy Görgey példáját kövesse, a jogot és emberiességet méltányolja, s a vészthozó és pusztító háborúnak vessen véget."

De Klapka hajthatatlan volt.

A tatai osztrák főhadiszállás messze esett Komáromtól. Azazhogy nem is olyan messze, ha nincs közben az a demarkációs vonal, amelyet a tűzszünet alkalmából létesítettek, s amely gyűrűként vette körül a komáromi erődrendszert. Haynau Tatára utaztában jól meghányta-vetette a dolgokat: kemény katona ő ahhoz, hogy a szívére hallgasson, amikor a fegyverek is beszélhetnek. De Komárom oly nagyszerűen megépített és megerősített vár, hogy hosszú időn keresztül ellenállhat az elkeseredett rohamoknak is. Nem célravezető a támadás. Túlságosan sok vér folyna el akkor, amikor már tulajdonképpen vége a rebelliónak. A kiéheztetés sem célravezető, mert oly sok élelmiszert tároltak fel a város védői, hogy hónapokig, sőt talán fél esztendeig is kitarthatnának. Ami pedig a közelgő őszt illeti, Haynau jó katona ahhoz, hogy ismerje az ősz lelket tipró keserűségét; amikor ember és állat rengeteget

szenved. Itt gyors megadásra lett volna szükség, és éppen ez a gyors megadás hiányzott a császárnak küldendő jelentések közül.

Haynaut Tatán a Klapka által küldött megadási feltétel fogadta. És még valami. Az ifjú Ferenc József császár személyes küldötte: Schwarzenberg herceg, aki Bécsből érkezett a császár küldötteként. Haynau jól tudta, hogy a herceg és Bach vezeti a monarchiát, Ferenc József csak aláír és helyesel, az ifjú császár nem ért még a politikához. Schwarzenberg negyvenkilencedik évének küszöbén áll, magas, szikár, a szívós fajtájú emberek közül való. Két szenvedélye köztudott: a hatalom és a nők. Volt katona és diplomata, hogy újra visszatérjen a katonasághoz, bejárta Európát, botrányt okozott Londonban, és minden nőt megkaparintott Nápolyban; égette magát, és égetett maga körül, engedményekre sohasem volt képes a politikában és a szerelemben is csak nagyon ritkán. Miniszterelnök és a külügyek irányítója, a cári csapatok behívását saját érdemének tudja, egyszóval nem akármilyen férfi s rendkívüli diplomata. A császári ház hű kiszolgálója, a hatalom őre, az abszolutizmus kiteljesítője.

Schwarzenberg hercegnek nincs sok ideje. Úgy gondolta, már itt találja Haynaut, nem készült feltétlen várakozásra; bár ahol nők is vannak, ott sohasem érzi magát tétlennek. És a tatai Esterházy-kastély alkalmas a szerelemre még akkor is, ha nem is a legszebb kastélyok közül való. Tulajdonképpen megalázó emlékeket ébreszt fel a hercegben, az Ausztriai Ház feltétlen hívében ez a kastély, hiszen Ferenc császár 1809-ben, október 14-én itt írta alá a megalázó bécsi békét. És a megalázást még évtizedek múltán is jobb elfelejteni.

Haynau alig érkezett meg, pihenésre sem volt ideje, már hívatta a herceg. Nem a palotában fogadta, hanem kint a kertben, a szépen nyírott fasorban, gondozott virágágyások között, pázsitos úton. A szeptember megejtően szép Tatán, a Cseke tó partján, ahová sétautak vezetnek, s ahol titokban, idegen szemek elől elrejtve nyugodtan lehet beszélgetni.

A két férfi az Ausztriai Ház két oszlopa. Rajtuk múlik a jövendő, ők teremtették meg a győzelem feltételeit. Schwarzenberg politikai kombinációival, Haynau katonai győzelmeivel.

Tisztelik egymást.

– Mi hír Bécsben, hercegem?

– És mi hír Aradon?

– Amíg véget nem ér Komárom ostroma, várni kell a kivégzésekkel. Addig nem élhetünk a megtorlás fegyverével.

– Pedig Bécs türelmetlen. A császár Schönbrunnban tölti idejét. A birodalom sorsával foglalkozik. A mi feladatunk, táborszernagy úr, hogy segítsünk levenniválláról a gondot.

– Magam is így gondolom.

– Akkor mit tétovázunk Komárommal?

Óvatos léptekkel sétálnak az őszi parkban. A gondosan összeválogatott fák minden fordulónál az angol módra épült park új és új képét rajzolják eléjük. Hatalmas faóriások váltakoznak kecses törzsű fákkal, a juhar, tölgy, vérbükk mellett egzotikus, más földrészekről való fák is díszlenek rendezetten. A színek nyűgözik le elsősorban a sétálókat, a váratlanul eléjük bukkanó színösszetételekben gyönyörködnek; a vérszín mellett feltűnik a sárga, az ezüstfehér közelében a mélyzöld, a rozsdás foltokat pasztellszínek enyhítik.

– Szép lehet itt néhány kellemes hét, hercegem, nem gondolja?

– Önnek még lehet benne része, de nekem? Engem Bécs vár, a politika. Európa háborog, le kell csillapítani. A magyar emigránsok ellenünk akarják heccelni Európa közvéleményét. A londoni napisajtó túlzott rokonszenvet mutat Kossuthék iránt. Ha a magyar kormányzó elhagyhatná a török földet, rontaná helyzetünket a franciákkal szemben. Nekem, sajnos, nem adatott meg a pihenés e szép fák alatt, táborszernagy úr. De önnek még lehet reménye. Hiszen a komáromiak egyáltalában nem mutatnak békülési szándékot… Én holnap már újra

Bécsben leszek. Mulaszthatatlan ügyeim várnak. A kormány nem várhat rám. Miniszteri tanácskozás lesz az új fejleményekről. És várjuk, nagyon várjuk a Komáromból érkező híreket. Ért engem, táborszernagy úr?

– Igenis, hercegem.

– Nem hiszem.

– Miből gondolja?

– Ismeri Klapka tábornok levelét? Azt hiszem, még nem láthatta. Én is csak ma vettem kézhez. És ön talán még nem tekinthetett bele. De itt van nálam, olvassa, kérem.

Haynau gyorsan átfutja a német nyelvű feltételeket. Villámgyorsan olvas, szeme rohan a betűk mezején. Egyik mondatot még nem is olvasta végig, de máris a másikon száguld.

– Elfogadhatatlanok! – jelenti ki határozottan.

– Csupán megfontolás kérdése az egész, nem gondolja, táborszernagy úr?

– Komolyan mondja, hercegem?

Haynau idősebb Schwarzenbergnél. Régi ismerősök. A bizalmas viszony együtt jár a társadalmi ranggal. Most nem Ritter Róza fia Haynau, most Magyarország teljhatalmú katonai főparancsnoka, akinek kezébe tétetett le a magyar rebellió leveretésének ügye.

– De a császár nem kíván több harcot. Békét kíván. És nekünk akceptálni kell az elhatározását. Most tegye félre, kérem, az önben rejtőző katonát, és engedje helyére a diplomatát. Meg kell tanulnia a diplomáciát is, s ez bizony, jól tudom magam is, sokszor nehezebb a hadakozásnál is. Akkor engedni, amikor kezünkben a győzelem, akkor félreállni, amikor teljes sikert arathatunk, rettenetesen nehéz dolog. De hát ez is feladat. S a katonának minden feladat. Teljesítésre váró parancs. Mindannyian parancsot teljesítünk. Még a császár is. A hatalom parancsát neki is teljesítenie kell.

– De Komárom – mondja Haynau.

– Semmi de, táborszernagy úr. Persze ezeket a feltételeket visszaküldjük. Ezek így valóban

elfogadhatatlanok. De más út nincs a tárgyalásoknál, ezt nekem elhiheti. És még egyet ne felejtsen: nemcsak osztrák, hanem orosz seregek is táboroznak Komárom körül. És a császár nem örülne, ha az orosz seregek előtt tenné le Klapka tábornok a fegyvert…

– Ennek én sem örülnék!

– Értjük egymást.

– Jelentheti a császárnak: Komárom hamarosan a miénk lesz. Erről én gondoskodom. És önnek elárulhatom, hercegem, vannak hozzá fegyvereim. De most ezekről nem szívesen beszélek. Ez az én titkom.

Mennek tovább a kastélykertben.

A tóra levelek hullanak. Ilyenkor szép az ősz, amikor még éppen csak belopta magát a fák közé, amikor még díszük a nyári pompa is, csak sejtelmes hangulatok árasztják az elmúlás fájdalmasan szép varázsát. A szerelmesek szeretik az őszt, a szerelmesek évszaka, mert akkor borulnak össze igazában, amikor megérzik, hogy Ők is a múlandóság gyermekei. És ez a park olyan szép, hogy Schwarzenberg hercegnek kedve lenne sokáig itt maradni. Most is van egy bájos szeretője, éppen csak az elmúlt napokban került a szeme elé; még csak ígéretei vannak, mintsem valóra váltásai, de máris felgyűlt a herceg, és felejti a múlt évi nápolyi kalandokat, a heves olasz nőket, mert ez a bécsi grófkisasszony bájos is, művelt is, előkelő is, és ahogyan sejti: odaadó is.

Mennek a fák közt.

Haynauban már dolgozik a katona: levelet fogalmaz, kemény felszólítást a feltételekre, óvni fogja Klapkát a cári katonákkal való tárgyalástól; még egyszer nem ismétlődhet meg a világosi fegyverletétel. Tulajdonképpen jó is, hogy elmegy a herceg. Csak zavarná munkájában. Közben latolgatja, hogy a császárváros közelsége bizonyosan neki is megenged egy felruccanást; jó kocsival egy nap alatt felér, nem nagy ez a távolság, az utak rendben, az esős idő még szerencsére messze.

És Pest is közel.

De legközelebb van mégis Komárom vára.

30.

Thaly Zsigmond távol maradt a hadigőzöstől, nem ment tiszttársaival a dunai kirándulásra, mert bosszantotta, hogy Klapka tábornok alkudozni kezdett az ellenséggel. Mindezt persze megtehette, egyébként is sürgős ellenőrző körútra indult: az erődítményrendszert ellenőrizte, amely pedig szinte bevehetetlen, hatalmas gyűrűként ölelte Komáromot. Tulajdonképpen túl is becsülte a mérnökember önhittségével, magabiztosságával a védelmi rendszert. Nagyon is bízott a falakban, a jól kiépített erődökben, az előretolt állásokban, a kor legjobb módszerével kiépített várban. Tudta, hogy Komáromot négy évtizede alaposan megerősítették Napóleon támadásának hírére. 1808-ban az eddig érvényben volt lebontási határozattal szemben hihetetlenül rövid idő alatt olyan erősséggé építették ki, amely ha szükség lett volna Napóleon támadásának kivédésére, bizonnyal ellenállt volna a hódító franciának is.

Márpedig akkor hogyne állna ellent most az osztrákok ostromának?

Amerre ment, amerre járt, tiszttársai körében ezt a meggyőződését hangoztatta:

– Komáromot akár fél évig is védhetjük.

S ha lelkes hallgatóra talált, papirost, ceruzát vett elő, s szívesen avatta be tiszttársát a védekezés fortélyába. Ilyenkor nagy hasznát vette tudásának, mérnöki képzettségének, mert összehasonlította Komáromot más, hasonló adottságú várakkal, s az összehasonlításból mindig Komárom került ki győztesen.

– Komárom lehet a nemzeti megújulás záloga! – mondogatta ezt is, s ilyenkor azt latolgatta, ha Kossuth hallaná, vajon miképpen vélekedne róla. Bizonyos volt

benne, hogy egyes-egyedül ő képviseli Komáromban az ellenállás szellemét, no és természetesen azok a tiszttársai, akik hallgatnak reá.

– Csodákat mívelhetünk, barátaim! – kiáltotta lelkesedésében. – Komárom neve be leszen írva a történelembe.

És hitt önmagának.

Szabad idejében leveleket fogalmazott Kossuthnak. Bizonyos volt benne, hogy nem maradhatott az országban. De levelei lelkes ömlengések voltak arról, hogy ő továbbra is képviseli Komárom várában azt a szellemet, amely egyes-egyedül képes arra, hogy tovább éltesse a szabadság tüzét. Ilyenkor Thaly Zsigmond eleresztette fantáziáját, merész lendülettel vetette papírra elképzeléseit; már-már új Kossuthnak képzelte magát, aki az országkormányzó távollétében új dicsőségre vezetheti a maroknyi hadat.

Az egyik ilyen levelet megmutatta Fanninak.

A színésznőhöz ebédre volt hivatalos, mert szerette a gyomrát, a jófajta ételeket, és Fanni előző nap örömmel újságolta, hogy sikerült szép kövér tyúkot szerezni a piacon.

Fannit énekszó mellett találta.

– Minek örül annyira kegyelmed? – toppant be hozzá.

– Ennek a szép napnak – felelte a nő.

– Nem is nekem?

– Hát kegyelmed nem tartozik-é e szép napba, lelkem?

– Beletartozom én is, persze hogy bele. Egyébként olyan éhes vagyok, hogy egyedül is fölfalom ezt a tyúkot. Már tegnap este sem ettem, ma reggel is koplaltam, hogy most aztán alaposan beebédelhessek.

Fanni szeretett főzni. Persze nem mindig sikeredett az ebéd, néha maga is csak muszájból evett saját főztjéből, de rá volt kényszerítve. Hanem ez a mai tyúkleves kitünően sikerült. Az aprólékot benne hagyta a levesben, a nagyobb húsok mellé meg krumplit sütött. Elégedett volt művével, s boldogan vitte be az ünnepi asztalra.

– Na, lelkem – szedett az aranysárga levesből –, ebből jóllakhat kedvére.

Thaly Zsigmond átölelte Fannit.

– Legalább kiöli belőlem a bosszúságot.

– Ki bántotta már megint?

És simogatta a férfi arcát azokkal a gyöngéd, finom mozdulatokkal, amelyekkel minden alkalommal sikert arat a színpadon is. Mert Fanni nagyszerűen tudott viselkedni, tele volt gyöngédséggel, szeretettel. Pázmán Mihály direktor úr ezt mondogatta, ha dicsérni akarta mások előtt: „Fanni olyan természetes mozdulataiban, mintha nem is szerepet alakítana, hanem élné az életet a színpadon."

Fanni kérdésére Thaly zordonan válaszolt:

– Engem mindenki bánt, de ha senki sincs a közelemben, akkor bántom én magamat mások helyett is. Honnan került belém ennyi ellenkezés, Fanni? Miért vagyok én más, mint a többi ember? Nem értem, hogyan veszíthetik el az emberek oly hamar hitüket. Én feltettem az életemet a szabadságharcra. Nem is akarok másképpen élni. Nem tudok megalkudni a sorssal. Amíg lehetőségünk van, amíg fegyver van a kezünkben, addig állni kell a sarat, Fanni! Hát hogyan nézhetünk ezután szembe önmagunkkal? Miképpen szólhatnánk jövendő gyermekeinkhez? Még az unokák is megvetéssel gondolnának reánk. Meg kell őriznünk hitünket, becsületünket, hogy mások becsülését ne veszítsük el. És nem értik Klapka tábornok tisztjei érveimet. Nem érti a tábornok sem, vagy nem akarja inkább érteni. Most is szinte egyedül maradtam a haditanács ülésén, amikor elleneztem a tárgyalások megkezdését Haynauval. Fegyver a kezünkben, és tárgyalni akarunk. Amikor oly sok lehetőség áll előttünk!

Fanni kibontakozott az ölelésből.

– Ha nem eszünk, bizony elhűl a leves, lelkem.

– Hát együnk – adta meg magát a férfi –, együnk, és fojtsuk levesbe szomorúságunkat.

– De miért szomorkodjam, amikor örvendezek? – villogott Fanni tekintete.

– Minek? Ugyan minek?

– A levelemnek… – eresztette ki titkát egy mély

sóhajtással. Sokáig gondolkozott rajta, hogy említse-e, merje-e elmondani titkát Zsiga előtt. Hiszen ismeri a férfit, nagyon is jól ismeri, nála jobban senki sem lát a leikébe, és éppen ezért félt a levelet megmutatni. Attól félt, hogy nem fogja-e szószegéssel vádolni Zsiga, mert apja levelet írt. Sőt, Fanni szívből örül e levélnek. S az örömet nem tudja eltitkolni, az öröm kiül az arcára, benne ragyog mosolyában, a nevetésében bujkál; s legfőképpen annak örvendezik, hogy szeretett öccse, Kemenes Dénes, lám, csak kiszabadult a Neugebäude börtönéből. Ennek csak örvendezik Zsiga is? Nem hiszi, hogy ezért megorrolna reá.

– Levelet kapott?

– Levelet ám – incselkedik –, de csak ebéd után mutatom meg, úgy bizony. Csak egyék rendesen, lelkem. Mert ha megmarad ez a tyúkleves, ugyan mit csinálok vele? Ki eszi meg? Mert jól tudja, hogy én egyféléből egy nap csak egyszer eszem.

Thaly Zsigmondot fúrta a kíváncsiság. Kérdezősködött:

– Szerelmes levelet kapott?

– Azt ám!

– Valami hódolójától?

– És ha attól?

– Csak nem Friebeisz újdondász úrtól?

– Ó, kegyelmed nagyon féltékeny ám! Messzebbről jött a levél, megnyugtathatom.

– Nem Komáromból?

– Nem ám!

– Honnan?

– Szabad a gazda?

– Szabad.

– Pestről!

Ennél többet aztán nem is volt hajlandó elmondani. Viszont ilyen gyorsan még nem ebédelt meg Thaly alezredes úr, csak úgy dobálta befelé a falatokat, hogy szinte nem is érezte a krumpli és a hús izét.

– Már készen is vagyok – fejezte be ebédjét.

Fanni durcáskodott.

– Én meg nem, s most várja meg, amíg én is a végére járok. Ez a büntetés, amiért annyira kíváncsi. Bizonyosan féltékeny. Nem baj, csak bűnhődjék. És közben még hátha kedvet kap egy falatka húsra. Na, csak erre az egyetlenegy falatra, amit én kínálok, így ni, hamm…

De már az edényeket nem hagyta elpakolni a férfi.

– A levelet kérem.

– Előbb ígérje meg, hogy nem lesz haragos.

– Hát olyan van benne, hogy haragudnom kellene érte?

– Nincs olyan, de ígérje meg…

– Látatlanban semmit sem ígérek…

– Én meg addig nem adom – kötődött Fanni. Huzakodtak hát még egy ideig, amikor is Thaly Zsigmond végre ígéretet tett komoly esküvéssel, de Fanni is megígérte, hogy máskor nem titkolja el leveleit.

És a színésznő elővette piperedobozából a Temesvári András által hozott levelet.

Thaly szeme ijesztő gyorsasággal futott át a sorokon.

– Örvend, ugye, lelkem, velem együtt örvend? – repesett Fanni, de amikor Thaly Zsigmond szemébe nézett, megrémült. – Mi történt, lelkem? Hát nem örvendezik, hogy kiszabadult Dénes a börtönből?

– Mondja csak, Fanni, elolvasta kegyelmed ezt a levelet alaposan?

– Hát miért kérdez ilyet, amikor jól tudja, hogy naponta háromszor is elővészem.

– És nekem mégsem szólt felőle azonnal!

– Megmutattam vagy nem? Olyan jó tudnom, hogy Dénes kiszabadult.

– Ezt a levelet, ugye, Temesvári András hozta?

– Bizony, hogy ő… és ő is… – csuklott el Fanni hangja, s e pillanatban már sejtette, hogy miért változott meg ennyire szerelmese. – Kegyelmed most azt hiszi, ugye…

– Amit már maga is gondol, Fanni. Igen, én azt hiszem: Temesvári András áruló! Ügyünk elárulója. Mert igaz, hogy kiszabadította kegyelmed öccsét, igaz, hogy jó magyart szabadított meg a haláltól, de hogyan volt képes erre? Tehát

valamit nem mondott el Temesvári doktor. Már látom, hogy sok mindenben nem volt őszinte. Hézagos az elbeszélése, most értem késedelmeit is. Tehát azt titkolta el, hogy Haynau embere. Különben hogyan is hozhatta volna ki kegyelmed öccsét a börtönből? Meg ne haragudjék, Fanni, de most össze kell szednem a gondolataimat. És hangosan jobban tudok gondolkozni. De hiszen ez rettenetes! Áruló van közöttünk! És mi erről eddig semmit sem tudtunk. Ó, én marha! Hogyan is bízhattam meg benne ennyire. Figyeljen csak, Fanni! Ezt a levelet bontatlanul adta át, ugye?

– Persze hogy úgy… – ijedezett a színésznő. – Mit akar tenni, Zsiga lelkem? Látom az arcán, hogy valami rettenetesre készül. Ó, ha tudom…

De Thaly Zsigmond már nem hallotta Fanni sírását.

Kifutott a szobából, és nyitva hagyta az ajtót.

A Katalin-erődbe rohant.

31.

Friebeisz István úr öltözékéről már messziről látszik, hogy nem közönséges polgárember. Öltözőruhája a legújabb divat szerint készült, ennek túlzásait a maga egyéni ízlése szerint alakította át. Minden szertelen, minden feltűnő: sálat hord forró augusztusban, kalapjához még csak hasonló sincs Komáromban, barna bársonynadrágjához kék zekét visel. Ismerik jól a komáromiak, nevetik az ifjak, megmosolyogják a hölgyek, az öregurak pedig utána vetik: bolond, pedig Friebeisz István csupán újságíró vagy a kor elnevezése szerint: újdondász.

Természetesen verseket ír, no, nem olyanokat, mint Petőfi Sándor, akit tisztel, szeret és becsül, s akivel nemegyszer egy társaságban is időzött, nem! Friebeisz úr verseit nem közlik az országos lapok! Ő megelégszik a női

szivek meghódításával. Boldog, ha emlékkönyvekbe írhatja nemesen csendülő sorait. Mert még abban a korban van, hogy minden szabad idejét a női szívek meghódításának szentelheti. Alig múlott ugyanis 26 esztendős, éppen csak túl van a jogi vizsgáin, mert apai kívánságra természetesen ügyvédnek készül, mint oly sokan a hazában.

Friebeisz István boldog, hogy az ostromot Komáromban élheti át. Kitárt szívvel érkezett a Duna-parti városba, örvendett, amikor közeli kapcsolatba került a derék és bölcs könyvnyomtatóval, Szigler úrral, s még jobban örvendezett, amikor hosszas előkészület után megvalósulni láthatta tervét: újságot szerkeszthetett Komáromban.

Mindig ez volt vágya: igazi lapot szerkeszteni.

És a Komáromi Lapok egyre jobban megfelel ennek a célnak. Friebeisz István azzal a tudattal jár-kel a városban, hogy saját lapja van, ezzel a fejléccel:

Mindennap estve

Szerkesztőség: Séta tér 873. Szigler
könyvkereskedés, 3 pengőkrajczár

KOMÁROMI LAPOK

„Ne csak istenben bízzunk, mint bízánk,
Emberségünkből álljon fel hazánk.”

Petőfi

Íme, Petőfi sorait tétette a Komáromi Lapok fejlécére, ezzel is kihangsúlyozván hitét, lelkességét a jövőt illetően. A lapocska negyedrét íven jelent meg, négy oldalon, naponta 600 példányban, amely néha soknak, néha nagyon kevésnek bizonyult. Eleinte több helyen árusították a városban, később már csupán Szigler úr könyvboltjában, aki pénzt áldozott e csöppet sem jövedelmező vállalkozásra.

De Friebeisz István ezzel nem sokat törődött. Boldogságát nem rontotta semmi: ügyesen osztotta be

napjait; bejáratos volt Klapkához is, a tábornok mindig szívesen látta, sőt nemegyszer hivatalos közlemények közzétételére is felhasználta a Komáromi Lapokat.

Ha valahol feltűnt nagy szélű kalapjában Friebeisz úr, rámosolyogtak a nők, integettek neki a tekintélyes polgárok, a katonák közül is sok ismerőst mondhatott magáénak. Lótott-futott, soha nem ért rá, de amikor lecsapta magát valamelyik komáromi kávéforrás asztalához, elhagyta ereje. Ilyenkor órákon át elüldögélt, ha kipihente magát, cikkeket írogatott; néha a kéziratokat is itt javítgatta, híreket gyártott, érdeklődött és lelkesedett. Módfelett szeretett beszélgetni, ez volt egyetlen szenvedélye az íráson kívül. De amíg az írásával senkinek sem ártott, folyamatos beszédzuhataga elől menekültek azok, akik ismerték, s nem szerették megállíthatatlan szóözönét.

Persze a szerkesztőséget sem hagyta egyedül.

Felfogadott egy jó írású, lábát vesztett, jobb sorsra érdemes honvédet, akit magához hasonlónak tartott, mert enyedi diák volt a szerencsétlen, mielőtt az egyik támadásnál ágyúgolyóba nem botlott. És ez a fiatal katona ott ült a szerkesztőségi előszobában, a Séta tér 873. számú ház első emeletén, és mindazokat a cikkeket másolta, amelyek hivatva voltak a nagyérdemű olvasóközönséget aznap vagy másnap elszórakoztatni.

A szerkesztő úr, aki előszeretettel hívatta magát újdondász úrnak, sok időt töltött a „Csirke kert”-i teátrum közelében. Fanni szoknyája körül sürgölődött leginkább. Fanni tetszett neki, éppen megközelíthetetlensége miatt, örült, ha kezet csókolhatott a szép színésznőnek, egyszer-kétszer a kelleténél is szebb szavakkal mutatta be az olvasóknak új szerepében, de ezzel sem ért el sikert, mert Thaly alezredes módfelett féltékeny volt az újdondász úrra.

Éppen ezért, amikor Thaly Zsigmond rányitotta a szerkesztőség ajtaját, nem tudott hová lenni a meglepetéstől. Előbb arra gondolt, látván az alezredes kivörösödött arcát, hogy talán előző este túlzott bókokat suttogott a jelenésre váró Fanninak, de azon nyomban el is

vetette ezt a gondolatot, mert hamarosan rájött, hogy az nem is tegnap volt, hanem tegnapelőtt; s különben is, Fanni nem utasította el, nem fenyegette meg, sőt még kedvesen vissza is mosolygott.

– Nicsak, nicsak, Thaly Zsigmond alezredes úr – fogadta túlzott lelkesedéssel a belépőt. – Személyesen a mi szerény szerkesztőségünkben, ez aztán a megtiszteltetés… – alázatoskodott, s arra gondolt, hogy bizony nem szívesen párbajozna valamelyik várárokban a biztos kezű, jól lövő alezredessel. – Milyen híreket hozott a Komáromi Lapoknak, alezredes uram? Mert, sajnos, jó hírekre van most szükség, nagyon jó hírekre…

Thaly Zsigmond hármasával futott föl a rozoga falépcsőn. Még lihegett, és izzadt a futástól.

– A legjobb hírt hozom…

– Az a jó, alezredes uram, mert kint az előszobában tetszett látni, ugye, azt a rokkant honvédet, aki a mindenes dolgát ellátja itt a szerkesztőségben; bizony, most is Cserei Mihály úr krónikájából másolja ki a legszebb részleteket, mert olvasnivalót kell adni a közönségnek, ha már friss hírekkel nem szolgálhatok. Ámbátor a pozsonyi Figyelmezővel vagyok most éppen polémiában, ha olvasta az alezredes úr a tegnapi számocskát…

– Szóhoz enged végre jutni engem is, Friebeisz úr? – mérgelődött az alezredes.

– Egy szót sem szólok, ha uraságod nem akarja, de érdekes, hogy Szigler úr is, tudja, a könyvkereskedő úr, patrónusom a kiadásban, folyton azt mondogatja, hogy sokat beszél az újdondász úr; pedig láthatja, egyetlen szót sem szólok, ha erre kérnek. Mi hát az a nagy újság, alezredes úr?

Thaly Zsigmond mosolygott e szózuhatag végén. Már kifújta magát, és le is csendesedett. Amíg Friebeisz István szóval tartotta, körülnézett a szegényes szobácskában. Széles íróasztal, fölötte fali téka, mellette Kossuth-litográfia. A szakállas kormányzó szeme mintha reátekintett volna.

– Ön feltétlen hívünk, ugye?

Erre újra megindult a szózuhatag:

– Aki a Komáromi Lapokat olvassa, annak tudnia kell, hogy Friebeisz István a leglelkesültebb magyarok közé tartozik Komárom várában. Az én lapom fejlécén Petőfi sorai tündökölnek. Legyen szabad idéznem e halhatatlan sorokat: „Ne csak istenben bízzunk, mint bízánk – emberségünkből álljon fel hazánk!” Ha megbízik bennem az alezredes úr – mondta megkönnyebbülten a szerkesztő, s hálát adott a magasságosnak, hogy nem árulta el Fanni, miszerint már csókot is lopott tőle –, ha megbízik bennem az alezredes úr – mondta még egyszer, de nem tudta tovább folytatni megkezdett szavait.

– Miért ne bíznánk meg a szerkesztő úrban? Persze hogy megbízunk, mi is derék embernek ismerjük kegyelmedet. De kérdem, hogy ismeri-e az újdondász úr Temesvári András doktor urat Kosztolányi ezredes divíziójából?

– Hát persze hogy ismerem – méltatlankodott a szerkesztő –, de mennyire ismerem! Ő az a…

Thaly Zsigmond nem bírta elviselni a véget nem érő mondatokat. Közbevágott:

– Nahát, ha ismeri, akkor most arra kérem, hogy fusson le személyesen uraságod az Arany Sasba, ott találja a doktor urat, mert ott időzik jelenleg, és hívja fel ide a szerkesztőségbe. Elmondja néki, hogy a Komáromi Lapokban szívesen közzétenné az aradi és pesti útjáról szerzett értesüléseit, hiszen jól tudja, hogy csak nemrégen érkezett vissza Komárom városába.

Friebeisz István dermedten hallgatta ezt az áradatot.

– És még rám mondják, hogy sokat beszélek? – ocsúdott fel a végén.

Thaly Zsigmond nem akarta észrevenni a gúnyt.

– Megértett engem?

– Félig. Csak félig, alezredes úr…

– Hogyhogy félig?

– Ha szabadna kifejtenem részletesebben is. Ugyanis én nem tudok egyetlen szóval felelni, ért engem, ugye az

alezredes úr? – S mivel látta, hogy engedélyt kap a beszédre, nekikezdett a szokott lendülettel: – Hát azért csak félig, mert köszönöm a jó tanácsot, élek is vele, de nem értem: ha már megtalálom Temesvári doktor urat, s ott is vagyunk a vendéglőben, akkor miért nem időzhetnénk ott egy kicsinyt? Ért már engem az alezredes úr? Már későre jár, nemsokára árulják odalent a könyvesboltban a Komáromi Lapokat, én pedig soha nem mulasztom el megfigyelni, hogy fogadja Komárom lelkesült népe az újságot. Azután ha rám bízzák, hogy milyen értesüléseket kaphatok Temesvári százados úrtól, akkor csak bízzák rám nyugodtan; majd én kifaggatom, megkérdezem, hogy azután azt, amit érdemesnek tartok a közlésre, holnap meg is írjam. De nem látom a logikát, alezredes úr. Miért kell nekem idehívnom, mikor én szeretek a vendéglőben üldögélni, s hovatovább itt lesz a vacsora ideje is, s én úgy szeretem a birkapecsenyét. Márpedig ma az lesz, úgy hallottam, szép bárányt kapott a vendéglős… S engedelmet kérek, hogy még nem fejeztem be, de ha már ilyen pompázatos ötlete vagyon az alezredes úrnak, akkor bocsásson meg tudatlan kérdésemért, miért nem hívta fel magával Temesvári százados urat? Csak nem orrol rá valamiért?

Thaly Zsigmond szépen kivitelezett tervét ezzel az okoskodással akarta akaratlanul is keresztülhúzni az újdondász úr. Márpedig ezt nem engedhette meg az alezredes. Fannitól egyenesen a Katalin-erődbe sietett, s ott rövid megbeszélést tartott barátaival. Gyors elhatározás született: Temesvári Andrást félre kell állítani az útból. De ezt nem magyarázhatta meg a szerkesztő úrnak. A vendéglőben rajtaütni: veszélyes vállalkozás. Otthon meg éppenséggel nem ajánlatos. S különben is, mindezt úgy kell végbevinni, hogy Klapka ne szerezzen róla tudomást. Mert akkor őket is felelősségre vonják, márpedig most kerülni kellett minden összeütközést a hivatalos hadivezetéssel. És Thaly Zsigmond szereti magát elképzeléseihez tartani. Különben is olyan szépen kitervelt mindent. Temesvári

András gyanútlanul felsétál a szerkesztőségbe, társaival együtt közrefogják, s felszólítják a megadásra. Nem lehet ellenkeznie. S ha esetleg elfogadható magyarázatot tud adni a kérdésekre, amiben persze nem hitt Thaly alezredes, akkor még akár szabadon is engedik.

Mire ezt végiggondolta, Friebeisz István tétlenül várakozott.

– Hát menjek, alezredes úr? – kérdezte.

– Máris, újdondász úr, máris – adta meg az engedélyt az alezredes –, és hogy megértse elhatározásunk okát, hát én önnek elárulom: valami kedves meglepetést szeretnénk készíteni Temesvári barátunknak. Ért engem már, szerkesztő úr? No, menjen már, és siessenek vissza. De ne egyedül jöjjön ám! Feltétlenül hozza magával a mi kedves barátunkat, de feltétlenül ám…

Amikor Friebeisz István dohogva, morogva lement a lépcsőn, a ház előtt várakozó tisztek egymás után siettek föl a szerkesztőségbe. A rokkant honvéd, aki végzett már Cserei Mihály krónikájának aznapi másolásával, nem értette ezt a nagy gyülekezést. De csakhamar vigaszra talált abban az üveg borban, amelyet asztalára állítottak.

Thaly Zsigmond pedig ezzel bocsátotta el:

– Nyugodtan menjen csak el, barátom. Majd mi megvárjuk a szerkesztő urat, őrizni fogjuk kincseiket, ne féljen, senki idegent be nem eresztünk…

A rokkant katona felkapta a fejét.

– Istenemre, mintha Kossuthot hallanám, alezredes uram! Mert egyszer hallottam ám szónokolni Debrecen városában, ott voltam akkor én is egészségesen – nézett végig csonkaságán –, és azóta sem felejtem a hangját. Mintha Kossuthot hallottam volna… Köszönöm jóságukat, uraim, köszönöm… – És leballagott mankójával a lépcsőn.

Temesvári doktor valóban az Arany Sas kerthelyiségében üldögélt, előtte félig üres borospohár, s élvezte a közelgő alkony lassú érkezését. Még nem kellett lámpákat tenni az asztalokra, még csak a nap bukott le Pozsony irányában, de már a vári lövészek szorgosan készülődtek. Ugyanis a vár szélső ormáról minden este fél nyolckor éles csattanással szólal meg egy ágyú, jelezvén, közeledik a nyugovás ideje. De hát nyár végén fél nyolckor ágyba lehet-e bújni? Ilyen bolondságra bizony senki sem képes, mint ahogy a városi polgárok nagyon is korainak tartják a hajnali ötkor eldurrantott ágyú pukkanását is, amely pedig ébresztőt parancsol a katonanépnek. De hát a komáromiak egyiket sem tartják be, így aztán az ágyúpukkanásokat inkább pontos órajelzésnek tekintik, mintsem akár rá is hederítsenek.

Kellemes ez a szeptemberi alkony.

A kerthelyiségben szorgosan tekéznek a fiatalabb legények, de közéjük állnak még a meglett korúak is; hiszen ez jó játék, lehet nyerni vagy veszíteni, vagy ami mostanában jött szokásba azok részéről, akik nem játszanak: lehet fogadni a győztesre.

A találgatás persze nehéz dolog, mint ahogy az ivóban is egyre sűrűbben hangzik el a törzsvendégek között: vajon meddig tartja még magát Komárom, mi lesz holnap, felújul-e harc a tűzszünet elmúltán, mire virradnak a városiak? A napokban elterjedt a híre, hogy a Kossuth-bankókat is teljes értékben váltják majd be az osztrákok, ha feladja Klapka Komáromot. Nosza, akik elkótyavetyélték 10-15 percenttel olcsóbban, azok most fogják is a fejüket bánatukban.

De minek is kellett annyira sietni, amikor még most is mindennap dolgozik a várban Klapka jegynyomdája, s készíti a bankókat. Mert mindenért fizet a katonaság, itt nincs rekvirálás, a szerencsétlen népség megsarcolását hagyják az utánuk jövőknek.

Az ostromgyűrű keltette zavar sem látszik a város külső képén. Igaz, nincs ágyúzás, semmiféle korlátozás a polgári

lakosság részére, csak éppen a szívekben I rejlő nyugtalanságot árulja el, hogy többet beszélnek, s még többet isznak a derék komáromiak. De hát azt sem tudják a polgárok, hogy mire költsék a pénzüket. S félnek, hogy mégis nyakukon maradnak a magyar bankók.

Újságot akart venni Temesvári doktor, de lusta volt elmenni a könyvkereskedésig. Így aztán nagy-nagy örömmel üdvözölte Friebeisz szerkesztő urat, aki feltűnt a kerthelyiségben.

– Nicsak – örvendezett találkozásuknak az újságíró –, nicsak, Temesvári százados úr! Nem is tudom, minek tituláljam, a századosi rang emeli-e jobban a tekintélyét vagy a doktori cím? – lelkendezett a szerkesztő, s azon nyomban az asztalhoz is telepedett.

– Egyiknek sem, barátom – mondta Temesvári –, én annak örvendenék, ha jobbnál jobb híreket olvashatnék kegyelmetek lapjában, de csak csupa semmiséggel van teli az újság. Nincs talán megírnivaló? Vagy rosszak az értesülései, szerkesztő úr?

Friebeisz István legyintett.

– Holnaptól kezdve még kevesebb leszen újságunkban a hír s még több a hivatalos közlemény. Klapka tábornok úr jelezte, hogy ezentúl mind gyakrabban kívánja igénybe venni lapomat a különböző hivatalos tájékoztatók céljaira.

A doktor széttárta kezét.

– Nem kaptam újságot, nem adna nekem egyet kegyelmed, persze nem ingyen kívánom.

– Hiszen ha lenne nálam, szívesen. De sajnos, látja, barátom, egyetlen példányom sincs. Hanem ha feljönne a szerkesztőségbe, ott megprezentálom a mai lappal. S amúgyis örömmel venném felvilágosítását arról: milyen volt az útja, mit látott, tapasztalt kegyelmed pesti útja során?

A szerkesztőségbe vezető lépcsőn maga előtt tessékelte vendégét. Nem gondolt rosszra. Friebeisz István valami bécsi dalt énekelt, nemrég tanulta egy osztrák kapitánytól, aki mostanában szívesen látja egy csésze kávéra, ebéd után. És az újságíró minden érzelme ellenére is gondol a jövőjére.

Igyekszik barátokra szert tenni, védelmező pajtásokat keresni önmaga altatására.

Benyitottak az ajtón.

Temesvári meglepetten látta, hogy a szobában katonatisztek csoportja várakozik. Öten lehettek. Meg sem számolta őket, mert azonnal Thaly Zsigmond Kossuth-szakállas arca vonta magára figyelmét.

– Nézd csak, ezt a meglepetést! – kiáltott föl örömmel. – Hát te is itt vagy, barátom, Zsiga? Nini, meg Bercsényi kapitány úr, Boross Jancsi, Keresztúri hadnagy úr! Micsoda titkos összejövetel ez, csak nem valami összeesküvésbe csöppentünk bele?

Vidám és könnyed hangon beszélt.

Egy pillanatra el is felejtkezett Friebeisz Istvánról, aki magukra hagyta a katonákat, és a szomszédos szobácskában telepedett le; annál az asztalnál üldögélt bánatosan, ahol máskor a rokkant katona körmölgeti Cserei Mihály krónikáját.

Thaly Zsigmond merev pillantással fogadta Temesvárit. Csak egy pillanatig nézett a szemébe, azután elkapta tekintetét. A többiek is szótlanok maradtak. A hirtelen csönd nehéz súlya tapintható volt.

Temesvári doktor még nem gondolt semmi rosszra. Magában azt számolgatta, hogy este nyolcra beszélte meg a találkozót az Arany Sas belső termében Flóriánnal és Fejérhegyesivel; ha nem tartóztatják sokáig pajtásai, éppen időben érkezhet. Mivel szótlan csönd fogadta érkezését, udvariasan megkérdezte:

– Zavarok talán, uraim?

Friebeisz szerkesztő úr is benyitott a szobába.

Thaly ráripakodott:

– Kérem, Friebeisz úr, ami itt történik, az nem önre tartozik.

– Kérem, kérem – hátrált ki sértődötten az újságíró –, én akár el is mehetek.

Temesvári nyugtalan lett. Az összegyűlt tiszti csoport, ez a rideg hang, Thaly Zsigmond merev arca, amint kerüli

tekintetét, ez nem sok jóval biztatta. De még nem gyanakodott. Meg is kérdezte:

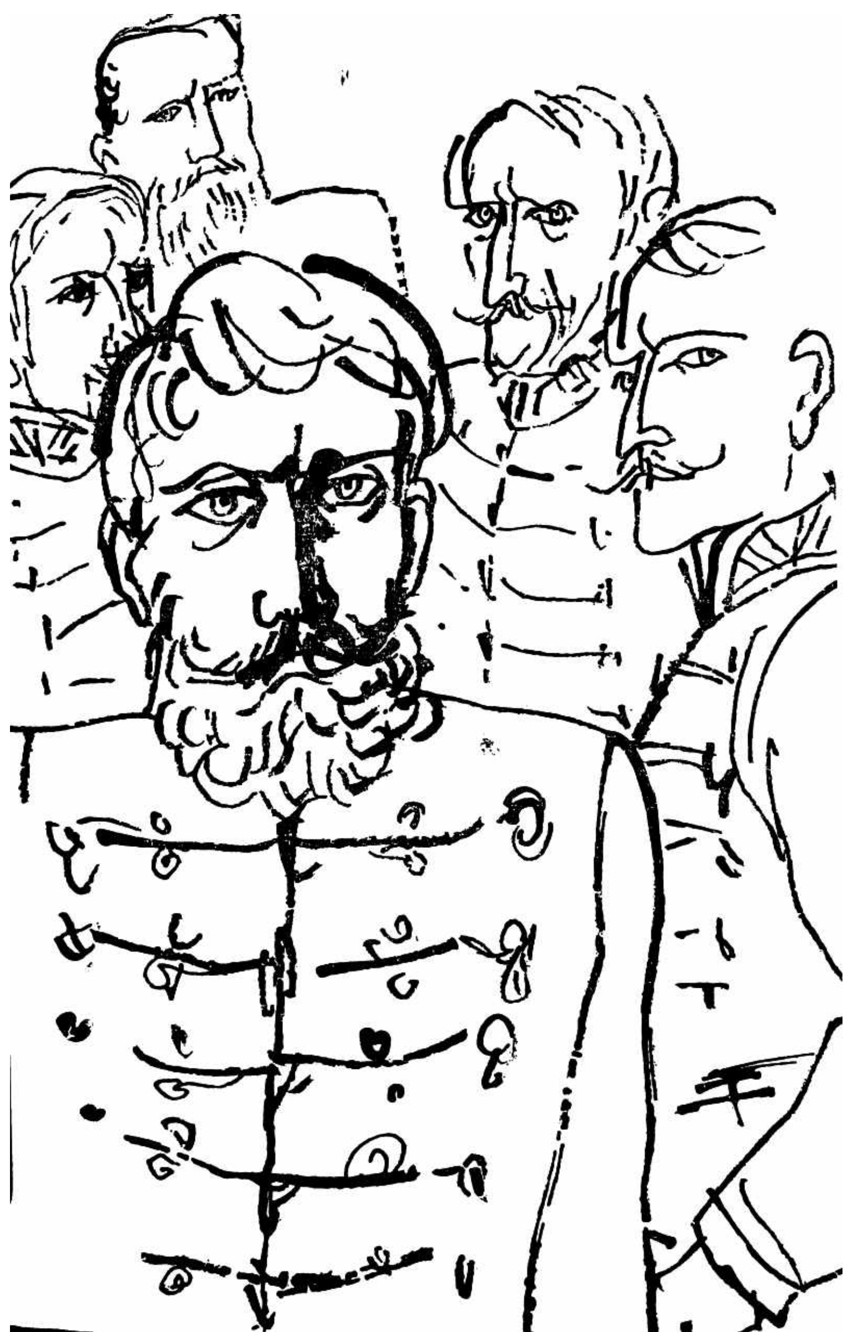
– Valami rossz híred van, Zsiga?

– A lehető legrosszabb!

– Mi történt?

– Árulás!

– Klapka ellen? – ijedt meg Temesvári, s azt hitte, hogy társai Flórián nyomára jutottak.

– Árulás Komárom ellen!
– És miért nem cselekedtek?
– Azt tesszük, Temesvári százados úr!
És valamennyien közelebb léptek a doktorhoz.
Temesvári visszatérte óta polgári öltözékben jár-kél a városban. Így kívánta meg Klapka parancsának teljesítése, és valahogyan jobban is illik hozzá a fényes, rikító, sokszínű katonai öltözőruhánál. Úgy állt a fenyegető arccal közeledő társai között, hogy azonnal tudta: őt gyanúsítják.
Időt akart nyerni.
– Mi dolog ez, Zsiga? Csak nem engem… akartok…?
– Tudja azt kegyelmed, Temesvári András százados! Nagyon is jól tudja. Én a Komárom Szabadságáért Harcoló Szövetség megbízásából önt, Temesvári András százados, ezennel…
– Zsiga!
–…letartóztatom!
– Megbolondultál, barátom! Mindannyian megbolondultatok, barátaim! – kiáltotta újból a doktor. – Bercsényi százados, Boross Jancsi, ti ezt nézitek, tűritek?
Thaly felemelte hangját.
– Az árulónak mindig ez a sorsa.
Nehéz pillanatok következtek. Temesváriban sok minden végigfutott: először arra gondolt, nincs értelme az ellenállásnak, hiszen Klapka úgyis tisztázza szerepét. De a következő pillanatban már arra gondolt, ha őt elfogják, s Fejérhegyesiékkel nem találkozhat, esetleg megrémülnek, s azonnali cselekvésre szánják el magukat.
Időt akart nyerni.
– De hát miért tartóztattok le?
– Mert elárulta a Fanninak hozott levél! Látja kegyelmed, Herr doktor, nem lehet az ember sohasem elég óvatos. Günther Leopold megírta, hogy kiszabadította fiát a börtönből, ön tehát Haynau bizalmi embere. S ezt letagadta előttünk. Beférkőzött sorainkba, és mi az árulót kivetjük magunk közül, ön a revolúció elárulója!

– Tud erről Klapka tábornok?

– Ez a mi ügyünk és nem Klapka tábornoké. Mi, becsületes komáromi tisztek elhatároztuk, hogy kezünkbe vesszük a város irányítását. Ha kell, a tábornok ellenére is. Nem engedhetjük eluralkodni az árulás szellemét. Nem alkuszunk. Mindhalálig küzdeni fogunk Komárom szabadságáért. Ne mozduljon, százados úr… A pisztolyok töltve vannak.

– De Zsiga, én mindent megmagyarázok… Félreértettétek pesti cselekedeteimet.

– Ön értette félre a mi eddigi nagylelkűségünket. Kérem, ne ellenkezzen. A szökés reménytelen. Esti sötétedésig itt marad velünk, akkor kocsit hozunk. Nem akarjuk, hogy szégyenét mások is lássák. Megértett, doktor?

Friebeisz István ekkor lépett be újra az ajtón. Csupán azt kívánta jelenti, hogy tovább nem várhat, sürgős dolga van, Szigler úr üzent érte, aki azonnal a nyomdába kéreti. A belépő megzavarta Thaly Zsigmondot, aki hirtelen elhallgatott, s bosszúsan fordult az újságíróhoz.

De ennyi elég is volt Temesvárinak. Kihasználva a pillanatnyi figyelemlankadást, fejjel az alezredesnek ugrott. Thaly megtántorodott, gyomrához kapott. Fájdalmasan felkiáltott. A támadó a pisztolyát felemelő Bercsényi kezéből kiverte a fegyvert. A pisztoly nagyot dörrenve hullott a szoba padozatára, megijesztve az ajtóban álló Friebeisz Istvánt.

Boross hadnagy ugyan gáncsot vetett, de az éppen feltápászkodó Thaly Zsigmond bukott fel kitartott lábában. A zűrzavar teljes volt. Temesvári András lerázta magáról az ajtónál álló tiszteket, akiket nem is ismert, s akik eddig megdermedten figyelték a pillanatok alatt lejátszódó eseményt. Félrelökte a tátott szájjal bámuló újságírót, és lerohant a lépcsőn.

Négy sovány ürüt vásárolt az Arany Sas fogadó tulajdonosa ezen a napon 18 pengőforintért, s mintha csak megérezték volna a jó vásárt a Komáromba szorult gyomorukat szeretők, messziről jöttek a birkapecsenye illatára. Mert nagy szenzáció volt mindig az Arany Sas udvarán felállított nyárs. Értő kezek forgatták a nyársra tűzött jószágot, kellőképpen ügyelve a pirulás mikéntjére, s maga Kelecsényi fogadós úr jött ki a nyárshoz fertály óránként ízlelésre, szagolásra és pecsenyelátásra. Ezt a tisztet soha senkinek át nem engedte volna. Ilyenkor maga is megtelt jófajta illatokkal, a sülő hús fenséges illatával, a gyomornedveknek udvarló ízek sokféleségével, és szakértő szemmel irányította a nyársak forgatását. Mert megvolt ennek a fortélya, vigyázni kellett a hús egyenletes pirulására, meg kellett találni a forgatás kellő mértékét, amely az első időben lassúbb, hogy azután a négyórás sütés végén már megfelelően felgyorsuljon, nehogy odaégjen a birka.

A négy ürühöz két nyársra volt szükség, hiszen két birkát a déli ebédhez, kettőt pedig az esti vacsorához prezentált Kelecsényi úr; úgy számítván ki a sütés utolsó fertályóráját, hogy délben 12-kor és este hét és nyolc között tálalhasson vendégeinek.

– Maga Újházy László is megnyalhatná mind a tíz ujját – szokta mondani ilyenkor, pecsenyelevétel után Kelecsényi fogadós, s ez a mondás azért volt hatásos, mert a város katonai élelmi főgondnokságát Újházy László irányította, aki megbízott kormánybiztosként igyekezett megakadályozni az élelmiszer- és húsárak naponkénti emelkedését.

Günther Flórián és éhes társa is alig várta az asztalra érkező, még gőzölgő hús hűlését. Ecetes paprikát kaptak hozzá és friss kenyeret. Flórián szájában összefutott a nyál.

– Mondhatom kegyelmednek, Fejérhegyesi uram, isteni ez a birkahús – ízlelte meg az első falatot –, isten bizony, csodálatos, mondhatnám azt is, hogy fölséges. No, kegyelmed még nem lát hozzá? Mifelénk, odahaza

Temesvárott, isten bizony, hogy nem finnyás a nép, bár én megmondom kegyelmednek, hogy a mi családunk asztalára sohasem jöhetett birkaétel. Ugyanis drága, jó anyám ki nem állhatta a berbécset. Szokta volt is mondogatni: egyék csak a szerbek meg a románok, nem német gyomorba való étel!

Villájára szúrt egy újabb falatot, nagyot harapott hozzá a fehér kenyérből. Az ecetes paprika leve végigcsurgott az állán. Azután tele szájjal folytatta:

– Én azért nagyon szeretem, isten bizony, hogy nagyon szeretem. Meg éhes is vagyok csuda mód, de látom, kegyelmed még mindig gondolkozik. Bizony isten, kegyelmed adagját is megeszem, farkaséhes vagyok…

Fél nyolcra járt az idő.

Az Arany Sas belső termében még csak most gyülekeztek a vendégek. Szeptemberben hamarabb hül a levegő, elkél már ilyenkor estefelé a felsőkabát is. Csak a vérmesek, a fiatalok, a nótás kedvűek foglalták el az asztalokat kint az őszi kertben.

A cigányok a külső teremben húzták, hogy mindenki egyképpen részesüljön a muzsikából.

A zeneszó miatt kicsit hangosabban szólt társához Fejérhegyesi:

– Én csak csodálom kegyelmedet, úgy eszik itt, mintha azért jöttünk volna ide, hogy telezabálja magát… Már megbocsásson ezért, de csakugyan úgy eszik, hogy még nekem is kedvet csinál, pedig én utálom szívemből az ürühúst.

Flórián csodálkozva nézett rá.

– Cseppet se csodálkozzék ezen, Flórián úr. Odakint Amerikában utáltam meg, ott mást se ehet az ember, mint egyfolytában ürüsültet. Az isten nyugtassa a szegény birkákat, sajnos, sohasem tudtunk annyit enni, hogy egyszer elfogytak volna. Hát csak egyék kegyelmed jó étvággyal. Még az ízét valahogy kibírnám, de a szagát… Nem érez semmit? Jó kegyelmednek, mindig is irigyeltem a jól evő embereket. S egyébként azt sem értem, hogy honnan

ez a nyugodtsága. Bizonyos abban, hogy minutára érkezik a doktor? Ennyire megbízik benne? Hanem ha valaki ide akarna telepedni az asztalunkhoz, coki neki… Még csak az kellene, hogy kihallgassák a beszélgetésünket. Mert olyanok a vendég urak szemre, mintha mind becsületes ember lenne, de az isten se hiszi el, hogy nincs közöttük egy-két spicli.

Fejérhegyesi ímmel-ámmal szurkálta villájára a sült húst, Flórián annál derekasabban lakomázott. Sűrűn töltögetett a somlaiból is, egymás után hajtva föl a poharakat.

– Nyolcra ígérte jövetelét Temesvári százados, ne nyugtalankodjék hát kegyelmed. Ne hívjanak Günther Flóriánnak, ha nem jön idejében a mi emberünk.

– Ennyire megbízik benne? – kérdezte csodálkozva Fejérhegyesi.

– Kegyelmedben se jobban.

– Csak aztán rá ne fizessünk erre a nagy-nagy bizakodásra. Hogyha tudnunk kellett volna róla, akkor Aradon Riedl őrnagy úr… – lehalkította a hangját, s úgy folytatta – bizony, akkor Riedl őrnagy úr bizonyosan beszélt volna róla. Nem gondolja kegyelmed?

– Én azt nem mondom, hogy többet tud nálunk is – sziszegett fájdalmában, mert ráharapott egy csontra Flórián –, de hogy sokat tud, az bizonyos, ő bizalmi embere Haynaunak. Ebben egészen bizonyos vagyok.

– Pszt, az istenért, halkabban… Úgy fülelnek itt az emberek, mintha aranyat csörgetnénk. Fő az óvatosság!

A másik teremben új dalra zendítettek a cigányok. Vérforraló ritmusa egy csapásra népszerűvé tette. Petőfi versére könnyen termett abban az időben dal, de ez a gyors, pezsgő ritmus még Fejérhegyesinek is feltűnt.

– Hát ez meg miféle nóta? – kérdezte.

– Még ezt sem tudja kegyelmed? – tolta el maga elől tányérját Flórián, s megkérdezte a félbehagyott hús láttán: – Hát csakugyan nem eszi meg kegyelmed, mert én vissza nem küldetem a fogadósnak.

– Egye csak nyugodtan, barátom – egyezett bele Fejérhegyesi –, legalább nem érzem a birkaszagot. Csak úgy facsarja az orrom. S képzelje – tért vissza előbbi kérdéséhez –, még ezt sem tudom. Hát miért kellene tudnom? – mérgelődött föl Flórián hányavetiségén. Már különben is, ideérkezésüktől fogva tapasztalta, hogy a fiatalember túlzottan magabiztos a dolgában. Lenézi őt, mintha mindazt azért cselekedné, hogy őt félreállítsa a dolgok véghezvitelétől. Fejérhegyesi gyanakvó természete sohasem szerette a közösen végzett munkát, abban volt bizonyos, amit egyedül vállalt. Most is szívesebben jött volna egyedül Komáromba, de hát ha már összekötötték sorsukat, majd csak kibírják valahogy. Kossuth után is egyedül járt az országban értesüléseket szerezni. Információkkal látta el megbízóit, s a pénzt is maga vette fel. De most vajon mi lesz majd az osztozkodásnál? Nem rövidítik-e meg őt, mert akkor…

– Hogy miért? – nevetett szeme közé Flórián. – Mert mindenki ezt a dalt fújja Komáromban. Ez a híres-neves Klapka-induló. Nem hallott még róla? – adta a sokat értőt, a bennfentest, a mindentudót. – Három hete csendült fel először a Séta téren, Fanni lelkesen beszélt róla, én is mindig meghallgatom, ha módom van rá. Esténként a Séta téri ligetben gyakorol a fúvószenekar, csak hallgassa meg egyszer kegyelmed is, élvezetes az összjátékuk. De én is azt mondom, mint a nővérem, megmozgatja a vért az erekben. Nem találja, Fejérhegyesi uram?

A másik teremben sokan énekelték. A zene fellelkesítette Flóriánt, és a cigányok muzsikájára ő is akaratlanul belekezdett szép baritonján.

Fejérhegyesi elképedten hallgatta.

– Mit csinál kegyelmed?

De Flórián nem is válaszolt. Felpattant, csákóját az asztalra csapta. A muzsikaszó vitte a hangját. Ezt énekelte:

Föl, föl vitézek a csatára,
a szent szabadság oltalmára,

édes hazánkért hősi vérünk
ontjuk, hullatjuk nagy bátran, míg élünk…

Mások is segítettek, itt is, ott is belekapott egy-egy hang az énekszóba, s amikor a cigányok befejezték, újrázni kellett. Néhányan tapsoltak, tetszett nékik a honvédtüzér éneklése, de Fejérhegyesi annál kellemetlenebbül érezte magát. Amikor Günther Flórián végre befejezte a dalolást, s visszaült a helyére, éles szavakkal hasogatta fel a hirtelen támadt csöndet.

– Megbolondult kegyelmed? Veszélybe akar sodorni mindkettőnket?

Flórián kipirultan leckéztette meg társát:

– Idióta – sziszegte –, idióta, tanuljon meg végre már rendesen viselkedni! Mi itt komáromi polgárok vagyunk, én magam komáromi honvédtüzér, ha még nem vette volna észre. Itt az a feltűnő, ha valaki nem énekel, s nem pedig az, ha a Klapka-indulót danolássza. Csak ébredjen fel kegyelmed, mert így semmire sem megyünk…

– Úgy, úgy – sápadt el Fejérhegyesi –, csak oktasson kegyelmed. Ha ennyire jól tud mindent, akkor mi a fenét vállalkozott velem együtt e feladatra? Egyébként is nem törődöm kegyelmeddel, ezután majd megválogatom, hogy hol találkozzunk. Még pusztulásba sodor mindkettőnket oktalan hevességével.

A fogadós körbejárta az asztalokat.

– Parancsolnak még valamit az urak? – hajolt meg előttük is. – Tésztát, édességet? Kitűnő a vargabélesünk… ha parancsolnának a tisztelt vendég urak…

– Két adagot, fogadós, meg még egy litert a somlaiból.

– Azonnal hozom, uraim.

De előbb a lámpások gyulladtak föl a helyiségben, kettő a falon pislákolt, egy-egy meg a középső asztalokra került. A pipafüst vastagon úszott a levegőben. Már teljesen megtelt a belső terem is, a kinti hűvösből már egyre többen igyekeztek a barátságos meleget nyújtó belső szobákba.

– Mikor jön a századosa? – kellemetlenkedett továbbra is

Fejérhegyesi.

– Nyolcra ígérte.

Odakint megkondult a Barátok templomának harangja. Lassú, mély ünnepi zengéssel ütötte a nyolcat.

– Itt is van, ni – mutatott örömmel a siető Temesvárira Flórián. – Ugye, hogy egy minutát sem késett a százados úr? Egy jó adag birkapecsenyét – üdvözölte az asztalhoz telepedőt az ifjú katona, de az elhárító mozdulaton látták, hogy nincs ideje az ilyesmire a századosnak.

– Alig tudtam egérutat nyerni Thaly Zsigmond alezredes emberei elől. Üldöznek. Le akarnak tartóztatni.

Fejérhegyesi megrémült.

– Akkor meneküljünk…

Temesvári leintette.

– Annyira azért nem sürgős. De lehet, hogy itt is keresni fognak. Jobb, ha nem sokat időzök itt. Kegyelmetek egyelőre biztonságban vannak, rám vetették ki a hálójukat.

– Felfedték terveinket? – húzta össze szemöldökét Flórián.

– Dehogyis. Csak kegyelmed nővére akaratlanul is elárult Thaly alezredes előtt. A levéllel, amelyet néki hoztam apjaurától, aki mindent megírt, hogy én hoztam ki Kemenes Dénest a Neugebäudéből. Most a vesztemre törnek. De nem szabad elveszítenünk a kapcsolatot. Mindenesetre addig semmit sem cselekedhetnek, amíg végleges tervet nem dolgozunk ki. Én eltűnök innen, de legyenek kegyelmetek két nap múlva este a „Csirke kert”-i teátrumnál. Mondjuk, az esti előadás kezdete előtt egy fertályórával. Az nem veszélyes.

– Ott leszünk – adta beleegyezését Flórián.

– Hová menekül kegyelmed? – érdeklődött Fejérhegyesi.

– Új-Szőnyben éjszakázom! Ott biztosan nem keresnek, ott védelmet találok. Fő a megfontoltság. Vigyázzanak, holnaptól kezdve már működik a rögtönítélő szék. Hallomásom vagyon arról is, hogy ezentúl már a környék földműveseit sem engedik át a Vorpostok. A bejövendő utasok mind a tábornoki lakáshoz kísértetnek. Akár

kalmárember, akár másféle.

Flórián az ajtóra mutatott.

– Nézze, százados úr, igazoltatók!

A másik teremben feltűnt katonai járőr az igazolványokat ellenőrizte.

Valaki elkiabálta:

– Meneküljünk.

Úgy látszik, mások is voltak az Arany Sasban, akik nem akartak szemtől szembe kerülni az igazoltató katonákkal. Lámpák csörrentek, dulakodás zaja hallatszott, s a hirtelen beálló sötétben a hátsó kijáraton át, egymást taposva, rángatva igyekeztek kijutni a menekülők a békességes szeptemberi éjszakába…

34.

Késő éjszaka.

A csillagok beezüstözik a Dunát. A békák ilyenkor sem nyugszanak, ott kuruttyolnak a part menti apró tócsák vizében. A táj kihalt. Aki nem ismerős erre, nem is sejti, hogy itt állomásozik Új-Szőny mellett a a Kosztolányi divízió. A katonák többsége házaknál kapott kvártélyt, de a sátrak is alkalmatosak még az enyhe őszi időben is a szállásozásra.

Temesvári késő éjszaka érkezett meg csapatához, s azonnal Kosztolányi Móric ezredest kereste. Nehezen jutott be hozzá.

Az ezredes éppen a napiparancskönyvvel bíbelődött. Általában nem ő vezette, de nem volt nap, hogy át ne nézte volna. Szerette tudni, miképpen gondoskodnak embereiről a beosztottjai.

Kosztolányi ezredes meglett férfi: ősz hajú, szelíd szavú, bajuszos-szakállas nagyapatípus. Csak éppen az unokák hiányoznak mellőle. Viselkedése lassú, nyugodt, megfontolt.

Általában keveset beszél, szavait elharapja, szívesen beszéltet másokat.

– Tehát rajtadütöttek? – hallgatja végig Temesvári András elbeszélését.

– Még időben futottunk ki mindannyian.

– Gyere velem – invitálja magával a századost, és elindult Kosztolányi ezredes a Duna felé. Tudja, hogy olyan dolgokról kezd beszélgetést, amely nem való idegen füleknek. És most olyan a világ, hogy már néki sincs bizodalma senkivel szemben. Az a biztos amit csak ketten hallanak. Semmi más.

Az éjszaka fülledt. A távolban villámlik az ég.

– Esni fog – jegyezte meg az orvos.

– Azért kuruttyolnak annyira a békák. Vízért kiáltanak.

Már a Duna-parton járnak. A vízből halak ugrálnak föl. Egy öreg fatörzs hever a parton.

– Ide le is ülhetünk.

Közöttük most nincs katonai rang. Egyébként is Kosztolányi Móric ezredes régi barátja a temesvári Wagner családnak. Kezeskedik a fiatalemberért. Teljes a bizalma.

– Tehát ez az igazság?

– Mindent elmondtam kegyelmednek őszintén. Akár meg is esküdhetem rá.

– Ne esküdj, fiam, erre igazán semmi szükség.

– Én voltam eddig orvosa a csapatnak, de most nekem van szükségem gyógyító szavakra.

– Itt mindig megtalálod, fiam. Beszélj csak.

Temesvári halkan, óvatosan beszél, örül, hogy az ezredes megértéssel fogadja. Vall hát őszintén, de szenvedéllyel.

– Előttem már minden világos, ezredes uram. Thaly Zsigmond vezetésével forradalmi párt szerveződött Komáromban. Magam is voltam a Katalin-erődben. Sajnos, alig ismerek közülük valakit. Bizonyára becsületesek, jó szándékukhoz kétség sem fér. Thaly Zsigmond kemény ember, őszinte harcos és barát. De ez a Kossuth-barátság mintha túlságosan is a fejébe szállt volna. Valakinek fel kellene világosítani cselekedeteinek helytelenségéről. Mert

maholnap úgy leszen, hogy rajta és kebelbarátain kívül mindenki áruló, aki nem ugyanazt akarja, mint ő. Lázálomban élnek, ezredes uram. Most ajánlgatni a végsőkig tartó harcot, már nagyon elkésett s hiábavaló próbálkozás.

– Én is ezt vallom, fiam.

– Köszönöm, hogy egyetért velem, Móric bátyám. Nagyon köszönöm. Engem a Komárom Szabadságáért Harcolók Szövetsége nevében akart letartóztatni. Bizonyos, hogy a Katalin-erődbe vittek volna. Csak néhány tiszttársát ismerem, a többséget nem. De láttam, hogy mindenre elszántak. És az elszánt emberek félelem nélküliek. A meggyőződésükért készek meghalni is.

– Nehogy sor kerüljön rá – jegyezte meg az ezredes.

A víz meleget árasztott. A beszélők csendességét egy-egy vízimadár zavarta meg. A kiáltások ijedtek voltak, és sokáig hallatszották.

– Hallott már Móric bátyám a csallóközi köztársaságról?

– Miről, fiam?

– A köztársaságról!

– Miféle köztársaságról beszélsz?

– Sokat én sem tudok róla, de azt tudom, hogy ez élteti az összeesküvőket. Talán nem is szép dolog ez, hogy most beszélek csak róla, de eddig nem volt rá alkalmam. És tulajdonképpen nem is vettem komolyan ezt a Thaly-féle szervezkedést. De az én példámon látom, hogy mindenre készek. Ma ellenem, holnap mások ellen. Klapka tábornok sem szent előttük. Amikor megkérdeztem Thaly alezredestől, hogy tud-e letartóztatásomról Klapka tábornok, majdnem kinevetett. Azt mondta: „…ez a mi ügyünk s nem Klapka tábornoké. Mi, becsületes komáromi tisztek elhatároztuk, hogy kezünkbe vesszük a város védelmének irányítását. Ha kell, a tábornok ellenére is…” Érti ezt, Móric bátyám? Tehát ők, a *becsületes* komáromi tisztek. Mert csak ők a becsületesek. Kegyelmetek, Klapkáék, a többi tiszt eszerint nem becsületes. S miért nem az? Mert Klapka tárgyalni merészel az ellenséggel,

vagy mert a többiek helyeslik a tárgyalásokat.

Remegett a hangja.

Megkísérelte legyűrni indulatait, de nehezen sikerült.

Kosztolányi ezredes megfontoltan kérdezte:

– Erről a köztársaságosdiról tud a tábornok?

– Én nem referálhatok erről kegyelmednek, Móric bátyám. Magam is csak most hallottam.

– Tehát ha jól értem: háborús párt és békepárt.

– Valahogy így van, Móric bátyám.

– Ezt a Thalyt ki kellene hozni ide, a sereghez. Azt hiszem vészesen félreérti Komárom helyzetét. Én katona vagyok, nem erődítési igazgató. Mert az ő tiszte mérnöki feladat: ő nem emberekkel bánik, hanem a kőfalakkal és a földhányásokkal. És a falak, sajnos, nem tudnak beszélni. A kövek érzéketlenek. De az embereim nagyon is érzékenyek. Elhiszem, hogy Thaly Zsigmond alezredes másképpen vélekedik a dolgokról, mint én, de csak azért, mert nem ismeri a valós helyzetet. Aki látni akarja, annak itt kell élni a katonák között.

Temesvári örömmel hallotta ezredese beszédét. Végre egy katona, aki mer és tud is gondolkodni. Aki nemcsak számokat lát, hanem az embert is látni és érezni akarja.

Az ezredes folytatta:

– A mi katonáink nem romantikus lelkek. Thaly Zsigmond alezredes úr bizony semmit sem tud a valóságról. Mert, ó, milyen szép is szavakba foglalni, hogy mindörökre megvédjük a várost, a várat vagy a csallóközi köztársaságot, ha így jobban tetszik. De hát kérdezem: ki védi meg az urak elképzelése szerint? Itt mindenki tudja, hogy már gyakorlatilag vége a háborúnak. És a mi katonáink nem is akarnak tovább harcolni. Vagy rosszul mondom: nem akarnak már meghalni. Élni szeretnének. Nagyon is élni kívánnak mindannyian. Annyira él bennük az élet szeretete, hogy képesek érette a legnagyobbra is: a szökésre. Figyeld, fiam, ezt a paradoxont. Az életüket is kockára teszik az életért. Naponta jelentik a Vorpostok a szökéseket. Tőlem is szöknek a katonák. És elégedetlenek.

Talán ez a legrosszabb.

Elhallgatott.

Temesvári doktor nem mert közbekérdezni.

Az ezredes sokára folytatta:

– A békekötést várják és nem a kivégzéseket. Pedig holnaptól dolgozik a rögtönítélő szék. Azazhogy már el is kezdte a működését. Klapka tíz katonát akasztat holnap a Cigánymezőn. Vajon a lelkükbe látna Thaly Zsigmond? Becsületes, őszinte, jó magyarok mind, és mégis meghalnak. Mert példát kell statuálni. Meg kell állítani a szökések sorozatát. Talán így sikerül. Adja isten, hogy sikerüljön. Rettenetes ez, fiam. És a legénység lázong. Ismered, ugye, Fischer alorvos urat? Nos, ma reggel jelentette az alorvos úr, hogy a markotányosok közül el kell űzni mindazokat, akik fertőző betegséget terjesztenek. Mert sokan vannak ám a táborban ilyenek, és nem lehet kitenni a legénységet a megbetegedésnek. S mi a legénység válasza? Ragaszkodnak a markotányosnőkhöz. Mert éhesek a szerelemre, és honnan kapnák meg, ha nem a markotányosnőktől? És szidalmazzák Fischer alorvos urat, pedig mindenki tudja róla, hogy nálánál becsületesebb forradalmár kevés van a táborban, bécsi származása ellenére.

Temesvári közbeszólt:

– Ismerem a történetét, megszökött a császárvárosból, amikor leverték a forradalmi ifjúság lázadását.

– Úgy van, hasznát vesszük, jó orvos, és most mégis azt követelik a legények, hogy ne a markotányosnőket távolítsam el a táborból, hanem Fischer alorvos urat. A múlt hónapban a mosónőket eresztettük szélnek, mert századonként az engedélyezett négynél jóval többen voltak. És ugye, gondolhatod, fiam, hogy nem a mosást tartották legelső kötelességüknek…

– Tisztában vagyok vele – mondta egyetértően a doktor.

– Elharapódzik a fegyelmezetlenség, és a szökések naponta ismétlődnek. Nehezen bírják már az emberek a fegyelmet. Elment a nyár, és nem arathatnak. Katonáink java része földműves, vérzik a szívük a lábon álló gabona

láttán. És mégsem arathatnak. A megélhetésre gondolnak, a jövendőre, a holnapra, az éhező családra, és haza akarnak jutni. Teljesen egyetértek velük. És mégis: holnap reggelre minden századtól öt-öt ember bemegyen Komáromba, a nyilvános kivégzésre. Talán ez segít, mert másban már nem bizakodhatunk.

– És a békeszerződésben? – kérdezte Temesvári doktor.

– Haynau hallani sem akar róla! Visszaküldte Klapka tábornoknak a feltételeket egy fenyegető levél kíséretében. Várható volt ez a válasz. Haynautól kegyelmet kapni, soha! A táborszernagy félelmetes ellenfél. Én két évvel ezelőttről ismerem, a nyugdíjba vonulása előtt találkoztam vele Temesvárott, amikor szüleidnél jártam.

Már elmúlott éjfél.

– Velem mi leszen? – érdeklődött a doktor.

– Egyelőre itt maradsz, fiam, a táborban, egyelőre persze. Néhány napra csak, amíg tisztán látok a dologban. Majd beszélek Klapka tábornokkal, remélem, megért, és e szerint cselekszik.

– Bízom a holnapban – reménykedett a doktor.

– A holnapban mindig bízni kell, fiam, az egyetlen, amiben bizakodhatunk: a félelem nélküli jövő. De elérkezik vajon még hozzánk is? Megérjük-e valamennyien? Most, amikor vége a szabadságharcnak, már a bizalom, a bizakodás is túlzott álláspont. De azért valami kevés esélyünk még kínálkozik. Az idő, Bandi fiam, az idő! Az idő nekünk dolgozik. Sokáig nem élhet az ország szívében Komárom sebe. Mert seb ez, amely megfertőzheti az egész testet. És Haynau vezetésével igyekeznek is kioperálni minél hamarabb, hogy a maguk módján ezzel gyógyítsák a birodalmat. Mert ez az első és legkényesebb dolog, fiam. A birodalom! Ha Kossuth valami módon a birodalmon belül igyekezett volna szabadságot teremteni, talán lett volna esélye a sikerre. De a debreceni trónfosztás után már semmi lehetősége sem volt a győzelemre. Nem tudom, emlékszel-e, fiam, amikor még úgy nyilatkozott az országkormányzó, hogy Ferenc Józsefet, aki akkor persze

még nem volt császár, ide kellene hozni Budára, kisebbik királynak. Igen, ha ez a terv megvalósulhatott volna, talán akkor, ilyen feltételek mellett lehetett volna valami reményünk a holnapra. De teljes szembeszegüléssel, Európa teljes közönye mellett, soha! És én, aki katona voltam egész életemben, beszéltem is erről Görgeyvel. Tudod, mielőtt még elhagyta volna Görgey Komáromot. És akkor azt mondta Görgey: „Részgyőzelmeket arathatunk, de aki azt reményli, hogy két haderő ellen is győzni tudunk, az vak! És Kossuth mégis azt kívánta, hogy győzzön a sereg."

Kemény szavak hangzottak el a folyóparton.

Kemény szavak, de tanúk nélkül.

Kosztolányi Móric ezredes ritkán beszél, de ezen az estén megnyílt a szíve. Észre sem vette az idő múlását. Még hálás is volt Temesvári doktornak ezért az éjszakai beszélgetésért. Hiszen végre elmondhatta, amit soha senki sem kérdezett tőle. Végre őszinte lehetett.

Visszafelé sétáltak.

A két férfi szótlanul ballagott. Még oly sok ki nem mondott szó feszítette őket, de tudták, hogy úgyis hiába. A szálláshely előtt búcsúztak.

– Köszönöm, ezredes úr, a beszélgetést.

– Nekem van köszönnivalóm, fiatalember. Legszívesebben most éjszaka beleírnám mindezt a napiparancskönyvbe, hogy egyszer, a kései utód, akinek majd kezébe kerül, elolvashassa gondolataimat. De hát veszélyes dolog tanút hagyni magunk után. És a betű a legveszedelmesebb tanú. Így aztán annak örvendezek, hogy mindezt végre elmondhattam. Ezért nem jár se fővétel, se akasztófa. Jó éjszakát, fiam.

– Kegyelmednek is jó nyugovást, Móric bátyám.

Amikor Kosztolányi Móric ezredes lefekvéshez készülődött, akkor jutott eszébe, hogy nem is vacsorázott. A Palatinus vendéglő ilyenkor már régen zárva. Ma este nem lesz hát vacsorája. De mivel nyugtalanság költözött a szívébe, és nem tudott aludni, árkus levélpapírt vett elő, és levelet kezdett a feleségének…

35.

A Cigánymező ott terült el a vár közelében. Békeidőben kaszálóhely, katonák gyakorlatozó helye, kifut a folyóig, a széles Dunáig. Ha nem kaszálják a füvét, akár embert is rejthet, oly magasra megnő itt a fű. De mostanában újoncok koptatják nap mint nap, itt gyakorolják a haditudományt, sajátítják el a mesterséget, mert Klapka tábornok szerint a katonáskodás mesterség is, művészet is. A mesterség a gyalogságé, a művészet pedig a vezénylő tiszteké.

Ha esik az eső, lucskos, nedves lesz a Cigánymező talaja, mert megáll rajta a víz, buckás, üreges, rossz a lefolyása. De nyáridőn ritkán veri eső, a heves napsütésben a füve sem igyekszik felmagasodni, kiégett, mintha szomorkodna. Mert a Cigánymezőre bitókat ácsoltak.

Ügyes ácslegények kapták a feladatot, végezték is becsülettel, az egész város szeme láttára. Szépen faragták, mintha szűzeket kötöznének majd oszlopaihoz; kicirkalmazták, hogy lassabban teljen az idő, mert mesterembernek sem jó dolog a halál kapuját faragni. Márpedig az készül a Cigánymezőre, Klapka parancsából.

Éppenséggel nem az első kivégzés lesz ez itt, hiszen ha lehet hinni a babonás számoknak, július 13-án, pénteken fekete pénteke volt két uzsorás kereskedőnek; egy bizonyos Bíró Mihálynak és a Mózes-hitű Kohn Márknak, akik a második hadtest intendánsi minőségében csaltak és loptak, csak a maguk zsebére ügyelve, nem pedig a katonák ellátására. Ekkor lett fekete híre a Cigánymezőnek. Ha kiejtették a nevét, megborzongtak az emberek, mert az akasztás nem szívderítő látvány még akkor sem, ha gazembereket küldenek át megérdemelten a másvilágra.

Hátha még ártatlanok kerülnek a bitóra!

Mert ezen aztán sok vita folyt a városban, még több a katonák között: minek egyszerre tíz bitót felállítani, minek ennyi emberi életet elvenni a jog formuláira hivatkozva? Hiszen igaz, túl sok az ember, márpedig az emberek között

mindenféle akad. Ilyen is, olyan is, derék is, gazember is, akasztófára való is. De egyszerre tízen?

De hát az is igaz, bomlik a had, akár az oldott kéve. Bomlik és hullik már hetek és napok óta. És mindegyre jobban. Augusztus első felében még csak a gazok futottak el a csapatoktól, de az utolsó napokban már megfertőztettek az igazak is.

Amióta felállt az ellenséges ostromgyűrű, és a magyar véderővonal a Harkály–Csány–Mocsa–Naszály–Dunaalmás–Neszmély–Lél–Aranyos és Vízivár vonalra támaszkodott, a szemben állók naponta igyekeznek kémeket, titkos küldötteket, emissáriusokat átdobni a védvonalon, hogy bontsák és rontsák a magyar ellenállását, Ellenséges röplapok kerülnek elő a katonák zsebéből nap mint nap; magyar, szlovák és német nyelvű felhívások öntik el a várost, amelyekben arról tudatják a katonákat és a lakosságot, hogy jobb, ha azonnal feladják Komáromot, ha nem védik tovább a katonák, mert már úgysincs értelme a folytatólagos ellenállásnak. Mert a védelmi vonal, akármilyen céltudatossággal is igyekeztek kiépíteni az elmúlt hetekben, olyan, akár a szita: lyukas. A helybeliek, a tájat ismerők ott járnak rajta keresztül, ahol akarnak. S hiába van belső ellenőrzés a pozsonyi kapunál, a csonci meg a keszegfalvi hídnál, a Dunánál és a Vágnál, s hiába gyűjtik az ellenség földjéről belopózottakat a táborokba, mindenkit nem foghatnak el, s nem őriztethetik a ki- és beigyekvők sokaságát reggeltől estig.

S a katonanép olyan, mint a gyermek: ha nincs harci feladata, s ráadásul élelmezése is folytonosan gyöngül, hadakozik hát a szedetlen kukoricásokban. Hiába van kiadva parancsba, hogy ötven botütés jár lopásért, hol van egyetlen katona is, aki ellent tudna állni a főtt vagy parázson sült gyönge kukorica csábításának? Így aztán naponta megmocskolják a kukoricásokat, s csattog a bot is, mert akit rajtacsípnek, annak kíméletlenül ölelkezni kell a deressel.

A deressel igen, mert a botütést el lehet viselni, de a

golyót vagy az akasztást? Ezért háborog mindenütt a katonaság, ezért morogják hátuk mögött a tiszteket, mert a katonáknak van becsületérzetük; tudják, hogy mekkora bűnért mekkora büntetés jár. És az egyszerű ember nem érti ezt a hónapja megfagyott hadi helyzetet, nem tudja, miért kell tétlenül várakoznia; a holnapok csak reá hullanak, otthonról meg jönnek, vagy éppenséggel nem jönnek a hírek. Hiszen sok közülük a környékbeli, akik akár mindennap hazajárhatnának szeretteik ölelésére. És igyekeznek is haza, akármilyen úton is.

Így esett, hogy működésbe lépett a rögtönítélő szék. Persze ennek komoly oka van: legutóbb már olyan röplapok kerültek elő a katonák zsebéből, amelyek arra biztatták őket, hogy üssék agyon tisztjeiket, s álljanak át zászlóstul az ellenség oldalára.

Ki tudná megmondani, hogy talán ezért, vagy valami másért tettek elhatározást a 60. zászlóalj emberei; mindenesetre szeptember első napjaiban megszállta őket a fecskék vére, menni akartak, otthoni hívást hallottak; talán ekére, lovakra gondoltak, a taposott föld szagát érezték, a mezők illata bújt meg orrukban, feledték a szolgálatot, a kötelességet, és tisztjeik hátrahagyásával szökni akartak.

Huszonnyolcan indultak el, tízüket hozták vissza másnap a keresésükre kiküldött altisztek. Tizennyolcuknak szerencséjük volt, tízen sirathatják az életet. Mert siralomházba dugták őket, ki sem hallgatták egyiküket sem. Nem voltak kíváncsiak a felbugyborékoló szavaikra, csak az ítéletet tudatták velük: siralomházban töltik az éjszakát.

Onnan pedig egyetlen út vezet csak – a Cigánymezőre.

A rögtönítélő szék aképpen határozott felőlük: szökés miatt nem érdemesek a kegyelemre. Ilyen a háború törvénye, azt csapja, azt sérti, aki kábán áll posztján; egyszer csak megindul, s azt sem tudja valójában, hogy mit cselekszik. Nem is sejti, hogy rosszat tesz társainak, feletteseinek, sok-sok ezer katonatársának, akik olyan kötést tettek, hogy megálljt kiáltanak az ellenségre. És ezt

Klapka is jól tudja: nemcsak forradalmi szellemű tisztek vezetik a katonákat, s nemcsak forradalmi lelkesültségű emberekből állnak a sokszor sebtében összegyűjtött zászlóaljak. A sorozáson olyanra is sor esett, aki legszívesebben maradt volna otthon, aki semmit sem hallott a forradalmi eszmékről, a múlt évi március 15-i forradalomról; nem hallotta hírét Petőfinek, falujából még soha ki nem mozdult, neki a világ csak tenyérnyi jobbágytelek volt eddig. Azt cselekedte egész életén át, amit a kasznár vagy az uraság mondott. Hitte is a más világ eljövetelét meg nem is. Ha gondolkodott, inkább kételkedett, mintsem bátorsága lett volna arra gondolni, hogy változhat a világ sora, s a császár egyszer s mindenkorra örökre ki lesz tiltva a magyarok földjéről.

Amikor azt a két gazembert akasztották, akik rosszul sáfárkodtak a rájuk bízott vagyonnal, szinte senki sem volt kíváncsi a halálukra. A bűnös ember halála nem megrendítő. De az ártatlané igen. És ki mondhatta volna tiszta szívvel, hogy ők tízen csakugyan halálra érdemesek? Hiszen ugyanazokért a bűnökért viszik őket bitó alá, amelyekért tegnap még egyheti fogda járt, amit botütésre lehetett váltani, de akármilyen erősen is ítélkeztek, legfeljebb botütéssel súlyosbították a zárkára ítélteket.

Nem értik, hogy miért húztak határvonalat a tiszt urak: eddig e szerint megy az ítélet, és mától kezdve halál jár érette. Nem érthetik, hogy a többség, a hűségben állók érdekében született ez a határozat, azért, hogy ne fordítsanak hátat ők is, amikor helytállást parancsol Klapka György tábornok.

Kivégzésre viszik hát valamennyit.

Senki sem tartja számon: tudnak-e írni-olvasni, ismerik-e a forradalmi hadsereg célkitűzéseit; azt sem tudják bizonyosan, hogy mit rontottak el, mit ártottak azzal, hogy meghallották a föld hívását, a gyerekek sírását, az asszonyok jajveszékelését, s hogy részükről hamarabb véget vetettek az értelmetlen hadakozásnak. Csak akkor döbbentek meg, amikor elhangzott előttük az ítélet: halál.

A kivégzést délután hat órára írták elő.

Erről aztán kellő időben tudatták a komáromiakat, akik jó időben érkeztek, egy-két órával a kitűzött határidő előtt, hogy megfelelő helyről nézhessék a szerencsétlenek halálba indulását. Előbb a gyermekek gyülekeztek fel, majd a minden újdonságra könnyen kapó felnőttek, azután jöttek a komoly polgárok, az erős szívűek, az állhatatosak, s mindenki szíve szerint kapcsolódott a beszélgetésbe. Mert közönyös nem találtatott e hatalmas mezőn, zúgott a rét folyvást, hogy a katonák már-már rosszra gyanakodtak.

Volt miről beszélniük.

Például arról, ami közszájon forgott napok óta. Hogy a legénység bűneiért a tisztek felelősek. Például éppen azok, akik a honvédek oktatása, gyakoroltatása és lelkesítése helyett naphosszat a kávéházakban verik az időt, egy-egy alantas tiszthelyettesre bízván a legénység nevelését, gyakorlatoztatását, ami nyilvánvalóan saját feladatuk lenne. Friebeisz szerkesztő úr nem is csinált titkot mindebből, beletette lapjába is; kemény szavakkal korholta azokat, akik kávéházakban és fogadók kocsmaszobáiban töltik el idejüket.

Mindenki beszélt, zsinatolt, csak éppen a kivégzéshez vezényelt katonák hallgattak. Várták az érkezőket zord arccal és szótlanul.

Kis dombot magasítottak a mező északi oldalára. Erre azért volt itt szükség, nehogy szerencsétlenség történjék. Ugyanis nem akasztanak, mint azt oly sokan várták, hanem – az előzetes híradással ellentétben – kegyelemből golyó általi kivégzés lesz esti hat órakor. Viszont a kiröppenő golyók esetleg másokban is kárt tehetnek, ezért hát a tíz cölöp mögött délelőtt szorgos katonák földhányást emeltek, amelyben elhalnak majd a fáradtan érkező golyók.

Hat óra előtt fertályórával már állt a kivégzési háromszög. Szekerek hozták a halálraítélteket. Akik nézik őket, mind elszörnyülködnek. Innen vannak a legtöbben a harmincon. Fedetlen hajukat könnyű szél simítja, mintha vigasztalná őket. Csupán egyetlen elítélt roggyant léptű,

ősz hajú, görbe kis emberke.

– Jön Klapka is – híresztelik mindenfelől.

Az elítéltek, a porra és golyóra ítéltek ott várakoztak a szekerek közelében. Egyesek leültek, hadd érezzék utoljára a langyos, szelíd szeptemberi földmeleget, ebből kiérezni, hogy milyen a határ odahaza. Felsőkabátjuk levetve, ingük kigombolva, kár lenne, ha vér fröcskölné be fehérségüket.

Kürt szólalt, dob riadt, amikor megérkezett Klapka tábornok. Máskor megvivátolták, ha a polgárok szembetalálkoztak vele, meg is süvegelték. Most senki sem éltette.

Csönd lett a Cigánymezőn.

A tíz embert a cölöpök elé állították.

Rendelkezés szerint bekötött szemmel kell várni a golyót. Bekötött szemmel, de cölöphöz kötözve. Nehogy a dörrenés pillanatában valaki félreugorjék a golyók útjából. Mindezt még a császári seregben tanulták a tisztek – a külsőségekben, alaki formulákban nem sokat változtatott a hadsereg életén az elmúlt egy esztendő. Harcolni kellett, nem pedig új módozatokat kitalálni. És főképp nem a kivégzéseknél.

A tíz ember most kezdi érezni, milyen sors várja őket. A nagy tömeg, a kivezényelt katonaság, a társak sokasága, a magas rangú katonatisztek jelenléte nem sok jót ígért. Eddig valami csodában reménykedtek, hogy bizonyosan csak megtréfálják őket. Nem akarta hinni egyikük sem, hogy ez a vég! A parasztember az utolsó pillanatig bizakodik még a legnagyobb szárazságban is, hátha megszánja az ég, s esőt küld a földre. De itt hiábavaló a bizakodás. A reménytelenség fekete felhői vészesen gyülekeznek körülöttük.

Az öreg, őszbe csavarodott hajú halálraítélt parasztember, aki annak idején a legjobban biztatta szökésre, hazamenetelre társait, felkiáltott:

– Nincs ez rendjén, tiszt urak! De nincs ám! Üttessenek mindannyiunkra ötven botot, ahogyan a módi kívánja, a rendelés, ez az igazság! Miféle csúfságra készülnek velünk

az urak? Hát ez az igazság? Mostan akarnak a föld alá küldeni bennünket, amikor maholnap vége lesz a hadakozásnak? Deresre kell húzni a magunkfajtát, az engedetlent, ahogyan eddig is szokás volt. Miért lett rossz az a régi rendelés?

Nem kapott feleletet.

Helyette szemére borult a fekete kendő vigasztalan éjszakája. Azért kiáltozott, kezét feszegette, de nem volt már ereje a védekezéshez.

– Amikor önként álltam a zászló alá, senki sem küldött el, tiszt urak! Ha önként jöhettem, miért nem mehetek el önkényesen? Nincsen ez rendjén! Magára hagyatva az asszony meg az öt pulya, a legnagyobb dologidőben. Mi meg, ha legalább harcolnánk az ellenséggel, de csak az alkudozás megyen… Ez az igazság, Klapka tábornok úr?

Sírós lett a hangja, ott reszketett, libegett a fák fölött, egyre erőtlenebbül, hogy akik hallották, félrefordultak a részvéttől és a szánalomtól. A tábornokra nézett a vezénylő tiszt. A parancsát várta.

De hát a példa.

Ha ma szemet huny a dolgok fölött a parancsnokság, ha látják, hogy botütéssel is meg lehet úszni a szökést, holnap már százan igyekeznek át a védvonalon. Holnapután meg ezren, mert a bukott forradalom végén már kinek van kedve mundérban rostokolni, amikor azt sem tudja a katonaember, hogy mi van az otthon hagyott családdal.

Tudja ezt Klapka György is, de kell a szigorúság! Megkeményíti szívét, amikor felemeli kezét. Ami elhatároztatott, annak érvényt kell szerezni!

A kötelek belevágnak az emberi húsba.

Egy ezredes parancsot olvasott. Ez volt a pillanat, amikor a szív összeszorul, és elcsuklik a lélegzet. A kivégzésre rendelt katonák arra gondoltak: én is ott lehetnék a helyedben, pajtás.

A fellobbanó torkolattüzet hamarabb lehetett látni, mint a dörrenést hallani. Fejek csuklottak le, karok csapódtak volna, de szorította őket a kötél.

A kivezényelt katonaság arra figyelt, hogy a megjelentek sokaságában riadalom, tolongás támadt, mintha füzet hajlítana a szél.

Klapka halálsápadt.

Vezéri kalapját golyó verte le fejéről.

Valahonnan a tömegből érkezett a lövés. Emberek kiáltoztak, ijedeztek, rohanók mutatták az irányt: arra futott a merénylő.

Már senki sem törődött az élettelenül lógó emberekkel. A Cigánymező sokasága a merénylő után futott.

36.

A Katalin-erőd ódon falai között forróság dúlt a szívekben. Thaly Zsigmond gyűlésre hívta a hű tiszteket, mindazokat, akik beletartoztak a harci szövetségbe, amely Komárom megmentését tűzte ki céljául. A Temesvári doktor elleni sikertelen akció lehűtötte a lelkesülteket, egymást okolták a doktor szökéséért; úgy érezték, hogyha nem cselekszenek gyorsan, akkor menthetetlenül rosszra fordul Komárom sorsa!

Thaly Zsigmond szenvedélytől átforrósodott hangon beszélt. Szavait visszaverték az öles falak. A lámpák fénye imbolygott. Világítani kellett, mert csak a kazamaták mélyében érezték magukat teljes biztonságban. A kazamatákban pedig sötét van.

– Társaim! – kiáltotta. – Ezt a gyűlést azért hívattam össze, hogy felvázoljam önök előtt a teljesség rajzolatjával a jövendő képét. Nézzünk szembe bátran jelenlegi helyzetünkkel!

Vagy harmincan lehettek a teremben.

Nem sokan, de mégis elegendően, hogy valóra váltsák elképzelésüket. Harminc elszánt férfi nagy tettekre képes. És ők éppen a Klapka által vezetett kereket szerették volna

megragadni, hogy abban az irányban haladjon a jövő, amelyet elképzeltek Komáromnak.

Thaly folytatta:

– A cigánymezei kivégzések azt mutatták, hogy nekünk van igazunk. Ezek a szerencsétlen katonák azért szökdösnek, mert már belefásultak a tétlenségbe. Nem lehet ilyen nagy katonai erőt tétlenségre kárhoztatni. Feladat kell a katonáknak. Hadsereg vagyon a kezünkben, és Klapka alkudozik. Miért? Mert a gyávaság befészkelte magát a szivekbe. Megadásról beszélni, amikor ütni tudunk, gyávaságra valló cselekedet. Hiszik-e a szavaimat? A férfiember azért férfi, hogy ne ismerje a megalkuvást. Aki fontolgat, latolgat, az mindig elveszett. Én Kossuth Lajostól tanultam a szenvedélyt, tőle sajátítottam el a hitet és az akarást. Mert ezt a kettőt tudni kell. Hinni a holnapban, és akarni a jövőt!

Megállt a beszédben, és végigsimította homlokát. Izzadságcsöppeket törölt le idegességében, attól félt, hogy elvéti a beszéd fonalát. De máris tovább szőtte mondatait. Rögtönzött, mint Kossuth Lajos, a nagy példakép, pedig már két napja készült e beszéd elmondására. De előtte csak gondolatfoszlányai voltak, töredékes szavak jutottak az eszébe. Bízott a perc varázslatában. Mert amikor beszélni kezdett, csak az első mondatokat volt nehéz megtalálni, a többi már egymást követte. A szenvedély ilyenkor eluralkodott rajta. Gesztikulált, kezével segítette magát megértetni, hangjának árnyalataival adott jelentőséget egyes szavainak. Úgy, ahogy azt Kossuth Lajostól hallotta.

– Én úgy akarom a jövőt, ahogy a kormányzó akarta. Én hiszek a holnapban. Hiszem, hogy a mi összetartozásunk megakadályozza Komárom elárultatását. Harmincezer ember áll fegyverben. És ez a harmincezer katona harcolni akar! Százszor inkább a harc, mint egyszer a megadás. Katonák vagyunk valamennyien: a mi eskünk mindhalálig szól. Nem lehetünk gyávák és megalkuvók. Nem lehetünk megalázkodók az ellenséggel szemben, amikor még lobog a szabadság zászlaja Komáromban, de fegyveresek küzdenek

Péterváradon is. Harmincezer ember hatalmas erő! Megmutattuk ezt az augusztusi kitörésnél is. Ha akkor nem siet vissza Klapka Komárom biztos, óvó falai közé, akkor megostromolhattuk volna Bécset, bevehettük volna a gyorsaság lendületével a császárvárost, fellázíthattuk volna a bécsi diákságot, a forradalmi lelkületű népet, és a birodalom szívében dönthettük volna meg a zsarnokságot!

Szavai gyújtanak és égetnek.

Az arcok pirosak, a hallgatók pisszenés nélkül, visszafojtott lélegzettel figyelik minden szavát. Thaly Zsigmond e pillanatban a bosszúálló isten, aki tudja a jövő megváltoztatásának módját.

– A katonák unják a tétlenséget – tér vissza a cigánymezei kivégzésekhez. – Ha annak a tíz szerencsétlen katonának azt mondtuk volna: itt a fegyver, menjünk az ellenségre, boldogan áldozták volna fel az életüket. De Klapka, lám, hiába ontja a magyar vért. Klapka tábornok az ellenséghez húz. Ezt tudomásul kell vennünk, akármennyire is szomorúsággal tölt el a tények tudomásulvétele. Fegyvert kell adni minden kézbe. Hiszen, barátaim – emelte még magasabbra hangját –, csodálatos lehetőség áll előttünk! Kiáltsuk ki a mi szeretett és kezünkben maradt hazánk földjén a szabad magyar csallóközi köztársaságot! Mutassuk meg a világnak, hogy Komáromban olyan lelkesült hazafiak élnek, akik a fél világgal szemben, az osztrák és a cári hadak ellenében is képesek megtartani az önálló államiság gondolatát, akik fennen tudják lobogtatni a magyar zászlót. Ez az egyetlen lehetőség a holnap megérésére. Ha Klapka tábornok nem vonja vissza tárgyalásait, ha oktalan módon az ellenség nagylelkűségében bizakodik, akkor félre kell őt és társait állítanunk! Határozzanak, uraim! – tárta szét kezét.

– Éljen a csallóközi köztársaság! – kiáltotta valaki.

A többiek lelkesen kiáltották rá:

– Éljen!

– Vivát Thaly Zsigmond!

– Éljen a szabadság!

– Éljen a köztársaság!

Percekig zsongott a terem. Felszabadultak a visszafojtott érzések. A perc áhítata fénybe vonta a beszélőt. Thaly Zsigmond e pillanatban úgy érezte, hogy most érik be a lelkébe hintett mag, amelyet Kossuth vetett el hajdan. Méltónak érezte magát a nagy tanítóhoz, méltónak és felemelkedettnek. Ha itt lenne, és hallotta volna beszédét, bizonyos, hogy az ő bölcs és okos tekintetével csak bólogatna hozzá.

– Határozzunk, uraim! – kiáltotta teljes hévvel. – Szavazzuk meg a csallóközi köztársaságot! Lelkesült pillanatok ezek, hiszen jövendőnk sorsáról határozunk. És higgyék el, uraim, barátaim, mi egy elvben azonosak, hogy ez a csallóközi köztársaság nem csak ábránd! Nagyon is megvalósítható elképzelés. Komárom hónapokig tarthatja még magát. Én mint erődítési igazgató vallom, hogy Európa legjobban felszerelt vára a mienk. Erődítményei akármilyen hosszú ostromot is kibírnának. Ha fel is kellene adni a külső védelmi vonalat, a belső vár, a csillagvár félesztendős ostromot is kibír. És Kossuth, a mi vezérünk bizonyosan nem hagy magunkra minket. Bízom benne, hogy meghallja a köztársaság kikiáltását, és cselekedni fog. A külföldre menekültekből majd légió szerveződik, a sáros, nehéz utak lehetetlenné teszik a vár elleni hadműveletet, s ha jön a tavasz, akkor megváltozhat a hadi helyzet. De ha minden el is veszne, ha nem tudnánk tartani állásainkat, még akkor is előttünk mint egyetlen végső lehetőség: átvágni az ostromgyűrűn, és megindulni délnek. Bizonyosan elérnénk a török határt. A harmincezer katona nagy része szabad földre jutna. Láthatják, barátaim, hogy sokféle lehetőség közül választhatunk, csak a megadás gondolatát kell kivetnünk örök időkre a szívünkből.

– Vivát Thaly Zsigmond!

– Éljen a csallóközi köztársaság!

Az ódon kövek százszorosan verték vissza a kiáltásokat. Thaly folytatta:

– A haditanács ülése hamarosan összeül. És tudom, hogy

Haynau üzenete elutasító lesz. Akkor ott én a tiszturak nevében követelem a csallóközi köztársaság felállítását. Az önök feladata leszen, hogy a seregeknél szervezzék meg az elégedetlenkedőket. Ha kell, fegyverrel állítjuk félre Klapka tábornokot és az őt követőket. Fegyverrel szerzünk magunknak hatalmat.

Kossuth-szakállas arca ragyogott. Az izzadságcseppek fénybe vonták arcát. Boldog volt és kimerült.

– Aki a csallóközi köztársaság kikiáltása mellett vagyon, az seregeljen köröm, barátaim.

Valamennyien ott tolongtak Thaly Zsigmond alezredes körül. Vivátok, éljenek röpködtek a levegőben, szenvedélyes kiáltozás követte az elhangzottakat. Amiért eddig Thaly küzdött, harcolt, elérkezett a megvalósításhoz. A szép álom itt lebegett a fejük fölött. A Harci Szövetség elhatározása kimondatott.

Már csak a megvalósítás maradt hátra.

– Köszönöm a bizalmat, barátaim! Köszönöm ezt a boldog órát, amelyet lelkesültségük felejthetetlenné tett. Még ma megírom Kossuthnak a harci szövetség elhatározását. Külön futárral juttatom el hozzá határozatainkat. És kérjük, hogy munkálódjon nehéz óráiban is Komárom jövendőjéért. És bízhatunk, barátaim, hogy Kossuth Lajos mellénk áll. Amikor nemegyszer a jövőről beszélgettünk, a lelkemre kötötte, hogy jó harcosa legyek a magyar szabadság ügyének. Lelkem jobb fele diktálta az előbb elmondott szavakat. Ennek kell érvényt szereznünk, és akkor Komárom sorsa világítani fog az eljövendő századokban is. És ha kell, erővel is megakadályozzuk Klapka alkudozását. Mi üzenünk majd Haynaunak. Méltó választ kap fenyegetéseire. Fegyvereink feleinek majd pimaszkodásaira. Nyilvánvaló, hogy Haynau csak arra vár: Komárom megadja magát. Ha Komárom leteszi a fegyvert, a győztesek öldökölni fognak. Ahogyan elhangzott eddig is nemegyszer fenyegetéseikben. De a mi ellenállásunk szembeköpi a halált. Nem örülhet az ifjú császár. Nem tapsolhatnak a császári udvar pojácái. Amíg Komáromban

él és hat a nemzeti hevület, addig Magyarország nincs eltiporva. Csak nem Magyarország leszen a mi világunk, hanem a csallóközi köztársaság. Érzitek, barátaim, hogy milyen zengése vagyon e szónak? A mi köztársaságunk teremtődött meg ezen a napon, ettől kezdve számítjuk az új élet születését.

A Katalin-erőd kazamatájában magasra csapott a lelkesedés lángja: a jövőt beszélték meg lelkes szavakkal, kis csoportokban, mert különben nem tudták volna egymást megérteni. Hiszen mindenki egyszerre akart beszélni. Gyors katonai tervet készítettek, Thaly Zsigmond önként vállalkozókból kijelölte azt a nyolc embert, akinek feladata lesz letartóztatni Klapka tábornokot, ha nem hajlandó velük tartani, ha nem kívánja a csallóközi köztársaság hivatalos proklamálását.

Egyre szebb színekkel festették a jövőt.

A holnap rájuk mosolygott vágyaikban és terveikben, ha csak negyedrészét is valóra válthatták volna, máris beírják nevüket a hon történelmébe. Országvezetőknek képzelték magukat, s nem látták, hogy délibábot festenek a kazamata sötét egére. Dolgozott bennük az elhatározás nemes szenvedélye, amelyből kirekesztették a megfontoltságot, bölcsességet és realitást. Kossuthhoz mérték magukat valamennyien e percben, Kossuth országvezető politikáját akarták képviselni, amikor már nem volt ország, és nem lehetett politika sem. A bor mámora könnyelműségre szoktatja a férfiakat, de ez a mámor sokszorosa volt az alkohol mámorának. Kikapcsolta tudatukból a „másképpen is lehet” fogalmát, nem akarták tudomásul venni a való helyzetet, az ellenség számszerű fölényét, nem akarták elismerni Haynau katonai erejét.

Országot akartak teremteni a semmiből, forradalmat akartak vívni akkor, amikor már csak a megadás lehetősége állt Komárom előtt.

Thaly Zsigmond ezt mondta befejezésül:

– Barátaim! Holnap kell a magunk javára billenteni a komáromi erőviszonyokat. A haditanács ülése után

cselekszünk. Bizonyos vagyok benne, hogy Klapka tábornok nem áll el szándékától. Úgy vélem, hogy javaslatom, a csallóközi köztársaság kikiáltása sok katonát fog az oldalunkra állítani! De ha sikertelenség kíséri próbálkozásunkat: cselekszünk a megbeszélés szerint. Bízhatnak bennem!

A Katalin-erőd vastag falai közül nem szivárgott ki semmi hír. A katonák magukba zárták titkukat, mindenki a holnapi nap eseményeit várta.

37.

Fejérhegyesi akkor szánta el magát a cselekvésre, amikor az Arany Sas belső termében Flórián a Klapka-indulót dudorászta, és kioktatta a helyes viselkedés mikéntjéről. Nem bírta elviselni az oktatást, főleg nem a fiatalabbaktól. Tulajdonképpen úgy érezte, ha egyedül bízta volna meg Haynau a merénylet végrehajtásával, már rég túl lett volna rajta; Günther Flóriánban csupán az ellenőrző emberét látta, akit azért ültettek a nyakára, hogy felügyeljen rá, de a cselekvés az övé legyen. De akkor minek osztozzon a pénzen? Nyilvánvalóan nincs szüksége mankóra, Flóriánra, amikor egyedül is képes e vállalkozás véghezvitelére.

Három tervet is kidolgozott csendes magányában. Mert naphosszat kitűnő búvóhelyet talált: leginkább csendes templomok hűvösében húzódott meg, itt elmélkedett a merénylet végrehajtásáról, majd napjainak többi részét szénaboglyák hűvösében heverte el, este pedig egy városszéli fogadóban lakott, ahol császári bankóval fizette meg ételét és szállását.

A merénylet végrehajtásához a legkitűnőbb alkalomnak a cigánymezei kivégzés bizonyult. Amikor hallomást szerzett az ítéletek végrehajtásáról, elhatározta, hogy egyedül végez Klapkával. Bizonyos volt benne, hogy sikerül

merénylete, mert a céllövésben mesternek tudta magát, a nagy tömeg pedig, úgy gondolta: elegendő fedezéket jelent számára.

S a Cigánymezőn Fejérhegyesi is ott tolongott a sokadalomban. Kereste a lehetőséget, hogy minél közelebb kerüljön Klapkához. Persze ez nem ment könnyen, de a nagy tolongásban végül is sikerrel járt próbálkozása. A komáromi főtiszteket szűk folyosó választotta el a nézőközönségtől, nem olyan nagy azonban, hogy ez nehézséget jelentett volna Fejérhegyesinek. Malaclopó köpenye alatt töltött pisztolyt szorongatott, s amikor a kivégzések legdrámaibb pillanatai következtek el, köpenye alól célba vette a tábornokot. Pisztolyát nem merte nyíltan elővenni, félt, hogy mielőtt tettét elköveti, leleplezik. S különben is, Fejérhegyesi élni akart. Nagyon is szeretett volna élni, a császáriak pénzén új életet kezdeni itt vagy bárhol másutt a világon.

A kivégzési sortűz alatt dörrent az ő pisztolya is. Mivel a tolongók szélén állott, közel a katonák csoportjához, majdnem eredménnyel járt kísérlete. Klapka tábornok kalapja messze repült, s a hirtelen zsinatolásban, megrémülve a veszélytől, ő kiabálta először: „Rálőttek a tábornokra”! S a már bolyduló tömegben könnyű volt egérutat nyernie. Persze kiáltozott, hogy arra futott a gazember, s mivel mindenki futott, egyszer csak lemaradt, pisztolyát óvatosan már előbb elhagyta egy arra alkalmas pillanatban. Fejérhegyesi később bosszúsan látta, hogy lövése nem sebezte meg a tábornokot.

A sikertelen merénylet nem vette el kedvét az újabb próbálkozástól. Második tervét gondosabban készítette elő. Az éjszaka könnyűszerrel átment a védvonalon, csak azért, hogy reggel a városba igyekvők közé kerülhessen. Jól emlékezett Temesvári doktor szavaira: a városba bejövők a tábornok háza elé kísértetnek. Ha nem sikerült a cigánymezei merénylet, még mindig sikerre számíthat hát Klapka háza előtt.

E szerint cselekedett.

Minden úgy ment, ahogyan elképzelte. Vándorló árusnak adta ki magát, akinek áruját elvették a császáriak, és most segedelmet és bátorítást kér holmi ismeretlen komáromi kalmártársaktól. Vagy ötvenen gyülekeztek össze a tábornoki ház előtt. Két katona kísérte ide menetüket. Elég szedett-vedett volt társaságuk. Komáromba menekülő idegenek a veszendő országból, kereskedők, Pestre igyekvő utasok, ide-oda utazgató kétségbeesett szülők. Volt, aki fiát kereste, asszony a férje után jött, mert úgy hallotta, hogy Komáromban harcol. És a jó hírt hallók – mert a jó hír hamar szétfutott az országban – mind ide igyekeztek, mert Komárom volt a mentsvár Magyarországon, Komárom volt a béke szigete, Komáromban reménykedtek az ide menekülők.

A tábornoki ház a csillagvárban volt.

Itt fogadta Klapka György minden reggel kilenc órakor az eléje vezetetteket. Ezzel kezdte napját, ez volt első nyilvános teendője. Mert egyébként hajnali négykor kelt, terveket tanulmányozott, naplóját írta, alaposan készült a Haynauval történő összecsapásra.

Kilenc előtt pár perccel Kosztolányi Móric ezredes jelentkezett kihallgatásra.

– A tábornok úr – állta útját Prágai alezredes, a generális főhadsegéde – most nem ér rá!

– Halaszthatatlan ügyben érkeztem! – mondta az ezredes. – Ez mindennél előbbre való!

A főhadsegéd jelentette a dolgot, s ennek ellenére sokára nyílt meg a tábornoki szállás ajtaja. Végül szemtől szemben állottak.

– Mit kíván jelenteni ezredes úr?

– Csak négyszemközt mondhatom meg, tábornok uram.

– Bitte… bitte – nyitotta ki fogadószobája ajtaját a tábornok –, kérem, Prágai alezredes úr, addig jelentse az embereknek, hogy várakozniuk kell.

Kosztolányi Móric ezredes már tegnap szeretett volna jelentést tenni arról, hogy Thaly Zsigmond le akarta tartóztatni Temesvári doktort, de a merénylet utáni

felfordulásban erre nem volt lehetősége.

Klapka csöndben hallgatta végig a jelentést.

– Ja, ja… tehát Temesvári és Thaly. Érdekes ügy ez. Van hallomásom arról, hogy Thaly Zsigmond elégedetlen az én vezetésemmel. A legutóbbi haditanács ülésén is megengedhetetlen hangot használt. Amikor a hadigőzössel Esztergom alá látogattunk, egyedül ő maradt távol a haditanács tagjai közül. Pedig kár érte, derék tiszt, de elvakult ember.

Kosztolányi ezredes tovább sorolta értesüléseit:

– Valami szövetséget emlegetett Temesvári doktor. Igen, emlékszem már, a Komárom Szabadságáért Harcolók Szövetségét, most már bizonyosan emlékszem. Egyébként maga Temesvári András jött volna jelentést tenni a történtekről, de jobbnak láttam, ha otthon marad az új-szőnyi táborban. Elfoglaltattam, munkát adtam néki, orvosi feladatot. Szemmel láthatóan örömmel vette a megbízást. Az én véleményem az, tábornok úr, hogy nem szabad megengedni az ilyen atrocitásokat a katonák között. Nem lehet joga senkinek a másik üldözése. Választott bíróságunk vagyon erre a célra, érvényt kell szerezni e rendeletnek. Igazam van, tábornok úr?

– A ma délutáni haditanács ülésén találkozni fogok Thaly alezredessel – jelentette ki Klapka –, majd ott, jawohl, igenis, ott szedem én ráncba a renitenskedőt. Egyébként mi újság Új-Szőnyben?

– Semmi különösebb, tábornok úr! A katonák szeretnének már bizonyosat tudni a tárgyalásokról. Nehéz őket féken tartani. Nem tudom, hogy a tegnapi cigánymezei kivégzés eredményre vezet-e. Mindenesetre elítélő hangokat hallottam a keménységről.

– Viszont ezentúl nem szökdösnek tovább honvédeink. És ez volt a kivégzések célja. Néha nem szabad lágy szívűnek mutatkozni, ezredes úr!

A csillagvár kapujánál őrség ügyelt a rendre. Az udvaron felszerszámozott lovak. A tábornok készül kilovagolni a szemle után. De már nem sok ideje maradt az éjszaka és a

hajnalban beszököttek kihallgatására.

Együtt lépett ki a házból Kosztolányi ezredessel.

– Hát… még egyszer… bitte, ezredes uram – búcsúzott a hírhozótól –, auf Wiedersehen!

– A délutáni viszontlátásig, tábornok úr.

Fejérhegyesi közel állt a lovakhoz. Eredetileg más szándékot hordozott szívében, de hirtelen jött elhatározásból megváltoztatta tervét. Négy-öt ugrással a lovaknál termett. A tábornok és az ezredes dermedten figyelte a pillanatok alatt lejátszódó eseményt. A kapuőrség kifelé ügyelt. A kihallgatásra várakozók azt hitték, a kalmár megbolondult. Mert a várakozás szünetében sokat beszélgettek egymással, s mivel több órája együtt voltak, tudtak már egyet s mást egymásról.

– Hééé! – kiáltottak Fejérhegyesire, aki egy ügyes mozdulattal fent termett az egyik ló nyergében. Mindenki azt hitte: vakmerő lókötés szemtanúi, s nem is hitték, hogy az ügy másfelé is fordulhat. Mert a kalmár fent a lóháton pisztolyt rántott. Abban a pillanatban lőtt a tábornokra, amikor a ló a hirtelen szorítástól nyílként szökkent előre. A golyó elsüvített a tábornok mellett, s a kicsit hátrább álló Kosztolányi ezredes vállát találta.

– Meglőtt a gazember! – kapott vállához Kosztolányi.

– Őrség! – kiáltozták.

De a kapunál állók csak azt látták, hogy elzúg mellettük a vágtató lovas. Mire üldözőbe vehették, már messzire járt.

– Súlyos a sebe, ezredes úr?

– Küldessen Temesvári doktorért, tábornok úr!

A tábornoki kihallgatás elmaradt. A városba érkezetteket Assermann Ferenc rövid úton faggatta ki arról, hogy mit tudnak a megszökött kalmárról, miután elég jó személyleírást adtak az elillantról, a várparancsnok reménykedve jelentette a megtudtakat tábornokának.

Fejérhegyesi most sem látta, hogy golyója kit talált. Remélte, hogy Klapkát érte a lövés. Mindenesetre a szerzett lótól hamar megszabadult, rávert farára, s visszaküldte a városba. Minek kellett volna neki az árulkodó jószág? Ő maga a Barátok templomába menekült.

A hűs csöndben a Megfeszített előtt térdelt.

Fejérhegyesi régen nem imádkozott. Saját istenéhez sem tudott könyörgő szavakat küldeni, hogyan imádkozott volna ahhoz, akivel még sohasem beszélt.

38.

Már több mint fél évszázada annak, hogy télvíz idején, a hóba fulladt Komáromban olyan lámpást gyújtottak a diákok, amely azóta sem aludt ki a Duna menti városban. Az öreg iskolában számon tartják az évszámot, az 1792-es esztendőt, amikor eljövén februárius, nagy napra készülődtek a diákok. Ugyanis más iskolák példája nyomán elhatároztatott, hogy önmaguk művelésére, a városi polgárság okulására, de főképpen a szép magyar szó elterjesztésére komédiát kívánnak előadni a diák urak, kicsinyek és nagyok, hogy bemutassák, milyen is az a híres mulatság, amelyben oly régóta örömét leli már Bécs városa, az olasz föld polgársága, Párizs vidám népe s szerte Európában mindenfelé a törekvő, szépre szomjas nézők sokasága. A színház világító lámpása először 1792. február 14-én ragyogott fel az öreg iskolában, nem is tudván az előadásra készülők, hogy olyan fényt gyújtanak meg, amely

soha többé ki nem alszik Komáromban; sőt terjedni fog szerte a hazában, évről évre mind több és több mulatságot adván diákoknak és színészeknek, a maguk hitén lelkesedőknek és a másokat lelkesítőknek.

Francia, olasz és osztrák példáról eleget hallottak előadás előtt a komáromi diákok, de volt tudomásuk az eperjesi kollégistákról is, akik már az 1600-as esztendők vége felé okulásos erkölcsi iskolai drámákban adták jelét tudásuknak, tehetségüknek, színészi készségüknek és mulattató örvendezésüknek, s amely mindez e naptól kezdve Komáromban is polgárjogot nyert.

Persze minderről Pázmán Mihálynak nem sok tudomása volt, amikor oly sokfelé járván az országot, e háborús időkben kisded társulatával Komáromba érkezett. Azt csak az évkönyvek őrizték meg az utódok nemesedésére, hogy azon a régi februári napon szívderítő komédiát adtak elő a komáromi diákok egy öreg fösvény úrról; azt viszont már Pázmán Mihály direktor úr is tudta, hogy e század első évtizede után, 1811. május 8-án Benke József úr színitársulata ismertette meg Komárom polgáraival az igazi színházat, amely deríti a közönséget, és mulattatja a fiatalságot, példát mutat, és jóra lelkesít, nevetést fakaszt, és bánatot terít az arcokra. Az első igazi színházi előadás, amit már nem tudatlan iskolai diákok, hanem sokat próbált, tapasztalt komédiások játszottak Komáromban, vérbő komédia volt, Kotzebue színműve, amelyet Benke József úr magyarított, s alkalmazott saját színpadára.

És ettől kezdve egymás után szerepeltek a komáromi színpadokon a legjobb színiigazgatók: 1819–1820-ban a híres Kilényi Dávid nyitotta meg a sort, majd őt követte Abdai Sándor, Balogh István, Újfalussi Sándor, Komlósi Ferenc, Tóth István társulata, s persze az elődök után itt van Pázmán Mihály úr daltársulata is, amely a legnehezebb időkben vállalta az örömfakasztás nemes művészetét Komárom kereskedővárosában.

Pázmán Mihály úr nagy földet bejárt férfi, ismeri a hont, még Erdélyországot is; bekukkantván oda is társulatával,

mindenütt hintvén a vidámságot, örömet; a magyar szó megbecsülését kérvén csupán ellenértékként, no meg élelmiszert az adakozóktól a színitársulat férfi- és hölgytagjai számára. Mert a teátristák nem voltak bőven eleresztve pénz dolgában, s ezért ha egy-egy helyen jobban megbecsülték őket, ide mindig szívesen tértek vissza évek múltán is.

És Komáromban mindig szerették a színészeket.

Pázmán Mihály úr és társulata nem először játszott e szép városkában, így hát szívesen hajlottak a városparancsnokság szavára, amikor üzenet ment értük, hogy a nehéz időkben is mulattassák a népet a „Csirke kert”-i teátrumban. Itt volt a színészek hajléka, megfelelő felszereléssel, tágas színpaddal, nagy nézőtérrel és sok-sok világító lámpással.

És Pázmán Mihály nagy büszkén viselte színészi hivatását. Amikor megjelent Klapka tábornok előtt 1849. július 18-án, a generális örömmel fogadta.

– Tábornok úr – ajánlotta magát Klapka előtt széles meghajlással, mintha a közönségnek akarta volna bemutatni önmagát –, van szerencsém bemutatkozni: pázmándi Pázmán Mihály direktor, a komáromi jeles teátrum igazgatója vagyok.

– Bitte – kínálta hellyel a tábornok –, bitte, Herr Direktor, van szerencsém önt ismerni. Láttam már játszani itt és Temesvárott is.

Pázmán Mihály színpadra termett egyéniség. Megjelenése, termete, éles, villogó tekintete, állandóan változó arca a színpadra predesztinálta, s gyerekkora óta éli a színészek nehéz-keserves életét. Ruházata elütött a polgárokétól, s ezt Klapka azonnal megállapította: színes, könnyed, úrias bársonykabátjához rikítóan sárga feszes pantallót viselt, bőrét finoman púderozta, s ahol szükség volt, még pirosítót is kent arcára.

– És Pest városában, tábornok úr? Ó, be kár, hogy Pesten nem élvezhette művészetemet, mert én már Pesten is játsztam ám! – derült fel az arca. – Ó, hogy tartóztattak

maradásra, de tudja méltóságod, hogy van a magamfajta szabad farkas, nem nekem való a főváros. Én a vidékért lelkesedem, a jövésért-menésért, az az én világom, nem az egy helyben ülés. „Megyeri, van-e ki e nevet nem ismeri?” Bocsásson meg, tábornok úr, hogy jeles poétánk, Petőfi verséből idézek, de ez a szóban forgó Megyeri úr is, aki a legnagyobbak közül való, bizony, ő is hányszor mondta: „Mihály, a te hangoddal én megríkatnám Pest összes dámáit…” De hát én a magyar vidékért áldozom fel tehetségemet, feleségemmel együtt.

– Bitte… Pázmán uram, bitte, én magam is lelkes híve vagyok a magyar teátrumnak, de ha szabad kérdeznem, hogy…

– Igenis, tábornok úr, persze, hogy ezzel kellett volna kezdenem. Már megbocsásson, hogy nem tettem az asztalra az első pillanatban a súlyos érvemet, de mi színészek szeretjük felépíteni a szerepléseinket. Előbb a könnyebb, vidámabb, semmitmondóbb részek következnek, s azután csap elő a drámai csúcs, ó, megbocsátja, ugye, szertelenségemet és udvariatlanságomat, tábornok úr, de mi, lelkes magyar komáromi színészek, mi, akik annyit éheztünk és fáztunk, akiknek oly sokszor nem jutott egy betevő falat sem, mi úgy gondoltuk, hogy felajánljuk szerény ajándékunkat a magyar honvédseregnek. Íme, ez a társulat egész vagyona, számoltassa meg e zacskóban hozott pénzt, de egészen pontosan tudom magam is, mert tegnap a társulat minden tagja előtt számláltatott meg, kérem tisztelettel, és ez annyi mint: 117 pengőforint és 47 krajcár.

És letette a tábornok elé a zacskó pénzt.

Klapka nem szereti a könnyes jeleneteket, ritkán érzékenyedik el, de meghatotta a színészek ajándéka. És arra gondolt, legyen akármi a magyar szabadságharc sorsa, de az bizonyos, rengeteget tett a magyarság fentmaradásáért. Egységes nemzetté kovácsolta a széthulló erőket, megmutatta, hogy a nemzeti lelkesedés láza az összefogás legméltóbb kovásza. Ekkor ébredt föl újult erővel

az erdélyi magyarságban is az anyaországhoz való tartozás nemes érzése, s lám, itt Komáromban valamennyien, német, cseh, szlovák, szerb vagy akármilyen náció gyermekei is, most érzik égetőnek és forrónak a magyarsághoz való tartozásukat. Klapka tábornok egyébként is néhány napja számolta össze, hogy seregtisztjei közül legalább a fele idegen nevet visel, de tudja már ő, hogy nem a név számít, hanem az érzés, a cselekedet, nem a külső, hanem az érzelmek áradása.

– Köszönöm, nagyon köszönöm önöknek – mondta zavartan –, nem is tudom, hogyan háláljam meg ezt a nagylelkűséget. De hiszen ez egész vagyon! Ha jól számolom, kitelne értékéből vagy két teljes birkanyáj. Ezt a gavallériát! Ezentúl, viszonzásul, magam is időt szakítok minden egyes bemutatójukra. A legjobb páholyt kérem és a legdrágábbat. De nem ingyen ám!

Pázmán direktor arca ragyogott a boldogságtól. De amikor a tábornok már elbocsátotta volna, még nem mozdult. Csak állt, és benyúlt a zsebébe, s kivett belőle egy csillogó aranyat.

– Végezetül – hajolt meg szertartásosan – engedje meg, tábornok úr, hogy ezt az aranyat is letegyem asztalára. Ez az én pesti vendégjátékom egyetlen emléke. Eddig, ha elővettem ezt az aranyat, magam is meghatódtam. Micsoda siker volt, kérem! És milyen lelkes fogadtatás. Még a kritika is megemlítette másnap a nevemet. A pesti kritika, tábornok úr! Hajaj, régen volt, már majdnem hét esztendeje. 1842. október 5-én! Igen, erre is emlékszem, ez a dátum tartotta bennem a lelket a nehéz hónapokban. De ez az arany ugyan mire lenne jó nekem? A honvédeink még hasznát vehetik. Ez minden, amit adni tudunk, ez és semmi több! De teljes szívvel adjuk, tábornok úr! És örömmel várjuk a színházban, ígérem, hogy úgy játszunk, ahogyan csak a katonáknak szoktunk játszani. Éppen most volt egy újabb bemutatónk, nem tudom, hallott-e róla a tábornok úr. De vagyon az én társulatomnál egy honvédtüzér, az ön seregében pedig egy színész. Úgy bizony, Futó János úr

színész és honvédtüzér, kár, hogy nem találkozott még vele, tábornok úr, mert rendkívüli képességekkel rendelkezik. Beállt honvédnak, de esténként a színházban játszik, persze csak kisebb szerepeket, de azért, kérem, nagyreményű teátrista. Még sokra viheti.

Klapka érdeklődéssel hallgatta Pázmán Mihály szóáradatát. Az asztalon heverő arany után nyúlt. Rajta a császár képe. Nem a németek, hanem a franciák császára. A nagy Napóleon! Szép, nemes vésete alig kopott meg. Játszott vele. Leejtette az asztalon álló márvány tintatartóra, és élvezte csengését.

– Futó János? – kapta föl a fejét a tábornok. – Futó János? – gondolkozott. – Nem olvastam én ezt a nevet már valahol?

– Mi írjuk színlapjainkat – bátortalanodott meg az igazgató hangja –, talán azon.

– Nem! Hopp, megvan! A Komáromi Lapokban! Itt van ni. Azazhogy, hol is van? Bitte… – mondta zavartan, s lázas keresésbe kezdett. – Igen, ni, itt van már, a vasárnapi számban. Mert jó ám a memóriám. Ez az!

Hangosan olvasta:

– Pázmán Mihály igazgatósága alatti – neve említésekor elmosolyodott az igazgató, s Klapka fejbólintással jelezte, hogy örvendezik a hírnek – színésztársaság által adatik: *Budavár visszavétele* az osztrákoktól. Eredeti történeti színmű 3 szakaszban. írta: Futó János honvédtüzér. Itt van ni – hajtotta össze az újságot a tábornok –, tudtam, hogy emlékszem rá. És lelkesítő a játék? – fordult szeretettel az őszvert színészhez. – Mert akkor magam is megtekintem. És egymás után kirendelem a honvédeinket is színházlátogatásra – emelte fel hangját. – Természetesen – tette hozzá – az én költségemen. Ez a legkevesebb, amit tehetek önökért, komáromi magyar színészekért.

Ennek már majdnem két hónapja.

És azóta egyre többször van telt háza a direktor úrnak, mert a tábornok állja a szavát. Igaz, az aranyat talán sajnálja néha Pázmán úr, de hát a régi dicsőség mit sem ér,

ha nem fényezi napról napra újabbal. És a színpadon olyan sikert arat Pázmán Mihály úr, amikor megjelenik Görgey maszkjában, hogy percekig áll az előadás, tapsol a közönség, vivátolnak a nézők megállás nélkül. És nem ez a legnagyobb dolog egy színész életében?

39.

Thaly Zsigmond alezredes egyáltalában nem örvendett, amikor a „Csirke kert"-i színházhoz érve Pázmán Mihály direktor úrba ütközött. Nem mintha nem szerette volna az igazgatót, hiszen becsülte művészetét, nemegyszer együtt is kvaterkáztak; szerette a színész szép hangját, mert amikor Pázmán Mihály énekbe kapott, mindenki reá figyelt. De most sietett, éppen csak fertályórája volt Fanni számára is. Hanem a direktortól könnyen nem szabadulhatott.

– Éljenek a mi derék honvédeink, alezredes uram! – köszönt rá nagy vígan az igazgató. – Éljenek valamennyien!

– És kegyelmetek is – adta vissza a köszöntést illő módon a katonatiszt. – Nem tudja kegyelmed, hogy Fannit itt találom-e?

– Hogy Fannit-e? Nemcsak Fannit, hanem mindenkit, hiszen most vagyon a holnap esti előadás főpróbája, és mindenki a fedélzeten, azazhogy pardon, alezredes uram, mindenki a színpadon vagyon. Csak hűtőzködni jöttem ki magam is, jó levegőt szívni – szabadkozott a színigazgató, de Thaly Zsigmond jól látta, hogy butykos szorong a zsebében, szép, zöld cserép, amelyben jófajta pálinka kotyog. S annyira már ismerte az igazgatót, hogy napközben sem vonja meg magától a kisüsti pálinkát, amelyet azonnal elárul a lehelete is. És ez a legbiztosabb módja az ivásnak, kijön hűtőzködni egy pillanatra, s egyedül csókolgatja a butella száját.

Harapós kedvében volt az alezredes, mert egy bankót

vett elő, s mérgesen ráförmedt a derék színigazgatóra:

– No, kegyelmed, Pázmán Mihály, ezt a bankót az egészségemre megihatja, de azonnal fusson be Fanni kisasszonyért, mivelhogy nekem most nincs időm végigvárni kegyelmetek próbáját. Viszont beszédem van vele, méghozzá sürgősen.

– Ilyenkor? – csodálkozott az igazgató.

– Most, azonnal!

A katonás hang annyira megrémisztette Pázmán direktor urat, hogy zavarában Thaly alezredes kezébe nyomta a buteliát.

– Őrizze addig kegyelmed, amíg megyek, s ideteremtem Fanni kisasszonyt – mondta, s máris eltűnt a színházba vezető kisajtó mögött.

Thaly nem kedvelte a pálinkát, de a szép, zöldmázas butellát örömmel forgatta kezében. Látott már másoknál is ilyet, vásározó fazekasok árulják, és sokan is vásárolják. Előnye, hogy zsebben is elfér, hűtve tartja a pálinkát nyáridőn, márpedig köztudomású, hogy melegen nem jó a pálinka, s igazi férfi nem is férfi pálinka nélkül.

Megforgatta s csodálkozva olvasta oldalán a feliratot:

Pázmán Mihály
csinos butellája.
Mezőtúron készült
a számára.
Elcsalni ezt
ne próbáld, hasztalan fárasz-
tod a szád, mert nagyon ked-
vemre való,
vigyen el innen
a manó!

S rajta volt a csinálás ideje is szép, vésett számokkal: 1839. Az évszám alatt margaréta pipiskedett, megtöltve a butella mezejét, s az érett zöld szín pompázott a napon.

Már-már ott tartott, hogy bele is kóstol, amikor Pázmán Mihály megjelent, karján Fanni kisasszonnyal.

– Ígéretem szerint – hajolt meg nagy gráciával a direktor

– engedélyeztem a kisasszonynak egy fertályórát. De kérem, alezredes úr, fogja ám rövidre a mondandóját, mert még a ma esti előadásra is felkészülünk; azt ígérte Klapka tábornok úr, hogy ma, a haditanácsi ülés után tiszteletét teszi a színházban vezérkarával egyetemben. És akkor újra üdvözölhetem kegyelmedet is, meglátja majd, barátom, olyan görögtüzet varázsolunk a színpadra, amilyet Görgeyék is megirigyelhettek volna, amikor Budavárát dicsőséggel bevették. Merthogy el ne felejtsem, ma este Futó János kedves barátom, színitársulatom ékességének darabja megyen, a *Budavár visszavétele* három szakaszban…

Nehezen lehetett eltávolítani Pázmán direktort.

Végre kettesben maradtak.

– Fanni – ölelte át a férfi.

– Ne itt, meglátnak – húzódott el a színésznő, s perdült egyet, de csak azért, hogy a férfi észrevegye szép, színpadi öltözetét. A nő földig érő, nemesi ruhát viselt, sok-sok dísszel, zsinórral, hozzá virágos kalapot, amely egészen beborította a fejét. Ahogy megállt a férfi előtt, szép volt és kívánatos. De az alezredes most nem akarta észrevenni Fanni szépségét. Szeme vak lett a látásra, szája nem nyílt bókolásra.

– Fanni – kiáltotta haraggal –, most felejtse el egy minutára, hogy színésznő!

A nő csodálkozva nézett szerelmesére.

– Valami baj van, Zsiga lelkem?

– Nem, semmi baj – mondta zavartan a férfi.

– Hát akkor?

– Kegyelmed nő, s nem érti a férfiak dolgát. Nagy dolgok vannak készülőben. Ma délután ül össze újabb határozatra a haditanács.

– És?

– És én búcsúzni jöttem, Fanni.

– Búcsúzni? Hová megy kegyelmed?

– Jaj, de nehezen akar megérteni engem!

– Hát kegyelmed nem leszen itt ma este? Pedig olyan

szép leszek, meglátja kegyelmed. Én elhatároztam, hogy ma este csakis kegyelmednek játszom. A direktor lelkére kötöttem, hogy hová ültesse kegyelmedet, és én minden szavammal majd…

– Szeretsz, Fanni?

– Kegyelmed kérdezi?

– Hallani akarom.

– Persze hogy szeretem, Zsiga lelkem, de hát mi van kegyelmeddel? Ezért futott ide, a „Csirke kert”-be, mert eddig ezt talán nem tudta?

– Jaj, dehogyis azért… illetve éppen hogy ezért… De hát kegyelmed előtt nincs titkom…

– Legyen most is őszinte, Zsiga.

– Fanni – ölelte át a férfi –, valaki nem leszen itt ma este a színházban.

– Ki nem lesz itt? Milyen rejtélyről beszél kegyelmed? S ki lesz az a valaki?

– Klapka vagy én!

– Szolgálat?

– Hát csakugyan nem ért? Jól vagyon, mindent elmondok, mert nem bírom magamban tartani. És ha szeretsz – tért át újra a tegezésre –, akkor meg is érted.

Egyszer tegezte, egyszer magázta Fannit. A meghitt szerelmi pillanatokban csak a legbizalmasabb megszólítással hívták egymást. Fanni egyébként mindig kellő tisztelettel, három lépést tartva szólította a férfit.

– Hát mi a baj, lelkem?

– Ugye, beszéltem már neked, Fanni, a Komárom Szabadságáért Harcolók Szövetségéről?

– Igen, azt hiszem…

– Itt most vérre szóló alkudozás megyen a város és a vár átadásáról. Mi határoztunk. Nem adjuk át a várost. A mi szövetségünk…

– Kegyelmetek talán összeesküvést szőnek a tábornok ellen?

– Csak védekezünk.

– Ezért hát ez a rejtélyes kijelentés a mai estéről? Vagy a

tábornok, vagy kegyelmed? De hát ez rettenetes – sírta el magát a nő. – Miért ez a széthúzás, Zsiga lelkem? Én nem értem a férfilelket, kegyelmedet sem értem, pedig úgy szeretnék együtt röpülni kegyelmed gondolataival, de hát úgy látszik, hogy a szegény teátrista színésznő gondolatai messze elmaradnak kegyelmed gondolataitól. Miért kell széthúzást teremteni, amikor össze kellene fogni, nekünk, maroknyi maradéknak… Feleljen, Zsiga lelkem!

– Kegyelmed színésznő, és nem tudja megérteni a hazáját féltő férfiakat. A szövetségünk határozott. És ha Klapka tábornok nem enged…

Fanni megállt. Eddig sétáltak a gyepen. A feketerigók vadul kiabáltak rájuk, cinkék röpködtek, s fecskék csiviteltek. Zengett a liget. A „Csirke kert" szelíd mókusai a füvön futkostak, de ők rájuk sem hederítettek.

A színésznő szembefordult a férfival.

– Én eddig kegyelmed minden lépését óvtam és vigyáztam. S hittem kegyelmednek, Zsiga lelkem. De most már kétlem, hogy Temesvári András bűnös lenne.

– Honnan tud kegyelmed Temesvári András ügyéről?

– Ó, hát ilyen balga az alezredes úr? Meg akar öletni valakit, és azt hiszi, nem fut szét a híre? Ha tudni akarja, éppen Friebeisz szerkesztő úr hozta meg a hírt…

– Megtiltottam, hogy fogadja azt az újdondászt.

– Nem is fogadtam, de találkoztam vele. És elszörnyülködte a hírt. S ha én tudom, lehet, hogy Klapka tábornok is tudja. Sőt, bizonyos vagyok benne, hogy hallott róla. Zsiga lelkem, nagyon kérem, követelem, könyörgök kegyelmednek, hogy ne csináljon meggondolatlanságot. Ne akarja kihívni maga ellen a sors haragját. Miért akar mindenáron összeütközni a felsőbbséggel? Hagyja a tábornokra, ami az ő dolga. Kegyelmed álmodozó. Erről sohasem beszéltem, de egyszer meg kell tudni végre valakitől. Álmodozó és rajongó. Kossuth rajongója, és azt álmodja, hogy az elfutott országkormányzó helyett kegyelmednek kell megváltania az országot. Ébredjen föl, Zsiga lelkem. Én úgy óvom, féltem, szeretem kegyelmedet.

Nem elég ez?

Thaly Zsigmond átölelte Fannit.

– Rémeket látsz, szerelmesem. És kérlek, ne is próbálj visszafordítani az utamból. A mi sorsunk előre elrendeltetett. Amint az országé is. Meg vagyon írva…

– Csak azt ne mondja kegyelmed – vágott közbe a nő –, hogy a csillagokban, vagy a Bibliában van megírva az ember sorsa. Mert én már hallottam valami ilyesmiről a színpadon. De kegyelmetek az élet színpadán játszanak… És az egészen más, mint a színpad világa…

– Mennem kell – mondta a férfi.

– Tegyen ígéretet.

– Nem tehetek.

– Akarom.

– Akkor sem!

– Könyörgök kegyelmednek, lelkem Zsigám.

A színház előtt Pázmán Mihály türelmetlenül topogott. Messziről integetett feléjük.

– Mennem kell – szaporázta lépteit Fanni.

– Menjen csak, siessen vissza a színházba – küldte az alezredes. – De ígérje meg, hogy akármi történjék is…

– Megígérem…

– Azt sem tudja, hogy mit kérek kegyelmedtől.

– Én ne tudnám? Jaj, Zsiga, a szerelem nem attól szerelem, hogy miképpen cselekszik a másik. A szerelem, a féltés, a szeretés öröme benne van a lelkünkben. Akár akarom, akár nem, nekem szeretnem kell kegyelmedet. Mert így szerettem meg, ilyen lelkesültnek, rajongónak, forrófejűnek, kedvesnek, meggondolatlannak és kemény szívűnek. Kegyelmed sohasem gondol másra, mindig csak önmagára. És én azért szeretem, Zsiga lelkem. Ha ezt akarta hallani, nos, meghallotta. Elégedett?

– Ne ítéljen el, Fanni.

– Én és az ítélet! önmagunkat ítéljük el mindig, és ez a legrosszabb. Egyszer kegyelmed is ítéletet tart önmaga fölött, és én ettől félek a legjobban. Hogy nem bírja majd el a saját maga ítéletét. Hiszi ezt, alezredes úr?

– Nem hiszek ebben, Fanni.

– Ne tegyen ígéretet, hogy nem mond ítéletet tettei fölött. Búcsúznom kell. Csak azt fogadja meg, hogy becsülettel cselekszik, lelkem Zsiga.

– Becsületet említ, Fanni? Megígérhetem. Az én lelkem becsülete szerint cselekszem már évek óta. Álmodozónak tart, mert Kossuth híve vagyok mindhalálig. Én az általam mutatott becsület útján haladok előre. És ez bizonyosan más, mint mondjuk Görgeyé. Nem akarom vitatni senki becsületességét, de hát sokfélék az emberek, Fanni. És a legtöbb ember megalkuvó. Mi a revolúcióra esküdtünk, tartsuk is be esküinket. Én be akarom tartani. S ha tudom, másokat is ennek megtartására kényszerítek.

Pázmán Mihály türelmetlenül sietett eléjük.

– Már csak kegyedre várunk, Fanni kisasszony. Régen letelt a fertályóra, alezredes úr.

Fanni búcsú nélkül futott el.

Thaly alezredes bosszúsan fordult az igazgatóhoz.

– Pázmán uram, kegyelmetek még az életből is színházat csinálnak.

– Hiszen ebből élünk – jött a felelet. – Csak arra vigyázzon kegyelmed, hogy ami játék, abból ne csináljanak valóságot…

Amíg visszafelé sietett a főhadiszállásra, ezen gondolkozott az alezredes. Mert Pázmán Mihály nem ok nélkül mondta, amit mondott.

40.

A haditanács ülése.

Mióta elkezdődtek a tárgyalások, talán a hatodik. A közösség határozata nélkül nem akar Klapka tábornok semmit sem cselekedni. Van ebben taktika, halogatás, a felelősség nem vállalása bizonnyal, de az is biztos, hogy

senki sem vetheti a tábornok szemére az önkényeskedést.

A haditanács tagjai tudják, hogy ma határozniuk kell. Feltétlenül választ kell küldeni a táborszernagynak, aki nem győzi eléggé óvni a várvédőket, hogy nehogy a cári seregeknek adják meg magukat.

Szinte naponta érkeztek fenyegetések, egyszer békésebb hangnemben, máskor pedig durvább, fenyegetőbb stílusban. E levelek elárulták Haynau táborszernagy lelkiállapotát. Maga sem tudta, miképpen cselekedjék. Szeretne győzelmet aratni, kemény békét kényszeríteni a rebellis magyarokra, de ugyanakkor szem előtt kívánja tartani az ifjú császár parancsát is: legyen béke minél előbb.

Klapka komoly. Túlzottan is az. Arca el nem mosolyodna. A máskor oly könnyen nevetősre váló pillantása a földet keresi, az asztalán heverő papírok között kutat.

Amikor Prágai alezredes jelentette, hogy tanácskozásra kész a tiszti csoport, felállt, s torokköszörülés után ezt mondta:

– Uraim, kérem önöket, bitte… – nézett szét az összegyülekezetteken – hogy hallgassák meg jelentésemet. Komárom körül szoros gyűrű feszül, az ellenséges seregek száma már jóval meghaladja a hatvanezer embert. Tapasztalt tábornokok irányítják az ostromkezdés dolgát. Még nem dördültek el a fegyverek, ellenfeleink egyelőre még várnak. De vajon meddig várnak, uraim? Meddig adják meg számunkra azt a lehetőséget, hogy tárgyaljunk a jövőről? Asztalomon levelek sokasága. Mind az utóbbi napokban érkeztek. És többsége Haynau táborszernagy kézjelével van ellátva. Grabbe orosz tábornok is siettetné az alkudozást.

Thaly tűzbe borulva pattant föl:

– Soha! Tiltakozom, hogy tárgyalásokat folytassunk tovább az ellenséggel!

Prágai alezredes rákiáltott:

– Uraim, kinek-kinek lesz alkalma kifejteni elhatározását! Most a tábornoké a szó!

– Nálamnál jobban senki sem kívánja a győzelmet,

uraim. Katona vagyok, tudom mivel tartozom nemzetemnek. És eskümnek, amely köt, és amely egy a becsülettel. Mi megtettük javaslatunkat, elküldöttük a feltételeket Haynau táborába, de a táborszernagy elvetette az első alkalommal. Mert ne felejtsék el, uraim, csak az első alkalommal. És az idő nekünk kedvez.

A haditanács résztvevői lehajtott fejjel ültek a teremben. Már tudták: küldött érkezik a haditanács ülésére. Vajon Haynau küldötte lesz-e, vagy máshonnan érkezik torkot szorító hírekkel?

Klapka tovább beszélt:

– Nem tudom, a jelenlevők közül ki tud arról, uraim, hogy Haynau táborszernagy néhány napos tatai tartózkodás után visszament az ország belsejébe. De a napokban újabb levél érkezett tőle. Kérem, Prágai alezredes úr, olvassa föl nekünk az idekívánkozó részletet, bitte…

Az alezredes ezt olvasta:

– „Nem mulaszthatom el önt komolyan óvni attól az elhatározásától, hogy a várat a császári orosz hadseregnek adja át, mert becsületszavammal kezeskedhetem önnek, hogy nemcsak a felkelők minden vezére.”

Thaly ezt sem bírta. Felkiáltott:

– Mi nem felkelők vagyunk!

Laczkovics ezredes mérgesen szólt rá:

– Majd magyarázza meg személyesen Haynaunak, hogy önt sérti a megszólítás. Kérem, alezredes úr, olvassa tovább.

– Tehát, hol is hagytam abba, uraim, igen, meg is van, tehát: „…nemcsak a felkelők minden vezére, hanem a magukat megadó csapatok is, az összes hadikészlettel együtt a császári orosz hadsereg által azonnal az én kezembe fognak kiszolgáltatni, mint az Görgey hadtestével és Arad várának helyőrségével történt.”

Laczkovics ezredes újra szólásra jelentkezett.

– Én azt javasolom a tisztelt haditanácsnak, hogy vegye fontolóra a jelenlegi helyzetet. Megengedhetetlen, hogy egyre-másra kövessenek el merényletet Klapka tábornok

ellen. Már eddig két szerencsés kimenetelű merénylet történt… Különben is, mint Boross hadnagy úr jelentette, a város tele van idegen kémekkel, feltehetően Haynau szolgálatában állókkal, akik igyekeznek megbontani a jelenlegi kiegyensúlyozott helyzetet. Röplapokat csempésznek a várba, lázítanak, a szolgálat megtagadására szólítják fel katonáinkat, egyszóval szökésre csábítanak. Meddig engedhetjük meg ezek garázdálkodását? És ki a felelős mindezekért?

Ősz haját idegesen fésülte ujjaival, mindegyre ezt tüntetvén föl legfőbb foglalatosságának, hogy ezzel leplezze zavarát és tehetetlenségét. Mert az ő feladata lett volna a belső béke megteremtése Komáromban.

Thaly alezredes a tanácskozás kezdete óta tűkön ült. Idegesen mocorgott, nem lelte helyét, minduntalan arra gondolt, hogy vajon társai, akikkel együtt határozták el a Klapka elleni lázadást, miképpen cselekednek majd, ha kenyértörésre viszi a dolgot. Mert világosan látta: nincs lehetőség a békülésre.

Klapka tábornok újra felállt.

– Bitte, uraim… – kezdte – nyilvánvaló, hogy a cári seregekkel nem kezdeményezhetünk alkut a megadási feltételekről. Ez azt jelenti, a táborszernagy nem tartja elfogadhatónak javaslatainkat, azazhogy feltételeinket. Ha hisznek nekem, és miért ne hinnének tábornokuknak, elvesztettem a nyugalmamat: éjszakáim mind nehezebbek, aggódom Komárom sorsáért. S azt hiszem, arra jöttem rá az elmúlt napokban, hogy meg kell változtatnunk feltételeinket. Hiszen, valljuk be: van-e reményünk arra, hogy mi, tulajdonképpen legyőzöttek, diktálhatunk a császáriaknak? Nekünk jogunk csak a kéréshez van, s úgy gondolom, hogy a nagylelkű győző hamarabb hallgat a kérésre, mintha továbbra is fennhéjázó módon levelezünk. A megadási feltételeink első négy pontja, ugyanazok, amelyeket önök is ismernek, legyen a továbbiakban a győzteshez intézett kérés, s tesszük ezt azért, hogy a további feltételeink követelések maradhassanak. Most

kérem szavaikat, uraim. És legyen az első szó Thaly Zsigmond alezredes úré, aki már így is alig bírta magában tartani indulatait. Vagy nem jól láttam, alezredes úr?

Thaly úgy pattant föl, mintha seregek támadnának körülötte. Egy pillanatig behunyt szemmel a vezérre gondolt: miképpen is kezdte Kossuth beszédeit? De azután máris megcsördítette kemény szavait:

– Igenis azt mondom, uraim: ne alkudozást, de győzelmet! Kezünkben a fegyver, és mi alkudozni kívánunk az ellenséggel? Miért gyávult meg a honvédbátorság? Szuronyt szegezz, ez volt a jelszó! És ez maradjon továbbra is Komáromban. Tiltakozom, ha el is ítélnek érte, akkor is tiltakozom! A becsületem diktálja, hogy óva intsem önöket az elhamarkodott intézkedéstől. Komárom erős város. És ha mi is kapitulálunk, mindörökre lehanyatlik a szabadság csillaga. Kossuth Lajos nem hagy el minket, ezt bizton mondhatom önöknek, tiszttársaim.

– Kifutott Orsovánál – kiáltottak többen is.

– Akkor pedig bizonyosan légiót szervez majd a haza védelmére, de mi magunk is erősek vagyunk, és ha harmincezer katona akarja, akkor Komárom soha nem eshet el! És velem együtt ezt sokan akarják. Klapka tábornok feltételeinek első pontja: amnesztiát a nemzet számára. Előbb követeltük volna, de most már csak kérjük. És mi lesz holnapután? Mert Haynautól, az osztrákoktól amnesztiát remélni, remélem, uraim, sejtik, hogy botorság. Aki ezt nem látja, az vak!

Felborult a rend.

Összevissza kiáltoztak a megjelentek. Ilyen nyíltan még soha, senki sem mert szólni a tábornok ellen. Sokaknak szimpatikus Thaly Zsigmond keménysége, állhatatossága, bátorsága, de ezt a mondást erősnek tartják. Maga Klapka csendesítette le a zsinatolókat.

Az alezredes folytathatta:

– Harmincezer férfi követeli a további harcot, tábornok úr! És én e harmincezer nevében szólok. A férfiember akkor sír, ha elveszett az ügy, amelyért harcol. Görgey rosszul

sáfárkodott a rábízott katonákkal. Ne tegye ön is ugyanezt, tábornok úr! Legyen bátorsága arra hallgatni, aki önnek csak jót akar. Előttünk a lehetőségek egész sora. Kiáltsuk ki a csallóközi köztársaságot! Menesszünk róla hírt Európa hatalmasainak. Csallóköz, szabad akar maradni, és mindörökre magyar kíván lenni! Ezt a jogot nem vehetik el tőlünk ellenségeink. Jön az ősz, a tél, s ez javunkra válik. Készleteink, tartalékaink hatalmasak. Mint erődítési igazgató jól tudom, hogy az esetleges ostrom nem járhat sikerrel. Uraim, hát nem lelkesednek velem együtt?

Esterházy herceg felnevetett.

– Délibábokat kerget az alezredes úr!

Assermann várkapitány legyintett.

– Senki sem kívánja már a háborút.

Thaly felemelte karját.

– Márpedig mi nem engedhetjük, mi szabad magyar tisztek sohasem engedhetjük meg, hogy egyesek adják-vegyék a szabadságunkat, mintha köpeny lenne. A mi sorsunk fölött ne alkudozzanak mások! Tiltakozom!

Ezt mondta, s várta tiszttársai véleményét. A többiek, a későbbi felszólalók semmi újat sem mondtak. A legtöbben Klapka tábornok álláspontját képviselték, néhányan, óvatosan persze, Thaly javaslatát igyekeztek szalonképesebbé tenni. De a felkavart vihart már nem lehetett lecsillapítani.

Kosztolányi Móric ezredes volt a villám.

Szava tüzet vetett.

– Nem kívánok most arról határozni – kezdte beszédét halkan –, hogy mi lesz jobb Komáromnak, erről majd együttesen határozunk. Csak csupán azt kívánom megkérdezni Thaly Zsigmond alezredes úrtól, hogy honnan veszi a bátorságot, hogy egyik tisztem ellen elfogatóparancs nélkül üldöző hadjáratot folytasson, őt a hazaárulás vádjával elfogassa, vagy inkább csak megkísérelje. És hogy van-e tudomása Klapka tábornoknak arról, hogy Thaly alezredes úr egy tiszti csoport élén áll, amely ha kell, a tábornok úr ellenében is érvényt kíván szerezni

akaratának.

Ennyit mondott csupán, és leült.

Klapka tőrként vetette a szót Thalynak:

– Nos, alezredes úr, bitte… bitte…

Thaly ellenségesen nézett körül. Azt kutatta, kiben mi lakik. Kit lehetne maga mellé állítani egy jól sikerült rohammal, és kik azok, akik továbbra is ellenfelei maradnak.

– Az árulást minden rend megbünteti, én is harcolok az árulók ellen. És Temesvári András, mert ugye, róla van szó, áruló! Biztos értesüléseim vannak róla, hogy Haynau szolgálatában áll. Ami pedig a Komárom Szabadságáért Harcolók Szövetségét illeti…

Klapka áthatóan nézte a beszélőt.

– Tehát nem tagadja?

– Nincs mit tagadnom, tábornok úr! Igaz férfiak szövetsége a mi egyezségünk, és igaz célok érdekében cselekszünk.

– A többség ellenére is?

– Komárom szabadságáért, mert Komárom szabad akar maradni, tábornok úr! És erről kezeskedik a harci szövetség. Persze nem alkalmas pillanat itt erről beszélni, de ha szó került rá: nem tagadom. Elvbarátainkkal olyan szövetséget alakítottunk; amely…

Prágai alezredes Thalyhoz lépett.

– A többit a vizsgálóbiztos előtt mondja majd el az alezredes úr!

Klapka hozzátette:

– Még én vagyok a tábornok, Thaly Zsigmond. Az ön és legfőképpen Komárom érdekeinek védelmében ez a szövetség a továbbiakban nem működhet. Letartóztatjuk önt, Thaly Zsigmond, mégpedig azon a jogcímen, hogy az én megbízottamat, Temesvári András százados urat fegyverrel kényszerítette. Márpedig törvényeink nem teszik lehetővé, hogy egyik tiszt a másikat korlátozza, letartóztassa a felsőbbség engedelme nélkül…

– Megbánja ezt, tábornok úr!

– Vezessék el az alezredes urat. Vagy nem, hadd legyen maga is fültanúja annak, mi lett Pétervárad sorsa. Hadd lássa, hogy álmait légvárakra építi. Kérem a futárt.

Csapzott, sáros, nagy utat megtett százados állt meg a haditanács előtt. Hangja fakó, színtelen.

– Jelentem, hogy Pétervárad minden feltétel nélkül, szeptember 7-én az ellenség előtt letette a fegyvert.

Kosztolányi felugrott.

– Komárom után a legjobb erősségünk volt!

– De feltétel nélkül? – csodálkoztak egyszerre többben is.

– Feltétel nélkül – hangzott a válasz.

– Hihetetlen!

– Hazugság!

– Cselvetés ez is!

Nem akartak beletörődni az igazságba. Úgy érezte a haditanács, hogy ezentúl egyes-egyedül Komáromra marad a tisztes békefeltételek elérésének lehetősége. Minden tőlük függ. Klapka tábornok bizalmat kért. Ki ne adott volna néki?

Este hatra járt, amikor befejeződtek a megbeszélések. Thaly elveszítette a játszmát, úgy, amint azt előre megérezte volt. Csupán abban tévedett, hogy Klapka nem is tekintette ellenfélnek.

41.

Futó János honvédtüzér minden estéjét a színházban tölti. Könnyen teheti, a honvédtüzéri beosztás csupán átmeneti; hiszen színész ő, ha nem is a javából, s Pázmán Mihály úr egy szóra elérte, amikor színészei felbuzdulásból mind jelentkeztek a honvédseregbe, hogy az öregebbjeit azonnal kiszuperálták, a fiatalabbjai pedig csupán névlegesen lettek katonák. A „Csirke kert”-i színház nem szünetelhet, jól tudta azt Klapka tábornok, hogy a lelkesítő szó sokszor

többet ér, mint harminc vágómarha vagy száz mázsa lőpor. Ezt a hasonlatot Pázmán Mihály mesélte nagy örömmel, amikor a Klapkánál tett látogatásáról visszatért színészei közé, mert ezt is mondta neki többek között a tábornok, meg azt is, hogy olyan színdarabokat szeretne látni a színházban, amelyek megfelelő módon lelkesítik új és új sikerre a katonanépet.

S erről gondoskodik Futó János úr, akinél áhítatosabb színésze még sohasem volt Pázmán direktornak. Ezt még az sem csorbítja, hogy köztudott Futó Jánosról: nem erős a dikcióban, tartása és alakja sem éppen színpadra termett; kicsit nyeszlett, vékonyka ember őkelme, aki legfeljebb olyan figurákat alakíthat a színpadon, akikbe hálni jár a lélek, vagy éhkoppra fogták őket már harmadik hete. De a soványság kordivat most a költők között, és Futó János is költőnek tartja magát, ha versei nem is híresek, és nem is közlik az országos lapok. Azonban mégis telve van büszkeséggel, mert a lapok legelőkelőbbje: az Életképek az elmúlt esztendőben két levelét is közölte Ozoráról és Beleznáról, s cikkei azonnal megtekinthetők, mert magánál hordozza őket, hogy az is olvashassa, aki netán eddig sohasem látta volna.

Egyszóval a tábornok kérése hamar visszhangra talált, sőt Futó János meg is előzte a tábornokot, mert ő már ekkor megírta két legfrissebb darabját a szabadságharc korából. A *Budavár visszavétele* még júliusban műsorra került, augusztus 11-én pedig máris új és nagyszerű alkotást jeleztek a kézzel írt színlapok: a *Két honvéd* című művét mutatták be a világot jelentő deszkákon a nagyérdemű közönségnek. Ezeket játszották felváltva Obernyik Károly: *Nőtlen férjek* című vígjátékával vagy egy másik mulatságos történettel, amelyben Szabóné szerepelt megérdemelt jutalomjátékkal, s ennek hívogató neve eképpen hangzott: *A szerelem mindent tehet, avagy így űzetik ki az ördög*. Ez négy szakaszban került a közönség elé este hatkor, egyébként mindig este hétre írták ki a színjáték kezdését, hogy meg tudják várni a messziről érkező közönséget is. De

a mai előadáson még ez a hétórás kezdés is kétséges, hiszen Pázmán Mihály úr órája szerint már negyed nyolc is elmúlt, s Klapka tábornok még sehol, egyetlen katonatiszt sincs a láthatáron.

Futó János nevéhez méltóan loholva érkezett, hiszen a mai nevezetes előadáson is az ő színműve szerepel, a *Budavár visszavétele*, amelyet négy nap alatt ütött össze, ha nem is a halhatatlanságnak, de feltétlen Pázmán Mihály direktor közvetlen kérésére; mert ez kell manapság a teátrumban: honvédek, Budavár, osztrákok kiverése, magyar zászló és érzelmes történet két szerető szív egymásra találásáról. S mindez benne van a nagy sikerű darabban, amely ha nem is vonzott eddig minden este telt házat, de mára zsúfolt nézőteret biztosított.

Mert a polgárok és a városi előkelőségek valamennyien kíváncsiak a fiatal tábornokra, aki az elmúlt hetekben kerülte a nyilvános szereplést, hacsak a Cigánymezőn történt szereplést nem tekintik annak rajongói. Különben ha valahol feltűnt alakja, megvivátolták, a nők lelkesen integettek, zsebkendőkkel szórták feléje a köszönet és a rajongás üdvözletét.

Temesvári András a színház előtt, a várakozó tömegben polgári ruhába öltözve sétált fel s alá. S amikor úgy látta, hogy elérkezett az ideje, kicsit hátrább vonult három összehajló gesztenye védelmébe, ahol találkoznia kellett volna Günther Flóriánnal és társával: Fejérhegyesivel. De helyettük csak Futó Jánossal hozta össze a szerencse, aki örömmel ismerte fel a doktort.

– És a tábornok? – rontott rá kérdésével, mintha legalábbis Temesvárinak kellett volna gondoskodnia Klapka időbeni érkezéséről. – Nem tudja kegyelmed, hol késik a tábornok és kísérete? Kifutottam a színházból, Pázmán úr kétségek közepette várakozik Görgey maszkjában, s én meg a szerzők mindig és újra szívet dobogtató várakozásával reményiem, hogy a ma esti előadás leszen az eddigi legeslegjobb…

– Amit én is szívből kívánok kegyelmednek – gratulált

szíves szavakkal a doktor –, de sajnos, ki kell ábrándítanom kegyelmedet: nem tudom, hol késik a tábornok. Hanem ha megmondaná, hogy Fanni…

– Ó, a mi üdvöskénk az első szakaszban szerepel, míg magamnak csak a másodikban juttattam egy nyúlfarknyi szerepet, mert az az elvem, hogy a szerző ne színészi tehetségével, hanem darabja ékességével csillogjék…

A doktor belekarolt a színészbe.

– Csakhogy én nem Fanni kisasszonyra lettem volna kíváncsi, hanem testvéröccsére, Flórián úrra, akit bizonyosan kegyelmed is jól ismer, lévén ő is színész a színtársulatnál…

– Flórián úr? – igyekezett emlékezni Futó János. – Igen, persze, hogy láttam. Már bent volt az öltözőben, az arcát kendőzte. Jaj, csak a tábornok időben érkezne kíséretével… A szegény direktor úr annyira eszi magát… – mondta, és befutott a színházba.

Temesvári András még várakozott egy kicsit, s azután, épp akkor, amikor Klapka tábornok nagy kíséretével végre megérkezett, elfoglalta helyét a színházban.

A „Csirke kert”-i teátrum tágas faalkalmatosság volt, erre a célra építve, körbefutó páholysorával s emeleti erkéllyel. Talán háromszázan fértek el benne. Háromszáz fizető néző már megélhetést ad a társulatnak, ez volt Pázmán Mihály elve is, aki minden este kétszeresen izgult: egyszer mint színész, egyszer mint igazgató.

A mai este fél nyolc is elmúlott, amikor végre megkezdhették az előadást. Temesvári András nem is tudott a színészekre ügyelni, egyre az izgatta, hogy vajon miért nem jött el a megbeszélt randevúra Fejérhegyesi, miért nem jött ki a színházból Flórián úr a megbeszélés szerint. Annyira elfoglalták gondolatai, hogy nem kívánta a játékot, nem vonzották tekintetét a festett díszletek, amelyek az első szakaszban a távoli és bevételre váró Budavárat mutatták; nem figyelte a dikciókat, a színészi játékot, nem érdekelte Pázmán direktor úr valóban hatásos Görgey-maszkja sem, csupán azt forgatta a fejében, hogy

meg kell akadályoznia a Klapka elleni esetleges újabb merényletet. Mert bizonyos volt benne, hogy Fejérhegyesi volt az eddigi két merénylet végrehajtója is, s talán bizalmatlanságuk okozta a ma esti sikertelenséget. Éppen Görgey fogadkozott a magyarok istenére a színen, amikor nem tudván tovább nézni az előadást, kiment az előcsarnokba Temesvári doktor. Ott Prágai alezredest találta.

– Egy jó szivar mindennél többet ér – vallotta meg becsületesen kinttartózkodásának okát. – Nem akar kegyelmed is egyet az izgalmakra? Persze nem is tudja, a tábornok parancsára letartóztattuk Thaly alezredes urat. – S miután látta a csodálkozó arcot, szívesen melegedett bele a délutáni haditanácson történtek elmesélésébe.

– Szegény Zsiga – jegyezte meg Temesvári –, azt hiszem, hogy a maga hite szerint jót akart.

– Mi lenne, ha minden katona azt csinálhatná, amit szeretne?

– Hiszen én egyetértek a letartóztatásával – felelte Temesvári, s már ő is szívesen elegyedett volna saját letartóztatásának elbeszélésébe, amikor ösztönösen a jobb oldali ajtó felé kapta tekintetét. Egy ősz hajú férfi jelent meg, lehajtott fejjel, vásott katonaruhában; vélhette volna akár színésznek is, de még inkább ismerősnek, mert a férfi hirtelen elkapta róla tekintetét, mintha pillanatnyi zavart árult volna el, mert tétovázott, majd a nézőtéri bejárat felé indult.

– De fura szerzet – jegyezte meg Prágai alezredes.

– Színész lenne? – kérdezte félhangosan a doktor.

– Bizonyára – hagyta rá az alezredes.

– Pedig megesküdtem volna, hogy találkoztam már vele! – csóválta fejét a doktor, s abban a pillanatban már ugrott is az alezredes mellől, – Jöjjön velem! – lépett vissza, s húzta Prágai Jánost. – Ez az én emberem.

– Kicsoda?

– Ez nem más, mint Fejérhegyesi! De ha nem tudja, hogy ki ő, most nincs idő a magyarázkodásra.

A sötét nézőtéren újra hozzá kellett szokni a benti halvány világításhoz. Az ősz hajú katona a páholysort kutatta végig szemével.

Temesvári melléje állt.

– A bal elsőben ül Klapka – suttogta.

– Hát mégis megismer? – kérdezte vissza Fejérhegyesi. – Késve jött, uram. Fedezze a visszavonulásom útját – mondta, de tovább nem is folytathatta, mert pisztolycsövet érzett a bordái között.

– Megőrült?! – sziszegte.

– Kifelé!

– Megbánja még!

Az előcsarnokban Prágai kissé elmaradt a két férfitől. Fejérhegyesi szeme villámlott.

– Mindent elrontott.

– Megmentettem a helyzetet – felelte csöndesen a doktor.

– Jelentem Haynaunak.

– Már nem lesz rá alkalma! Önt, Fejérhegyesi Sámuel, ezennel letartóztatom a Klapka tábornok elleni merényletekért.

– Teljesen megbolondult! – szitkozódott az amerikás. – Ezt fogadta nekünk?

Már ott állt mellettük Prágai alezredes is.

Kintről néhány katona sietett be Klapka őrségéből. A színpadon Görgey jelentette be a budavári ostrom megkezdését. A közönség tapsolt. Pázmán Mihály úr boldogan hajlongott Klapka tábornok páholya felé, akinek épp ekkor jelentette Prágai alezredes Fejérhegyesi elfogatását.

42.

– Miért tette?

Klapka kérdése csendes, nyugodt. A teremben ott van

rajta kívül Prágai alezredes. Fejérhegyesit azonnal a vár fogdájába zárták, onnan hozták fel a kései kihallgatásra.

Fejérhegyesi nem válaszolt.

Klapka tábornok a színházi estre gondolt, azt javasolták, azonnal térjen vissza a várba. Ő maradt. Kíváncsi volt Futó János honvédtüzér háromszakaszos darabjára, amely Komáromban lelkesít katonákat és polgárokat egyaránt. Hiszen ha itt tarthatnának még! Milyen jó lenne! Mint amikor Görgey bevette Budát. Akkor még reménykedett az ország. Sőt, akkor igazán. És mégis ez lett a vég!

A közönség észre sem vette, hogy egy közember hiányzik a színről. Mert Temesvári Fejérhegyesi elfogása után a színfalak mögé sietett. De Günther Flórián észrevette, s időben eltűnt az őt kereső doktor elől. Pázmán Mihály a szünetben kezét tördelte, skandalumot emlegetett, majdnem sírva fakadt Görgey maszkjában, de azután mégiscsak kijött a színfalak elé, s játszotta tovább a rettenthetetlen hőst.

– Miért tette ezt a gazemberséget? – kérdezte Klapka.

– Végeztessen ki, tábornok úr! – jött a felelet.

– Nem szeretem, ha tanácsokat adnak.

Nem értette Fejérhegyesit. Azt hitte, könyörögni fog az életéért, kegyelemért esdekel, s helyette majdnem pökhendi hangon szólott.

– Nem vagyok köteles felelni.

– De könnyíthet a lelkén.

– Hátha éppen az nehezítené meg távozásomat az élők világából.

– Beszéljen!

– Mondhatom az igazat?

Ez a kérdés meglepte a tábornokot. A kétszeres merénylő, akiben felismerte Kosztolányi Móric megsebesítőjét is, most egyenesedett fel először. Felállt székéről. Maszkjától már megszabadították, parókáját elvették, de ruhája még most is az a vásott honvédtiszti ruha, amelyben elfogták.

– Csakis az igazat mondhatja.

– De csakis négyszemközt, tábornok úr!

– Prágai János alezredes úr a főhadsegédem. Előtte nincs titkom.

– Amit mondani kívánok, az csak kettőnkre tartozik.

A hang magabiztos, már-már hetyke. A jelenlevők nem tudják mire vélni ezt a váratlan fordulatot. A tábornok tétovázott, s végül, az alezredes minden ellenkezését semmibe véve, kiküldte a szobából.

– Így megfelel?

– Köszönöm a kegyet, tábornok úr! Hasonló módon kívánom viszonozni. Fontos mondandóim vannak.

– Beszéljen hát.

Fejérhegyesi őszinte hangon folytatta:

– Orsováról jövök.

– Tovább.

– Kossuthtal lett volna találkozásom. De már nem érhettem utol az országkormányzó urat.

Klapka tépelődött.

– Ki küldte önt Kossuth után?

– Természetesen Haynau.

– Ez őszinte válasz volt.

– Mondhatom, hogy őszinte kívánok lenni. Ajánlatot akartam tenni Kossuthnak.

– Ajánlatot? – csodálkozott a tábornok.

– Igen! Mégpedig nagyon kedvező ajánlatot.

– Most persze nekem kívánja elmondani ugyanazokat.

– Úgy van! Fel akarom ajánlani önnek is, tábornok úr, mert az ajánlatokból mindig annak van haszna, aki megvalósítja őket.

– Hm…

– Nem hisz nekem? Azonnal bizonyítok. Higgye el, tábornok úr, a merényletekkel csak fel kívántam hívni a figyelmet. Ne szakítson félbe, kérem…

– Bitte…

– Jó lövő vagyok, jobb lövő, mintsem elhibáztam volna, de nem akartam önt megölni! Csak fel kívántam hívni magamra a figyelmet.

– No, ez sikerült.

– Ez volt a célom! A második merénylet már azért történt, hogy kerestessen a tábornok úr. Hiszen ha beállítok ide, s el akarom mondani terveimet, ugyan ki hallgatott volna meg engem? Elég kimondani a Haynau nevet, s azonnal főbe lőnek. Most pedig tárgyalunk egymással, tábornok úr.

– Pardon, én csak meghallgatom önt, ez még nem tárgyalás, de csak folytassa kérem, bitte…

– Köszönöm. Örülök, hogy figyelemmel hallgatja szavaimat.

– Igen, figyelek, hogy az ítélethozatalnál mérlegeljem szándékait és őszinteségét.

– Köszönöm, nekem ennyi is elég.

– Nos, Mr. Fejérhegyesi, ugye, így mondják az ön Amerikájában?

– Igen, tábornok úr. És éppen Amerikával akarom kezdeni vallomásomat. A mi szabad, emberi társulásunkkal. A mi életformánk, ebben biztos vagyok, megnyerte volna tetszését Kossuth kormányzónak is. Bízom benne, hogy ön sem nyilatkozik másképpen életformánkról. Én csak nemrégiben tértem haza Amerikából. Nem ismertem senkit a hazában. Kihez fordultam volna terveimmel? Természetesen a legelső magyar embert kerestem, Kossuthtal kívántam beszélni, de a kormányzó úr nem fogadott. Az ön esetében ez a nehézség, lám, azonnal elhárult…

Klapka megfigyelte emberét. A sötét szemekből értelem áradt. Fejérhegyesi gesztikulálva beszél, az olyan emberek ösztönösségével, akik tudnak hatni embertársaikra. Volt beszédében valami furcsa idegenség, pedig jól hangsúlyozta a szavakat, s beszédjéből még nem koptak le az ékezetek. Mégis, az amerikai évek nem mentek el nyomtalanul fölötte. Különösen hogy most nem figyelt minden szavára. Gyorsan, de megfontoltan adta elő mondanivalóját. Mintha hallgatók ültek volna előtte, s prédikátori székből ontaná az igéket. Volt beszédében valami papos hanghordozás,

kenetteljes íz. Klapka nem tagadta, érdekesnek tartja ellenfelét, hallgatta is élvezettel.

– Nos, hallgatom. Folytassa csak…

– Tehát úgy gondoltam, hogy a mi világmegváltó terveinknek Kossuth lenne a legjobb, legigazabb pártfogója. Ezért kívántam beszélni vele. De amíg a hatalom csúcsán volt, nem fogadott. Fantasztának tartott. Mert azért megkövetelte, hogy néhány mondatban írjam le tervemet. De hát ön, ha meghallgat, ítéljen meg: lehet-e néhány szóban elmondani, amire órák vagy napok kellenének?

– Nekem sincs sok időm.

– De ön mégis meghallgat, Kossuth pedig elutasított. De gondoltam, hogy Kossuth a bukás idején több bizodalommal lesz hozzám.

– Mit akart tudatni Kossuthtal?

– Azt, hogy a mi vallási eszméinktől megújul a világ. Amerika szabad földje várja a forradalmárokat. Ezért tárgyaltam Haynauval is. Mint egyenlő az egyenlővel. Érti ezt, tábornok úr?! És én önnel is így kívánok tárgyalni! Olyan hatalmas pénzösszeget ajánlottam fel megbízóim nevében a táborszernagy úrnak, hogy belesápadt hallomásába. De ha nem hisz nekem, Temesvári András tanúskodhat mellettem.

– Én csak önre vagyok kíváncsi.

– Megtisztelő ez a bizalom. Tehát folytatom, tábornok úr. Tervünk, a mi szabad vallási közösségünk terve, hogy mindazokat a szabadságra váró és vágyódó nemzeteket, amelyeknek sorsa Európában az elnyomás, a szabad Amerikában telepítjük le. S ha kell, nem riadunk vissza a legnagyobb áldozattól sem. Hatalmas összegek állnak rendelkezésünkre. Tulajdonképpen ezt kívántam elmondani Kossuthnak, csak nem volt rá alkalmam. De úgy gondolom, önnek, aki éppen most folytat tárgyalásokat Haynau táborszernagy úrral a megadásról és az esetleges kivándorlás lehetőségéről, gondolom, nem lényegtelen, hogy mit tudunk felajánlani az Amerikába költözendő magyaroknak. Egy új Magyarország Amerika földjén! Hát

nem lelkesíti önt ez az idea? Van vagy lehet-e ennél szebb eszme a világon? Annyi a pénzünk, hogy felépíthetjük New Komáromot és New Pestet, New Aradot, de a gyűlöletes vár nélkül. Olyan szabad közösségek telepedhetnek le Amerika benépesítésre váró földjén, amelyek soha nem látott virágzásban élik ki tudásukat, tehetségüket, lerázva magukról elnyomottságot, láncot és bilincset. Nem szédíti meg önt ez a perspektíva? Tud ennél szebb jövőt festeni a megadásra váró katonák elé? Adja a kezét, tábornok úr, és mi ketten megváltjuk a bukásra ítélt szabadságharcot.

Fejérhegyesi abbahagyta a beszédet. Szeme csillogott.

A tábornoktól várta a választ.

– Bitte… – mondta türelmesen a tábornok – bitte… ha van még mondanivalója…

– Tulajdonképpen be is fejeztem. Ez a lényeg, tábornok úr! Én lelkesedem, és önt nem hatja meg ennyi igazság? Nem tetszik önnek a felvázolt jövő? Az igazság mindig szép! És ez igaz.

– Haynau mit válaszolt? – kérdezte a tábornok.

– Haynau? – tétovázott Fejérhegyesi. – Igen, Haynau táborszernagy úr azt mondotta, hogy ez a dolog Kossuthra tartozik és természetesen önre, tábornok úr! Haynau Feldzugsmeister önre bízta a határozatot. Az útlevelek kiadása formális csupán. Ha akarja, külön záradék szól majd az Amerikába történő kivándorlás megadásáról. És ez csodálatos dolog, tábornok úr.

– Túl szép ez a mese…

– Hogyan, ön nem hisz nekem?

– És a levél? Amelyet ruhájába varrva találtunk? A ruhájába varrva, igen! Mit tetteti magát, hiszen a színházban hagyta rendes öltözékét! A védlevél Haynautól szól. És a megbízólevél, hogy a Kossuth után járó Fejérhegyesi Sámuel urat…

– Pardon – mondta Fejérhegyesi. – Úgy látszik, más érvre is szükségem vagyon.

– Mire? – nézett rá érdeklődve Klapka.

– Erre – lépett előre egyet Fejérhegyesi, és az íróasztalon

heverő papírvágó kést felemelve a tábornok felé ugrott. A lendület a földre sodorta Klapkát. Szerencsére a szúrás nem talált. A kés megpendült a szoba padlóján. A birkózó testek összegabalyodtak.

Prágai alezredes két katonával együtt rontott be az ajtón. Nehezen választották el Fejérhegyesit a tábornoktól.

– Más érve már nem volt? – nézett végig a merénylőn Klapka.

– De hiszen…

– Nem érdekel a válasza! Alezredes úr! Nem tartunk tárgyalást. Azonnal bitóra vele. Ha papot akar, legyen meg a végakarata.

Fejérhegyesit elvezették.

Nem nézett a tábornokra. Oly szépen felépített meséjét nem hitte el a tábornok. Pedig előtte akár fogadni is mert volna, mint ez oly divat mostanában Amerikában, hogy ez a jól kitervelt mese hatni fog.

Már kint volt, amikor visszakiáltott:

– Haynau számon kéri a sorsomat, Klapka tábornok!

– Kérje az Isten segítségét a gyors halálhoz! S intézze el saját Istenével a számonkérést.

Prágai alezredes átadta Fejérhegyesit a fegyvereseknek. Elvezették.

Még Komárom várában, éjszakai sötétben senkit sem akasztottak. Papot nem hívott Fejérhegyesi, társáról nem beszélt. Leszámolt életével.

43

Thaly Zsigmond pedig újra és újra átélte az utolsó nap történetét. Azt akarta soron követni: hol hibázott, mit kellett volna másképpen cselekednie. Még most sem értette lázongásának hiábavalóságát, nem tudta felfogni, hogy tévedett, hogy nem az ő igazsága az egyedülvaló. Mindig

úgy gondolkozott, miképpen cselekedett volna az ő nemes barátja, Kossuth Lajos. És akárhol is kutatja az elmúlt nap szövetét, sehol sem talál benne lyukat, amelyre a foltot rosszul rakta volna.

Megbolydult világ.

Félelmetes a gondolat, ha egyszer dolgozni kezd. És Thaly Zsigmond lezárta gondolatainak zsilipjét. Csupán azt eresztette föl, amelyen a maga igaza áramlott az éjszakában. Ó, hogy gyűlölte a tábornokot, Prágai alezredest, Temesvári századost, mindenkit, aki másképpen gondolkodott, mint ő, s aki ellene cselekedett! Gyűlölte a világot, ezt a vaksötétbe bugyolált feketeséget, amely fényességre virrasztja, s ez a fényesség nem az övé leszen. Kegyetlennek találta a sorsot, elviselhetetlennek a barátokat, a harci szövetséget, amely nem cselekedett vezére érdekében. Hiszen társainak is itt lenne a helye, mert akkor talán még tenni is tudnának valamit. Tervet kovácsolhatnának, programot készíthetnének, megakadályozhatnák valami ügyes kitalálással Komárom elárulását.

Mert ezt hitte még most is: Klapka elárulja Komáromot. Érveket és okokat sorakoztatott föl, csatába vitte őket, s mindig Kossuth igaza győzedelmeskedett. Csak azt nem értette, hogy akkor miért bukott el a harc, miképpen pusztult el ez a virágzó ország, miképpen lett siralomvölgy Magyarországból.

Hát csupa árulóval volt körülvéve az országkormányzó? Nem talált még egy igaz embert Kossuthon kívül! Thaly Zsigmond gondolatai hiába próbálták a sors könyvét másfelé lapozni, nem sikerült. A valóság szembesítése az elképzeléssel lehetetlen volt.

Ő az elképzelések igazában hitt.

Nagynak és merésznek hitte magát: forgandónak szerette volna a holnapot, abban reménykedett, ami sohasem kísérte a szabadságharc ügyét: a szerencsét várta. De Fortuna elkerülte a hadakozókat, erős ellenség őrölte fel a széthúzó magyar seregeket; hiába volt Bem és

Dembinszky, Damjanich és Görgey, Kossuthnak menekülnie kellett.

És Thaly Zsigmond nemet akart kiáltani!

Mint erődítési igazgató jól tudta, hogy hova zárták. Sejtette, hogy erős őrség áll ajtaja előtt. A kazamaták mélyéről nem volt remény a szabadulásra. Pedig amikor elnyomta a fáradtság, azt álmodta, hogy szétfeszíti a köveket, titkos kijáratot talál a kazamata mélyéről, megszervezi a sereget, és áttöri az ostromgyűrűt. Irány: a török határ. S közben ütközeteket vív, előrenyomul, taktikájával leszakítja seregéről az üldözőket, s eléri a török határt, a szabadság földjét.

Amikor fölébredt, zúgott a feje, s keserves volt ébredése. Szomjazott. Megkereste ivóedényét. Mélyet húzott belőle.

Gondolkozott.

A törökökről. Másfél évszázadig ellenségünk, s azóta minden harc után az egyetlen menedék. Milyen is a sors forgandósága. Oda futott Thököly Imre, ott talált menedéket Rákóczi Ferenc, és most Kossuth is ott reménykedik. Ha ugyan még talál reményt a sötétségben. Nem Európa nyújt segédkezet, hanem Kelet, ahonnan vétetett a magyarság, ahová tartozik, és ahonnan menekülni akar.

Rettenetes bevallani a tévedést, s Thaly Zsigmond nem az a férfi, aki elismeri vereségét. Fáj a bukás, de főképp azért szorítja torkát, mert nem ő győzött. Amikor hite új világ teremtésére is képes, és néki nem adatott meg a világteremtés lehetősége.

Csallóközi köztársaság!

Lelkének legszebb gondolata. Miért nem lehetett valóra váltani? Miért is nem állhatott élére a megmaradt magyarságnak, hogy mint sziget a tengerben, bebizonyítsa létét és életképességét? Azt kiáltották rá a haditanács ülésén, hogy délibábot kerget. És Kossuth és Görgey és valamennyi eleink az elmúlt századokban, hát ők nem délibábot kergettek? Kossuth, Rákóczi, Bocskai, Bethlen Gábor, Mátyás király? Miért? Ők valami más világ

megteremtésén fáradoztak volna? Önállóság, függetlenség, szabad élet, függőség nélküli világ. Ha maroknyi földön, hát úgy, de mégis élve és szabadon. De legalább megkísérelhette volna. Ha belebukott volna, akkor is. Mert ebben az országban már az is érdemnek számít, ha valamit elkezdtek eleink. És ő elkezdte volna, végbevitte volna a teremtést, hogy azután kiderüljön: életre született vagy gyilkolásra.

És más tőr által meghalni, mint vérpadra lépni engedelmesen. Klapka vérpadra viszi a harmincezer magyart, ő pedig a szabadság zászlaját adta volna népe kezébe.

De most már hiába.

Valahol patkányok indultak éjszakai kirándulásra. Megborzongott. Legalább mécsese lenne. Ablak a falon, hogy megfigyelje a virradatot. Hogy ne kelljen a sötétben kitalálni a napfölkelte idejét. Azt sem tudja, hogy mennyi ideje hozták ide. És mi a terve a tábornoknak. Lehet, hogy kivégezteti? Hiszen ha bűne lenne! Ha legalább megkísérelhette volna félreállítani, elfogatni, lecsukatni, akkor igen, megérdemelné ezt az áristomot, de így? A szava miatt?

Hogyan menekülhetne?

Mennyivel szebb volt szabadon tervezni a holnapot. Az ő életének már befellegzett. Ha Kossuth megtudja sorsát, vajon emlékezik-e majd reá, tudja-e, hogy mindhalálig a leghűbb embere volt? Mert ez a hűségesek sorsa. A vezér egyszer csak elmegy, elmenekül, és itt maradnak a követők. Akiket ideköt valami ehhez az országhoz, a röghöz, és itt bűnhődnek miatta. Hát ez az egyetlen lehetőség: a menekülés?

Nem kapott feleletet kérdéseire.

Újra elszunnyadt.

Amikor felébredt, dörömbölt a kemény tölgyfa ajtón. Senki sem jött segítségére, őrök után kiáltott, nem hallották jajgatását.

Összefolyt előtte minden. Nem tudta, hogy meddig tart

az éjszaka s meddig a nappal. Sejtelme sem volt, hogy odakint süt a nap, vagy csillagos az ég. Jelekből, zajokból igyekezett következtetni a külvilágra, sikertelenül.

Éhség kínozta, szomjúság gyötörte, mert a tiblábolásban felrúgta vizesedényét is. A szeme káprázott, rémeket látott. Hogy változatossá tegye a nehezen múló időt, énekszóba kezdett. Vidám énekkel kezdte, szomorúval folytatta. A mostani hónapok dalai vidámak, de ezek szomorították el a legjobban. Hamis világról mondtak üzenetet.

S amikor már teljesen kimerült, és elhagyta az utolsó remény is, odakintről zajt hallott. Még soha így nem örült meg emberek közeledésének. Még akkor is örömmel fogadta volna őket, ha a kivégzési parancsot olvasnák fel előtte. Mindegy, csak ki innen, napvilágot akart látni, inni akart gyomorpukkadásig.

– Emberek! – kiáltotta. – Őrség, emberek!

A tölgyfa ajtóban csikordult a zár.

– Alezredes úr – hallatszott egy fojtott hang.

– Ki van odakint?

– Boross százados!

Thaly Zsigmond azt hitte, elájul. Lehet ez? A Komárom Szabadságáért Harcolók Szövetsége nem felejtkezett el róla? Kebelbarátai tettek valamit az érdekében! Csak nem Klapkához fordultak segítségért és kegyelemért? Mert ezt nem fogadhatja el. Lehet, hogy amíg ő itt bent szenvedett, a harci szövetség kezébe kaparintotta a hatalmat? Ó, milyen csodálatos is lenne! Minden megváltozna, kéken ragyogna a nap, lenne újra értelme az életnek, a küzdésnek, a harcnak, a holnap várásának.

– Segítsetek!

Azt hitte, kiabál, pedig csak suttogott. Elvesztette az érzékét, nem is sejtette, hogy a magány ennyire tönkreteszi az érzékeket.

Hallotta a tölgyfa ajtó puffolását, a lakat jajgatását, mert nem akart lehullani. De egyszer csak mégis engedett az erőszaknak.

Fény hasított a szemébe.

Gyertya hozta lobogva a fényt.

Boross százados jelentett:

– Alezredes úrnak jelentem…

– Hagyd el, azt hittem, sohasem jöttök el értem.

– Ma éjszaka a mi emberünk parancsnokol odafőnt. Ő engedett be néhányunkat. Az őröket fejbe kólintottuk. Már mehetünk a szabadulás útján…

– Hanyadik napja vagyok bezárva?

– Ez a második éjszaka. De szerencsénk volt. A szövetség után nem nyomoztatott Klapka tábornok. Megelégedett kegyelmed lefogásával.

– És ti ennek örültetek?

– Így együtt a szervezet, él, s kiszabadíthattuk önt.

– Odakint éjszaka van?

– Tizenegy múlt. Az újabb váltás csak éjfélkor esedékes. Addig kimenekülhet kegyelmed a városba. Mindent előkészítettünk. Fanni rejteket készített kegyelmednek.

– Ó, hát Fanni sem felejtkezett el rólam?

– Fanni sírt és könyörgött a tábornoknál.

Futottak a gyertya összezsugorodó világánál. Nedves falat érintettek, a fordulóknál vigyázni kellett. A felfelé vezető lépcsőn csak tapogattak.

A sötét udvar csillagai késekként szúrtak Thaly szemébe. Elszokott az égi ragyogástól. A Tejút tündökölt.

– Köszönöm, fiúk.

– Kötelességünk volt, alezredes úr.

– Tehát egy óránk van mindössze.

– Már annyi sincs, alezredes úr.

– Ki tart velem?

– Csak én, alezredes úr. Boross százados.

– Köszönöm, fiam. Erről külön levélben számolok majd be Kossuthnak. Megemlítem a neved. Hogy tudjon rólad. Hadd tudja meg, milyen derék magyarok segítettek a szökésemben. Még nem veszett el minden! Még van remény!

Futni, menekülni kellett volna, de Thaly Zsigmond nem bírt magával. Kérdezett, és felelni kellett volna, mintha

most azonnal indítana újabb támadást Klapka ellen. Tudni akarta a helyzetet, hogy a terveit kidolgozhassa.

Fél óráig tartott az út.

A „Csirke kert”-i teátrum mögötti úton érkeztek a sötétbe burkolózó színházhoz.

– Most már nincs szükség a segítségünkre, alezredes úr. Egyelőre pihenjen, hamarosan jelentkezünk.

– Itt hagysz, fiam? – riadt meg az alezredes. – Ki vezet tovább?

Fanni szólalt meg.

– Ha megbízik bennem kegyelmed, akkor én…

– Fanni!

– Lelkem Zsigám. Ó, hogy féltettelek! Csakhogy itt vagy. Az isten áldja meg kegyelmedet, százados úr! És köszönjük mindenkinek. Köszönjük… Erre, Zsiga, jöjjön csak kegyelmed, jó helyen lesz itt. Van itt egy kis titkos szobácska: amolyan kellékraktár, van benne asztal, szék, egy-két napig biztos hely a búvásra. Csak persze átmenetileg, mert nem akartam nálam bújtatni, hátha ott keresnék először is. S hátha nem is tart sokáig a bujkálás. Nem lesz rá szükség. Klapka tábornok mérge is elpárologhat. Hát csak nem akarja kegyelmed fejét venni, ugye?

Csak a színházban gyújtottak világot.

A kis szoba jó rejtekhelynek bizonyult.

– Itt aztán olyan maszkot készíthet kegyelmed, hogy az édesapja sem ismer kegyelmedre. Majd segítek, mert ehhez is értek ám. Itt a „Csirke kert”-ben még sétálhat is napközben, ha sokat szenvedne a tétlenségtől. Jó öreg honvédálarc kell kegyelmednek, hosszú szakáll, lengő bajusz. Vagy a koldusgúnyát jobban szeretné? Van itt minden: álszakáll, vendéghaj, ami csak kell a jó kendőzéshez.

– A csókod kell, Fanni.

– Éppen azt kéri, ami várhat is. Előbb az elemózsiát, vagy nem? A test öröme legelőbb, s azután a léleké.

Friss túrót, tejfölt, szalonnát, sonkát bontott ki Fanni a kosarából, s egyenként adta a férfi szájába a falatot. S Thaly Zsigmond ellenkezés nélkül evett.

– Inna is kegyelmed? – kérdezte aggódva a színésznő. – Mert hoztam ám a somlaiból, ugye, hogy azt szereti kegyelmed? No, nevessen már, mosolyintsa el magát, mert a végén azt hiszem, hogy jobb sora volt odabent az áristomban.

– Itt jó csak énnekem, temelletted.

– De meg ne írja ám ezt Kossuthnak!

Thaly Zsigmond először az életében nem haragudott e gúnyért, evett és ivott, s Fanni ölébe hajtotta a fejét. A nő meg elfújta a gyertyát, kár lett volna égetni, amikor kintről amúgy is besütött a szeptemberi telehold…

44.

Schönbrunni szeptember.

Nyírott fasorok, zöld gyep, itt-ott virágágyások, kavicsos út, szökőkutak. A kút vizéből kiemelkedő fehér nimfa a kastély felé tekint. Jobb kezét szeme elé tartja, combján keményen feszül a bőr, vízililiomok rejtik felemelt bal lábának bokáját. Így is nagyon szép. És Ferenc József szereti a nimfát. Már gyermekkorában szerette, ha a pubertás lázálmaiban nőre gondolt, ilyen nimfákkal szeretett volna ölelkezni. Egyszer a korai fagyok idején – amikor még maga is csak vendég volt Schönbrunnban – becsúszkált a nimfához, és szerelmet vallott neki. Persze már erre sem emlékszik bizonyosan, lehet, hogy a kútban télen nincs is víz, s ezt is csak álmodta. De az ölelésre jól emlékezik, mert megölelte a hideg márványt.

De ennek már legalább öt-hat esztendeje.

Ferenc József azóta Isten akaratából s a véletlen kegyéből császár lett. Tizenkilenc esztendős. Azazhogy már el is múlt épp egy hónappal. Ma, szeptember 18-án, ezen a keddi napon múlt egy hónapja, hogy megünnepelte a 19. születésnapját. De a nimfát ma is szereti. Azóta persze már

ismeri az igazi asszonyokat is, össze tudja őket hasonlítani; hidegségüket és forróságukat, ölelésüket és megadásukat. De a Wilhelm Beyer faragta kút nimfájának még most is integet.

Persze ha itt lenne most mellette papi nevelője: Rauscher, az égiekre hivatkozna, és korholná őt a profán pillantásokért. De szerencsére nevelőit lerázta magáról, nem, nem is ő, hanem ez a meglódult korszak, amely hirtelen és váratlanul csinált belőle császárt; talán akarata ellenére, mert egyelőre minden mással szívesebben foglalkozott volna, semmint hogy országos gondokon törje a fejét. Mert még ha le is veszik válláról a gondot tanácsadói: Schwarzenberg és Bach, ha mellette is állnak a hadsereg vezetői, a minisztériumok megbízható, ügyes, s minden hájjal megkent irányítói, a gyakorlott miniszterek és udvari tanácsosok, akik mind a 70 milliós Ausztria megalapításán fáradoznak, amely a leghatalmasabb birodalma lesz Európának, nem számítva természetesen az oroszokat. De hát ki is számítaná a cári Oroszországot európai birodalomnak?

Szép ez a szeptemberi délelőtt.

Még akkor is szép, ha az udvari etikett a mai délelőttre fogadást írt elő a számára. És különösen szép itt a Schlossparkban, ahol madarak röpködnek karnyújtásnyira, ahol a cinkék és rigók fáradhatatlanul követelik ennivalóikat: a magvakat, gyümölcsöket, ahol mókusok futkosnak a kinyújtott kéz felé, mert tudják, hogy benne mogyoró vagy dió lapul. Hiszen megszokták már e szelíd állatok a fiatalembert, aki csak nemrégen költözött ki Schönbrunnba, aki kedves és jókedvű, ismeri Lanner muzsikáját, e bolondos kedvű, kedves bécsi zenét, amelynek hallatán maga is táncra perdülne, ha volna kivel.

De a császárt ma nem muzsika kíséri, hanem gond: fogadnia kell a magyarországi hadak főparancsnokát: Haynau Feldzugsmeistert. Mint mindent, ezt is az udvari protokoll írta elő számára. Schwarzenberg rendelkezik napjaival és óráival, ő csak aláír, elbírál, elutasít,

megkegyelmez, persze aszerint, hogy miképpen tanácsolják tanácsosai.

Most Haynaut kell fogadnia.

De legalább itt fogadja a kertben és nem a palotában. Mert fogadhatná, mondjuk, a kék szalonban vagy a japán teremben, a hivatalos protokoll szerinti fogadóhelyek akármelyikében, de neki nincs most kedve íróasztal mögé ülni, komoly arcot ölteni, bókokat hallgatni és viszonozni, s merev-sima tekintettel hadi dolgokról beszélgetni.

Ferenc József meglehetősen tisztában volt a lezajlott eseményekkel: ismeri az elmúlt év történéseit, az idei év változásait, tudatában van a magyar felkelés előzményeivel, a győzelmekkel és vereségekkel. De nem értette, hogy miért kell maga elé citálnia Haynaut. Azazhogy most már tudja, nagyon is jól, Schwarzenberg rendelte fel hozzá a hadak parancsnokát.

Int az udvarmesternek, jöhet a táborszernagy.

A felesleges kísérők hátul maradnak.

Haynau meghajlással köszönti.

– Hívatott felséged? – kérdezi, mert mégiscsak neki kellett átutaznia a magyar pusztát, hogy Aradról, Tatát érintve, Pozsonyon át Bécsbe érkezzék.

– Meddig tart még a hadakozás? – érdeklődik a császár, kicsit katonás hangsúllyal, ahogy azt megfelelőnek tartja a főparancsnokkal szemben. – Jelentések vannak előttem – tétovázik a császár, mintha íróasztalánál ülne, és az iratok között keresgélne –, hogy még mindig nincs rend Magyarországon.

– Már csak Komárom tartja magát egyedül. Pétervárad kapitulált.

– És miért nem adja meg magát Komárom is?

Emlékei között keresgél az ifjú császár, és nem emlékezik Komáromra. Pedig kétszer is járt a magyarok földjén, egyszer tizenhárom esztendősen és két évvel ezelőtt. Vajon elkerülte volna e Duna menti várost? Nos, ha majd legközelebb járja a magyarok országát, akkor nem felejti el felkeresni Komáromot, ahol a legtovább tartja

magát a rebellió.

– Követeléseik vannak!

– A legyőzötteknek?

– Sajnos, épp ez a baj, felség, hogy a komáromiakat még nem győztük le. És egyelőre képtelenek lennénk térdre kényszeríteni őket. Ez a legnagyobb gondunk. Érthetetlen számomra is, felséges uram, hogy Komárom még mindig nem kapitulált. Már írattam levelet Görgeyvel is, minden eszközt igénybe vettem – mondja jelentőségteljesen. – Tudják, hogy sorsuk reménytelen, és mégis tartják magukat Hallani sem akarnak a megadásról.

– Skandalum – komolyodik el a császár.

Schwarzenberg mindent elmondott előző este. Hogy mit kíván a császári ház érdeke, hogy most már elég volt a hadakozásból, s Európa előtt sem tűnik fel jó színben Ausztria, ha ilyen kicsiny, rebellis nemzettel sem bír, és hogy túl sokat beszéltetnek magukról a lázadók, s véget kell vetni mindenáron a hadakozásnak. És a büntetések, a megtorló akciók sem kezdődhetnek el addig, no és persze ami ezzel együtt jár, a császári kegy sem gyakorolható az arra érdemeseknek; hiszen amíg a főbenjáró bűnösök térdre kényszerítése meg nem történik, addig a legfelsőbb uralkodói kegy sem adható senki emberfiának.

Ferenc József csak most tanulja a politikát.

Ez az óra most a generálisával olyan, mintha vizsgáznia kellene, s feleletét osztályoznák tanítói. Ugyan nincs a közelben senki, mégis szertelenül tekinget a császár. Hogy vajon mit szólnak feleleteihez a tanácsurak. De mindenki kellő és tisztes távolságban őrködik kettejük nyugalmára.

– Szégyellem a dolgot, felséges uram.

– Győzni kell!

– Komárom Európa legerősebb vára.

Igen, mintha már hallott volna erről Ferenc József. Persze hogy erős, hiszen Napóleon ellen erősítették meg; oda kellett volna menekülnie a császári családnak, éppen negyven esztendeje. Erről a nagymama beszélt neki, nem is egyszer, de hát az régen volt, jobb nem is tudni az ilyen

szégyenteljes eseményekről.

– Békét kell kötni! – mondja ki az előző este megvitatott választ. Schwarzenberg határozott így, és mégiscsak ő a külügyek irányítója. Hiszen a császár ezzel már nagyon is tisztában van, Ferenc József nem arra született, hogy egyes-egyedül határozzon. A jó császárnak bólintani kell, jóvá kell hagyni és el kell rendelni azt, amit az ország, a birodalom vezetői akarnak. – Békét kell kötni! – emeli fel hangját –, és én ezt önre bízom, személyesen. De komoly szóval kell alkudni, hiszen ön a főparancsnok. Vizsgálják meg az eddigi feltételeket, szabjanak újabbakat, amelyek elfogadhatóak a magyaroknak, de legfőképpen nekünk és a birodalomnak.

Egy mókus ereszkedik le a fáról, és a császár észreveszi a közeledőt. Zsebébe nyúl, mogyorót nyújt feléje. És a mókus megáll félúton. Azután tesz néhány ijedt lépést, bozontos farkával söpri az utat.

– Cccc… – szólítja az uralkodó, s kitör belőle a nagyra nőtt gyermek. – Cccc… komm, komm mondja, s elgurítja a mogyorót. A mókus már fogja, hátsó lábára ül, s ropogtatja a zsákmányt.

– Édes – mondja áhítattal a táborszernagy –, milyen aranyos.

– Idejött, pedig fél – jegyzi meg Ferenc József. – Látja, kérem, tudni kell adni…

A szónak éle van.

– Talán ha ön adná, el sem fogadná… – folytatja az uralkodó. – Mert ehhez érteni kell. Hogy bár fél, mégis idejöjjön a mogyoróért. Látja, kérem, ilyen a békekötés is. Önnek kell kezdeményezni, nem a magyaroknak. Én még soha nem kötöttem békét, de ha egyszer módomban lesz, ezek szerint csinálom. Mit gondol, mekkora mogyorót kellene Klapkának ígérni, hogy elfogadja, és két lábra álljon érette? No, kérem, ne nézzen rám, ezt én is tudni szeretném. Hát, kérem, nagyon kérem, hogy a táborszernagy úr ezt tudja ki, vagy legalábbis igyekezzék megtudni, és gurítsa el azt a mogyorót. Elég volt a

hadakozásból. Jöjjön a béke. A rebelliót le kell verni, meg kell büntetni a lázadás vezetőit, de előbb hadd csituljanak el a fegyverek.

– Zseniális – mondja félig hunyt szemmel Haynau.

– Nem szeretem, ha a szemembe dicsérnek – mondja a császár.

– Felség, én hatvanhárom esztendős vagyok, úgy mondják: megettem a kenyerem javát. De el kell ismernem, hogy az öreg ember is tanulhat a fiataltól. Köszönöm ezt a leckét, s én csak arra kérem, hogy ne csak a mókusait szeresse.

– A mókusok itt vannak, s naponta beszélek velük; ön szerezze meg nekem a magyarokat, s majd tudom, hogy hogyan bánjak el velük is. A mókusok nem haraptak belém, de a magyarok rebelliója romlásba döntötte a birodalmat. Ezt ne felejtse, táborszernagy úr! És azt sem, hogy Komárom egyetlen példa, éppen ezért kivétel. Komáromban kegyet gyakorolhatunk, mert így kívánják érdekeink. És a lázadó rebellisekkel szemben erősek leszünk, mert azt is érdekeink szerint cselekedjük.

Erről, amit most mond, nem beszélt tegnap este Schwarzenberg herceggel. Ezt most, e minutában találta ki, és nagyon tetszett neki hirtelen jött rögtönzése. E percben érezte meg a cselekvés nagyságát, az elhatározás fontosságát. Azt, hogy tulajdonképpen ő a császár, és nem a beosztottjai, akik egyelőre helyette cselekszenek.

Haynau meghajolt.

– Felség – mondja, és hangja elismerő –, tudom a feladatomat.

– A végrehajtásról sürgős jelentést kérek.

– Természetesen.

– Kap minderre tíz napot. Az éppen elég, ha jól használja ki. De hogy ne lássa Klapka, mennyire fontos ez nekünk, ne ön vezesse a tárgyalásokat. Bízza ezt valamelyik beosztottjára. Mondjuk… ki is volna erre alkalmas?

– Susan tábornok.

– Helyes, legyen hát ő!

– Én pedig még visszamegyek Aradra.

– Úgy intézze a dolgát, hogy csak a végleges megállapodás megkötésére menjen el ön is Komáromba. Ez hatni fog! És ha ennek ellenére sem alakulnának jól a dolgok, akkor jöhet a megtorlás, ágyúval és fegyverrel. De nem hiszem, hogy erre sor kerülne.

Ferenc József hallgat.

Rugdossa a kavicsokat.

A mókus megriad, befut a fák közé. Haynau táborszernagy megindul a császár mögött. A nimfakút nőalakja mintha őket nézné.

Az ifjú uralkodó felkap egy kavicsot a földről. Bedobja a kút vizébe. A hullámgyűrű krátere mind nagyobbra nő, s megcsókolja a nimfa lábát. A szobor hófehér márványteste vakít.

A kihallgatás véget ért.

45.

A férfi a színésznő ölébe fúrta a fejét.

Ölelte Fannit.

Ez a kis rejtett színházi helyiség megtelt fénnyel ezen a délutánon. Kintről, a nyitott kis ablakon beragyogott szeptember ege, néhány rozsdás lomb is ott hajlongott a magasban. A „Csirke kert”-ben gyerekek rugdosták a vadgesztenyéket, indián csatakiáltások reszkettették meg a levegőt. Vagy nem is indiánok, hanem az osztrákok ellen indultak a gyerekek végső rohamra.

– Látod, Fanni, a gyerekek is… – suttogta a férfi.

– Ne őrölje magát kegyelmed – szorította magához.

– De ez rettenetes. Én, Thaly Zsigmond, erődítési igazgató, Kossuth barátja, a komáromi katonatisztek példaképe, én mint menekülő és patkányként búvó. Rettenetes ez, nem lehet ezt kibírni, Fanni. Szégyellem

magam, hogy férfi vagyok, hogy katona vagyok, hogy gyáva vagyok!

– De hiszen kegyelmed a legbátrabb Komárom várában. Vagy meg merte mondani kegyelmeden kívül valaki is igazát?

– Jól beszélsz, Fanni. Igazad van. Te adod vissza a reményt, olyan vagy, mint a fáklya. Kellesz nekem, nagyon szeretlek. Jaj, csak el ne hagyj engemet! Nem bírom az egyedüllétet. Itt rostokoltam naphosszat, még szerencse, hogy tegnap és ma nem játszik a színház. Pázmán Mihály direktor úr hangját hallottam ma délelőtt. Itt rendezkedett nagy hangosan, meg itt, épp az ajtó előtt szorongatták valamelyik szépreményű társnődet a szerelem igézetében. Ó, Fanni, ha megértenél, tudnád, hogy milyen rettenetes nekem ez a félelmet keltő színház. Még sohasem menekültem, és most megfutottam a sors bírái elől. Megtagadtam önmagamat. Gyáva lettem.

– Hős vagy, Zsiga lelkem.

Másodszor látogatta meg Fanni. A hátsó színészbejárón jött, amelynek kulcsát elkönyörögte Pázmán direktortól. Az igazgató holmi gáláns kalandot sejtett a kulcskérés mögött, huncut mosollyal adta át, s ezt mondta:

– Sok szerencsét, Fanni kisasszony.

– Nem nekem kellene a szerencse – mondta a színésznő –, hanem Thaly Zsigmondnak.

Pázmán Mihály már hallotta a történteket, sőt maga Friebeisz István is azonnal hírt véve róla, első dolga volt közzétenni az újságban az alezredes elfogatását.

Fanni úgy gondolta, hogy jobb, ha tőle tudja meg Thaly a valóságot.

– Íme, szomorodjék el kegyelmed, mit írnak a Komáromi Lapokban kegyelmedről.

– Ez Klapka cselekedete! – kapta ki az újságot szerelmese kezéből.

– Inkább a szerkesztő úré. Úgy hiszem, Friebeisz úr szimatot kapott, mint a jó vadászkutya, és sietett közzétenni a hírt.

– Hadd olvasom.

És idegesen kereste az újságocskában a róla szóló tudósítást. Hamar ráakadt.

Hangosan olvasta:

– „Egyik tiszti tanácskozásban, midőn már mind lemondtak a reményről, hogy a haza ügyének bukása Komárom várából feltartóztatható legyen, felállott Thaly, és a Csallóköz köztársasággá való proklamálását javasolta; hol megvetve lábát a nemzeti önvédelem, még küzdhet tovább, s talán diadalt is arat. Ábrándos gondolat volt, de tiszteletet követelő tanújele a hazaszerető lélek elszántságának és a katona megalkuvást nem ismerő bátorságának…"

Félredobta az újságot, és felkiáltott:

– Nem ismerek az újdondász úrra! Hiszen sokkalta becsületesebb, mint gondoltam volna! Ilyen szavakkal illet engem, a letartóztatottat? Mi ütött beléje?

Fanni átölelte.

– Látja kegyelmed, lehet, hogy Klapka is így vélekedik kegyelmedről, csak éppen nem akarja szemtől szemben tudomására hozni. Mindenesetre most az a legfontosabb, hogy ne veszítse el a reményt. Nézze, mit hoztam kegyelmednek. Olyan finom pácolt szalonnát vásároltam a piacon, hogy magam is megkívántam; faltam belőle, mielőtt bepakoltam, lelkem. Meg ez a jó karaj is finom csemege lesz, magam sütöttem ma délelőtt, hogy csemegének szánjam a nagy búsulásban. Ugyan már, viduljon egy kicsit, s nevessen, faljon valamit a nagy bánatra. Hamar elmegyen a szomorúság, meglátja kegyelmed, úgy megy, ahogyan jött.

– Olyan jó vagy, Fanni!

– Dehogyis vagyok jó, ne mondjon már nekem ilyeneket. Csak éppen szeretem kegyelmedet. Nagyon is szeretem. Ennyi nekem is megengedett.

A férfi szalonnázott.

– Csakugyan jó – mondta teli szájjal –, pedig sohasem szerettem különösképpen a szalonnát.

– Én meg kegyelmedet nem szeretem, ha fel nem hagy oktalan terveivel. A legjobb az lenne, ha bocsánatot kérne

Klapkától.

A férfi felugrott.

Villámlott és mennydörgött. Mintha vihar csapott volna kettejükre.

– Hogyan gondolja, Fanni? Csak nem ellenségeim biztatták föl, hogy ellenem cselekedjék? Csak nem Klapka küldte hozzám?

– Bolond ember kegyelmed – hajtotta le fejét a színésznő. – Ennyire nem ismeri, hogy ki áll mellette, és ki vagyon ellene?

– Ne haragudj, Fanni, ne haragudj, de olyan jó lenne tudni, hogy legalább te bízol bennem, a terveimben, a kitalálásaimban…

– És ha ellenkezem, Zsiga lelkem?

– De miért, Fanni?

– Mondjuk azért, mert szeretném felnyitni a szemét. Kedves barátom, lássa már be végre, hogy itt Komáromban mindenki a holnapját készíti elő. Én is, tiszttársai is, Pázmán direktor úr is, és akivel beszélek, mindenki. Már nem sok idő vagyon hátra. A békesség vagy egyezség, mindegy, minek nevezem, úgyis megleszen. Pázmán Mihály direktor úr is azt mondta ma délelőtt, ne féljen, Fanni, a magyar vidék mindig eltartja a teátristákat. Majd csak játszunk valahol, ha nem kőszínházban, akkor titokban a tanyákon, fészerben, csűrben, engedély nélkül… de terjesztjük a magyar szót. A mi sorsunk, a mi feladatunk az érzelmek tisztán tartása. És mi a kegyelmedé, Zsiga?

A színésznő egészen belepirult e hosszú érvelésbe. Megfogta a férfi fejét, két kezével szorította, s úgy kérdezte újra és felelősséggel:

– Hát mondja meg: mi a kegyelmed feladata? Thaly Zsigmond tétován felelt:

– Hogy amire esküdtem, azt halálomig megtartom! Komoran koppantak szavai. Tragikusan mondta, mint Pázmán úr, ha halálba menő hősöket alakít.

– És Damjanich és Kossuth, ők nem esküdtek? Csak Thaly Zsigmond alezredes úr, egyes-egyedül? De ők

belátták, hogy vége, nincs tovább.

– Lehetett volna! Görgeynek is lehetett volna! És Bemnek is. Túlerő ellenében is, az oroszok és az osztrákok ellenében is…

– De kedves barátom, lépjen csak egy kicsit lejjebb.

– Honnan, Fanni?

– Lejjebb, hogy a valóság talaját érintse a lába. Mert a fellegekben jár, Zsiga lelkem. Panaszkodott az öcsém is.

– Az öccse?

– Akivel már találkozott nálam, Flórián. Elpanaszolta, hogy kegyelmed űzőbe vette Temesvári doktort. És Friebeisz úr is…

– Jaj, csak őt ne emlegetné! Nem látja, hogy féltékeny vagyok, hogy féltem magát attól a szoknyabolondtól? Oly sokszor megkértem már, hogy ne fogadja. Ha meglátja magát, majd kiesik a szeme.

– De mégiscsak ő a szerkesztő Komáromban. És ő írja a lapot. S Pázmán Mihály úrtól megtanultuk, hogy az újdondász urak… Panaszkodott kegyelmedre. Hogy a szerkesztőségben akarta elfogni Temesvári századost.

– Temesvári áruló!

– Megmentette Dénes öcsémet a biztos haláltól. Kihozta a Neugebäudéből. Ez önnek árulás? Apa vette rá, Poldi tata könyörgött neki…

– De Haynau embere!

– És ha Haynaué? Egy hét múlva, vagy tíz nap múlva nem leszünk-e mindannyian Haynau emberei? Flórián öcsém úgy beszélt Temesvári doktorról, hogy feltétlen bizalmat ébresztett bennem…

A színházi deszkapadozat megnyikordult odakint. Valaki járt az épületben. Még a lélegzetüket is visszafojtották. Odakint csendben megkocogtatták az ajtót.

– Kinyissam? – suttogta Fanni.

– Pszt… – intett a férfi – egy szót sem… Tudnunk kell, ki van odakint.

– S ha ránk törik? – ijedezett a színésznő.

– Itt vagy, Fanni? – hangzott el kintről a

megkönnyebbülést okozó kérdés. Günther Flórián állt az ajtó előtt.

– Jaj, de megijesztettél! – nyitott ajtót Fanni. – Gyere hamar. Ismered már, ugye, Thaly alezredes urat?

– Volt szerencsém – mondta morcosan Flórián.

– Mi bajod van? – ijedt meg Fanni.

– Kerestelek otthon, miért bújtál ide? Itt turbékolsz az alezredes úrral, otthon már nem is jó? Itt nyugodtabb talán?

– Hogy beszélsz, Flórián?

– Ahogyan kell! Rettenetesen fáj a fejem, Fanni. Küldd el ezt az embert! Veled akarok szót érteni.

Fanni megrémült öccse látásán. Flóriánról már napok óta nem volt hallomása, most, hogy eléje került, ijesztőnek találta. Honvédruha helyett színházi öltözéket húzott magára. Haja csapzott volt, szemmel láthatóan sokat ihatott.

– Részeg vagy, Flóri! Miért küldeném el Zsigát? Hiszen tudod, hogy előtte nincsen titkom.

– Te akartad… nekem már úgyis mindegy! Tudni akarod, hogyan találtam rátok? Mert figyeltelek benneteket. Azt hittem, te is árulóm akarsz lenni. De azután megtudtam, hogy az alezredes úr is lakat alá került. Mented hát a lelkem Zsigámat. Mentsed csak, nővérkém, jó lány vagy te mindenkihez, csak a saját véredhez nem.

– Miért bántasz?

Thaly Zsigmond szó nélkül hallgatta vitájukat. Nem is kívánt közbeszólni, a maga biztonságát féltette. És lám, még bujkálásáról, búvóhelyéről is tudott Günther Flórián.

– Rettenetes vagy… – sírta el magát a színésznő.

– Az a rettenetes, hogy semmi sem sikerül. Fejérhegyesit kivégezték, az a rettenetes! Mit néztek úgy rám? Vagy nem tudtad, nővérkém, az igazat? Hát tudjátok meg: Klapka megöletésére érkeztem a városba Fejérhegyesivel. Nos, alezredes úr, nem ezt várta, ugye? De most már mindegy, ön is Klapka ellensége, én is az vagyok! Hogy melyikünk gyűlöli jobban, ugye, nem kell eldöntenünk? De az bizonyos,

hogy egy a célunk. Számítok önre, Thaly Zsigmond! Ó, nem azért, mert ön a nővérem kedvese, engem az érzelmek hidegen hagynak. Hanem mert közös ellenségünk van! Számíthatok, ugye, az ön segítségére? Mindketten Klapka ellen törünk. Én Haynau küldötte vagyok! S megbízatásom vagyon Klapka tábornok megölésére… Kísérleteink eddig kudarcot vallottak, de az ön segítsége sokat jelenthet…

Fanni befogta a fülét. Úgy kiáltott Thalyra:

– Ne higgyen neki, Zsiga lelkem! Hát csak rá kell nézni, és láthatja: részeg. Dől belőle a borszag. Nincs az eszénél. Hogy is mondhatsz ilyen retteneteseket, Flóri? Apádra gondolj, a családra, a jövőre. Ugye – fordult szerelmeséhez –, nem hisz neki kegyelmed? Ó, miért is iszol, amikor egyáltalában nem bírod az alkoholt? Retteneteseket beszélsz, hogy is tudsz ilyeneket kitalálni, öcsém? Még hogy te lennél Haynau megbízottja…?

De Flórián annyira részeg, hogy nem érti meg nővére ügyeskedését, aki szabadulást kíván számára szerezni. Flórián hetyke és legénykedő, ő a rettenthetetlen hős, aki leszámol ellenségeivel. Forr a méregtől Fanni viselkedése miatt.

Eléje áll, és úgy kiabál vele.

– Miért volna az igazság rettenetes, Fannikám? – kedveskedik mérgében. – Miért volna ez rettenetes? Hiszen az a szomorú, hogy te német lány létedre a magyar teátristákhoz szegődtél. Meg hogy a bátyám magyar katona lett. Ez rettenetes, Isten bizony! Kemenes Dénes főhadnagy úr – mondta gúnyosan –, aki rebellisjelvényekkel ékeskedett. Az a rettenetes, amikor meghamisítjátok a vér szavát. Láttad volna apát és anyát, amikor testvérbátyám elment katonának. Akkor határoztam el, hogy megfizetek a rebelliseknek. S ön, alezredes úr, remélem, velem tart? S nem kíván tovább Fanni nővérem szoknyája mögé bújni, hanem férfimódra együttműködik velem. Szólj csak rá, nővérem. Vagy mondd neki, hogy fusson Klapkához, adja fel szeretője testvéröccsét, de önmagával együtt. Nemes cselekedet lesz csakugyan, alezredes úr. Ó, én marha,

hogyan is hihettem Temesvári Andrásnak! Ő tartóztatta le Fejérhegyesit. És én azt hittem, hogy velünk tart. Hogy ő is a mi emberünk. Ez a rettenetes, Fanni, látod, hogy egyesek két köpenyt is magukra vesznek, s nem tudni, hogy melyik az igazi. De Temesvári doktornak ezért még megfizetünk, ugye, alezredes úr?

Thaly Zsigmond nem szólt semmit.

Visszafojtotta indulatait.

S magában bocsánatot kért az általa üldözött, az előle menekülő Temesvári Andrástól.

46.

Herkálypuszta csöndes majorság Ószőny határában, éppen egyórányi járásra Komárom várától. Belül esik a magyarok védelmi vonalán. Kosztolányi Móric ezredes egységei védelmezik, de mióta a tűzszünet megköttetett, azóta nincs errefelé semmiféle csatározás. Katonaságot ugyan épp eleget láttak errefelé a herkályiak, mert április utolsó hetében maga Damjanich tábornok vágott itt rendet Schlick seregében, amikor visszavetették a Komárom alatt álló ellenséget Mócsa irányába. Mindenesetre az bizonyos, hogy ennyi nyalka, jó kiállású, fess és büszke katonatisztet még sohasem láttak a herkályiak, mint akik ma érkeztek Komárom várából. S hogy teljes legyen az álmélkodási alkalom, ugyancsak megérkeztek a tatai táborból kiküldött osztrák tiszt urak is, császári öltözékben, forgós sisakokban, vértes és dragonyos öltözetekben. Csupa csillogás, csupa szemet verő fényesség borította a katonákat.

Ötven magyar katona kísérte azt a tizenkét tisztet, akik Komáromból érkeztek; mert tizenketten voltak, mint az apostolok hajdanán, talán hogy teljes legyen közöttük a megértés. Igaz, hiányzott közülük Klapka, aki

hátramaradt, mivel úgy szólt a megállapodás, hogy Haynau sem tart a csapatokkal.

Mert végre megérkezett Komárom alá a táborszernagy, személyesen irányítván az egyezség megkötéséről szóló tárgyalásokat. Susan tábornokot azonnal tájékoztatta elképzeléseiről, amelyek azonosak voltak a Schönbrunnban hallottakkal, s magához ragadván a kezdeményezést, személyes és az eddigieknél sokkal békülékenyebb hangú levelet intézett Klapka tábornokhoz. Ebben jelét adta, hogy hajlandó a békés megegyezésre, ő javasolta Herkályt is a találkozó színhelyéül, kikötvén, hogy a tárgyaló felek csupán egy fél század huszárt hozhatnak magukkal díszkíséretül.

A haditanács teljes létszámban megérkezett a huszárok kíséretében. Ragyogott az ősz. A herkálypusztai fák aranyba öltöztek erre a napra, levelet szórtak az érkezők elé, mintha ezzel is enyhíteni akárnák a fájdalmas egyezség megkötésének szomorúságát.

De sok tárgyalást látott már az elmúlt két hónapban a magyar föld! De sokszor kellett menekülő vagy reménytelen helyzetben szorongó magyar seregnek az ellenség nagylelkűségét kérni! Mindig győzők és legyőzöttek álltak egymással szemközt. Az egyik kért, a másik adott. Az egyik kért, a másik diktált. Az egyik szenvedett, a másik büszkélkedett.

Herkályon minden megváltozott.

Itt nem volt győző és legyőzött, megalázott és megalázó, itt csak katonák voltak, akik egyezséget jöttek kötni. Udvarias hangnemben, precíz német mondatok közepette; még arra is volt mód, hogy az időjárásról beszéljenek, a várhatóan sokáig tartó szép őszről, a ritka esőkről, a vadmadarak vonulásáról.

Az ötven huszár letáborozott. A vértesek is tábort vertek. Susan tábornok vezette az osztrák küldötteket, Assermann Ferenc várkapitány a magyarokat. Susan tábornok ismerte Haynau intencióit. Nem értette ugyan, miért ez a nagy sietség, de katonaember létére nem kételkedett

feljebbvalója okosságában és bölcsességében. A magyarok benyújtott javaslata fölött amolyan tessék-lássék módon még vitatkoztak is, de erre semmi szükség sem volt. De ha már egyezkedés, akkor legyen az. Előírás szerint ugyan akadékoskodni is kell, kifogásolni bizonyos fogalmazásbeli gyöngeségeket, aminek kijavításával is megy az idő.

Assermann Ferenc, a haditanács vezetője – a távollevő Klapka helyett – a maga részéről ráütné a hitelesítés pecsétjét, de erre csakis Klapka aláírása megfelelő.

Megkérte hát Rutkay és Prágai alezredeseket, hogy vigyék be Komáromba az egyezség szövegét, hadd lássa a tábornok is. S írja alá hitelesítés végett. Addig ugyanezt az utat járja meg az osztrákok haditáborában is a futár, hogy Haynau aláírása is hitelesítse a megállapodást.

Klapka türelmetlenül várta a visszatérőket. Jó jelnek vette, hogy csak a két alezredes érkezik haza; hiszen, ha a teljes különítmény robogott volna vissza a Csillagvárba, akkor reménytelenségbe hamvadt volna a tárgyalás. De két törzstisztje arcán az elégedettség öröme.

– Jó hír? – kiáltott le az udvarra a tábornok.

– Az egyezség! – mutatta föl Prágai alezredes a végleges fogalmazványt. Klapka legszívesebben azonnal kikapta volna főhadsegéde kezéből a megállapodást, de erőt vett magán. Végre szemközt álltak a nagy dolgozószobában.

– Hallgatom, uraim.

Prágai olvasta a megállapodást.

EGYEZSÉG

Komárom vár megadására a következő feltételek mellett:

1. Az őrség szabad elvonulása fegyver nélkül. A tisztek azonban megtarthatják kardjaikat. Azoknak a tiszteknek, kik előbb a császári seregben szolgáltak, külföldre útlevél adatik; azok, akik útlevelet nem kérnek, szabadon

hazatérhetnek, kivéve azokat, akik a haditörvényszék előtt önként jelentkeznek. A honvédtiszteknek, kik előbb a császári seregben nem szolgáltak, a hazájokba való szabad tartózkodás minden bántalom nélkül biztosíttatik. A császári-királyi ezredek legénysége közbocsánatot kap, s azok az egyének is, akik közben tisztségre emelkedtek, hasonlóképpen szabadon bocsáttatnak, s további üldözésnek kitéve nem lesznek.

2. Külföldre szóló útlevél mindazoknak, kik 30 nap alatt jelentkeznek, adatni fog.

3. Tiszteknek egyhavi díj, a legénységnek 10 napi zsold adatik osztrák bankjegyekben, a császári-királyi szabályszerű hadiilletmény szerint.

4. A várőrségnek, a különféle hadipénztári utalványokkal tett kötelezettségei kiegyenlítésére, 500 000 pengőforint fizettetik osztrák bankjegyekben.

5. A várban levő bénult és beteg harcosok ellátása biztosíttatik.

6. Ingó és ingatlan magánvagyonát mindenki megtarthatja.

7. A fegyverletétel ideje, helye és módja utólagosan fog megállapíttatni.

8. Mindkét részről minden további ellenségeskedés megszüntettetik.

9. A vár a hadi szokásoknak megfelelőleg és mindkét részről történő hitelesítés után adatik át.

Kelt Herkálypusztán, szept. 27. 1849.

Takács százados
Gasparitz százados
Mednyánszky ezredes

Rutkay alezredes
Prágai alezredes
Gróf Zichy Ottó ezredes
Gróf Esterházy Pál ezredes
Janik János ezredes
Szabó Zsigmond ezredes
Kászonyi József ezredes
Assermann Ferenc várparancsnok

Susan sk.

Klapka megkönnyebbülten sóhajtott.

– Ez már a végleges szöveg? – kérdezte.

Egyszerre felelték:

– Tábornoki aláírással hitelesíthető! – Majd Rutkay alezredes megjegyezte: – Még egy záradék is vagyon itt a végén. Tábornok úr, olvashatom?

– Bitte… uraim…

Rutkay olvasta megereszkedett hangon:

ZÁRADÉK

A vár tényleges átadása csak a Péterváradra menesztett küldöttség visszaérkezése után s előbb nem történhetik meg.

Klapka átvette az okmányt.

A lúdtollat mélyen a tintába mártotta. Határozott mozdulattal írta alá az egyezség szövegét. Azután ezt mondta:

– Uraim, a mi feladatunk bevégeztetett.

A katonák tisztelegtek.

Herkálypusztán késő délután sorakozott fel a magyar és osztrák katonák sorfala. A tisztek elöl, a katonák hadirendben. Susan tábornok és Assermann Ferenc a Haynau, illetve Klapka tábornok által aláírt egyezséget szorongatták. Katonai üdvözlés után cserélték ki az okmányokat. Végezetül kezet fogtak. Ezzel pecsételték meg

a szerződést.

A huszárok visszaindultak Komáromba.

Az osztrákok Tata felé mentek.

A magyarok kürtöse szájához emelte a réztrombitát. És a lépésben haladó, csendben poroszkáló katonalovaknak csöndes marsot fújt. Összevegyítette a kötelezően előírt katonai trombitajeleket, fújt szíve szerint, ahogyan érezte; belekevervén az esti takarodó hangjait, a reggeli ébresztő jeleit, fújta, fújta a maga kedve szerint, megállás nélkül.

Assermann Ferenc lovára csapott.

Ügetésbe ment át az addig poroszkáló sereg.

A katonalovak megérezték, hogy hazafelé szaladhatnak. A megeresztett kantárok nem fogták vissza a paripákat. Komárom erődrendszere csak lassan magasodott ki a Duna partján.

Amint beértek a városba, kezek integettek, utcai érdeklődők kiáltoztak feléjük. Már hallottak a tárgyalásokról, tudni szerették volna a végleges határozatot.

Gasparitz százados kiáltotta a tömegnek:

– Vége a háborúnak!

Pedig szíve szerint azt kiáltotta volna: „Vége a szabadságnak!”

47.

A komáromi utcákon ezekben a napokban tízszeres emberáradat hömpölygött. Hogy honnan kerültek elő ennyien, rejtély, bár köztudott, hogy mióta híre ment a komáromi egyezségnek, azóta a közeli s távoli helyekről ide igyekeznek az emberek: férfiak és nők, hogy itt lehessenek, rátétethessék bujdosó szerelmesüket, férjurukat a komáromi lajstromra. Mert aki ezen rajta lesz, annak szabadság a jutalma, aki feliratkozik rá, az megmenekül az

üldözéstől, a tortúrától, a gyötrelmektől; az előjöhet rejtekhelyéről, hiszen a komáromi katonának kijár a szabadság; emelt fővel járhatnak ezentúl az országban, bármerre is mennek Klapka katonái.

És most lett csak kapós Friebeisz úr újsága. A Komáromi Lapokat nehéz ma megszerezni. Ritka kincset mondhat magáénak, aki venni tud belőle, hiszen egyre-másra mást sem közöl az újság, mint a törzs- és főtiszti kinevezéseket, amelyek természetesen visszamenőleg érvényesek szeptember elsejétől kezdve. Ennek pedig jelentősége van, hiszen a tiszteket Haynau fizeti ezentúl, felemelt zsold jár nekik osztrák bankókban, a megállapodás szerint.

Szeptemberi szombat este borzongatja az utcai járókelőket. Az utolsó szombat este ez szeptemberben, mert a Dunán túl már október készülődik: érett fürtökkel telnek meg a szőlők, a hegyekből hűvösebb szeleket kerget maga előtt a változó idő, s az égi országúton egyre-másra jelennek meg a délnek húzó vadlúdcsapatok. V-jük kettéhasítja az eget, hogy azután maguk után húzzák az est bakacsinját.

A színház már nem játszik. Mióta köztudott lett az egyezség megkötése, megbolydult a város lakossága. A szokásos, rendes köznapi életet felváltotta az ideges, izgatott találgatások légköre. Hogyan lesz, mint lesz, csakis ezt vitatták az összetalálkozó ismerősök. Ki merre megy, hova indul, ha elérkezik az útrakelés órája. Mert nemcsak a vadlibák szállnak el messzi tájra, ők is útra kelnek idegen országokba.

Olyan szépen indult ez a délután.

Fanni otthon várta Zsigát. És amikor megérkezett Thaly Zsigmond alezredes, olyan hévvel szorította magához kedvesét, mintha nem is Klapka tábornok törölte volna el egyetlen tollvonással az ellene hozott letartóztatási parancsot, megbocsátván a lázadást, az engedetlenséget, a harci szövetség létrehozását, amely úgy omlott össze Thaly letartóztatása után, mintha szél fújta volna el. A titokzatos menekülés és szabadulás után három napra Klapka aszerint határozott, hogy a megtérők és jó útra térők

megbocsátással fogadtatnak vissza, s bár Thalyt egy hét szigorú áristom várta, mégis érdemes volt visszahajolni Klapka hűségére.

A színésznő ölelése hosszú volt és meghatott.

Ezzel fogadta:

– Ugye, nem történt baja Flóriánnak?

Fanni ugyanis azóta, hogy Thaly és Flórián elhagyta a színházi menedéket, egyiket sem látta.

– Nem tudom – mondta csendesen az alezredes –, hogy helyesen cselekedtem-e. Fel kellett volna adnom. De ehelyett elmondtam néki, hogy a Klapka elleni merényletekre kudarc vár, és futni hagytam az öcsédet. Gondoltam, megretten, és nem mer ártani senkinek. Szereztem neki szabadmeneti jegyet, és a lelkére kötöttem, hogy tűnjön el Komáromból.

– Köszönöm a jóságát, Zsiga lelkem – hálálkodott Fanni. – Köszönöm, kegyelmed olyan jó hozzám. És Flórián mégiscsak a testvérem.

– Ne köszönjön nekem semmit, Fanni. Csak nekem van köszönnivalóm! Sajnos, nincs nyugalma a lelkemnek. Ez a legnagyobb baj. Gyötrődöm és vívódom. És senki sem segíthet rajtam. Az egyik pillanatban lázadozom. Sajnálom a szép álmot. A csallóközi köztársaság ábrándját. És sokszor még most sem akarom hinni, hogy ábránd lett volna. Sajnos, meghalt, mielőtt megszülethetett volna. És én úgy gondolom: mi, komáromi katonák valóra tudtuk volna váltani. Persze most már semmire sem megyünk a tépelődéssel. Az egyezség megköttetett, s gondolkodhatunk holnapjainkon. Mi lesz veled, Fanni? Mi lészen veletek, magyar színészek?

A színház már napok óta nem játszott. Amióta köztudott az egyezség, azóta nem lehet becsalni senkit sem a színházba. Kit érdekel már a *Két honvéd*, a *Budavár visszavétele*; már Obernyik Károly úr művén sem kíván mulatni senki, csupán a holnapján munkálódni, hogy merre lehet új életet kezdeni, s van-e értelme itt maradni a hazában, vagy odakint próbálják meg az új életet, idegen

földön.

– Ne velünk törődjék kegyelmed, hanem a maga menekülésével. Elmegy, vagy itthon marad? Mert mi maradunk. Pázmán Mihály úr fellelkesített bennünket, hogy lészen számunkra mindig befogadó város, nem maradnak kenyér nélkül a magyar színészek. De kegyelmeddel mi lesz, Zsiga lelkem?

Odakint megkocogtatták az ablakot.

A kéz ismerős ritmust vert ki az üvegen.

Thaly bosszúsan nézett Fannira.

– Minket újabban mindig megzavarnak – mondta mérgesen.

Flórián lenne? – tétovázott Fanni.

Thaly az ablakhoz lépett. Kilesett a függöny résén.

– Sokkal rosszabb! Friebeisz szerkesztő úr! De minek fogadja, Fanni, amikor már oly sokszor megmondtam, hogy… De most kidobom, ki én, csak jöjjön az a szemtelen.

Mégsem dobta ki a bemerészkedőt.

A szerkesztő arcán rémület.

– Most kaptam a hírt – lihegte köszönés helyett –, hogy merényletet követtek el Temesvári András százados úr ellen! Odahaza fekszik súlyos sérüléssel, s önt emlegeti, alezredes úr! Igen, önt hívja, kegyelmedet kéri, hát nem érti…

Futni kellett.

Thaly elöl, Fanni mögötte egy lépéssel.

Az esti tömeg a Komáromi Lapokat kapkodta.

– Figyelje csak, lelkem – állította meg egy pillanatra a rohanó alezredest Fanni. – Figyelje csak, mit olvasnak.

Az újságolvasót széles kör vette körül.

A hang kicsit borízű volt. Ezt olvasta:

– „A külföldre utazni szándékozók holnap, azaz vasárnap délután 3 órakor tartandó komoly tanácskozásra ezennel meghívatnak. Hely: a megyeháza kisterme.”

Nem hallgatták tovább.

Almási néni a szokott bőbeszédűséggel fogadta őket:

– Hát hallottak ilyen csodát, aranyoskáim. Én, ugye,

aludtam a kuckómban, a Bibliát lapozgattam a holdvilág mellett, amíg álom nem pilledt a szemememre. Aztán egyszer csak, mintha fejbe vertek volna, úgy elaludtam. Nem is ébredtem én föl semmire. Reggel még haragudtam is magamra, mert első szoktam lenni a hajnali misén, hogy ma aztán jól lekéstem. De amikor ott mentem el a szegény jó doktor úr ajtaja előtt, hát csak azt hallom ám, hogy engem hív… Jesszusom, kiáltottam rá, aranyoskáim, mert nem tudtam mást mondani, hiszen láttam, hogy csupa vér az ágyhuzat. Na, gondoltam, moshatom, mire ebből kimegyen a vér, de azért futottam a kis doktorért, mert úgy megszerettem, mióta nálam lakik. Aztán…

Nem tudták kivárni a szóáradat végét.

Temesvári arca sápadt, szeme beesett, homlokán vizes kötés. Almási néni becsületét dicséri, hogy tiszta ágynemű van felhúzva s a szoba is takaros.

Thaly az ágyhoz lépett.

A beteg felemelte szemét.

– Nyugodj meg, kedves barátom, nyugodj meg, és ne tarts tőlem. Tudom, hogy mindig a mi oldalunkon álltál. Tévedtem, és bocsáss meg érte…

Fanni résztvevően kérdezte:

– Súlyos a sebe?

Temesvári doktor fel akart ülni az ágyban, de nem engedték. Percekig tartott, míg úgy helyezkedett, hogy félig ült, félig feküdt.

– Ki tette? – sürgette a választ Thaly.

A doktor nem felelt.

Fanni ijedten nézett rá.

– Csak nem… nem… Flórián…?

Temesvári csendesen bólogatott.

– Álmomban tört rám. Korán feküdtem le, Almási néni a szokás szerint beadta a csupor tejet, megittam, s már aludtam is… Arra riadtam, hogy Flórián ébresztget. Nem akarom végigmondani, de engem hibáztatott Fejérhegyesi haláláért. Persze ellene mondtam. Akkor a szemembe vágta, hogy mindent látott: ott volt a közelben, segíteni

akart Fejérhegyesin, de már nem tudott. Nem untatlak benneteket, de mire előkaphattam volna párnám alól a pisztolyomat, már lőtt is… Hát nem furcsa? Orvos létemre most patkolnék el, a győzelem előtt?

Thaly még mindig ingerlékeny, ha valaki győzelemről beszél előtte. Fékezte magát, de nem tudta kellőképpen visszafogni a rejtőzködő ellenkezését.

– Miféle győzelemről beszélsz?

– Hát az egyezségről.

– A kapitulációról? – javította ki a beteget.

– Én a győzelmet emlegetem!

– Fájó vereség ez, barátom! – szomorodott el az alezredes. – Azért, mert Klapka kiengedett a börtönből, még nem hódolok neki. Az elveimet, a szándékaimat, a tetteimet és a gondolataimat sohasem fogom megtagadni. A legfájóbb vereség ez, nem győzelem… Istenem, ha megteremthettük volna a csallóközi köztársaságot!

– Még mindig ott tartasz, Zsiga?

– Sohasem felejtem el. De szép is lett volna!

– De gondolkozz, Zsiga – lélegzett nehezen a beteg. – Gondold bele magad Haynau helyzetébe. Mondjuk, hogy te vagy a táborszernagy: vajon győzelmet aratott? Görgey az oroszok előtt tette le a fegyvert, de a tisztek Haynau kezébe kerültek. A császár győzelmi jelentést várt tőle Komáromból, és ezt a csatát, ha vértelenül is, de mi nyertük meg, barátom. Te meg én meg mindannyian… Az állhatatosság, a rendíthetetlenség győzelme a komáromi kapituláció. Tudod te, hogy mit jelent legyőzött országban, amelynek vezetői külföldre menekültek, Görgey fegyverletétele után negyven nappal, megtartott kardokkal kapitulálni?! De úgy ám, hogy embereink közül egyetlenegyet sem vonhat felelősségre Haynau! Hiszen aki rákerül a komáromi lajstromra, annak nyert ügye van. Igaz, hogy elveszett a háború, de nyertünk harminckétezer életet, és megmentettük a becsületünket.

Fanni ijedten hallgatta a férfiak vitáját.

Thaly szenvedéllyel felelt:

– A becsületünket? Ezt mondod, Temesvári doktor? Mi hát a becsület? Mindenki mást ért alatta, te is, én is, mindenki…

A doktor még jobban felemelkedett az ágyban.

Lőtt sebe átvérzett a kötésen.

Karját és mellét érték a lövések. Szerencsére nem súlyosak. Amíg ki nem érkezett hozzá a komáromi katonaorvos, addig maga kúrálta sebeit.

– Zsiga barátom, igazad van. A becsületet nem lehet magyarázni. Az a becsület, hogyan ítélik meg tetteinket az emberek. A véreink, testvéreink, a külhon újságjai és az utókor. A holnap és a holnapután élő emberek. Kire mondják majd, hogy igazul élt, s kire sütik rá az árulás bélyegét. És az a becsület, ahogyan emlékeznek majd reánk. S ne feledd, a becsület egyetlen mércéje a lelkiismeret. A lélek nyugalma. Hogy itt belül hogyan tudsz választ adni magadnak, a fiaidnak, az unokáidnak. Látod, Pétervárad is megadta magát, mégpedig feltételek nélkül… Érted már, hogy miért győzelem a komáromi egyezség?

Visszahanyatlott ágyára. Nehezére esett a beszéd.

Fanni megigazította a takarót.

– Ne fárassza magát kegyelmed.

Thaly Zsigmond Fanniba karolt. Álltak a beteg ágya előtt, szótlanul. Szerencsére bejött Almási néni egy tálca süteménnyel, s vidáman kínálgatta őket.

– Egyenek csak, aranyoskáim, most sütöttem. Szeretik-e az almásrétest? Olyan ez, hogy odahaza biztosan nem esznek ilyesmit. Szétomlik az ember szájában. No, kisasszonykám, vegyen csak belőle. Oly finom ez, mint a legeslegjobb szerelem.

Temesvári András vidámságot erőltetve mondta:

– Nosza, akkor én is kérek belőle, Almási néni… Hátha feltámasztja még a halottat is…

Haynau táborszernagy nem volt kíváncsi a lefegyverzésre. Kedden, 1849. október 2-án megkezdődött a magyar csapatok fegyverletétele, s akkor Haynau már útban volt Aradra. A főcsapatok megadására csak másnap, október 3-án, szerdán került sor.

Az ó- és újvári, valamint a dunaszigeti katonák fegyverletételének idejét délelőtt tíz órára tűzték ki, közös megegyezéssel. Az osztrák seregek vezetői: Colloredo herceg táborszernagy, gróf Nobili tábornok, Burich és Barkó tábornokok főtisztjeik kíséretében érkeztek, ők a felsorakozott csapatokkal szemközt, a jobb oldalon álltak meg, fehér egyenruhájuk csillogott a sok arany sujtástól, paszománytól, gallértól és vállrojttól.

Meleg októberi délelőtt ragyogott rájuk.

A felsorakozott katonák végeláthatatlan tömegben állomásoztak a Csillagvár előtt, a Cigánymezőn, szemközt a várfalakkal. A tisztek saját csapattestük előtt küszködtek az elérzékenyüléssel.

Fegyverletétel.

A legszomorúbb aktus a katona életében. Hiszen a fegyverétől válik meg, amely rangot, nevet és becsületet adott neki. S ez a sereg nem zsoldosok csapata. Itt nem pénzért fogadott katonák várják a megadást, hanem önként jelentkezettek. Akik esztendeje vagy talán másfél esztendeje még semmit sem tudtak a harcról, legtöbbjük nem is szagolt addig puskaport, csupán az öregek elbeszéléséből volt tudomásuk a messzi földi háborúkról. S az öregebbjei, akik megjárták az osztrák birodalom határait, Itáliától a francia határig, akik messze távolban szolgálták 12 éven át a császárt; az utolsó másfél esztendőben tudták és látták, hitték és érezték, hogy másmilyen sereg is létezik, mint amelyben eddig katonáskodtak. Az egyszerű nép nehezen értette meg előbb a harc mibenlétét, de amikor átérezték, hogy a haza forog veszélyben, akkor nem tétováztak. Hány győzelem nyílt nyomukban! Akár a virág a réten. Legendák keletkeztek a hazaszököttekről, igaz történeteket meséltek a katonák a

sok száz mérföldről hazaigyekvőkről. De a komáromiaknak nem volt szükség ilyen példabeszédre, ők nem mások elbeszéléséből ismerték meg a huszárvirtust, hanem maguktól a Lenkei-huszároktól. Mert a Duna-szigeten táborozott mindvégig a Lenkei-huszárok százada, amelyet Fiáth Pompejus főhadnagy vezetett haza hét határon.

Friebeisz István el is határozta első felbuzdulásában, hogy történetet kanyarít sorsukról; megírja kalandjaikat, szenvedéseiket, hőstetteiket és csatáikat, de azután a mindennapok mindig ellopták a szerkesztő urat dédelgetett tervétől.

Fegyverletétel.

Még akkor is fájdalmas, ha fölöttük repülő vadludak nekik kiáltoznak: a hazavágyó parasztoknak, akik amúgyis telve vannak október kései szénaillatával; kezükben a munka lendülete törött meg a katonáskodás hónapjai alatt, mert a földmíves ember mindig úgy van, akármit is csinál, minduntalan csak az elvégzendő, a félbehagyott munkára gondol: a földre, a mezőre, az aratásra, a szénagyűjtésre; karja tele van a föld melegével, szíve a kutak tisztaságával, igen, még a mindig hazatörekvő földmívesek is elsírják most eddig visszafogott könnyeiket.

A vadlibák élesen kiáltoznak, szállnak megunhatatlan V betűket formálva. Az élen repülő biztosan ismeri az utat, nem lehet eltévedni, de megállni sem. Csupán a katonák állnak lent, a Csillagvár előtt könnyezve, nehéz szívvel, sajgó lélekkel.

Fegyverletétel.

Már készülődik a cigányok százada is. Vegyes a felszerelés: hegedű, trombita, klarinét, tárogató, bőgő, újra trombita, cintányér, minden, ami szükséges a jó zenekarhoz. A vezényszóra várnak, az intésre, amelyet Egressy Béni főhadnagy úr méltó csak megadni egyes-egyedül, hiszen az ő dalát csendítik meg, ahogyan már hosszú hetek óta húzzák megállás nélkül Komárom városában.

Fegyverletétel.

Jön Klapka, tisztjei kíséretében.

És a cigányok rázendítettek a Klapka-indulóra. Olyan volt ez a pillanat, mintha fényes díszszemle kezdődött volna el, amilyen még sohasem volt. A tábornok minden lépése kimért, feszes, tartás van benne. De hiszen ennél nehezebb útja még sohasem volt. Őt nézik katonái. A legegyszerűbbektől a közvetlenül alája rendeltekig. A muzsika köszönti. A le nem győzött sereg üdvözli, s amikor katonái elé ér, eget verő kiáltás harsan:

– Éljen Klapka tábornok!

– Éljen!

– Éljen a tábornok!

– Vivát Klapka György!

És amíg a tábornok nagyon lassú léptekkel elsétált a felsorakozott katonák előtt, a muzsika megpezsdítette a szíveket. Valaki énekbe kezdett, s a többiek folytatták:

Föl, föl, vitézek, a csatára!
A szent szabadság oltalmára!
Édes hazánkért hősi vérünk
ontjuk, hullatjuk nagy bátran, míg élünk.

A tábornok szeme könnyes.

Kettőt-hármat csukott szemmel lépett. Nem emelte föl kezét szeme megtörlésére, nem akarta elárulni elérzékenyülését. A katonák tovább énekeltek. Az osztrák tisztek összenéztek, nem hallották még ezt az indulót, ők a Radetzky-marsot ismerik csak, de tetszett nekik a muzsika. Egressy Béni főhadnagy úr pedig úgy vezényelte muzsikusait, mintha a legszebb színházban lenne, ahol egy világ tapsol saját szerzeményeinek.

Föl, föl! Látjátok lobogómat!
Indulj utánam, robogó had!
Zeng, dörög az ágyú, csillog a kard,
ez lelkesíti csatára a magyart!

Ilyen a fegyverletétel?

Itt Komáromban, 1849. október harmadikának délelőttjén ilyen volt. Mintha ünnep lett volna, fényes ünnep, sohasem látott díszszemle, amely egyszeri s megismételhetetlen.

A katonák sora megbomlott. Egyesek a sapkájukat dobálták a magasba, mások féktelen örömmel táncoltak a sor előtt a Klapka-induló ütemeire. A huszárlovak is felkapták fejüket az ismerős muzsikára. Táncoló lábuk verte a port, nehezen lehetett maradásra fékezni őket.

A zászlók meghajoltak. Klapka tábornok a sor végéhez ért.

Az éltetés újra felhangzott. Kiáltották újra és újra:

– Éljen Klapka György!

– Éljen a tábornok!

Azután véget ért a muzsika. A tábornok a katonákkal szemközt állt meg. Búcsúzni kívánt.

– Bajtársak! – kiáltotta, hogy a hátul állók is hallják. – Keblem elfogult, mert utoljára szólok hozzátok, kikhez annyi öröm és szenvedés, annyi honfivéren nyert dicsőség, akikhez egy szent kötelesség közös érzete fűzött elválaszthatatlanul. Egy szép, de küzdelemteljes pályára léptünk nemrég. A legmagasztosabb feláldozásával törtünk a kitűzött cél felé. Megtettük, mit ember saját erejével tenni képes.

Colloredo herceg tolmácsa sebesen fordította Klapka szavait. A herceg minden mondat után bólintott, mintha helyeselné az elmondottakat. A katonák úgy füleltek, hogy egyetlen szó se vesszen el a tábornok szavaiból. Klapka folytatta:

– Pirulás nélkül állhatunk Isten és a világ színe elé. Ám a sors könyvében másképp volt megírva. És most lelépünk a pályáról, amelyre oly sok reményt hintett a közérzelem, s melyen elvérezhetünk ugyan, de vele a nemzet ügyének többé használni nem fogunk. Lelépünk a térről, mert a haza kívánja, melynek továbbra is szükség leend hű fiaira; lelépünk, mert szent tartozásaink vannak azon haza iránt,

amely úgy lehet, fentmaradásunkban leli a jövő minden vigaszát. Maradjatok hát továbbra is támoszlopai, a feladatot, mely előttetek állt, férfiasan s mindvégig következetesen teljesítettétek. Meghajoltatok, mert kellett, az események törhetetlen hatalma előtt hajoltatok meg. Ez és a megmentett becsület adhat megnyugvást mindnyájatoknak. Vegyétek szíves végbúcsúmat. Isten veletek!

Balról a huszárok sorakoznak.

Jobbról a tüzérek.

Újra felzendült a Klapka-induló. Gróf Nobili tábornok lassú, kényelmes léptekkel a tisztjeihez tartó Klapka elé ment. Ezt kérdezte:

– Herr General! Kérem önt, kérdezze meg huszárjait, nem lenne-e kedvük őfelsége, a császár szolgálatába lépni.

Klapka felemelte kezét.

Csönd lett.

És a tábornok elmondta a gróf kérését. De senki sem mozdult, senki sem válaszolt.

Klapka most már felemelt hangon ismételte meg a kérdést.

– Mi az, fiúk, hát senki sem vállalkozik?

Hallgatás volt a válasz.

– Bizony, senki sem jelentkezik, tábornok úr! – tárta szét kezét Klapka.

– Kár, nagy kár – mondta Nobili, majd hirtelen felcsillanó szemmel rámutatott egy előrelépő huszárőrmesterre. – Végre valaki.

De az őrmester ezt mondta:

– Tábornok úr! Mi a német szolgálatába soha nem szegődünk. De ha édes hazánknak ismét szüksége lesz reánk, Isten minket úgy segéljen, mindnyájunkra számíthat.

– Mit mond, Herr General?

Klapka fordított.

Nobili tábornok hallotta a választ, de még ezt sem értette. Hogyan, hát az ő személyes kérése sem elegendő?

Talán nem tudják, hogy milyen előnyös a javaslata?

Csodálkozott.

– Nem értem, tábornok úr. Egészen különös. Vajon mivel tudtak az urak ezekbe az egyszerű emberekbe ennyi hűséget, ennyi kitartást önteni? Vajon mi hajtja őket?

Klapka szava kemény:

– A hazaszeretet, tábornok úr.

Fegyverletétel.

A kézből kihull a kard, a pisztoly és a puska a poros fűre csapódik. Meghajolnak a zászlók.

Elvégeztetett!

49.

Kelt a tatai táborban, 5. Oct. 1849.

Excellenciás uram!

Mint azt meghagyta nekem Aradra utazása előtt, e rövid levélben igyekszem beszámolni mindarról, ami itt Tatán, illetve Komáromban történt elutazása után. Mindenesetre még egyszer örömmel köszönöm meg Excellenciás uramnak nagylelkűségét, amellyel engem tíz, Bécsben töltött napra szabadságoltatott, mert valóban fájdalmas lett volna úgy visszatérni Aradra, hogy ne láthassam szegény jó édesanyámat? aki a halál mezején viaskodik az életéért. Örvendezem és szomorkodom. Örülök, hogy újra látom Bécs városát, amelyet már majdnem harmadik hónapja nem láttam, és fájó szívvel gondolok az otthoni találkozásra. De ön, Feldzugsmeister, nem azt várja tőlem, hogy saját érzelmeimmel foglalkozzam, csakhogy nem tudok levélbe kezdeni anélkül, hogy ezeket egy-két szóval meg ne említsem. Bocsánat e kitérőért.

Excellenciás uram!

Jelentem, hogy Colloredo herceg kíséretében én is ott voltam Komárom várában a megadásnál. Mondhatom és

írhatom, hogy érdekes látványban volt részünk. Láttam, amit az Aradon fogva tartott tábornokoknál is naponta tapasztalunk, tudniillik a makacsságnak, vagy ahogy ezt a magyarok nevezik, a hazafiságnak olyan magas fokú példáját, amelyet mi meg sem értünk. Mert érthetetlen a józanul gondolkodónak, a felvilágosult embernek, hogy sírnak a férfiak, amikor meg kell válni a zászlótól, el kell dobni kézből a fegyvert. Hiszen ilyen jelenetek tarkították az elénkbe tárulkozó látványt, de mondják, hogy négy-öt olyan ember is találtatott, aki elkeseredésében pisztolyával átlőtte magát. Bizonnyal a barbárok fanatizmusa hevítette őket, az a fanatizmus, amellyel mi is szinte naponta találkoztunk Aradon, és amely megakadályozta a fogva tartott tábornokoknál az őszinte megbánást, a töredelmes vallomást a revolúció szelleméhez való oktalan ragaszkodással.

Nem kívánok elmerülni az aradi vagy inkább a komáromi részletekbe, hiszen ez részünkre már egyáltalában nem érdekes; túl vagyunk a fegyverletétel valamennyi periódusán – bizonnyal volt róla tudomása Excellenciádnak, hogy nem egy napon és egy időben történt a lefegyverezés. Hanem ez annál érdekesebb, s gondolom, hogy Nagyméltóságodnál is érdeklődésre tarthat számot: a tegnapi nap folyamán Komáromból menekült katonát vezettek elém. Nem tudta, hogy itt tartózkodom, szinte csak a véletlen hozta, hogy én foglalkozhattam az ügyével. Ez annak volt tudható, hogy a fogoly magyar katona, aki egyszerű honvédruhában érkezett az állásainkhoz; Önre hivatkozott, mint aki személyes ismerőse, s akinek a megbízásából tartózkodott Komárom várában.

Talán már tudja is, Excellenciás uram, kiről van szó, de ha nem, ideírom a nevét: Günther Flóriánról, arról az ifjú temesvári emberről, aki egy bizonyos Fejérhegyesi, pardon, Weissenberger nevű emissáriussal arra vállalkozott Aradra érkezésünkkor, augusztus 12-én, hogy behatolva Komárom várába, elteszik láb alól Klapka György tábornokot. Tudom Nagyméltóságod véleményét e két megbízottunkról,

ismerem Excellenciád határozott állásfoglalását az ügyben; hiszen e két ember tevékenységében bizakodott még a fővárosba történő elutazása előtt is, de hát, sajnos, a jó remények nem váltak valóra, mert Klapka tábornok átvészelt minden merényletet, amelyet ez a két megbízottunk szervezett ellene a körülzárt várban.

Nem akarom untatni Excellenciádat e bizonyos Günther Flórián által előadott történetek leírásával, hiszen bármit is mondott, bármit is cselekedett ő vagy társával közösen, eredménytelenül tették. Így hát bizonyos vagyok benne, hogy nemcsak a pénzjutalom nem jár egyiküknek sem – állítólag Fejérhegyesit Klapka ki is végeztette –, hanem komoly megfontolás tárgyát képezi, hogy mi legyen Günther Flórián további sorsa. És ha itt szabad ajánlatot tenni Excellenciád egyszerű segédtisztjének, akkor én, Riedl őrnagy azt javasolom, hogy tudni kell megkeményíteni a szívet, ha ilyen emberekről van szó. Hiszen arra kell gondolnunk, és bocsássa meg merészségemet, hogy bátorságot veszek a vélemény formálására, igen, arra kell gondolnunk, hogy csak a néma tud igazán hallgatni, és semmi szükségünk se most, se a későbbiekben, hogy olyan hírek keljenek szárnyra, amelyek esetleg arról beszélnek, hogy mi galád és megengedhetetlen eszközöket használtunk a magyarok generálisa ellen.

Nem tudom, helyesli-e Nagyméltóságod elhatározásomat, de alapos kihallgatásnak vetettem alá Günther Flóriánt. Ez az ifjú ember, akiben nagyon is buzog a vállalkozó kedv, olyan javaslatokat tárt elém, amelyek azonban az előbbi szavaimmal ellentétesek. Nevezetesen arról beszélt, hogy ő, mindezen kudarcok ellenére is, ősi gyűlöletből és becsületből továbbra is szívesen vállalkozna arra, miszerint ha csekély összeggel támogatnánk, akkor az országot elhagyó Klapka nyomába szegődne, és őt szemmel tartaná, esetleg közvetlen környezetébe kerülve bizalmasává lenne, s ha úgy hozná a helyzet, akár meg is ölné.

Mint levelemből kiderült, első gondolatom az volt, hogy ez az ember nem érdemel szánalmat és kegyelmet

részünkről. De miután elém tárta elképzelését, engem is megzavart. Nem tudom, mi lenne a helyesebb: félreállítani az útból, s ezzel lehetetlenné tenni a fecsegést, vagy Klapka nyomába küldeni, hogy e veszedelmes emberről a lehető legjobb értesüléseket szerezzük továbbra is.

Excellenciás uram!

E döntés nem rám tartozik.

Kérem Nagyméltóságod mielőbbi válaszát, hogy visszafelé jőve Bécs városából itt, a tatai táborban intézkedhessem; vagy ha jobbnak látja Excellenciád, akkor vitesse le ezt az ifjú és lelkes embert Aradra, esetleg küldjön parancsot a szabadon engedésére, hogy azonnal és késedelem nélkül Klapka tábornok nyomába szegődhessen!

Gondolom, nem haragszik meg a Feldzugsmeister úr, hogy ezzel a számomra nagyon is fogas kérdéssel zaklatom aradi napjai közepette, de mivel nagy jelentőséget tulajdonítok a gyors intézkedésnek, várom válaszát, önnek alázatos szolgája és tisztelője

Riedl őrnagy

50.

Sugaras október.
A Dunán levelek úsztak, lassan csorogva a vízzel. Arany és rozsdaszínű levelek, elsárgultak és összesodrottak, könnyen lebegők és játszi tutajként sodródók. A vízen már két-három halász hálót vetett, hiába, elmúlt a hadakozás, vége a háborúnak, élni kell az embereknek. A piacon mostantól kezdve osztrák bankóval fizetnek, mint ahogy jó pénzt kaptak az elbocsátott katonák is, az egyezség szerint.

A komáromi kikötőben megfosztva díszeitől a *Klapka* hadigőzös horgonyoz. Nevét leszedték róla, a magyar zászlókat eltávolították, hogy semmi se emlékeztessen már

arra, hogy néhány napja még a magyar sereg hadigőzöse volt. A kazánok begyújtva, a kémény kormos füstöt ereget. Messziről látni…

Klapka a parton várja kísérőit.

Levetette katonaruháját, polgári öltözőruhában forgolódik. Akár egyszerű városi polgár is lehetne, hiszen a levetett egyenruha egyszeriben megfosztotta őt eddigi nimbuszától. Tegnap az utolsó katonai egység is lefegyvereztetett, de ma, 1849. október 5-én, péntek délutánján már Klapka György is csak volt tábornoka a magyar seregnek. Egy a soksok menekülő katona közül.

A gőzös este hatkor indul.

Még van addig majdnem egy óra idő.

A gőzös egész éjszaka úton lesz, hogy holnap, október 6-án megérkezzen Pozsonyba. De hogy azután mi lesz, az már az ismeretlen jövő titka.

Klapkát sokan megéljenzik most is, de jobb, ha nem mutatják ki szívük indulatát a komáromiak. Hiszen a tábornok elmegy, ők pedig itt maradnak. És az osztrák rend hűséget követel az alattvalóktól. Mondják, hogy máris intézkedik a katonai hatóság: mindazok, akik nem rendelkeznek semmiféle menlevéllel, beidéztetnek ellenőrzés végett. De Komáromban nehéz ma ilyen embert találni. Klapka ugyanis az egyezségkötés után nagylelkű hirdetményt tett közzé, amely szerint mindenki, aki kéri, függetlenül attól, hogy katona volt-e vagy sem, katonai rangot kap és mellé az osztrák tábori hadbiztos aláírásával és császári pecsétjével ellátott útlevelet, ha erre is igényt tart. A megbízott körzeti parancsnokok négy álló napon át készítették az okmányokat, dolgoztak az írnokok mécsvilág mellett, hogy a kérelmezők azonnal megkaphassák a védelmet jelentő útlevelet.

Tele is a part azokkal a szerencsésekkel, akik ráadásul még a pozsonyi hajóra is helyet kaptak. Hiszen erre csak a kivételezettek, a protekciósok juthattak föl, akik külföldre igyekeznek, akik valamilyen távoli országtól várják sorsuk jobbra fordulását.

Temesvári András kocsit fogadott, egyfogatú konflist, amely késve érkezett a lakásához.

– Ilyen jó napom nem volt már tíz esztendeje! – vallotta meg vidáman a kocsis. – Bizony, tisztelt uram, ma több pénzt kerestem, mint a háború alatt. Szórják az emberek a pénzt. Az éjszaka részegeket fuvaroztam, no, nem magyarokat, bizony, hogy nem. Hanem osztrák urakat, ők meg úgy szórják a bankókat, hogy nem győzöm elkapkodni őket. Hát hová lészen az utazás? A hajóállomáshoz, ugye? Mert odaviszem ma reggel óta a népeket, gondolom, kegyelmed is oda igyekszik…

Almási néni a kapuban búcsúztatta könnyek közepette. Elemózsiát csomagolt, s a lelkére kötötte, hogy mit egyen meg ma este, mit holnap reggel, s mintha a fia lett volna, úgy elsiratta, amikor a doktor bekötözött karral elindult a konflissal.

A hajókikötőben még ennyi ember sohasem tolongott. Jöttek az elutazók, a kísérők, s azok, akik csupán a mulatságot nem akarták elszalasztani. De különben is van valami romantikusan szép az útrakelők búcsúztatásában: a várakozás nehéz perceiben, a hajó indulásában, az integető kendőlobogásban, egyszóval abban, hogy egyesek elmennek, mások pedig maradnak.

A nagy nyüzsgésben a kocsis csak nehezen tudott utat törni a hajóhoz vezető pallóhoz.

– Bandi! – kiáltott rá egy férfi a kocsis után igyekvő doktorra. – Bandi, hát te is mégy? Ki engedte ezt meg neked? Az orvos tegnap még azt mondta, hogy…

Thaly Zsigmond lelkendezett Temesvári András látásán. Ott állott mellette Fanni is.

Hárman örvendeztek egymásnak.

– Én a magam doktora vagyok – mondta az útnak induló. – És mit csinálhatnék itt? Tudni akarom, hogy Pozsonyból ki merre indul. Gyorsan kell elmenni innen, mert aki tétovázik, az végül is itt marad. Ennyit megtanultam én, a sokat utazó. Nekivágni, beleugrani gondolkozás nélkül, ez a dolgok rendje. Én pedig elmegyek innen. Nem mintha nem

hinnék a védlevelekben, de mégis… Engem a harc hívott haza, a lelkesen újuló világnak akartam segítségére lenni; mit keresnék tovább itthon?

Fanni legszebb őszi ruháját öltötte magára. Haját kontyba kötötte, úgy karolta Thaly Zsigmondot.

A doktor örömmel nézte kettejüket.

– S engem senki sem tart itthon – tett félreérthetetlen célzást –, bizony, alezredes úr.

Thaly elbüszkélkedett sikerével.

– Pardon, már ezredes vagyok! Klapka tábornok előléptetett.

– Én meg őrnagy, ha tudni akarod!

Nevettek.

A doktor holmija egy kis útitáskában is elfért. Nem kellett helyet foglalni a hajón, neki mint Klapka közvetlen környezetébe tartozónak amúgy is foglalt helye volt a kabinokban.

– Elbúcsúztál már a tábornoktól? – vonta össze szemöldökét a doktor.

– Gyáva az én ezredesem, nagyon gyáva – súgta Fanni. – Pedig azért jöttünk ki. Már szégyelli magát az ezredes úr, annyira, hogy tegnap el se ment az utolsó vacsorára. Kegyelmed sem volt ott, őrnagy úr?

Az utolsó vacsorára előző nap este került sor. A megyeháza nagytermében, ahol a külföldre induló katonatisztek adtak találkát azoknak, akik itthon maradnak. Szomorú összejövetel volt ez, ahol nem ízlett az étel, nem csúszott a bor, s a cigányok muzsikája sem derített kedvre senkit.

Férfisírások vegyültek össze keserű kifakadásokkal, férfikönnyek folytak a borospohárba.

– Elbúcsúztál már a tábornoktól? – kérdezte a doktor még egyszer barátjától.

– Oda sem férnénk most a közelébe – szabadkozott Thaly Zsigmond.

– De legalább megpróbálhatnánk!

És húzta magával Zsigát és Fannit.

Klapka tábornok a parton állt.

Embergyűrű fogta körül. Sokan csak egy kézfogásra siettek a közelébe, mások jó tanácsokkal látták el, egyesek külföldi címeket ajánlottak; volt, aki meghitt ajándékkal kedveskedett, a szeretet ezer apró jelének megnyilvánulásával találkozott Klapka tábornok.

A hajókürt lassan búgott, méltóságteljesen zengett. A dudaszó felszállt a magasba, hogy onnan hulljon alá a mélybe: a városra, a várra, a folyóparti füzesre, a surranó vízre és az embersokaságra.

Fertályóra múlva indulás.

Az embergyűrű szétvált, a tábornok megindult a hajó felé.

És ekkor találkoztak szemközt.

– Megbocsátana nekem, tábornok úr? – hajtotta le fejét Thaly Zsigmond, immáron szolgálaton kívüli ezredes, volt erődítési igazgató.

– Tetteinkért nem vagyunk felelősek egymásnak, Thaly ezredes úr! Én mindenkinek megbocsátottam. Hiszen mindannyian egyet akartunk: jobb jövőt Komáromnak.

– S hosszú életet a szabadságharcnak – tette hozzá Thaly Zsigmond.

– Most már csak magunknak kívánhatunk hosszú életet – fogta meg a kinyújtott kezet a tábornok. – Hogy ki-ki győződjön meg álláspontjának igazáról.

A tábornok nem folytatta.

Fannihoz fordult.

– Hová viszen az útja innen, kisasszony?

– Erről Pázmán Mihály úr gondoskodik – felelt a színésznő. – Azt mondotta: maradjunk együtt valamennyien, hogy a védlevél birtokában új szezont kezdhessünk valahol. Az emberek vágynak a nevetésre, hát majd mi igyekszünk elvinni nekik a vidámságot. Csak Futó úr sajnálja darabjait. Ha legalább Budán és Pesten is eljátsztuk volna őket…

– Mikor leszen az, kisasszony, hogy még egyszer eljátszhassák a *Budavár visszavételé*t! Talán már soha!

Fanni odaborult a, tábornok mellére.

– Isten önnel, tábornok!

– Jöjjön békességes idő mindannyiunkra! – felelte Klapka.

Az újabb hajókürtszó siettette a beszállást. A hajó fedélzetén Temesvárit maga mellé húzta Klapka György.

– Úgy sem volt velem, amikor a haditanács tagjaival együtt hajóztunk Esztergom fölé – mondta –, lám, mégis megérem, hogy egy hajón utazhatunk. Hová tart, doktor?

– Még nem is tudom. Talán Itáliába. Ismerem az olaszok nemzetét, szeretem jellemét, hevességét, magamat is közéjük tartozónak vallom. Talán valamelyik olasz városba megyek, Firenzébe, esetleg Bolognába. Nem is tudom. Ahol új életet lehet kezdeni…

– Csak a győzelmet ne feledje el, doktor. Mert a győzelem a mi oldalunkon állt.

– Én is így hiszem, tábornok úr. Ezt magyaráztam folyton Thaly Zsigmond barátomnak is, sokszor talán nem is eredménytelenül, Ő a csallóközi köztársaságot sajnálja, holtan született eszméjét, amely sohasem lett volna életképes. De nézze csak, tábornok úr, indulunk!

A matrózok akkor húzták fel a hajólépcsőt. Egy cigány az Arany Sas fogadóból futva érkezett a partra. Hegedűjét állához kapta, és rázendített a Klapka-indulóra.

A parton állók hangosan énekelték:

Föl, föl, vitézek, a csatára!
A szent szabadság oltalmára!
Édes hazánkért hősi vérünk
ontjuk, hullatjuk nagy bátran, míg élünk!

Fanni kendőjét lobogtatta.

Thaly Zsigmond két kézzel integetett.

A hajó megremegett, és elindult a partról. A muzsikaszó a tegnapelőtti fegyverletételt idézte föl a jelenlevőkben. A kapitulációt. Vagy inkább a győzelmet? Temesvári András egyiknek sem tartotta a fegyverletételt. Sem győzelemnek,

hiszen vesztett háború végén hogyan lehetne győzelemnek nevezni a megadást, sem vereségnek. De ilyen fegyverletételt senki sem remélt. Hiszen ez mégiscsak győzelemmel ért fel!

A tábornok szeme könnyes.

Elfordult a parton, állók sokaságától.

Az októberi szélbe vadludak siettek fölöttük. A hajó kavarta víz fodrosan futott a partra. Még idelátszott a Barátok tornya, a megyeház tömör épülete, a Csillagvár erődje, mindaz, ami Komáromot jelentette. A vízparton már megjelentek a szorgos hajóépítők, a superek, két-három nap múlva teljesen megindult a köznapi munka. S azután ki emlékezik a komáromi katonákra, Klapka katonáira?

A parton állók sokáig integettek.

Amíg hullámok érkeztek a partra, amíg a túlsó part zöldjét el nem fogta az alkony, amíg a füzesekre rá nem kötötte magát finom fátyollal az est. Mert október első hetében már hamar alkonyodott.

Elment a hajó.

S vele ment a nemzet minden reménysége…

Tizenkét éven felülieknek

A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Majtényi Zoltán. Szakmailag ellenőrizte: dr. Borus József
Műszaki vezető: Gonda Pál. Képszerkesztő: Lengyel János
Műszaki szerkesztő: Wagner Orsolya
28 200 példány, 19,2 (A/5) ív, MSZ 5601–59
71.6201 Egyetemi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Janka Gyula igazgató
A táblaborító és védőborító nyomását az Offset Nyomda végezte
IF 1362 – f – 7274